SENA EYİLİK

MEHMED EMİN VAHÎD PAŞA'NIN ŞERH-İ KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE (MİRKĀT-I MÜNÂCÂT) İSİMLİ ESERİNDE TASAVVUFÎ MUHTEVÂ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TASAVVUF

İSTANBUL, 2019

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

MEHMED EMİN VAHÎD PAŞA'NIN ŞERH-İ KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE (MİRKĀT-I MÜNÂCÂT) İSİMLİ ESERİNDE TASAVVUFÎ MUHTEVÂ

Yüksek Lisans Tezi

SENA EYİLİK

İstanbul, 2019

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

MEHMED EMİN VAHÎD PAŞA'NIN ŞERH-İ KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE (MİRKĀT-I MÜNÂCÂT) İSİMLİ ESERİNDE TASAVVUFÎ MUHTEVÂ

Yüksek Lisans Tezi

SENA EYİLİK

Danışman: DOÇ. DR. SEMİH CEYHAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TASAVVUF Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SENA EYİLİK'nın MEHMED EMİN VAHÎD PAŞA'NIN ŞERH-İ KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE (MİRKÂT-I MÜNÂCÂT) İSİMLİ ESERİNDE TASAVVUFÎ MUHTEVÂ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13.06.2019 tarih ve 2019-17/14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 29/07/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. SEMİH CEYHAN	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. NURULLAH KOLTAŞ	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi MUHAMMET NEDİM TAN	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Sena EYİLİK
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Tasavvuf
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Semih Ceyhan
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Temmuz 2019
Anahtar Kelimeler : Nûreddin ed-Dimyâtî, *Kasîde-i Dimyâtiyye*, Mehmed Emin Vahîd Paşa, *Mirkāt-ı Münâcât*, Esmâ-i Hüsnâ, Havâs

ÖZ

Nûreddîn ed-Dimyâtî'nin (ö. 921/1515) *Kasîde-i Dimyâtiyye*'si esmâ-i hüsnâ ile yapılan manzûm bir münâcâttır. Üzerine şerh, tahmîs ve tercüme çalışmaları yapılan eseri Türkçe olarak şerh edenlerden biri de son dönem Osmanlı bürokratlarından Mehmed Emîn Vahîd Paşa'dır (ö. 1244/1828).

Bu çalışmanın birinci bölümünde Nûreddîn ed-Dimyâti ve Vahîd Paşa, hayatları ve eserleri ekseninde tanıtılmış ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye* etrafında oluşan literatür tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümün ilk kısmında *Mirkāt-ı Münâcât, Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin Türkçe şerhlerinden olan *Fevâidü'l-Leâlî fî Beyâni Esmâi'l-Müteâlî* ve *Behcetü'l-Meâlî Şerhu Esmâillâhi'l-Müteâlî* ile genel özellikleri, içeriği ve kaynakları açısından yer yer kıyaslanmak suretiyle incelenmiştir. İkinci kısmında kavramlar-konular ve esmâ-i hüsnâ ile kasîdenin beyitlerinin havâssı bağlamında *Mirkāt-ı Münâcât*'taki tasavvufî muhtevâ analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise *Mirkāt-ı Münâcât'*ın nüshaları hakkında bilgi verilerek müellifine ait iki nüshanın karşılaştırıldığı çeviri yazısı yapılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Sena EYİLİK
Field : Basic Islamic Sciences
Programme : Sufism
Supervisor : Associate Professor Semih Ceyhan
Degree Awarded and Date : Master's Degree
Keywords : Nūr al-Dīn al-Dimyāṭī, *Al-Qaṣīda Al-Dimyāṭıyya*, Meḥmed Emin Vaḥīd Pāshā, *Mirkāt-ı Münâcât*, The Most Beautiful Names Of Allāh, Khawāṣṣ

ABSTRACT

The verse *al-Qaṣīda al-Dimyāṭiyya*, written by Nūr al-Dīn al-Dimyāṭī (d. 1244/1828), is a verse *munājāt* (supplications) made with *al-asmāʾ al-ḥusnā*. One of the Turkish commentators of this work, which itself has been the subject to commentary, estimation and translation studies, is Meḥmed Emin Vāḥid Pāshā (d. 1244/1828), a late Ottoman bureaucrat.

In the first part of this study, Nūr al-Dīn al-Dimyāṭī and Vāḥid Pāshā are introduced within the scope of their lives and works, and an effort is made to determine the literature *al-Qaṣīda al-Dimyāṭiyya* gave rise to.

In the second chapter, firstly the general features of *Mirkāt-ı Münâcât*, its content and its sources are examined, at times comperatively with *Fevâidü'l-Leâlî fî Beyâni Esmâʾi'l-Müteʿâlî* and *Behcetü'l-Meʿâlî*, two Turkish commentaries on *al-Qaṣīda al-Dimyāṭiyya*. Then, the sufi content in *Mirkāt-ı Münâcât* is analyzed in terms of concepts used in the text and its subject-matters as well as the Khawāṣṣ of *al-asmāʾ al-ḥusnā* and the *qaṣīda* 's couplets.

In the third chapter, firstly, manuscripts of *Mirkāt-ı Münâcât* are introduced. Then, relying on two different copies of the work, a transcription to Modern Turkish is provided.

ÖNSÖZ

Tasavvuf literatüründe önemli bir ye tutan esmâ-i hüsnâ şerhlerinin bir kısmında ilâhî isimlerin anlamlarını tefekküre yönlendirme yapılmakta, bazılarında ise belli isimlerin tekrarlanmasıyla gerçekleşebilecek sonuçlar öne çıkarılmaktadır. İlâhî isimlerle yapılan manzûm bir münâcât olan Nûreddîn-i Dimyâtî'nin *Kasîde-i Dimyâtiyye*'si üzerine tespit edildiği kadarıyla ilk Türkçe şerh olan Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın *Mirkât-ı Münâcât*'ı beyitler hakkında dînî-tasavvufî açıklamaların yanı sıra havâss-ı esmâ konusuna yoğunlaşmakla şerh literatüründe farklı bir konumda yer alır.

İlâhî isimler, metafizik ve ahlâkî anlamda tasavvuf düşüncesinin temelini oluşturur. İnsan, Allah'ın zâtı ile bu isimler vasıtasıyla irtibat kurar. Bu irtibat, sadece zihnî bir çaba olmayıp ilâhî isimlerle ahlâklanmayı gerektiren tecrübî bir süreçtir. Esmâyı bir izin dâhilinde belirli vakitlerde sınırlı sayılarda zikretmek söz konusu ahlâklanma sürecinde merhaleler kaydedilmesine ve isimlerin bilgisinden kabiliyet oranında pay alınmasına sebebiyet verir. Öte yandan esmâ zikri sonucunda ilâhî isimlerin bazı gizli özellikleri (havâss-ı esmâ) ortaya çıkabilmektedir ki bu özellikler insanın bir takım zâhirî ve bâtınî problemlerinin giderilmesinde aktif olabilmektedir. Esmâ zikri ve ilâhî isimlerin havâssı konusu özellikle günümüzde dini popüler kültürün tüketilen bir metaı haline getirilmiştir. Ancak havâs ilminin aslî kaynaklarında, bu ilmin aktif hâle gelmesinin ancak nefis tezkiyesi ile mümkün olabileceğine dair bilgiler yer almakta; kontrolsüz okunan havâs metinlerinin, telkinsiz çekilen zikir faaliyetlerinin pek çok psikolojik-sosyolojik olumsuz etkilerinin ortaya çıkabileceğine de uyarıda bulunulmaktadır. Bu sebeple gerek esmâ şerhlerinin gerek havâs bilgisi içeren kasidelerin okunmasıyla hedeflenen istifade ancak belirli şartlar çerçevesinde sağlanabilmektedir.

Genelde *Kasîde-i Dimyâtiyye* literatürü özelde *Mirkât-ı Münâcât* üzerine yoğunlaşan tez çalışmasının tüm aşamalarında ilgi ve desteğini gördüğüm saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Semih Ceyhan'a, tez hakkında fikir ve yardımlarından

faydalandığım saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi M. Nedim Tan'a, her zaman yanımda bulunan aileme ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Sena EYİLİK

İstanbul, 2019.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **I**

ABSTRACT ..... **II**

ÖNSÖZ ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **VII**

GİRİŞ **1**

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE KAPSAMI **1**

2. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI **3**

BİRİNCİ BÖLÜM **8**

NÛREDDÎN ED-DİMYATÎ VE MEHMED EMÎN VAHÎD PAŞA: BİYOGRAFİ VE LİTERATÜR **8**

1. NÛREDDÎN ED-DİMYÂTÎ **8**

2. *KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE* **12**

2.1. *KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE* ÜZERİNE YAPILAN TÜRKÇE ÇALIŞMALAR 16

2.1.1. Mehmed Emîn Vahîd Paşa: *Mirkāt-ı Münâcât* 16

2.1.2. Mehmed Saîd b. İbrâhîm b. Ömer: *Dürr-i müntehabat-ı musaffâ alâ Kasîdeti'd-dimyâtî* 16

2.1.3. Şeyh İbrahim Nûreddîn el-Kâdirî: *Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî* 17

2.1.4. Mustafa Şükrî: *Süllem-i Münâcât* 18

2.1.5. Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim: *Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî* 18

2.2. *KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE* ÜZERİNE YAPILAN ARAPÇA ÇALIŞMALAR 19

2.2.1. Ahmed Zerrûk: *el-Mevâhibü's-seniyye fî havâssi nazmi'd-dimyâtiyye* 20

2.2.2. Şeyhü'l-İslâm Mehmed Es'ad Efendi: *Tahmîsü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye* 22

2.2.3. Mehmed Akkirmânî: *Şerhu tahmîsi'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye* 24

2.2.4. Yusuf b. Hüseyn el-Hüseynî: *el-Fevâidü'l-mansûriyye şerhü'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye* 25

2.2.5. Muhammed b. Ahmed eş-Şerîf el-Cezâirî: *el-Kavlü'l-mütevâtî fî şerhi kasîdeti'd-dimyâtî* 26

2.2.6. Abdülfettâh es-Seyyid et-Tûhî: *Şerhu'd-dimyâtiyye ve fevâidüha'r-ravhâniyye* 27

2.3. DİĞER ŞERHLER 27

3. MEHMED EMİN VAHÎD PAŞA 29

3.1. HAYATI..... 29

3.2. ESERLERİ..... 37

3.3. KÜTÜPHANESİ..... 41

İKİNCİ BÖLÜM 45

***MİRKĀT-I MÜNÂCÂT* VE TASAVVUFÎ MUHTEVÂSI 45**

1. *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT:* GENEL ÖZELLİKLERİ, İÇERİĞİ VE KAYNAKLARI..... 45

2. TASAVVUFÎ MUHTEVÂ 57

2.1. KAVRAMLAR VE KONULAR..... 57

2.2. ESMÂ-İ HÜSNÂ VE *KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE* BEYİTLERİNİN HAVÂSSI..... 68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 76

***MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*: ÇEVİRİ YAZI 76**

1. *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT* NÜSHALARI..... 76

2. ÇEVİRİ YAZIDA İZLENEN YÖNTEM..... 79

3. *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT* ÇEVİRİ YAZISI 80

SONUÇ..... 251

EKLER..... 255

EK1: ESMÂ-İ HÜSNÂNIN *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*'TA GEÇEN ANLAMI İLE HAVÂS VE UYGULAMASINA İLİŞKİN TABLO 256

EK2: *KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE*'NİN *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*'TA GEÇEN HAVÂS VE UYGULAMASINA İLİŞKİN TABLO.... 279

EK 3: *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*'IN VAHÎD PAŞA Y.E.K. NR. 1161 NÜSHASININ İLK SAYFASI..... 286

EK 4: *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*'IN SÜLEYMÂNİYE Y.E.K, NÂFİZ PAŞA, NR. 758 NÜSHASININ İLK SAYFASI288

KAYNAKÇA 290

KISALTMALAR

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

bkz. : Bakınız

CÜİFD: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

DEÜİFD: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

çev. : Çeviren

hzl. : Hazırlayan

İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

MÜİFD : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

nr. : Numara

nşr. : Neşreden

S. : Sayı

s. : Sayfa

ss. : Sayfa sayısı

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

vr. : Varak

Y.E.K. : Yazma Eserler Kütüphanesi

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Sûfî müelliflerin kaleme aldığı manzûm eserler, takipçileri tarafından tasavvufî düşüncenin geliştirilmesi için kaynak olarak kullanılmalarının yanı sıra kişinin seyr ü sülûkta ilerlemesi veya düştüğü sıkıntılardan kurtulması için vird edinilerek yaygın olarak okunmuştur. Tarîkat hizbi olarak kasîdelerin okunması ve bu kasîdelerin ihtivâ ettiği havâs unsurlarından faydalanmanın bir amaca dönüştürülmesi bazı tarîkat çevrelerinin, özellikle Mağrip bölgesi sûfîlerinin uygulamaları arasındadır. Bu tür kasîdelerden biri de Memlükler hükümranlığında yaşamış olan Nûreddîn ed-Dimyâtî'nin *Kasîde-i Dimyâtiyye* olarak bilinen *Kasîde fi't-tevessül bi-esmâillâhi'l-hüsnâ* isimli Arapça şiiridir. Yetmiş beyitten oluşan şiir, esmâ-i hüsnâ ile yapılan dua mahiyetinde bir tür manzûm münâcâttır.

Bu çalışmanın ana konusunu XVII-XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşamış bir devlet adamı olan Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın, *Kasîde-i Dimyâtiyye'*nin tespit edilen ilk Türkçe şerhi niteliğindeki eseri *Mirkāt-ı Münâcât*'ın yapısal özellikleri ile tasavvufî muhtevası oluşturmaktadır. *Mirkāt-ı Münâcât*'ta *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin yetmiş beytinin her biri şerh edilmiştir. Şerh metninde ayrıca beyitlerde geçen ilâhî isimler havâssı ile beraber açıklanmıştır. Tezin ana konusunun yanısıra diğer *Kasîde-i Dimyâtiyye* şerhlerine dair temel bilgiler, *Mirkāt-ı Münâcat*'ın nüshaları ve diğer şerhler arasındaki yeri konu ile ilgili literatür çalışması kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır. Son olarak *Mirkāt-ı Münâcât*, farklı iki müellif nüshası karşılaştırılarak günümüz harflerine aktarılmıştır.

Bu çalışmanın amacı; hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan Nûreddîn ed-Dimyâtî'nin tarihsel kimliğine ve eseri *Kasîde-i Dimyâtiyye* etrafında oluşan literatüre ışık tutmak, hakkında yapılan çalışmalarda tasavvufî kimliğine dair bir bilgiye rastlanılmayan Vahîd Paşa'nın tasavvufla bağlantısını irdelemek ve *Mirkāt-ı Münâcât*'ın tasavvufî muhtevasını esas alarak metnini gün yüzüne çıkarmaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde ilk olarak Nûreddîn ed-Dimyâtî'nin biyografik kimliği ele alınmıştır. Bu konuda yapılan güncel çalışmalarda verilen bilgilerden farklı olarak Dimyâtî'nin sûfî kişiliği araştırılmış; Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sında onun hakkında anlattığı menkıbeler ve kişilik özellikleri de aktarılmıştır. İkinci olarak *Kasîde-i Dimyâtiyye*, içerik ve üslup yönünden incelenmiş, ardından üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla Türkçe ve Arapça olarak iki kısma ayrılan şerh, tahmîs ve tercüme türünden çalışmalar müellifleriyle beraber tanıtılmıştır. Muhtevasına ulaşılamayan çalışmaların ise sadece ismi ve yazarı belirtilmiştir. Bu bölümde üçüncü olarak ise Vahîd Paşa'nın hayatı, eserleri ve kütüphanesi ele alınmıştır. Hayatından hareketle onun *Kasîde-i Dimyâtiyye*'ye bakış açısı ve şerhini inşa ediş sebepleri konusunda bazı öngörülerde bulunulmuş, *Mirkāt-ı Münâcât*'ta verdiği bilgiler ışığında tasavvufla bağlantısı hakkında fikir yürütülmüştür.

Çalışmanın ikinci bölümü *Mirkāt-ı Münâcât* ve tasavvufî içeriğine dairdir. Bu bölümde ilk olarak *Mirkāt-ı Münâcât* genel özellikleri, muhtevası ve kaynakları açısından incelenmiştir. Burada *Kasîde-i Dimyâtiyye'*nin diğer Türkçe şerhlerinden olan Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim'in (ö. 1359/1940 veya sonrası) *Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî* ve İbrahim Nûreddîn-i Kâdirî'nin (ö. 1260/1844'ten sonra) *Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî* isimli eserleriyle *Mirkāt-ı Münâcât* arasında üslup ve içerik açısından yer yer karşılaştırma yapılmıştır. Karşılaştırmada Arapça şerhler, çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışmanın temel inceleme alanlarından birisi *Mirkāt-ı Münâcât*'ta yer alan tasavvufî konulardır. İçeriğinde sadece tasavvufî konular yer almayan *Mirkāt-ı Münâcât*'ın tasavvufî muhtevâsı iki kısımdan oluşur: Birincisi, *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin bazı beyitlerinin şerhinde geçen kelime veya konu ile alakalı yapılan tasavvufî açıklamalardır. Bu türlü durumlarda açıklama içeriğinde yer alan kavram ve meseleler analiz edilmeye çalışılmıştır. *Mirkāt-ı Münâcât*'ın tasavvufî muhtevâsının ikinci kısmı ise beyitlerin ve beyitlerde zikredilen esmâ-i hüsnânın havâssı ile ilgili verilen bilgilerdir. Tezde havâs konusuna kısaca değinilmiş, *Mirkât*'taki ilgili bilgiler konularına göre tasnif edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde *Mirkāt-ı Münâcât*'ın tespit edilen dokuz nüshası hakkında bilgi verilmiş ve çeviri yazı çalışmasında takip edilen ilkeler belirtilmiştir. Ardından müellife ait iki nüshası karşılaştırılıp aralarındaki farklar dipnotta belirtilmek sûretiyle çeviri yazısı yapılmıştır.

2. Çalışmanın Kaynakları

Çalışmada öncelikli olarak Nûreddin ed-Dimyâtî'nin kimliği hakkında, *Kasîde-i Dimyâtiyye* üzerine yapılan çalışmalar ve tabakât kitapları incelenmiştir. Bağdatlı İsmail Paşa'nın (ö. 1920) *İzâhu'l-meknûn* ve *Hediyyetü'l-ârifîn'i,* Ömer Rıza Kehhâle'nin (ö. 1987) *Mu'cemü'l-müellifin'i* gibi bibliyografik eserlerde Dimyâtî hakkında birkaç cümlelik oldukça kısa bilgiler yer almaktadır.[1] *Kasîde-i Dimyâtiyye* şârihleri de tespit edildiği kadarıyla Dimyâtî'nin biyografisini "âlim, sâlih, şeyh" gibi övgü ifade eden cümlelerle sınırlandırmış, detaylı bilgi aktarmamışlardır.[2] Ancak Şa'rânî'nin *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sı ile Cezâirî'nin (ö. 1139/1726-27) *el-Kavlü'l-mütevâtî fî şerhi Kasîdeti'd-dimyâtî* isimli eseri Dimyâtî'nin üstün kişiliği, menkıbe ve kerametlerini tafsilatıyla nakleder.[3] Bu konuda Cezâirî'nin nakilleri *et-Tabakâtü'l-kübrâ* kaynaklıdır.[4] Menkıbelerle örülü bir Dimyâtî portresi sunması, tasavvufî yönünü açıkça ortaya koyması, ayrıca başka kaynaklarda zikredilmeyen dört eserinin daha isimlerini belirtmesi nedeniyle *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'nın çalışmamıza önemli katkı sağladığı söylenebilir.

Kasîde-i Dimyâtiyye'nin esmâ-i hüsnâ ile yapılan manzum bir münâcât olması sebebiyle, kasîde metninin ilgili literatürdeki yerini saptamak için, aynı türde telif

---

1 Bağdatlı İsmail Paşa, **İzâhu'l-Meknûn**, II, Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge (hzl.), Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 1947, s.20; Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, II, Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmut Kemal İnal ve Avni Aktuç (hzl.), Milli Eğitim Basımevi: İstanbul,1955, s.227; Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin**, III, Müessesetü'r-Risale: Beyrut, 1993, s. 64.

2 Mehmed Emin Vahîd Paşa, **Mirkāt-ı Münâcât**, Kütahya Vahid Paşa Y.E.K. nr. 1161, vr.1[b]; İbrahim Nûreddîn-i Kâdirî, **Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî,** İstanbul, 1258, s.3; Ahmed Zerrûk, **Şerhu esmâillâhi'l-hüsnâ veyelîhi Şerhu Manzumeti'd-Dimyâti bi-havass-ı esmâillâh,** es-Seyyid Yusuf Ahmed (nşr.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut, 2013, s.1; Yusuf b. Hüseyin, **el-Fevâidü'l-mansuriyye**, Süleymaniye Y.E.K. Lala İsmail, nr. 49, vr.1[b].

3 Abdülvehhab eş-Şa'rânî, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, II, Abdurrahman Hasan Mahmûd (nşr.), Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb, 2001, s. 819-820; Muhammed el-Cezâirî, **el-Kavlü'l-Mütevâtî fî şerhi Kasîdeti'd-Dimyâti,** Süleymaniye Y.E.K. Kasidecizade, nr. 86, vr.4[a].

4 Cezâirî, vr.4[a].

edilmiş eserleri konu alan çalışmalar inceleme kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak H. İbrahim Şener'in (ö. 2006) *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar* isimli doktora tezinin bir bölümünde, tespiti yapılan Arapça manzum esmâ-i hüsnalardan biri olarak *Kasîde-i Dimyâtiyye* zikredilmiştir. Bu doktora çalışması, gerek esma-i hüsnâ ile Arapça yapılan manzum münâcâtların adedine ışık tutması gerekse *Kasîde-i Dimyâtiyye'*nin kendinden sonraki eserler üzerinde dikkate değer bir etki bıraktığını tespit etmiş olması açısından[5] kasîdenin literatürdeki yerini tespite yönelik belirgin bir fayda sağlamıştır. Kenan Demirayak'ın, *Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhtevâ* isimli çalışması da Şener'in tespit ettiği eserlerden başka, esmâ-i hüsnâ ile yapılan Arapça manzum münâcâtların belirtilmesinin yanı sıra bu türün ilk örneklerinin zikredilmiş olması kasîdenin ait olduğu edebî literatür içerisindeki konumunu belirlemede katkı sağlamaktadır.[6] Bunlara ek olarak Aboelezz, *Arap ve Türk Edebiyatında Manzûm Esmâ-i Hüsnâlar ve İbrâhim Nûreddîn Efendinin "Fera'idü'l-lealî" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* isimli yüksek lisans tezinde, diğer kaynaklarda bulunmayan esmâ-i hüsnâ ile yapılan Arapça manzum münâcâtları tespit etmekte[7] ve literatüre yönelik çalışmamızın zenginleşmesine katkı sunmaktadır.

Kasîde-i Dimyâtiyye üzerine yapılan şerh, tahmis ve tercüme faaliyetlerinin incelenmesi çalışmamızda ana araştırma konularından biridir. Kasîde etrafında oluşan literatürün şekil ve içerik yönünden incelenmesi, yakın zamanda basılan Ahmed Zerrûk'un (ö. 899/1493-4) ve Tûhî'nin kitapları hâriç olmak üzere, yazma eser kütüphanelerinden elde ettiğimiz nüshalar üzerinden yapılmıştır. Bu kapsamda, başta Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın *Mirkāt-ı Münâcât*'ı olmak üzere, Mehmed Saîd b. İbrâhîm b. Ömer'in *Dürr-i Müntehabat-ı Musaffâ alâ Kasîdeti'd-dimyâtî,* Şeyh İbrahim Nûreddîn el-Kâdirî'nin *Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî,* Mustafa Şükrî'nin

---

5 H. İbrâhim Şener, Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1985), s. 61.

6 Kenan Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**, Fenomen Yayınları: Erzurum, 2018, s. 11, 12 ve 43.

7 Toka Ibrahim Mohamad Mohamad Aboelezz, Arap ve Türk Edebiyatında Manzûm Esmâ-i Hüsnâlar ve İbrâhim Nûreddîn Efendi'nin "Fera'idü'l-Le'alî" Adlı Eseri (İnceleme-Metin), (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Selçuk Üniversitesi SBE, 2017), s. 8 vd.

Süllem-i Münâcât,[8] Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim'in *Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî* isimli Türkçe şerhler ve Ahmed Zerrûk'un *el-Mevâhibü's-seniyye fî havâssi nazmi'd-Dimyâtiyye (Şerhu'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye)*, Şeyhü'l-İslâm Mehmed Es'ad Efendi'nin (ö. 1166/ 1753) *Tahmîsü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye*, Mehmed Akkirmânî'nin (ö. 1174/ 1760) *Şerhu tahmîsi'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye,* Yusuf b. Hüseyn el-Hüseynî'nin (ö. 1153/ 1740) *el-Fevâidü'l-mansûriyye şerhü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye*, Muhammed b. Ahmed eş-Şerîf el-Cezâirî'nin *el-Kavlü'l-mütevâtî fî şerhi Kasîdeti'd-dimyâtî*, Abdülfettâh es-Seyyid et-Tûhî'nin *Şerhu'd-dimyâtiyye ve fevâidüha'r-ravhâniyye*[9] isimli Arapça çalışmaların içeriği hakkında mümkün mertebe tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Ayrıca kaynaklarda ismi geçen on yedi çalışma daha tespit edilmiş fakat bunların içeriklerine ulaşılamadığından sadece künye bilgileri kaydedilmiştir. Bu çalışmalar genel planda *Kasîde-i Dimyâtiyye'nin* ilim çevresinde görmüş olduğu ilgiyi gözler önüne sermektedir. Öte yandan *Dürr-i Müntehab-ı Musaffâ,*[10] *el-Fevâidü'l-mansûriyye*[11] ve *Fevâidü'l-leâli*[12] gibi şerhler kasîdenin geniş bir coğrafyada halk kesimlerinin merakını cezbettiğine dair metinsel kanıtlardır.

Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın biyografisi hakkında, Fahri Maden ve Mustafa Eğilmez'in birlikte hazırladığı *Vahîd Paşa'nın Hayatı: Sakız Vak'ası* isimli çalışma temel başvuru kaynağımız konumundadır.[13] Bu çalışmada, Vahîd Paşa'nın hayatı tarihî yönden detaylı bir biçimde incelenmiştir. Bunun yanı sıra Vahîd Paşa'nın biyografisine ilişkin diğer akademik çalışmalardan da faydalanılmıştır: Ahmet Kılıç'ın *Mehmed Emin Vahid Paşa Hayatı, Eserleri, Vakfiyesi, Kütüphanesi* isimli yüksek lisans tezi[14], Mustafa Eğilmez'in *Tarihi Yönüyle Kütahya Mutasarrıfı Mehmet Emin Vahit Paşa* isimli

---

8 Mustafa Şükrî, **Süllem-i Münâcât Yahud Kasîde-i Dimyâtiyye Tercümesi**, İstanbul: İkdam Matbaası, 1324.

9 Abdülfettâh es-Seyyid et-Tûhî, **Şerhu'd-Dimyâtiyye ve Fevâidüha'r-ravhâniyye veyelîhi el-İcâbâtü'l-hakîkiyye mine's-sââti'l-felekiyye,** el-Mektebetü's-Sekâfiyye, 1991.

10 Mehmed Saîd b. İbrâhim b Ömer, **Dürr-i Müntehab-ı Musaffâ**, Süleymâniye Y.E.K. Hüsrev Paşa, nr. 201 vr. 3[a].

11 Yusuf b. Hüseyin, vr.1[b].

12 İbrahim Nureddin, s.3

13 Fahri Maden ve Mustafa Eğilmez, **Vahîd Paşa'nın Hayatı Sakız Vak'ası**, İstanbul: Roza Yayınevi, 2012.

14 Ahmet Kılıç, "Mehmed Emin Vahid Paşa Hayatı, Eserleri, Vakfiyesi, Kütüphanesi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE), 2016.

makalesi[15], Yavuz Ercan'ın *Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesi* isimli makalesi, Azmi Süslü'nün *Sefaretnâme de Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi* isimli Fransızca makalesi, Azmi Süslü'nün *Fransa'ya gönderilen Türk Elçileri ve Vahîd Paşa* isimli makalesi bunlar arasındadır. Vahîd Paşa'nın hayatı ve eserleri konusunda onu müstakil olarak ele almayan tarih ve biyografi kitaplarından da yararlanılmıştır: Meselâ, Osmanlı tarihçisi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Kütahya Şehri* isimli kitabında Vahîd Paşa'ya genişçe yer verilir.[16] Bu kitap kendinden sonra Vahîd Paşa hakkında yapılan çalışmalar için önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*[17], Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmânî'*si[18], Câbî Ömer Efendi'nin *Câbî Tarihi*[19], Ahmet Lütfi Efendi'nin *Tarih-i Lütfî*[20] gibi eserlerinden de tez sürecinde istifade edilmiştir. Vahîd Paşa'nın kütüphanesinin durumu hakkında ayrıca kütüphane yetkililerinden güncel bilgiler alınarak çalışmaya dercedilmiştir.

Mirkāt-ı Münâcât'ın genel özellikleri ve içeriği incelenirken aralarında kıyaslama yapmak için Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim'in *Behcetü'l-meâlî* ve İbrahim Nûreddîn Kâdirî'nin *Fevâidü'l-leâlî* isimli *Kasîde-i Dimyâtiyye* şerhlerinin Süleymaniye Y.E.K.'ten temin edilen nüshaları kullanılmıştır. Tasavvufî muhtevâsı analiz edilirken örneğin, esmâ-i hüsnâ konusunda Abdullah Kartal'ın *İlâhî İsimler Teorisi*[21], Ekrem Demirli'nin *Allah'ı İsimleriyle Tanımak*[22]; havâs ilmi konusunda Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-saâde*[23], Ahmed el-Bûnî'nin *Şemsü'l-maârif*[24] ve Semih

---

15 Mustafa Eğilmez, "Tarihi Yönüyle Kütahya Mutasarrıfı Mehmet Emin Vahit Paşa", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 5, (Haziran 2001).

16 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kütahya Şehri**, İstanbul: Devlet Matbaası, 1932, s.129 vd.

17 Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri,** I, M. A. Yekta Saraç (hzl.), Ankara: TÜBA Yayınları, 2016, s. 36 vd.

18 Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, İstanbul: Matbaa-i Âmire, III, s.471 vd.

19 Câbî Ömer Efendi, **Câbî Tarihi (Tarih-i Sultan Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sânî) Tahlîl ve Tenkidli Metin**, I, M. Ali Beyhan (hzl.), Ankara, 2003, s. 326 vd.

20 Ahmet Lütfi Efendi, **Târih-i Lütfî**, II, İstanbul, 1290, s.154 vd.

21 Abdullah Kartal, **İlâhî İsimler Teorisi**, İstanbul: Hayy Kitap, 2009.

22 Ekrem Demirli, **Allah'ı İsimleriyle Tanımak**, İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2017.

23 Taşköprizâde Ahmed Efendi, **Miftâhu's-saâde ve Misbâhu's-siyâde**, I, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîsiyye,1968, s. 365 vd.

24 Ahmed el-Bûnî, **Şemsü'l-maârif (Büyük Bilgiler Güneşi),** I-II (I), Selahattin Alpay (çev.), İstanbul, 1988.

Ceyhan'ın *Ahmed b. Ali el-Bûnî Hayatı, Eserleri ve Şemsü'l-Maârif'i*[25] isimli kaynak metinlere ve araştırmalara referans verilmiştir.

Mirkât-ı Münâcât'ın çeviri yazı metninde *Kasîde-i Dimyâtiyye* beyitlerinin tercümesi için Mustafa Şükrî'nin *Süllem-i Münâcât*'ına başvurulmuştur. Şükrî'nin beyit tercümeleri, çeviri yazısı yapılarak metne dahil edilmiştir.

[25] Semih Ceyhan, **Ahmed b. Ali el-Bûnî Hayatı, Eserleri ve Şemsü'l-Maârif'i**, Yayımlanmamış Çalışma.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÛREDDÎN ED-DİMYATÎ VE MEHMED EMÎN VAHÎD PAŞA: BİYOGRAFİ VE LİTERATÜR

1. Nûreddîn ed-Dimyâtî

Nûreddîn ed-Dimyâtî adıyla meşhur Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed ed-Deyrûtî ed-Dimyâtî el-Mısrî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi yoktur. Deyrût Kâhire'nin güneyinde bugünkü Asyut vilayetine bağlı olan, Nil nehri üzerinde bulunan bir şehirdir. Dimyât ise, Nil nehrinin doğu kolunun Akdeniz'e döküldüğü yerde bulunmaktadır. ed-Deyrûtî ve ed-Dimyâtî nisbelerinin aynı kişide bulunması, bu iki şehirden birinde doğduğu ve diğerinde yaşadığı veya anne ve babasının iki farklı şehirden olduğu ihtimallerini akla getirmekle birlikte, bu iki nisbenin aynı anda kullanılmasının sebebi tam olarak tespit edilememiştir. Kaynaklarda "Ezher'in vâizlerinden" olduğu ve 921/1515 yılının Rebîülevvel ayında 50 küsür yaşında[26] vefat ettiği[27] ve vefatından sonra Dimyat'ta kendi zâviyesine defnedildiği[28] bilgisi yer almaktadır. Dimyâtî, Memlükler döneminin (XIII-XVI. yy.) sonlarında yaşamıştır. Onun sûfî kimliği hakkında kaynaklarda açık bilgi bulunmamakla birlikte, toplumsal dinî yapının kurucu unsurlarından biri olan tarikat çevreleriyle bir şekilde ilişki içinde olması muhtemeldir. Onun hangi kültürel çevrede hayat sürdüğünü anlayabilmek için Mısır Memlüklülerinde teşekkül eden sûfî çevreler hakkında bazı ön bilgileri göz önünde bulundurmak fayda sağlayacaktır.

XIII. yüzyıl Memlük Mısır'ına bakıldığında, tasavvuf tarihine etki bırakan sûfîlerin ve tarikat pirlerinin farklı beldelerden gelip Mısır'a yerleştiği ve bir sosyal çevre oluşturdukları rahatlıkla görülebilir. Şeyh Ebu'l-Feth Vâsıtî (ö.632/1234) Irak'tan Mısır'a gelerek İskenderiye'ye yerleşmiş ve Rıfâiyye'yi yaymaya başlamıştır. Böylece Mısır'a ilk yerleşen tarikat Rıfâiyye olmuş ve VII/XIII. asırda bütün Mısır'a

---

[26] Şa'rânî, s. 820.
[27] Bağdatlı İsmail Paşa, **İzâhu'l-Meknûn**, II, s.20; Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, II, s.227; Kehhâle, III, s.64.
[28] Şa'rânî, s. 820.

yayılmıştır.[29] Bedeviyye'nin kurucusu Ahmed Bedevî (ö.675/1276) de Mağrib'den gelerek 634/1236'da Tanta'ya yerleşmiş[30] ve kurucusu olduğu Bedeviyye tarikatı zamanla Mısır'ın en büyük tarikatlarından biri haline gelmiştir.[31] Desûkiyye tarikatının pîri İbrahim Desûkî[32] de aynı dönemde Mısır'da faaliyet gösterenler arasındadır. Şâzeliyye'nin pîri Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî (ö.656/1258) mürid ve talebeleriyle birlikte Mağrib'den Mısır'a gelerek İskenderiye'ye yerleşmiş ayrıca irşad faaliyetleri için Kâhire ve Dimyat gibi şehirlere de giderek tarikatın yayılmasına yön vermiştir.[33] Böylelikle Mısır'da bu yüzyılda söz konusu tarikatların tohumları ekilmiş ve bu tarikatlar Memlükler döneminde yaygınlaşarak kurumsal kimlik kazanmışlardır.[34]

Memlükler'den sonra Mısır'da hakimiyet kuran Osmanlılar döneminde de tarikatlar halk arasında oldukça teveccüh bulup yaygınlaşmıştır. Kaynaklarda halkın gösterdiği bu teveccühün alimler arasında da var olduğu, Ezher'de tahsil gören bir talebenin, önce şer'î ilimlerden sonra söz konusu bir tarikattan icazet almak suretiyle eğitimini tamamladığı belirtilmiştir.[35]

Memlükler'den Osmanlılar'a geçiş döneminde böyle bir kültürel ortamda yaşamış olan Nûreddîn ed-Dimyâtî'nin tasavvufî bir çevrede yetişmiş olması ve yaygın olan tarikatlardan biriyle bağlantılı bir mutasavvıf olma ihtimali yüksektir. Nitekim, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'da ed-Dimyâtî, "şeyh, önder, imâm, âlim, sâlih, verâ sahibi, zâhid, rabbânî sûfî, zâhid, verâ sahibi, gündüzleri oruçlu ve geceleri ibadetle geçiren, sultan ve yöneticilerin kendisinden çekindiği ve saygı duyduğu, iyiliği emreden kötülükten

---

[29] Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", Semih Ceyhan (Ed.), **Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür** içinde (285-334), İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, s.293.

[30] Derya Baş, **Seyyid Ahmed el-Bedevî: Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s.86; Derya Çakır Baş, "Bedeviyye", Semih Ceyhan (Ed.), **Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür** içinde (547-608), İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, s.551, 562.

[31] Çakır Baş, s.562.

[32] İbrahim Desûkî'nin ölüm tarihi hakkındaki farklı görüşler için bkz. Helena Hallenberg, **Ibrahim al-Dasuqi (1255-1296): A Saint Invented**, The Fınnısh Academy Of Science And Letters: Saarijarvi, 2005, s.135-137; Ayşe Varışlısoy, "İbrahim ed-Desûkî ve Desûkiyye Tarikatı", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2018), s. 19.

[33] M. Salim Güven, "Şâzeliyye", Semih Ceyhan (Ed.), **Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür** içinde (373-443), İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, s.379.

[34] Ebu'l-Vefâ Teftâzânî, "Mısır'da Sufi Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", **AÜİFD**, Mustafa Aşkar (çev.), XXXV, S.1 (1996), s.536,538.

[35] Teftâzânî, s.539.

alıkoyan, Allâh yolunda kınayıcının kınamasından korkmayan" gibi sıfatlarla anılmıştır. Ayrıca Dimyat'ta kimsenin yardımı olmaksızın kırk bin dinara bir kale inşa ettirdiği ve kalbi karartacağını söyleyerek talebelerini vakıf malı yemekten ve sadaka kabul etmekten sakındırdığı, sâlih olarak yaşadığı ve öldüğü belirtilerek onun ahlâkının üstünlüğüne işaret edilmiştir.[36] *Kasîde-i Dimyâtiyye* üzerine şerh yazan müellifler de Nûreddîn ed-Dimyâtî'yi âlim, âmil, fakîh, kâmil, ârif, velî, şeyh, sâlih, imâm, sûfî, zâhid gibi sıfatlarla anarlar.[37] Ayrıca *ed-Dimyâtî'nin* kerâmet sahibi bir kişi olduğuna ilişkin *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'da bazen evinde bazen de başka yerde gizlenip görünmez hale geldiği; annesinin o yemek yerken sadece sesini duyduğunu ve onu görmediğini hatırladığı; Dimyat denizinde gemi ile giderken su üstündeki bir toprak parçası nedeniyle gemidekilerin korktuğu ve şeyhin onlara korkmamalarını söyleyerek toprak parçasına işaret ettiği ve suda olduğu yerde kalmasını sağladığı, bir oğlunun şehit olacağını diğerinin sâlih bir kimse olarak yaşayacağını önceden söylediği, ölmeden önce annesine öleceğini haber verdiği ve bunu Hızır'dan öğrendiği şeklinde bilgiler yer almaktadır. [38]

et-Tabakâtü'l-kübrâ'da son olarak, ed-Dimyâti ile Memlük Sultânı Kansu Gavrî (ö. 922/1516) arasında geçen bir menkıbeye yer verilmiştir. Bu menkıbeye göre Dimyâtî, cihadı terk ettiği için Sultân Gavrî'yi küçük düşürmüş ve sultân üzerinde cihat edeceği binekleri olmamasını sebep göstererek kendisini tahkir etmesine tepki göstermiştir. Dimyâtî de ona şöyle demiştir:

> "Allâh'ın senin üzerindeki nimetlerini unuttun. Onlara isyan ile karşılık verdin. Hatırlasana! Bir zamanlar Nasrânî idin. Sonra seni esir yaptılar, elden ele sattılar, sonra Allah sana hürriyet ve islâm nimeti lütfetti. Halk üzerine seni sultân yaptı. Yakında hekimin seni kurtaramayacağı bir hastalığa yakalanıp ölürsün, kefenlenirsin, sana karanlık kabir kazılır, sonra burnun toprağa gömülür, sonra çıplak, aç, susuz bir halde diriltilirsin. Sonra kimseye zerre miktarı kadar zulmetmeyen adaletin önüne gelirsin. Sonra bir münâdî şöyle seslenir: "Gavrî üzerinde kimin hakkı varsa gelsin!"

---

[36] Şa'rânî, s. 819-820.

[37] Vahîd Paşa, **Mirkāt-ı Münâcât**, vr.1[b]; İbrahim Nureddin, **Fevâidü'l-leâli**, s.3; Zerrûk, , s.1; Yusuf b. Hüseyin, **el-Fevâidü'l-mansuriyye**, vr.1[b].

[38] Şa'rânî, s. 819-820.

Sonra sayısını ancak Allah'ın bileceği kadar yaratılmış gelir." Bu konuşmadan sonra sultânın yüzü değişir, kendinden geçer ve bir süre sonra kendine geldiğinde şeyhe bin dinar vermek ister fakat şeyh kimseye ihtiyacı olmadığını söyleyerek kabûl etmez.[39]

Kaynaklarda Dimyâtî'nin *Kasîde-i Dimyâtiyye*'sinden başka sadece *el-Fevâidu'l-celiyye fî halli elfâzi'l-endelûsiyye* isimli bir eseri daha zikredilmektedir.[40] Bu eser hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Muhammed b. Ahmed eş-Şerîf el-Cezâirî'nin *el-Kavlü'l-mütevâtî fî Kasîdeti'd-dimyâtî*'sinde ve Şa'rânî'nin *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sında ise ed-Dimyâtî'nin dört eserinin daha olduğu bilgisi yer almaktadır:[41] *Şerhu Minhâci'n-nevevî, Şerhu's-sittîn, Kitâbu'l-kâmûs, Şerhu kıt'a mine'l-İrşâd libni'l-Mukrî*.[42] Bu eserlerin içeriği, yazma ve neşir bilgileri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte *el-Minhâc*, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Sahîh-i Müslim* üzerine yazdığı şerh olduğu için Dimyâtî'nin *Şerhu Minhâci'n-Nevevî* isimli eserinin *Sahîh-i Müslim*'in bir hâşiyesi olduğu anlaşılmaktadır. *Sittîn* hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamış olmakla birlikte, bu eserin Şihabeddin Ahmed b. Muhammed Ebu'l-Abbas'ın (ö. 819/1416-1417) fıkha dair *Sittîn Mesele* isimli eseri[43] veya İranlı müfessir, mutasavvıf ve şair Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin (ö. 904/1504-1505) Yusuf sûresinin tasavvufî tefsirini konu alan *Câmiʿu's-sittîn* isimli eseri[44] olması muhtemeldir. *İrşâd* hakkında da kesin bir bilgiye ulaşılamamış olmakla birlikte, bu eserin Şafî fakihi, edip ve şair İbnü'l-Mukrî el-Yemenî'nin (ö. 837/1433) Şafî fıkhına dair *İrşâdü'l-gâvî ilâ (fî) mesâliki'l-Hâvî* isimli eseri olması muhtemeldir.[45]

---

39 Şa'rânî, s. 819-820.

40 Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, II, s.227; Kehhâle, s.64.

41 *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'da ed-Dimyâtî'nin eserleri arasında *Kasîde-i Dimyâtiyye* zikredilmemektedir.

42 Cezâirî, vr.4[a]; Şa'rânî, s. 820.

43 Bu eserin yazma nüshası, Süleymaniye Y.E.K. Atıf Efendi Koleksiyonu, nr. 606'da yer almaktadır.

44 Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", **DİA**, XIX, s. 16-18.

45 *İrşâd,* Sıbt İbnü'l-Acemî ve Ebü'l-Fazl Şehâbeddin İbnü's-Sayrafî tarafından manzum hale getirilmiş ve bu manzum üzerine bizzat müellifi *İhlâsü'n-nâvî fî İrşâdi'l-gâvî ilâ mesâliki'l-Hâvî*, ayrıca Kemâleddin İbn Ebû Şerîf el-Makdisî *el-İsʿâd bi-şerhi'l-İrşâd*, İbn Hacer el-Heytemî *el-İmdâd fî şerhi'l-İrşâd* ve *Fethu'l-cevâd bi-[fî] şerhi'l-İrşâd* isimli şerhler kaleme almışlardır. Eser ayrıca, Şemseddin Muhammed b. Abdülmün'im el-Cevcerî ve Muslihuddin Mehmed Lârî tarafından da şerh ve Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî tarafından telhis edilmiştir. (Saffet Köse, "İbnü'l-Mukrî el-Yemenî", **DİA**, XXI, s. 138-140.)

2. *Kasîde-i Dimyâtiyye*

İslâm'ın ortaya çıkışından itibaren Allah'ın Rahmân, Rahîm, Gaffâr, Gafûr gibi isimleri kullanılarak şiirler yazılmış olan İslâm edebiyatında, manzum münâcât türünün ilk örneği Hz. Ebû Bekir'e (r.a) nisbet edilmekte olup[46] esmâ-i hüsnâ ile yapılan ilk manzûm münâcâtın ise V/XI. yy.'da Ebû İmrân el-Fâsî (ö. 430/1039) ile başladığı tahmin edilmektedir.[47] Dimyâtî, esmâ-i hüsnâ ile münâcât nazmeden en önemli mutasavvıf şairler arasında zikredilmektedir.[48] Asıl adı, *Kasîde fi't-tevessül bi-esmâillâhi'l-hüsnâ* olan *Kasîde-i Dimyâtiyye* kaynaklarda *ed-Dimyâtiyye* adıyla yaygın olarak kullanılmaktadır.[49] Bunun muhtemel sebebi üzerine yapılan bir araştırma neticesinde Dimyâtî'den sonra manzum esmâ-i hüsnâ yazanların onu örnek almış veya ona nazîre yapmış olduğu tespit edilmiştir.[50]

Kasîde-i Dimyâtiyye, esmâ-i hüsnâ ile yapılan -bilindiği kadarıyla- müstakil 32 Arapça manzum münâcâttan biridir. Söz konusu münâcâtlar şöyle sıralanabilir:

1. Abdulkâdir Geylânî (ö.561/1166)'ye ait kasîde.[51]
2. Nûreddîn ed-Dimyâtî: *Kasîde-i Dimyâtiyye.*
3. Handânî: *Kasîde-i esmâi'l-hüsnâ alâ tertîbi'l-hurûfi ve menâzili'l-kamer*.[52]
4. Abdulganî en-Nablusî (ö.1143/1731): *Manzûmetü esmâillâhi'l-hüsnâ*.[53]
5. es-Seyyid Mustafa el-Bekrî es-Sıddîkî (ö.1162/1749): *Manzûmetü esmâillâhi'l-hüsnâ.*[54]
6. Haşmet Efendi (ö. 1182/1768): *Manzûme-i Tarîfât-i Esmâ-i Hüsnâ*.
7. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ebû Hâmid el-Adevî ed-Derdîr (ö. 1201/1786): *Manzûmetü esmâillâhi'l-hüsnâ.*[55]

---

46 Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**, s.7.

47 Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**, s. 43. Manzum münâcâtlarla ilgili başka bir çalışma için bkz. Kenan Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzum Münâcât Antolojisi,** İstanbul: Akdem Yayınları, 2019.

48 Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**, s. 11-12.

49 Kehhâle, VIII, s. 64; Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-ârifîn**, II, s.227.

50 Şener, s. 61.

51 Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**, s. 11; Aboelezz, s.8.

52 Şener, s. 64.

53 Şener, s. 62, Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**, s. 11; Aboelezz, s. 14-15.

54 Şener, s. 62, Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**, s. 11; Aboelezz, s. 15 vd.

8. Ahmed Ebû Hureybe (ö. 1162/1852): *Manzûmetü esmâillâhi'l-hüsnâ.*[56]

9. Muhammed Osman el-Mirgânî (ö. 1268/1852).[57]

10. Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî (ö. 1275/1858): *Manzûme fî esmâillâhi'l-hüsnâ*.[58]

11. Sa'd Bâz (ö.1289/1872): *Manzûmetü'l-esmâi'l-hüsnâ.*[59]

12. Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî (ö. 1328/1909).[60]

13. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (638/1240): *Kasîdetü esmâillâhi'l-hüsnâ.*[61]

14. Zeynüddîn Abdürrahim b. Hüseyn eş-Şâfî el-Irakî (806/1404): *Kasidetü'l-esmâi'l-hüsnâ.*

15. el-Kâdirî: *ed-Dürrü'l-esnâ fî nazmi'l-esmâi'l-hüsnâ.*

16. Ahmed b. Süleyman Nakşîbendî*: Şerhu esmâillâhi'l-hüsnâ.*

17. el-Azeb Mohamed b. Mohamed ed-Dimyâtî: *el-Mevridü'l-ehna li-men tevessele bi-esmâillâhi'l-hüsnâ.*

18. Hasan el-'Alamî el-Küzânî: *Kasîdetü'l-esmâi'l-hüsnâ.*

19. Muhammed Hassân el-Marâgî: *et-Tevessül bi-esmâillâhi'l-hüsnâ.*

20. Süleyman Hakkı b. Muhammed el-Hanefî: *Risâle fi'd-daâvat ve münâcât bi'l-esmâi'l-hüsnâ.*

21. *Manzûmetü esmâillâhi'l-hüsnâ.*

22. Bahâüddîn Ömer b. Âsım: *Nazmü'l-esmâil-hüsnâ.*

23. Muhammed Raşîd el-Masaranîzâde: *Manzûme fi't-tevessül bi-esmâillâhi'l-hüsnâ.*

24. Ebû Abdullâh eş-Şibâtî: *Akâidü't-tevhîd.*

25. Sa'd el-Yemânî: *Kasîdetü'l-behceti'l-hüsnâ fî nazmi esmâillâhi'l-hüsnâ.*

26. Muhammed ez-Zugbî et-Trablusî eş-Şâmî: *Manzûmetü esmâillâh.*

27. Hatîb: *Manzûmetü esmâillâhi'l-hüsnâ.*

28. Ebû Müslim el-Belhânî*: el-Ma'racü'l-esnâ fî nazmi esmâillâhi'l-hüsnâ (Nazmü'l-ma'rac).*

29. İbrahim Muhammed Halil*: el-Fethü'l-esnâ fî nazmi esmâillâhi'l-hüsnâ.*

30. Muhammed Abdullah el-Kûlî: *Dîvânü esmâillâhi'l-hüsnâ.*

31. *Kasîdetü nazmi'l-mübîn fi't-tevessül ilâ Rabbi'l-âlemîn bi-esmâillâhi'l-hüsnâ.*

---

55 Şener, s. 62; Aboelezz, s. 17-18.

56 Demirayak, Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva, s. 12; Aboelezz, s. 18 vd.

57 Özel bir ismi bulunmayan kasîdenin metni için bkz. Mirgânî (Ebû Abdillah Muhammed Osman), **Mecmûu'l-evrâdi'l-kebîr, et-Tarîkatü'l-Hatmiyye**, s.12-14, (http://documents.tips/documents/-pdf55cf9d7e550346d033addd2b.html erişim tarihi: 29.05.2019).

58 Şener, s. 63.

59 Şener, s. 63.

60 Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**, s.12.

61 Aboelezz, s.9-10. Sıralanan diğer eserler için bkz. Aboelezz, s. 10-42.

32. *Manzûmetü esmâillâhi'l-hüsnâ.*

Nûreddîn ed-Dimyatî'nin 70 beyitten oluşan Arapça manzum eserine *Kasîde-i Dimyâtiyye* isminin verilmesi biçimsel olarak kaside türünün özelliklerini taşıması ve Dimyatî olarak tanınan müellifine nisbet edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kasîde-i Dimyâtiyye üzerine yapılan şerhlerde, kasîdenin ulema arasında makbûl, halk arasında havâssı tecrübe edilmiş,[62] insanların vird edinerek gece gündüz ihtiyaçlarını gidermek için okuyageldikleri,[63] hakikatlerin sırlarını ihtiva eden[64] bir kasîde olduğu belirtilmektedir. Manzum metne Osmanlı coğrayfasında da ilgi gösterilmiş, bazı tarîkat ehli tarafından vird hâline getirilmiş ve kasîdenin bitiminde *Zecr-i Dimyâtiyye* olarak bilinen başka bir kasîde okunması tavsiye edilmiştir.[65] Müellifi tespit edilemeyen *Zecr-i Dimyâtiyye,* duaların kabul olmasına dair niyazlar içermekte olan Arapça bir kasîdedir. *Zecr-i Dimyâtiyye'*nin incelenen iki farklı nüshasının birinde 19 beyit[66] diğerinde 24 beyit[67] bulunmaktadır. Kasîdenin sonunda Hz. Peygamberin hürmetine duaların kabul olması istenilmektedir. *Zecr-i Dimyâtiyye'ye* Kemâlettin Harputî (ö. 1354/1936) tarafından bir nazîre kaleme alınmıştır.[68]

Esere müellifinin vefatından önce Ahmed Zerrûk'un (ö.899/1493-4) bir şerh yazdığı ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, metnin 1493-4'ten evvel kaleme alındığı ileri sürülebilir.

Matbu ve yazma nüshaları bulunan kasîde,[69] uzun bir şekilde nazmedilmeye müsait olan, *"fe'ûlün mefâ'îlün fe'ûlün mefâ'îlün / fe'ûlün mefâ'îlün fe'ûlün mefâ'îlün"* kalıbında[70] (tavîl vezni) nazmedilmiştir.[71]

---

62 Mehmed Saîd b. İbrâhim b Ömer, **Dürr-i Müntehab-ı Musaffâ**, Süleymâniye Y.E.K. Hüsrev Paşa, nr. 201, vr. 3[a].

63 Yusuf b. Hüseyin, vr. 1[b].

64 İbrahim Nureddin, vr. 2[b].

65 Ahmet Karataş, "Kemâlettin Harputî Efendi'nin Şiirleri", **MÜİFD**, L, (Haziran 2016), s. 71-135, s. 77, dn. 9.

66 Mehmed Saîd b. İbrâhim, vr. 48[a]-48[b] .

67 Bir mecmua içinde bulunan nüsha için bkz. İBB Atatürk Kitaplığı, nr. 1211, vr. 5[b]-6[a].

68 Nazîrenin metni için bkz. Karataş, s. 77-78.

69 Matbu haldeki metni için bkz. Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi, **Mecmûatü'l-ahzâb**, III, İstanbul, 1311, s.572-575; Mustafa Şükrî.

Başlangıçtaki sekiz beyit kasideye giriş mahiyetindedir. İlk beyitte Allah'a hamd etmeyi gerektiren sayısız nimetler olduğu, ikinci beyitte Allah'ın kendisini medh ü senâsının, üçüncü beyitte Hz. Peygamber'e salât u selâmın da bu nimetlerden olduğu belirtilmiştir. Kasîdede örnek olarak verilen sayısız nimetlerden sonuncusu, dördüncü beyitte geçen hüzünlü ve kederli kimsenin herkesten uzak ve yalnız bir şekilde esmâ-i hüsnâyı tilâvet etmesidir. Beyitte kullanılan "herkesten uzak ve yalnız bir şekilde" ifadesi esmâ-i hüsnânın nasıl zikredilmesi gerektiğine bir işaret olarak yorumlanmıştır. Dimyâtî, ilâhî isimlerin bu şekilde zikredilmesi ile hüzün ve kederin yok olacağını belirtir. Beşinci beyitte "Yüce mevlânın esmâ-i hüsnâsına bir kasîdede işâret eyledim ki, bu isimlerle tevessül edip yakaranların bütün ihtiyaçları giderilip yok olur." demek suretiyle kasîdenin yazılış maksadı ifade edilir. Altıncı beyitte Allah'ın 99 isminin bulunduğu, yedinci beyitte bu isimlerle ona dua ve niyaz edilmesi halinde duaların kabul edileceği vurgulanır.

Kasîde, ilk sekiz ve son on bir beyit dışında geri kalan bütün beyitlerin her bir mısrâsında birer ilâhî isim zikredilmek suretiyle esmâ-i hüsnâdan 99 ismi içermektedir. Her bir isim manasına uygun bir dua içerisinde zikredilir. Kasîde beyitlerinde özellikle korku ve endişeden emniyet; zillet ve aşağılanmışlıktan kurtulma; saygınlık ve şeref kazanma; bilgi ve hikmet sahibi olma; dertlere, sıkıntılara, musibetlere, hastalıklara dermân ve şifâ bulma; kibirli kimseleri hakîr ve zelîl kılma ve onların şerrinden emîn olma; hile ile zarar vermek isteyenleri kahretme; zâlimleri zelîl kılma; yalancı münâfıkları ve hasetçileri alçaltma; hakkın ve hakikatin ortaya çıkması; her işte niyetin adalet, doğruluk ve istikâmet üzere olması; idarecilerin sâlih olması ve adaletle hareket etmesi; rızık temininde kolaylık ve bolluk; işlerin kolaylaşması; bütün arzuların gerçekleşmesi; kaybedilen nimetlerin tekrar elde edilmesi; yolunda gitmeyen işlerin düzelmesi; fakirlikten kurtulma; hakka muhâlefet edenlerin bertaraf edilmesi; düşmanlara karşı muzaffer olma ve onlardan intikam alma; nefsin düşmanlığından korunma; Allah'ın himayesini kazanma; günahların bağışlanması ve tevbelerin kabulü; kalbin nurlanması ve kalpte Allah sevgisinin artması; Hak katında derece kazanma;

---

[70] Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatından Esmâ-i Hüsnâ ile Manzûm Münâcâtlar**, s.43.
[71] Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatından Esmâ-i Hüsnâ ile Manzûm Münâcâtlar**, s.18.

faydalı ilim sahibi olma ve ilmi artırma; Allah yolunda dua ve gayrete devam etme, sabr-ı cemîl sahibi olma; sâlih kulların arasına katılma; insanların rıza ve hoşnutluğunu kazanma; kanaatkâr olma; dindar bir hayat yaşama; hüsn-i hâtimeye erme ve ümmet-i Muhammed'den biri olarak haşredilme hususlarında dua ve yakarışta bulunulmuştur.

Kasîde-i Dimyâtiyye üzerine yapılan şerh, tahmis ve tercüme türünden pek çok çalışma mevcuttur. Ulaşabildiğimiz beş Türkçe ve altı Arapça çalışmanın tanıtımı, ayrıca içeriğine ulaşılamayan çalışmaların isimleri ve müellifleri aşağıda belirtilecektir.

2.1. *Kasîde-i Dimyâtiyye* Üzerine Yapılan Türkçe Çalışmalar

Kasîde-i Dimyâtiyye üzerine yapılan, Türkçe dört şerh ve bir tane de tercüme çalışması tespit edilmiştir. Kronolojik sıralamayla bu çalışmalar; Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın 1236/1820 tarihli *Mirkāt-ı Münâcât* isimli şerhi, Mehmed Saîd b. İbrâhîm b. Ömer'in 1250/1834-35 tarihli *Dürr-i müntehabat-ı musaffâ alâ Kasîdeti'd-dimyâtî* isimli şerhi, Şeyh İbrahim Nûreddîn el-Kâdirî'nin 12571841-42 tarihli *Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî* isimli şerhi, Mustafa Şükrî'nin (ö. 1340/1922'den sonra) 1340/1920-21 tarihli *Süllem-i Münâcât* isimli tercümesi ve Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim'in 1353/1935 tarihli *Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî* isimli şerhidir.

2.1.1. Mehmed Emîn Vahîd Paşa: *Mirkāt-ı Münâcât*

İkinci bölümde incelenecektir.

2.1.2. Mehmed Saîd b. İbrâhîm b. Ömer: *Dürr-i müntehabat-ı musaffâ alâ Kasîdeti'd-dimyâtî*

Müellifi hakkında bilgiye ulaşılamayan *Dürr-i Müntehab-ı Musaffâ*'nın[72] hâtimesinden anlaşıldığı kadarıyla eserin yazılış tarihi 1250/1834-35'dir.[73] Müellif, *Kâsîde-i Dimyâtiyye*'yi âlimler arasında makbûl ve halk arasında hâvassı tecrübe ile

[72] Süleymâniye Y.E.K, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3828, vr. 45ª'da kitabın ismi bu şekilde zikredilmiştir. Ancak diğer kütüphane kayıtlarında "*Dürr-i Müntehabat-ı Musaffâ alâ Kasîdeti'd-Dimyâtî"* şeklinde de belirtilmektedir.

[73] Süleymâniye Y.E.K, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3828, vr. 45ª.

malûm şeklinde niteler. *Kâsîde-i Dimyâtiyye*'ye şerh yazma sebebinin çevresindeki bazı kişilerin kasîdenin metinlerini kendine getirip tashih etmesini ve harekelendirmesini talep etmeleri olduğunu söylemiştir.

Şerhin başına بدأت ببسم الله حمدا وبالشكر/ وأسمائه حصن لداع من الضر beytiyle başlayıp توسلي شافع بشير هاشمي صادق / نبي ناشر نحكي قدره سورة القدر beytiyle biten 37 mısralık bir nazım eklemiştir.[74] Şerhin sonuna da "Kastım ancak mazhar olmak dâimâ / Bu eserle yâd olup almak duâ / Olsun eshel nâzirâna bî-nihâ / Besmeleyle çünkü kıldım ibtidâ / Avn-i Hak'la buldu şerhim intihâ" mısralarıyla başlayıp, "Kıl şefâat rûz-i mahşer yâ Şerîf/ Çok günahkârım kulun zaîf/ Cürmüm ola hem terâzûda hafîf / صن بعز هم حزن يا لطيف/ افتح بنا باب عدن بالعطا" mısralarıyla biten 40 mısralık bir nazım eklemiştir.[75]

Sondaki nazmın ardından, *Kasîde-i Dimyâtiyye*'yi kıraat eden çoğu kimsenin kıraatlerinin akabinde okudukları duayı (*Zecr-i Dimyâtiyye*)[76] eklemiş ve bunun okunması hususunda gaflete düşülmemesi gerektiğini söylemiştir. Şerhte kasidenin beyitlerini irab açısından incelemiş, kelime anlamlarını vermiş, zaman zaman başka müelliflere atıflar yapmış ve son olarak beyti tercüme etmiştir.

Eserin bilinen iki nüshası vardır:

Süleymâniye Y.E.K. Hüsrev Paşa Koleksiyonu, 201, 52 vr.
Süleymâniye Y.E.K. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 3828, 45 vr.

2.1.3. Şeyh İbrahim Nûreddîn el-Kâdirî: *Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî*

Cecelizâde olarak tanınan müellif hakkında kaynaklarda "meşâyıh-ı Kâdiriyye'den fâzıl bir zât" olarak bahsedilmektedir. *Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî* isimli eserinin sonunda Kastamonu doğumlu olup İstanbul'da ikamet eden

---

[74] Süleymâniye Y.E.K, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3828, vr. 4^a-4^b; Hüsrev Paşa Koleksiyonu nr. 201, vr. 4^b-5^a.

[75] Süleymâniye Y.E.K, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3828, vr. 44^a-44^b; Hüsrev Paşa Koleksiyonu nr. 201, vr. 47^b- 48^a.

[76] *Zecr-i Dimyâtiyye*, eserin Hüsrev Paşa nüshasında bulunup Hacı Mahmud Efendi nüshasında bulunmamaktadır. Ayrıca Hüsrev Paşa nüshasının son üç varağında esmâ-i hüsnâ ile yapılmış farklı bir arapça manzum münâcât daha yer almaktadır.

Şeyhülislâm Kadızâde İbrahim Nûreddîn Kâdirî ibn Muhammed Sâlih olduğu yazmaktadır.[77] 1260/1844 civarında Kastamonu'da vefat etmiş ve İsfendiyârzâdelerden İsmail Bey Camii hazîresine defnedilmiştir. *Şerh-i Vasiyyet-i İmam Ebî Hanife* ve *Manzûme fi'l-akâid* isimli matbu iki eseri daha mevcuttur.[78]

Ferâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî ismiyle de anılan eser 1257'de kaleme alındıktan bir yıl sonra 1258'de İstanbul'da basılmıştır. Müellif eserin başında Allah'a dua edip icâbet bulmak isteyen herkesin faydalanması amacıyla *Kasîde-i Dimyâtiyye*'yi tercüme etmek istediğini ifade eder. Matbu nüsha 101 sayfa hacmindedir. Kasîdenin 64 beytini şerheden müellif, her bir beyit şerhi için ortalama bir-iki sayfa yer ayırmıştır. Şerhinde geniş gramer tahlillerinde bulunmuş, bilinmeyen kelimelerin anlamını aktarmış, bazen beyitte bahsedilen konularla alakalı açıklamalar yapmış ve beytin toplu tercümesini vermiştir. Eserin başında sekiz adet takrîz bulunmaktadır.

2.1.4. Mustafa Şükrî: *Süllem-i Münâcât*

Hayatı hakkında yeterli bilgiye ulaşılamayan müellif, *Süllem-i Münâcât* isimli eserinde *Kasîde-i Dimyâtiye*'yi Türkçe'ye tercüme etmiştir. Eserin sonunda idadî muallimliğinden emekli Mustafa Şükrî tarafından 1340/1920-21 yılında kaleme alındığı ve tercüme için *Mirkāt-ı Münâcât*'tan ihtisar yoluyla iktibaslar yapıldığı yazmaktadır. *Kasîde-i Dimyâtiyye*'deki 70 beytin tamamının tercümesini ihtiva eden eser, İstanbul-İkdam Matbaası'nda 1342 yılında basılmıştır. 28 sayfadan oluşmaktadır.

2.1.5. Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim: *Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî*

Mustafa Behçet Bey, matbu olan *Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye* isimli eserinde Kastamonu'nun "Evrenye" köyüne atıfla "Evrenyevî" nisbesi ile kayıtlıdır. Vefât tarihine ilişkin kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte 1940 veya sonrasında vefât

[77] Süleymaniye Y.E.K., Dâru'l-Mesnevî, nr. 197.
[78] Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, I, s. 44; Bursalı Mehmet Tahir, I, s. 36.

ettiği düşünülmektedir. Tasavvuf, kelam ve felsefe başta olmak üzere çeşitli ilim dallarında kaleme alınan eserlere yaptığı tercüme çalışmaları bulunmaktadır.[79]

Behcetü'l-Meâlî Şerhu Esmâillâhi'l-Müteâlî isimli eserinde *Kasîde-i Dimyâtiyye*'den 60 beyti şerh eden müellif, her bir beytin sonunda "mahsûl-ı beyt" başlığı altında beytin mealini vermiştir. Eserin hatimesinde kasîdenin lafızlarını tahlîle lüzum görmediğini, "mahsûl-ı beyt"in bu vazifeyi yaptığını, mümkün olduğu kadar esmâ-i ilâhiyyeyi anlatmaya çalıştığını belirtir. Bu hususta Gazzâlî'nin *el-Maksadu'l-esnâ*'sı, Fahreddin Râzî'nin (ö.606/1210) *Levâmiu'l-beyyinât*'ı, *Mevâkıf* ve İbnü'l-Arabî'nin kitaplarından istifadeyle şerhini meydana getirdiğini söyler. Tasavvufî-kelâmî bir esmâ-i hüsnâ şerhi niteliği taşıyan eserin incelenen nüshasında (Süleymaniye Y.E.K. Özel Koleksiyon, nr. 729, 109 vr.) müellif tarafından hicrî 1353 yılında sekizinci nüsha olarak kaleme alındığı bilgisi yer almaktadır.

Eserin tespit edilen nüshaları şunlardır:

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 2895, 76 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Özel Koleksiyon, nr. 729, 109 vr.

2.2. *Kasîde-i Dimyâtiyye* Üzerine Yapılan Arapça Çalışmalar

Kasîde-i Dimyâtiyye üzerine yapılan Arapça pek çok tercüme ve tahmis çalışmaları bulunmaktadır. Bunlardan ulaşılabilen bir tahmis ve beş şerh çalışması aşağıda tanıtılmıştır.

---

[79] Mustafa Behçet Bey'in *Kasîde-i Dimyâtiyye* şerhi olan *Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî*'si dışında kütüphanelerde kayıtlı olan eserleri şunlardır: *Mefhûm-ı Binâ ve Avâmil-i Atîk, Vahdet-i Vücûd Risâlesi ve İsim-Müsemmâ Risâlesi, Hikmet-i Kur'ân ve Fazîleti, Esrâr-ı Akliyye, Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye*, Nahçıvânî (920/1514) tefsirinin mukaddimesine yaptığı tercüme olan *Behcetü'l-fevâihi'r-Rahmâniyye*, Muhammed Abduh'un (ö.1905) *Tevhîd Risâlesi*'nin tercümesi olarak kaleme aldığı *Risâle-i Tevhîd Tercümesi*, Gazzâlî'nin *İlcâmü'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm* adlı kitabının tercümesi *Behcetü'l-kelâm tercemetü İlcâmi'l-avâm an ilmi'l-kelâm*, Ali el-Kârî'nin (ö.1014/1605) *el-Mülemmâ fî şerhi'n-na'ti'l-murassa'* isimli kitabının şerhi *Behcetü'l-esrâr fî hakkı a'zami'l-ezkâr*. (Ö. Sami Uzuner, "Mustafa Behcet Bey'in Nahçıvânî Tefsirinin Mukaddimesi Tercümesi: Behcetü'l-fevâihi'r-rahmâniyye", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,** 37 (2016), s. 118-119).

2.2.1. Ahmed Zerrûk: *el-Mevâhibü's-seniyye fî havâssi nazmi'd-dimyâtiyye (Şerhü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye)*

Müellifin tam adı, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Burnûsî el-Haddâr el-Fâsî'dir.[80] Zerrûk lakabıyla meşhur olmuştur. Şâzeliyye tarikatının Zerrûkiyye kolunun piridir.[81] 846/1442'de Fas'ta doğmuştur. Küçük yaşta Şâzeliyye şeyhi el-Cezûlî'nin (ö.870/1465) zaviyesine gitmeye başlamış ve burada yaklaşık on yıl eğitim almış, on yaşında da hafız olmuştur. Fas'taki pek çok medresede Arapça, fıkıh, hadis ve tasavvuf alanlarında seçkin hocalardan ders almış ve kıvrak zekasıyla hocalarının dikkatini çekmiştir. [82] Tasavvufta ilk intisabı (870/1466) Şazeliyye tarikatı şeyhi Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah ez-Zeytûtî'ye olmuştur. Ancak şeyhi ile arasında yaşanan bir problem nedeniyle[83] Tilimsan'a gitmiş burada kaldığı süre içinde birçok âlimden istifâde etmiştir.[84] Hacca gitmek ve ilim tahsil etmek için 873/1468'de Fas'tan ayrılmış, hac dönüşü Kâhire'ye gelerek ikinci şeyhi Ahmed b. Ukbe el-Hadramî'ye (ö. 895/1489) intisap etmiştir.[85] Hadramî'nin hem Şâzelî hem de Kâdirî tarikatından icazetli olması sebebiyle Zerrûk Kâdirî tarikâtı üzerine seyrü sülûkunu tamamlamıştır.[86] Daha sonra Trablusgarp ve Tunus'ta ilim tahsil etmiş, ardından Fas'ta ulemâyı uygulamaları nedeniyle eleştirdiği için yeniden Kâhire'ye ve hacca gitmiştir. Ezher'de fıkıh dersleri vermiştir. Son olarak, 886/1481'de Kâhire'den ayrılıp Libya şehirlerinden Mısrâta'ya yerleşmiştir. Mısrâta'da ilim ve irşad faaliyetlerine devam etmiş ve burada 899/1493-4'te vefat etmiştir.[87]

---

80 Hamide Ulupınar, **Ahmet Zerrûk Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Gelenek Yayınları: İstanbul, 2017, s.29.

81 Derya Baş, "Zerrûk", **DİA**, XLIV, s. 297-300.

82 Ulupınar, s.32-33.

83 Bu hususta detaylı bilgi için bkz. Ulupınar, s. 48 vd.

84 Ulupınar, s.34-35.

85 Ulupınar, s.34-35; Kadir Özköse, "Ahmed Zerruk, Hayatı ve Tasavvufî Düşüncesi", **CÜİFD**, XII/2, 2008, s.151-152.

86 Ulupınar, s.67.

87 Zerrûk'un önemli bazı eserleri şunlardır*: Kavâidü't-tasavvuf, Şerhu Hikemi İbn Atâillâh İskenderî, en-Nasîhatü'l-kâfiye limen hassahullâhu bi'l-âfiye, Uddetü'l-mürîdi's-sâdık, el-Vazîfetü'z-Zerrûkiyye, Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Şerh alâ metni'r-risâle li'bn-i Ebî Zeyd el-Kayrevânî, İânetü'l-müteveccihi'l-miskîn ilâ tarîki'l-feth ve't-temkîn, Şerhu Hizbi'l-bahr, Şerhu'l-Kurtubiyye, Şerhu esmâillâhi'l-hüsnâ, Şerhu'r-Risâle, Usûlü't-tarîka, el-Mevâhibü's-seniyye fî havâssi nazmi'd-Dimyâtiyye.* (Derya Baş, s. 297-300).

Kasîde-i Dimyâtiyye'nin havâssına dair bir risâle olan *el-Mevâhibü's-seniyye fî havâssi nazmi'd-dimyâtiyye,* Ahmed Zerrûk'a atfedilmektedir.[88] Eserin yazma nüshalarının mukaddimesinde Zerrûk'a ait olduğu kaydedilmekte[89] ve *Kasîde-i Dimyâtiyye* şârihlerinden el-Cezâirî, Yusuf b. Hüseyin ve Vahîd Paşa Ahmed Zerrûk'ın sözkonusu şerhinden bahsetmektedirler.[90] Ancak Zerrûk'u inceleyen bazı kaynaklarda bu eserin Zerrûk'a ait olamayacağı yönünde görüşler bulunmaktadır.[91] 899/1493-4'te vefat eden Zerrûk'un, 921/1515'te vefat eden ed-Dimyâtî'nin eserini şerh etme durumu akıllarda kuşku uyandırmakla beraber bu hususta kesin bir sonuca varılamamaktadır.

Müellif, *el-Mevâhibü's-seniyye fî havâssi nazmi'd-dimyâtiyye* isimli eserinde *Kasîde-i Dimyâtiyye* beyitlerinin havâssı üzerinde durmuştur. Eserin başında zulme uğrayan bazı kardeşlerinin ondan yardım talep ederek *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin havâssını telif etmesini rica ettiklerini ve kendinin de ancak ıslah için dua edilmesi şartıyla bu eseri yazdığını ifade eder. Eserde musibet, hastalık, fakirlik, korku ve üzüntülerden kurtulma, arzu edilen şeylere ulaşma vb. hususlar için hangi beytin ne şekilde okunacağı anlatılır.

Örneğin 10. beytin (Ey Rahîm, gücümün zayıflığına karşı bana merhamet et/ Ey Mâlik, bana yardımcı ve sığınak ol!) havâssını şöyle açıklar:

> "Onu her gün yüz kere zikretmeye devam edende rikkat-i kalp ve yaratılmışlara karşı rahmet meydana gelir. Onda kalplerin safası ve zenginlik elde etmek gibi (faydalar) vardır. Her gün zeval vakti yüz yirmi bir kere ona devam edenin kalbi safa bulur, kederi gider. Sabah namazının iki rekatinin ardından yüz yirmi bir kere onu okuyanı Allah fazlıyla veya bir sebeple zengin eder veya ona hayır kapıları açılır." [92]

---

[88] Ulupınar, s. 92; Habeşî, II, s. 610.

[89] Zerrûk, Süleymaniye Y.E.K. Âşir Efendi Koleksiyonu, nr. 297, vr. 1[b]; Zerrûk, Süleymaniye Y.E.K. Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 510, vr. 1[b].

[90] el-Cezâirî, vr. 2[a]; Yusuf b. Hüseyin, vr. 1[b]; Vahîd Paşa, **Mirkāt-ı Münâcât**, vr. 73[b].

[91] Ali Fehmi Haşim, **Ahmed Zerrûk ve Zerrûkiyye**, Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 2002, s. 86.

[92] Zerrûk, s. 182.

Eser 2007'de ve 2013'te Beyrut'ta Ahmed Zerrûk'un *Şerhu esmâillâhi'l-hüsnâ* isimli kitabıyla beraber basılmıştır.[93] Kütüphane kayıtlarında çoğunlukla *Şerhu'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye* ismiyle geçen eserin tespit edilen yazma nüshaları şunlardır:

Süleymaniye Y.E.K. Aşir Efendi Koleksiyonu, nr. 297, 20 vr. ve nr. 435, 9 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, nr. 952, 14 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 3674, 9 vr.; nr. 2783, 13 vr. ve nr. 3772, 11 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3928, 9 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Reisülküttab Koleksiyonu, nr. 25, 11 vr. ve nr. 1200, 11 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, nr. 57, 20 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Nurosmaniye Koleksiyonu, nr. 2873, 28 vr. ve nr. 4027, 14 vr.
Köprülü Y.E.K. Ahmed Paşa Koleksiyonu, nr. 128, 9 vr.
İBB Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Koleksiyonu, nr. 847-11, 18 vr.

2.2.2. Şeyhü'l-İslâm Mehmed Es'ad Efendi: *Tahmîsü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye*

Mehmed Esad Efendi 1096/1685 senesinde İstanbul'da doğmuştur. İlk tahsilini babası Şeyhülislâm Ebu İshak Efendi'den (ö.1137/1725) ve Mutavvelci Mehmed Esad Efendi'den (ö. 1131/1719) almıştır.[94] Küçük yaşta akranlarının arasında öne çıkarak Ebû Sa'îd Zâde Feyzullah Efendi'den (ö.1110/1698) mülâzemet almıştır.[95] 1122/1710 senesinde müderrisliğe başlamıştır. Daha sonra Selanik mevleviyet kadılığına getirilmiş ve bilâd-ı erba'a[96] payesi elde etmiştir.[97] 1146/1733'te Medine, 1147/1737'de İstanbul payesini almış ve Mekke kadısı olmuştur.[98] 1150/1737'de Anadolu Kazaskerliğine getirilmiş ve I. Mahmud devrinde yapılan Osmanlı-Avusturya harbinde Ordu-yu Hümâyûn kadılığı görevinde bulunmuş, buradaki önemli hizmetleri nedeniyle kendisine Rumeli Kazaskerliği payesi verilmiştir. 1161/1748'de Mahmudzâde Efendi'nin yerine

[93] Zerrûk, s.177-218.
[94] Mirzâzâde Mehmed Salim Efendi,**Tezkiretu'ş-Şu'arâ-i Salim Efendi**, Adnan İnce (hzl.), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 90.
[95] Râmiz, **Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâsı**, Sadık Erdem (hzl.), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994, s. 6.
[96] Bilâd-ı erbaa; Mekke, Edirne, Bursa ve Mısır kadılıklarına verilen addır.
[97] Râmiz, s. 7.
[98] Râmiz, s. 7.

şeyhülislâm olarak tayin edilmiştir.[99] Bir müddet sonra bu görevden azledilmiş ve 1166/1753'de vefat etmiştir.[100]

Eserleri şunlardır: *Lehcetü'l-lugat, Atrâbu'l-âsâr fî tezkire-i urefâi'l-edvâr, Dîvân, İtbâku'l-atbâk, Hulâsatu't-tıbyân fî tefsîr-i sûreti Yâsin, Âyetü'l-Kürsî Tefsiri, Tefsîru'l-âyâti'l-musaddara bi-Rabbinâ, er-Risâletü'n-nasriyye, Bülbülnâme* ve *Gülzâr-ı İbrahim*. Ayrıca güfte ve besteleri ile Türkçe ve Arapça tahmisleri bulunmaktadır.[101]

Tahmîslerinden birisi de *Kasîde-i Dimyâtiyye* üzerine yazdığı *Tahmîsü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye*'dir. Eserde kasîdenin 60 beytinin her birinin öncesine üç mısra daha eklenerek beyitler beş mısraya tamamlanmıştır.

Dimyâtî kasidesindeki beyitler esmâ-i hüsnâ muhtevalı yazılmış olmasına karşılık, Esad Efendi tahmîsi Hz. Peygamber'in isimleriyle yapmıştır. 1151/1738-39 senesinde tamamlanan tahmîste Hz. Peygamber'in Âkıb, Müddessir, Sâbık, Müzzemmil, Müctebâ ve Tayyib gibi 180 ismine yer verilmiştir. Müellif eserin mukaddimesinde, Hz. Peygamber'in isimlerini Süyûtî'nin *el-Behcetü's-seviyye fi'l-esmâi'n-nebeviyye* kitabından aldığını söylemektedir. Bu şekilde, hem kasidedeki esmâ-i hüsnâ ile hem de bu isimlerle dua ve yakarışta bulunmaktadır. Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi'nin bu tahmîsi, Mehmed Akkirmânî tarafından şerhedilmiştir. Bu şerh ileride ele alınacaktır. Ayrıca tahmis hakkında bir makale çalışması da mevcuttur.[102]

Eserin tespit edilen nüshaları şunlardır:

Millet Y.E.K. Ali Emirî Arabî Koleksiyonu, nr. 3223, 7 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Hekimoğlu Ali Paşa ve Camii Koleksiyonu, nr. 799-03, 10 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3894, 8 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Halet Efendi Koleksiyonu, nr. 771.
Süleymaniye Y.E.K. Hamidiye Koleksiyonu, nr. 1461, 6 vr. ve nr. 1060, 7 vr.

---

[99] Râmiz, s. 7.

[100] Müstakimzâde Süleyman Sâdedîn, **Davhatu'l-Meşâyih ma'a Zeyl** , İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978, s. 96.

[101] Abdüssamed Yeşildağ, "Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi ve *Kasîde-i Dimyâtiyye* Tahmisi", **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, X, 31, (2010/II), s.12-14.

[102] Yeşildağ, s.7-30.

İstanbul Üniv. Nadir Eserler Ktp. A.Y., nr. 3641, 7 vr.

Manisa İ.H.K., nr. 5830/4, 7 vr.

2.2.3. Mehmed Akkirmânî: *Şerhu tahmîsi'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye*

Tam adı Mehmed b. Mustafa Hamîd el-Kefevî el-Hanefî olup Akkirmânî olarak tanınmaktadır. 1753'te İzmir'de, 1758'de Mısır'da kadılığa tayin edilmiştir. Sarây-ı Hümâyûn hocalığı yapmıştır. 1759'da Mekke kadısı olmuş ve 1760'ta orada vefat etmiştir. Kelam, felsefe, tefsir, hadis, fıkıh ve dil ilimlerinde kaleme aldığı matbu pek çok kitabından bazıları şunlardır: *İklîlü't-terâcim, Şerhu'l-Hüseyniyye, Risâle-i akâid, Haşiye ala haşiyeti İsâmiddîn, Şerhu'l-hadîsi'l-erbaîn, Ef'âlü'l-ibâd ve'l-irâdetü'l-cüz'iyye, Hâşiye alâ hâşiyeti'l-Lârî, Burhânu'l-muttakîn terceme-i hadîs-i erbaîn, Risâle-i Besmele, Risâle-i Teavvüz.*[103]

Yazma olarak bulunan eserleri şunlardır: *Âdâbu'l-Kefevî*[104], *Şemâil-i Şerîf*[105].

Şerhü tahmîsi'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye'de *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin beyitleri ile Mehmed Esad Efendi'nin tahmîsi şerh edilmiştir. Yazımı 1163/1749-50 senesinde tamamlananan eserde, beyitler gramer açısından ele alınmış ve "hâsılu'l-ma'nâ" başlığı altında beyitten anlaşılan mana açıklanmıştır. Şerhin hâtimesinde eser "*eş-Şerhu'l-müstetâb*" olarak nitelenmektedir.[106]

Eserin tespit edilen nüshaları şunlardır:

Süleymaniye Y.E.K. Hamidiye Koleksiyonu, nr. 1060, 60 vr.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 1361, 53 vr.

Nurosmaniye Y.E.K. , nr. 4028, 95 vr.

Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi Koleksiyonu, nr. 3224, 60 vr.

Süleymaniye Y.E.K. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3927-02, 25 vr.

---

[103] Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-ârifîn**, II,s.332; Sakıb Yıldız, "Akkirmânî", **DİA**, II, s.270.

[104] Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, nr. 5948/1.

[105] Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şry., nr. 78.

[106] Mehmed Akkirmânî, **Şerhu tahmîsi'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye,** Süleymaniye Y.E.K. Hamidiye Koleksiyonu, nr. 1060, vr. 67^{b}.

Tahmîsin ve *Kâsîde-i Dimyâtiyye*'nin birlikte şerh edildiği yukarıdaki nüshalar dışında, kütüphanelerde ayrıca, Akkirmânî'nin söz konusu şerhinden tahmîs mısralarının açıklamaları çıkarılmak suretiyle sadece *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin beyitlerinin şerh edildiği kısımlar iktibas edilerek oluşturulan nüshalar bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında çoğunlukla *Şerhu'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye* ismi ile geçen bu nüshalar ferağ kaydında "*eş-Şerhu'l-müstetâb*" olarak vasıflandırılmıştır. Tespit edilen söz konusu nüshalar şunlardır:

Süleymaniye Y.E.K. Giresun Yazmalar Koleksiyonu, nr. 224-2, 16 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Hacı Mahmud Koleksiyonu, nr. 3927-1, 14 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 3543-3, 12 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Ali Emiri Şry. Koleksiyonu, nr. 423; 17 vr.

Ali Emiri Şry. Koleksiyonu, nr. 423'teki *Şerhu'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye* nüshası kütüphane kaydında *Şerhu'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye* ismiyle İsmail Hakkı Bursevî'ye (ö.1137/1725) ait gösterilmektedir. Mecmua halinde bulunan nüshanın ilk varağında muhtemelen müelliften başka biri tarafından sonradan yazılmış olan "*Şerh-i Günâh-ı Kebâir li'ş-Şeyh Hakkî maa Şerhi'l-kasîde lehû (kuddise sirruh)*" ifadesi yer almaktadır. Mecmuadaki ilk eser 17 varaktan oluşan *Şerhu'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye* olup sonrasında (17^b-72^b varakları arasında) Bursevî'nin *Şerhu'l-kebâir* adlı eseri bulunmaktadır.[107]

İçerisinde müellifine dair bir bilgiye rastlanmayan, sadece ed-Dimyâtî'nin beyitlerinin şerh edildiği *Şerhu'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye*'nin mukaddimesi yoktur ve hâtimesinde 116071747-48'de tamamlandığı yazmaktadır. Bursevî'nin vefat tarihi ise 1137/1725 olduğu için şerhin ona aidiyeti, ihtimal dışı gözükmektedir.

2.2.4. Yusuf b. Hüseyn el-Hüseynî: *el-Fevâidü'l-mansûriyye şerhü'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye*

Şârihin tam adı Cemâlüddîn Ebu'l-Mehâsin Yusûf b. es-Seyyid Hüseyn b. Dervîş el-Huseynî ed-Dımaşkî'dir. 1073'te Dımaşk'ta doğmuştur. *el-Fevâidü'l-*

[107] Bursevî'nin eserleri için bkz. Ali Namlı, **İsmail Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001. Bu çalışmada da Bursevî'nin eserleri arasında *Kasîde-i Dimyâtiyye Şerhi* yer almamaktadır.

Mansûriyye şerhü'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye'de kendini Hanefî, Matürîdî, Nakşibendî ve Kâdirî nisbeleriyle tanıtmaktadır.[108] Kaynaklarda nakîb ve müftü olarak anılmaktadır. 1153/1740'ta Halep'te vefat etmiştir. Dîvânı mevcuttur.[109]

el-Fevâidü'l-mansûriyye şerhü'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye hicrî 1132'de kaleme alınmıştır. Eserde kasîde şerh edilirken kelimeler lügavî açıdan geniş bir şekilde açıklanmış, konular ele alınırken sık sık Kuşeyrî, Gazzâlî, İbn Hümâm (ö.861/1457) ve Zemahşerî (ö.538/1144) gibi müelliflere atıflar yapılmıştır. Beyitlerin şerhinin sonunda içerisinde geçen ilâhî isimlerin havâssına yer verilmiştir.

Eserin tespit edilebilen nüshaları şunlardır:

Süleymaniye Y.E.K. Lala İsmail Koleksiyonu, nr. 49, 42 vr.
Süleymaniye Y.E.K. Laleli Koleksiyonu, nr. 1574, 34 vr.

2.2.5. Muhammed b. Ahmed eş-Şerîf el-Cezâirî: *el-Kavlü'l-mütevâtî fî şerhi kasîdeti'd-dimyâtî*

el-Cezâirî hakkında kaynaklarda İstanbul'da bulunduğu ve bir diğer eserinin *Miskü'l-hubûb fî ba'zı mâ nakale min ahbâri Ebî Eyyûb* olduğu bilgisi yer almaktadır.[110]

Elde edilen *el-Kavlü'l-mütevâtî fî şerhi kasîdeti'd-dimyâtî* isimli iki nüshada birbirinden farklı kitaplar mevcuttur. İlki Süleymaniye Y.E.K. Kasidecizade Koleksiyonu nr. 86'daki eserdir. Nüshada ismi zikredilmeyen müellif, eserinin mukaddimesinde Ahmed Zerrûk ve İbnü'l-Hâc'ın şerhleri haricinde *Kasîde-i Dimyâtiyye*'de delalet edilen manaları açıklayan bir şerh görmemesi sebebiyle bu eseri kaleme almak istediğini belirtmiştir. Eserin başında Nûreddîn ed-Dimyâtî'yi tanıtmış, onun menkıbe ve kerâmetlerinden bashetmiştir. 38 varaktan oluşan şerhte kasîdenin

---

[108] Yusuf b. Hüseyn, **el-Fevâidü'l-mansûriyye**, Süleymaniye Y.E.K., Lala İsmail Paşa, nr. 49, vr. 1^{b}-42^{a}.

[109] Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, II, s. 569; Hayreddin ez-Ziriklî, **el-A'lâm** , VIII, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002, s.228.

[110] Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, II, s.319.

lafız ve manası tahlil edilmiş, Ahmed Zerrûk ve İbnü'l-Hâc'dan nakille beyitlerin havâssı zikredilmiştir.

İkinci nüshası ise Kayseri Raşid Efendi Y.E.K. nr. 680-3'tedir. 13 varaktan oluşan eserin ilk sayfasında "*el-Kavlü'l-mütevâtî fî şerhi kasîdeti'd-dimyâtî li'ş-Şerîf Muhammed b. Ahmed el-Cezâirî el-müteveffâ sene 1139*" ifadesi yer almaktadır. Eserin başında Ahmed el-Bûnî'ye (ö. 622/1225) atıf yapılarak esmâ-i hüsnâyı ve kasîdenin beyitlerini ebced hesabına göre zikretme şekilleri belirtilmiş, kasîde incelenirken çok kısa kelime tahlilleri yapılmış, ilgili mısra ve esma ile ilgili zikir için adet bilgisi verilmiştir.

Eserin aynı müellife nisbetle kayıtlı olan bir başka nüshası da şudur:

Kastamonu Y.E.K. nr. 3905/04, 36 vr.

2.2.6. Abdülfettâh es-Seyyid et-Tûhî: *Şerhu'd-dimyâtiyye ve fevâidüha'r-ravhâniyye*

Hayatı hakkında bilgiye ulaşılamayan müellif, sihir konusundaki eserleri ile meşhurdur. *Şerhu'd-dimyâtiyye ve fevâidüha'r-ravhâniyye* isimli eserinde *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin havâssına dair geniş bilgiler bulunmakta ve havâs cetvelleri yer almaktadır. Eser, *el-İcâbâtü'l-hakîkiyye mine's-sââti'l-felekiyye* isimli kitapla beraber basılmıştır.[111]

2.3. Diğer Şerhler

Kaynaklarda *Kasîde-i Dimyâtiye* üzerine pek çok Arapça şerh zikredilmektedir. Muhtevası tespit edilemeyen bu Arapça literatür şöyledir:

1) İbnü'l-Hâc:[112] *Bulûğu'l-kasd ve'l-munâ fî havâssi esmâillahi'l-hüsnâ*.[113]

---

[111] et-Tûhî, **Şerhu'd-Dimyâtiyye ve Fevâidüha'r-ravhâniyye veyelîhi el-İcâbâtü'l-hakîkiyye mine's-sââti'l-felekiyye**, el-Mektebetü's-Sekâfiyye, 1991.

[112] Müellifin ismi *el-Kavlü'l-mütevâtî*'de Ebû Abdullah Muhammed İbnü'l-Hâc, *el-Fevâidü'l-mansûriyye*'de Ebû Abdullah Muhammed veled-i İbni'l-Hâc olarak geçmektedir. *Câmiu'ş-şurûh ve'l-havâşî*'de de Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l-Hâc et-Tilimsânî olarak zikredilip vefat tarihi 921 olarak verilir. (Habeşî, II, s. 610).

2) *Şerhü'l-manzûmeti'd-dimyâtiyye.*[114]

3) Ahmed b. Muhammed es-Sâvî (ö. 1241/1825):[115] *Şerhu manzûmeti esmâillahi'l-hüsnâ.*[116]

4) Muhammed Şâhîn b. Davud b. Süleyman el-Burhânî Ebû Şakir el-Mâlikî (ö. [?]): *el-Enâbîbu'l-hattiyye bi Tahmîsi'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye.*[117]

5) Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Fâsî (ö.1214/1799):[118] *Atiyyetu'l-âtî fi'stihraci cevâhiri nazmi'd-dimyâtî.*[119]

6) Muhammed b. Ömer Nevevî el-Câvî (ö. 1316/ 1898):[120] *Şerhu manzûmeti'd dimyâtiyye fi't-tevessül bi-esmâillahi'l-hüsnâ.*[121]

7) İsâmüddîn Üsküdârî (ö. 1203/1789 [?]): *Şerhu'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye.*[122]

8) Hâkim es-Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1184/1770)[123]: *Şerh-i Kasîde-i Dimyâtiyye*[124]

9) Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Îsâ el-Bezmî (ö. [?]): *Şerhu Kasîdeti'd-dimyâtiyye*[125]

10) Saduddîn el-Fârûkî (ö. 931/1524'ten sonra): *Şerhu'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye.*[126]

---

[113] Eserin hicrî XIII. asırda istinsah edilmiş bir nüshası Melik Saud Üniversitesi Kütüphanesi nr. 7493'te yer almaktadır. (Aboelezz, s.71) *Bulûğu'l-kasd ve'l-munâ* hakkında diğer şerhlerde muhtasar bir şerh olduğu bilgisi yer almaktadır. (Yusuf b. Hüseyin, vr.1[b]) *el-Kavlü'l-mütevâtî fî şerhi kasîdeti'd-dimyâtî*'de İbnü'l-Hâc'dan sık sık beyitlerin havâssına dair nakiller yapılmaktadır.

[114] Müellifi tespit edilemeyen eserde beyitlerdeki kelimelerin ve esmâ-i hüsnânın anlamları açıklanarak müellifin bu kelimeleri kullanma sebepleri anlatılmıştır. Eserin sonunda müstensihinin ismi İbrahim b. Muhammed Said b. Hasan b. Muhammed el-Esved ve istinsah tarihi 1195/1780 olarak kaydedilmiştir. Tespit edilen bir nüshası Melik Suud Üniversitesi nr.6387'de bulunmaktadır. (Aboelezz, s.72).

[115] Ahmed es-Sâvî hakkında bkz. Semih Ceyhan, "Halvetiyye-i Şabâniyye'nin Mısır Şubesi: Ahmed es-Sâvî ve Sâviyye Tarikatı", **I. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu**, I, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, 4-6 Mayıs 2012, s.261-277.

[116] Abdullah Muhammed Habeşî, **Câmiu'ş-şurûh ve'l-havâşî**, III, Dâru'l-Minhâc: Cidde, 2017, s.551.

[117] Hayatı hakkında kaynaklarda malumat tespit edilemeyen müellifin *el-Enâbîbu'l-Hattiyye bi Tahmîsi'l-Kasîdeti'd-Dimyâtiyye*'yi 1073 yılında yazdığı bilgisinden başka eser hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-ârifîn**, II, s.289-290.

[118] Ziriklî, **el-A'lâm**, I, s. 244.

[119] Habeşî, II, s.611.

[120] Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn,** II, s. 394; Ziriklî, **el-A'lâm**, VII, s. 209- 210; Erdoğan Baş, "Nevevî, Muhammed b.Ömer", **DİA**, XXXIII, s.49-51.

[121] Habeşî, II, s. 611.

[122] Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, İstanbul: Matbaa-i Âmire, III, s.471; Bursalı Mehmed Tahir, I, s.369; Fuat Günel, "İsâmüddîn Üsküdârî", **DİA**, EK II, 2016, s.640-41.

[123] Yakup Poyraz, "Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği Ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2008), s. 11 v.d.; İlgüler, s.189-190.

[124] Poyraz, s. 20; Mücteba İlgüler, "Hâkim Mehmed Efendi", **DİA**, XV, s.189-190.

[125] Müellif hakkında bilgiye ulaşılamamış olup eserin nüshası için bkz. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 1889/2, vr. 25[b]-38[a].

[126] Ömer Rıza Kehhale, **Mu'cemü'l-müellifîn**, VIII, Beyrut, 1957, s.154.

11) Ebû Abdillah Muhammed b. Muhammed es-Safedî (ö. [?]): *el-Fethu'l-unsâ bi-şerhi esmâillahi'l-hüsnâ.*[127]

12) Mustafa Adanavî (ö. [?]): *Şerhu'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye.*[128]

13) Nûruddin b. Abdilcabbar b. Nûriddin b. Ebî Bekr (ö. 1268/1851): *Tahmîsü'd-dimyâtiyye.*[129]

14) Sâlih el-Ezherî (ö. [?]): *ed-Dürretü'l-behîce şerhü'd-dimyâtiyye.*[130]

15) Ahmed b. Ahmed en-Neccârî ed-Dimyâtî el-Hanefî (ö. [?]): *Şerhu Kasîdeti'd-dimyâti.*[131]

16) Rızaddin (ö. [?]): *Tahmîsü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye.*[132]

17) Necmüddin (ö. [?]): *Tahmîsü'l-lâmiyyeti'd-dimyâtiyye.*[133]

3. MEHMED EMİN VAHÎD PAŞA

3.1. Hayatı

XVIII. yüzyılın sonlarında dünyaya gelen Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın doğum tarihi tam olarak belli değildir. "Vahîd" onun mahlası olup asıl ismi Mehmed'dir.[134] Mühründe "Vahîd-i asr olan Seyyid Mehmed" yazmaktadır.[135] Annesi[136] ve babası Kilislidir. Bazı kaynaklarda ailesinin Nusayrîlerden olduğu belirtilmektedir.[137] Mehmed Emin Vahîd Efendi, bir vakıf belgesinde kendisini "es-Seyyid Mehmed Emîn Vahîd Efendi ibnü'l-merhûm es-Seyyid el-Hâc Ömer Efendi" olarak tanıtmıştır.[138] Vahîd Paşa küçük yaşta babasını kaybetmiş ve annesiyle beraber İstanbul'a yerleşmiştir. Bu nedenle "İstanbullu" diye tanınmıştır.[139] Nitekim Kilisli

127 Habeşî, II, s.610.
128 Yeşildağ, s. 16.
129 Habeşî, II, s.611.
130 Habeşî, III, s.552
131 Habeşî, III, s.551-552.
132 Aboelezz, s. 68.
133 Aboelezz, s. 69.
134 Maden ve Eğilmez, s.5.
135 Vahîd Paşa, **Mirkāt-ı Münâcât**, vr. 1ª.
136 Bursalı Mehmet Tahir, III, s. 1098.
137 Mehmed Süreyya, IV, s. 605.
138 Kılıç, s.6.
139 Uzunçarşılı, s.129.

olmasına rağmen "ferzend-i İstanbul'um ferzend-i Stanbul" mısraını devamlı söyleyerek kendini İstanbullu olarak gösterirr.[140]

Annesi İstanbul'da saray baltacısı Osman Hulûsi Efendi ile evlenmiştir. Babalığı Osman Hulûsi Efendi'nin 1779'da sarayda Kozbekçisi ve hattat olarak görev yaptığı Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi'nde bulunan bir Kur'ân-ı Kerîm ve Birgivî şerhinde kaydedilmiştir.[141] Aynı kütüphanenin vakfiyesinde de babasının Ali Ağa oğlu Osman Efendi olduğu belirtilmiştir.[142]

İyi bir tahsil alan Vahîd Paşa maliye kalemine girmiştir. Sonrasında Galata voyvodası Topal Halil Efendi'nin himayesinde zecriye başkâtibi ve muhassılı olmuştur.[143] 1803-1805 tarihleri arasında enfiye mukataası idaresine getirilmiş, aynı zamanda Mora ve Girit enfiyeciliği de kendisine ihale edilmiştir.[144] 1806'da ise mevkûfatçılığa getirilmiştir.[145]

Mevkûfatçılıktan sonra aynı yıl nişancılığa terfi ettirilen Vahîd Paşa Fransa ile siyâsî ve askerî bir ittifak kurulması için Napolyon'a elçi olarak gönderilmiş, Napolyon ile iki defa görüşmüş fakat; Fransa'nın kararsız bir politika izlemesi, III. Selim'in hal' edilmesi gibi nedenlerden dolayı başarı sağlayamadan 1807'de geri dönmüştür. Fransa elçiliği esnasındaki gözlemlerini *Sefâretnâme-i Fransa* isimli eserinde aktarmıştır. [146]

Fransa elçiliğinden sonra 1808'de İngilizlerle barış görüşmesi için Bahr-i Sefîd (Çanakkale) boğazına gönderilmiştir.[147] İstenilen neticeyi elde etmiş ancak bir takım pürüzlerden dolayı kolay anlaşma sağlanamamasına rağmen Vahîd Paşa'nın çabalarıyla 1809'da Çanakkale (Kale-i Sultâniye) antlaşması imzalanmıştır.[148] Ayrıca Çanakkale boğazından İstanbul'a geçmeye çalışan İngiliz gemileri ve elçisine müsaade etmeyip

[140] Ahmet Lütfi Efendi, II, s.154.
[141] Uzunçarşılı, s.129.
[142] Kütahya Vahit Paşa Y.E.K., nr. 1230.
[143] Atilla Çetin,"Mehmet Emin Vahit Paşa", **DİA** , XXVIII, s. 468-469.
[144] Maden ve Eğilmez, s.5.
[145] Uzunçarşılı, s.129.
[146] Maden ve Eğilmez, s.5-7.
[147] Ahmet Lütfi Efendi, II, s.154.
[148] Maden ve Eğilmez, s. 7.

geri püskürtülmelerini sağlamıştır.[149] Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki savaş durumu yerini barış ve ittifaka bırakmıştır. Bu şekilde büyük bir avantaj elde eden Osmanlı Devleti, Rus-Fransız ittifakı karşısında denge unsuru oluşturacak bir desteğe sahip olmuştur.[150]

Vahîd Paşa Çanakkale'de göstermiş olduğu başarıdan dolayı önce 1808'de Boğaz muhâfızı vezir Râgıp Paşa'nın maiyetine memur olarak atanmış,[151] sonrasında Defter Emini yapılmış, 1809'da Reisü'l-küttâb vekilliğine getirilmiştir.[152] Ancak aynı yıl içerisinde azledilerek Kütahya'da mecbûrî ikâmete tâbî tutulmuştur.[153]

Bunun sebebi olarak kaynaklarda İngilizlerle yaptığı görüşmelerde sağladığı başarılardan dolayı kibirlenerek devlet adamlarını hafife alması, hazineyi korumak amacıyla bazı liyâkatsiz kâtiplerin maaşlarını ödememesi, şikâyette bulunanları azarlaması, padişahın bazı hatt-ı hümâyûnlarını eleştirmesi,[154] boğazlardan Karadeniz yönünde güherçile[155] nakli yasak olduğu halde bu hususta suiistimallerin yaşanmasından dolayı şikayet edilmesi[156] gibi hareketleri gösterilmektedir. Vahîd Paşa Kütahya'da mutasarrıf olarak bulunmuş[157] ve orada talebe ve hocaların kitap bulmakta çektiği zorluğu görerek bir kütüphane tesis etmiş[158] ayrıca kütüphanenin masraflarını karşılamak için bir vakıf kurmuştur.[159]

Kütahya'da iki yıla yakın görev yaptıktan sonra 1811'de affedilerek Tophane Nâzırlığı'na getirilmiştir.[160] Bir yıl süren bu görevinden sonra 1812'de Tersane-i Amire

---

149 Câbî Ömer Efendi, s. 326-327.
150 Maden ve Eğilmez, s. 7-8.
151 Câbî Ömer Efendi, I, s. 260.
152 Uzunçarşılı, s. 130.
153 Câbî Ömer Efendi, I, s. 548-549.
154 Maden ve Eğilmez, s. 8-9.
155 "Tarımda gübre, hekimlikte ilaç olarak kullanılan, barut vb. patlayıcı maddeler yapımına yarayan, beyaz renkte ve ince billurlar durumunda birleşik bir madde, potasyum nitrat (KNO3)." www.sozluk.gov.tr son erişim tarihi, 18.07.2019.
156 Câbî Ömer Efendi, I, s. 549-550, 556-557.
157 Eğilmez, s.1.
158 İsmail E. Erünsal, "Vahid Paşa Kütüphanesi", **DİA,** XLII, s.437 - 438.
159 Burdur'da Hacılar Değirmeni'ni kütüphane vakfına dahil etmiş (Kılıç, s. 17), kendi malından on iki bin esedî kuruşu her sene kârını almak üzere İstanbul Rum Patrikhanesi Metropolitan Cemaati'ne yatırmıştır. Ayrıca Kütahya'da Düvlek ve Söğütlü isimli iki değirmeni satın alıp kiraya vererek sağlanan gelirin vakfa aktarılmasını şart koşmuştur. (Maden ve Eğilmez, s. 28)
160 Uzunçarşılı, s.130.

Eminliği'ne tayin olunmuştur.[161] Daha sonra[162] II. Mahmud'un âyanlarla mücadele politikası nedeniyle idam edilen Tekelioğlu İbrahim'in ardında kalan adamlarını yakalamak ve mal varlığına el koymak üzere Antalya'ya gönderilmiştir. Bu esnada kendisine vezirlik rütbesi verilmiş ve Teke - Hamîd sancakları mutasarrıflığına getirilmiştir.[163] Burada ilk olarak, Tekelioğlu İbrahim'in sarrafı ve oğlunun kaçırılmamasına ilişkin özel emir gereğince, Tekelioğulları ailesinin bir bölümünü Selânik'e diğerlerini İzmir'e göndermiştir. Daha sonra Tekelioğlu İbrahim'in sarraflarını ve hazinedarını hazine ve defterleriyle birlikte İstanbul'a göndermiş, kâtibini de idam ettirmiştir. Tekelioğlu İbrahim'in zulmünden kaçan ahalinin geri dönmesini sağlamış ve onlara ait eşyaları kendilerine iade etmiştir.[164]

Vahîd Paşa ayrıca, ayanlarla mücadele konusunda hususi ferman talebinde bulunmak suretiyle, yaklaşık kırk yıl boyunca bölgedeki kadı ve naiblerin görev yapmasını engelleyen Hacı Osmanoğullarını etkisiz hale getirerek para karşılığı iş yapan ilmî gruplara düzen vermiş, âtıl vaziyette olan câmi ve mescitleri ihya ettirmiş, güç sahiplerinin halka eziyetlerine son vererek mahkemelerde şeriat hükümlerinin icrasını sağlamıştır.[165] Çeşitli askerî mühimmat tamir ve tedarikini de sağlayan Paşa, o dönemde ortaya çıkan Sırp isyanında merkezi hükümete yardımcı olmak üzere, verilecek emre göre hareket edeceğini bildirmiştir.[166]

Vahîd Paşa Isparta'da halktan zorla para toplayıp zulüm yaptığı iddiasıyla şikâyet edilmişse de gizlice yapılan araştırmada Paşa'nın kethüdası Nasuhoğlu Süleyman suçlu bulunarak Bursa'ya sürgün edilmiş, Vahîd Paşa'nın da görev yeri değiştirilmiştir.[167]

1816 senesinde Hanya ve Resmo muhâfızlığına tayin edilmiştir. Burada eşkiyalıklara son vermiş, bir taraftan Hanya kalesinin tamiratını yaptırmış ve askerî

[161] Maden ve Eğilmez, s.9; Uzunçarşılı, s.130.
[162] Uzunçarşılı'ya göre hicrî 1219 mîlâdî 1813-1814; *DİA*'ya göre 20 Eylül 1814; Maden ve Eğilmez'e göre 20 Eylül 1813.
[163] Uzunçarşılı, s.130.
[164] Maden ve Eğilmez, s. 10-11.
[165] Maden ve Eğilmez, s. 11.
[166] Maden ve Eğilmez, s.12.
[167] Maden ve Eğilmez, s.12.

mühimmatın muhafazasını sağlamış, böylece merkezî hükümetin memnuniyetini kazanmıştır. Vahîd Paşa'ya bölgede üretilen zeytinlerin İstanbul dışında bir yere gönderilmemesi emredilmişti. Ancak ahâli bu duruma karşı çıkıp Paşa'yı şikayet etmiş, bunun üzerine zor kullanması karşısında da sarayını basarak onu hapsetmiştir. Ahaliyle paşa arasında yaşanan bu hâdise nedeniyle 1820'de vezirliği kaldırılarak İstanköy Adası'nda ikameti emredilmiştir.[168]

1821 yılında vezirlik rütbesi kendisine iade edilip Sakız Adası muhâfızlığına atanmıştır.[169] Aynı sene Mora'da isyan çıkıp Sakız Adası'na sıçraması muhâfızlık vazîfesinin önemini artırmıştır.[170] Vahîd Paşa isyanın bastırılmasında önemli bir başarı göstermiştir[171]. Fransız konsolosunun yardım teklifini reddetmiş ve dirâyetli bir biçimde adayı savunmuştur[172] Yirmi günden fazla devam eden Sakız isyanı Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının yardımıyla bastırılmıştır.[173]

Vahîd Paşa'nın halktan zorla para aldığı, isyanın bastırılmasından sonra emrindeki askerlerin teslim olan köylere hücum ettiği ve hatta şikâyette bulunan köylerin ahâlisini Vahîd Paşa'nın katlettiği yönündeki söylentiler, Paşa'nın halk ile arasında problemler yaşadığı izlemini vermektedir[174] Vahîd Paşa'yı "beceriksizlik"le itham edenler olmakla birlikte Sakız Naibi Mehmet Emin Efendi İstanbul'a göndermiş olduğu bir yazıda Vahîd Paşa'nın Sakız'ı kurtarırken son derece gayret gösterdiğini, kimseden zulmederek bir şey almadığını ve kimseye borcu olmadığını bildirmişti. Hatta bunun üzerine Sakız'daki hizmeti nedeniyle paşaya yüz bin kuruş verilmişti.[175]

Çatışmalar sırasında Sakız'ın büyük tüccarlarının İpsara adasına kaçması ve Vahîd Paşa'nın bu adadaki Rumların üzerine gitme isteğine Ali Paşa'nın karşı çıkması

---

[168] Uzunçarşılı, s.130. Mehmed Süreyyâ s. 605'te Sakız Adası'nda ikâmet ettiğini zikretse de Vahîd Paşa'nın aynı yılda kaleme aldığı *Mirkāt-ı Münâcât* (Vahit Paşa Ktp, nr. 1161) isimli eserinden İstanköy cezîresinde ikâmet ettiği anlaşılmaktadır.

[169] Uzunçarşılı, s.130; Maden ve Eğilmez, s.13; Çetin, s.468.

[170] Maden ve Eğilmez, s.13.

[171] Eğilmez, s.3.

[172] Uzunçarşılı s.130; Maden ve Eğilmez s.15. Sakız vak'ası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Maden ve Eğilmez s.15 14-17, 50-51, 57-105.

[173] Ali Fuat Örenç**,** "Sakız Adası" , **DİA,** XXXVI, s. 6-10; Maden ve Eğilmez, s. 15.

[174] Maden ve Eğilmez, s. 16.

[175] Maden ve Eğilmez, s. 17.

üzerine de zaten açık olan iki paşanın arası iyice açılmış ve hatta birbirlerini Bâb-ı Âlî'ye şikayet etmişlerdir. Ayrıca Vahîd paşa'nın hiddet ve hasedi asker ağalarını da gücendirmektedir.[176]

Ali Paşa ile araları açılmış, ahâli ve askerle problemler yaşamış olan Vahîd Paşa, askerinin ve halkın halinden şikayetçi bir halde, sağlık durumunu ileri sürerek muhâfızlıktan istifâ etmiş ve Anadolu'da bir yerde ikâmet etme talebinde bulunmuştur.[177] İstifâsı kabul edilen Vahîd Paşa henüz Sakız adasından ayrılmamışken Kaptan-ı Derya Ali Paşa düşman saldırısına maruz kalmış ve ateş alan kalyonundan kaçmaya çalışırken başına ağaç parçası düştüğü için vefat etmiştir.[178]

1822'de Urla'da ikâmet etmeye başlayan Vahîd Paşa, Sakız adasında Ali Paşa'ya yardım etmediği[179] gerekçesiyle vezirlikten azledilmiş ve aynı sene Alâiye'de oturması emri verilmiştir.[180] Daha sonra rahatsızlığı sebebiyle affedilmesini ve Kütahya ya da Afyonkarahisar'a tayin olunmasını talep etmesi üzerine Afyonkarahisar'da ikameti kararlaştırılmıştır.[181]

Galip Paşa sadrazam olduktan sonra 1824'te Vahîd Paşa'ya vezirliğiyle beraber Halep valiliği verilmiştir.[182] Halep valisi olarak kendisinden istenen, Fasir ve Sungur nahiyelerinde toplanan dokuz yıllık vergiyi kimlerin aldığını tespit etmek ve bu vergilerin İstanbul'a gönderilmesini sağlamak ayrıca oradaki kazaların cizye ve kahve vergilerini toplamaktı.[183] Kilis civarında bulunan eşkiyalık faaliyetlerini ortadan kaldırmak ve bölgede asayişi sağlamak için kendisiyle beraber gönderilen üç bine yakın askere ilaveten bin asker daha talep etmiş ve uzun süren mücadele sonucu isyancıları etkisiz hale getirmiştir. Padişah fermanı gereği, Vahîd Paşa'nın Yeniçeri ocağının bölgedeki varlıklarının ortadan kaldırılması için de faaliyette bulunması gerekiyordu.

[176] Maden ve Eğilmez, s. 16.
[177] Maden ve Eğilmez, s. 16.
[178] Uzunçarşılı, s. 131; Maden ve Eğilmez, s. 17.
[179] Ali Paşa'nın torunu Mahrukizâde Cafer Bey'in, Vahîd Paşa'yı kasıtlı olarak dedesine yardım etmemekle ithâm ettiği belirtilmektedir. Uzunçarşılı, s. 131; Maden ve Eğilmez, s. 17; Çetin, s. 468-469.
[180] Uzunçarşılı, s. 131; Maden ve Eğilmez, s. 18.
[181] Maden ve Eğilmez, s. 18.
[182] Uzunçarşılı, s. 131; Maden ve Eğilmez, s. 18; Çetin, s. 468-469.
[183] Maden ve Eğilmez, s.18.

Ancak bu sırada, Maraş mutasarrıfı Fevzi Paşa'nın, Antep'te ocaklı eşkiyası tarafından esir alınması üzerine Vahîd Paşa'ya Fevzi Paşa'nın ve diğer esirlerin kurtarılması görevi de verilmiştir. Vahîd Paşa'nın müdahil olması neticesinde, Antep ocaklısı mektup göndererek Fevzi Paşa'nın emrine uyacaklarını ve affedilmeleri için aracı olmasını istemişlerdir.[184] Bütün bunlara rağmen, Halep'teki Görevinde gevşeklik gösterdiği iddiasıyla 1826'da vezirliği tekrar kaldırılan Vahîd Paşa önce Konya'ya sonra Bursa'ya sürgün edilmiştir.[185] Aynı yıl vezirlik rütbesi dördüncü kez geri verilerek İstanbul muhâfızı olarak tayin edilmiştir.[186] Ardından Bosna valiliğine nakledilmiş ise de görevinin başına gidemeden 1828'de Çanakkale'de vefât etmiştir ve Ezine ilçesinin Geyikli köyüne defnedilmiştir.[187] Vahîd Paşa'nın emlak ve eşyası, Bursa'da annesinin yanında bulunmaktadır. Mücevher ve diğer eşyalarından başka on iki yük kuruş nakit parasının olduğu tespit edilmiş ve bu mülkleri paşanın yegâne varisleri olan annesi ile iki hanımına bırakılmıştır.[188]

Kaynaklarda Mehmed Emîn Vahîd Paşa'dan âlim, şair, hüner ve mârifet sahibi[189], akıl ve anlayışıyla tanınan biri[190], ayrıca gururlu ve cimri olarak bahsedilmektedir.[191] Kütahya'da tesis ettiği kütüphane de ilme çokça kıymet verdiğini göstermektedir. Devlet vazifelerinde ilk zamanlarda hızlı bir şekilde yükselmesi ve İngilizlerle görüşmesinde gösterdiği beceri Vahîd Paşa'nın epey düşman edinmesine sebep olmuş ve vefatına kadar bunun etkisi devam etmiştir.[192] Yaşadığı sürgünler de bu durumun bir göstergesidir.

Bu sürgünlerden birinde, İstanköy Adası'nda ikâmet ederken *Mirkāt-ı Münâcât'ı* kaleme alan Vahîd Paşa, esmâ-i hüsnâ ile yapılan manzûm bir münâcât olan Kasîde-i Dimyâtiyye'yi hayatındaki sıkıntı ve zorluklardan kurtulmak için bir vesile

[184] Maden ve Eğilmez, s. 19.
[185] Maden ve Eğilmez, s. 20; Çetin, s.468-469. Uzunçarşılı s. 131'de sadece Bursa'ya gönderildiği yazmaktadır.
[186] Maden ve Eğilmez, s.20; Çetin, s.468-469. Uzunçarşılı s.131'de "Çanakkale civarında eski İstanbul mevkii muhafızı oldu." ifadesi yer almaktadır.
[187] Uzunçarşılı s.131; Maden ve Eğilmez, s. 20; Çetin, s. 468-469.
[188] Maden ve Eğilmez, s. 21.
[189] Ahmet Lütfi Efendi, II, s.155; Uzunçarşılı, s. 131.
[190] Mehmet Süreyya, s. 605.
[191] Uzunçarşılı, s. 131; Çetin, s. 468-469.
[192] Uzunçarşılı, s. 131.

görmüş olmalıdır. Eseri şerh ederken havâss-ı esmaya çokça yer vermesi de bunun bir göstergesidir.

Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın hayatını anlatan eserlerde tasavvufî yönünün bulunup bulunmadığı veya bir şeyhe intisâp edip etmediği ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak *Mirkāt-ı Münâcât*'ta Vahîd Paşa'nın tasavvufî konulara olan ilgisi ve hâkimiyeti göze çarpan hususlardandır. Ayrıca söz konusu kitabında Şeyh Alî Behçet Efendi'den (ö.1822) büyük bir hürmet ve muhabbetle bahsetmesi ona intisâp etmiş olma ihtimâlini akla getirmektedir.

Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın *Mirkāt-ı Münâcât*'ta Şeyh Alî Behcet Efendi'den bahsettiği bölüm şu şekildedir:

"…te'sîr-i pend ve tezkîri dâfi' şevâgıl-ı kürûb-ı kulûb olan âlim-i âmil mürşid-i kâmil ârif-billâh vâkıf-ı sırr-ı ser-bestei't-turuk ilallâh üstâd-ı meşâyıh Ebû Alî Lehcet Şeyh Alî Behcet -tavvelallâhu bekāhu ve zâde takvâhu- hazretlerinin bu fakîre işâret-i aliyyeleri üzere lede'l-iktizâ' kirâran ve murâden yedi yüzden yedi noksân olarak altı yüz doksan üç kere "bismillâhi'l-latîf" zikri dahi pek hoş gelmiş ve merhem-i mâhi'l-hem hâssası mülteim-i cerîha-ı fuâdım olmuştur."[193]

Şeyh Alî Behcet Efendi 1727 Konya'da doğmuş, Afyon'da Mehmed Alâaddîn Çelebi[194] *Avârifü'l-maârif, Mesnevî, Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* ve *Hikem-i Atâiyye* gibi temel tasavvuf klasiklerini okumuştur. Daha sonra medrese eğitimi alıp kadı olmuştur. Çeşitli yerlerde kadılık yaptıktan sonra görevinden istifâ edip Afyon'a giderek Alâaddîn Çelebi'ye intisâb etmiş ve çilesini tamamlayarak sikke giymiştir. 1796'da Bursa'da faaliyetlerini sürdüren Kâdirî ve Nakşibendî şeyhi Seyyid Burhâneddîn Mehmed Emîn Efendi'ye (ö.1813)[195] intisâb edip Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye, Çeştiyye ve Şüttâriyye icâzetleri almıştır. II. Mahmûd tarafından İstanbul'a davet edilerek Üsküdar'daki Selîmiye Nakşibendî

[193] Mehmed Emîn Vahîd Paşa, **Mirkāt-ı Münâcât**, vr. 42[b].
[194] Mehmed Alâaddîn Çelebi hakkında bkz. Sezâi Küçük, **Mevlevîliğin Son Yüzyılı**., İstanbul: Simurg Yay., 2003, s.179-180.
[195] Seyyid Burhâneddîn Mehmed Emîn Efendi hakkında bkz. Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, II, Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz (çev.), Sehâ Neşriyat: İstanbul, 2000, s.190-198.

Dergâhı'nın şeyhi olarak tayin edilmiştir. Pertev Paşa, Hâlet Efendi, Kethüdâzâde Ârif, Turşucuzâde Ahmed Muhtar gibi devrinin önemli âlim, aydın ve devlet adamlarının üzerinde nüfûz sahibi olan Alî Behçet Efendi; vefâtına kadar hadîs, tefsîr, fıkıh, *Mesnevî* ve *Mektûbât* okutarak irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. 1822'de vefât etmiş ve Selimiye Dergâhı hazîresine defnedilmiştir. *Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşibendiyye, Sırrü'l-mîâd, Behcetü's-sülûk, Terceme-i Hâl-i Ricâl-i Çiştiyye, Divançe ve Vâridât-ı Kalbiyye, Risâle-i Hâliyye ve Rûhâniyye* isimli eserleri mevcûttur.[196]

3.2. **Eserleri**

Vahîd Paşa'nın çeşitli konularda kaleme aldığı altı eseri mevcuttur. Bunlardan üçü, üstlendiği devlet görevlerindeki izlenimleri hakkındadır. *Sefâretnâme-i Fransa*'da Fransa elçiliği sırasındaki izlenimlerini aktarmakta, *Târih-i Vak'a-ı Cezîre-i Sakız*'da Sakız adasındaki isyanın bastırılmasını anlatmakta ve buna ilişkin değerlendirmeler yapmakta, *Risâle-i Vahîd Efendi*'de İngiltere elçisi ile yaptığı barış görüşmelerine ilişkin hatıralarını anlatmaktadır. Bunların dışında *Minhâcu'r-rumât'*ta okçulukla ilgili bilgiler vermekte ve *Risâle-i Ahvâl-i Avrupa'*da Avrupa devletlerini tarihî ve coğrafi açıdan incelemektedir. Dînî içerikli tek eseri *Mirkāt-ı Münâcât* olan Vahîd Paşa, ayrıca dîvân şiirleri de kaleme almıştır.

3.2.1. ***Sefâretnâme-i Fransa***

Bu kitapta Vahîd Paşa 1806-1807 yıllarında yaptığı Fransa elçiliği esnâsındaki izlenimlerini ve hâtıralarını anlatmıştır. Eserinde Fransa yolculuğunu başından itibaren anlatmaya başlayan Vahîd Paşa; Edirne'den Lehistan'a gidişini, orada Napolyon'la görüşmesini, Rusya, Fransa ve Prusya arasındaki savaşın neticesini, sonrasında Viyana üzerinden Paris'e yolculuğunu, Paris'te gördüğü yerleri, eserleri, insanları ve bunlarla

[196] Vassâf, cilt II, s.208 vd.; Yusuf Turan Günaydın, "Ali Behcet Efendi ve Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşbendiyye'si", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 17 (2006), s.217-235; Nihat Azamat, "Ali Behcet Efendi", **DİA**, II, s.382-383; Melahat Haksever, "Ali Behçet Efendi ve Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşbendiyye Adlı Eserine Göre- Tasavvuf Anlayışı", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2001).

ilgili fikirlerini, Napolyon ile ikinci kez görüşmesini ve yurda dönüşünü bir anlatıya dönüştürür.[197]

Sefâretnâme dört defa basılmıştır. İlk baskısı 1843'te Paris'te yapılmış[198], daha sonra Türkiye'de ilki 1867'de olmak üzere üç sefer daha basılmıştır.[199] Tespit edebildiğimiz kadarıyla yazma nüshaları Kütahya Vahit Paşa Y.E.K. nr. 830 (47 vr.), Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nr. 2277 (35 vr.), Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı nr. 1437 (34 vr.), Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi nr. 3379 (36 vr.), Türk Tarih Kurumu Yazmalar Bölümü nr. Y/53-3 (32 vr.) ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yazma Eserler Birimi nr. 327(560)"1299/1922"de (21 vr.) bulunmaktadır. Ayrıca, Viyana Konsolosluk Akademisi nr. 282, , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yıldız Yazmaları nr. 343/ Tarih Yazmaları nr. 1246, İstanbul Şehir Kütüphanesi Cevdet Bey Yazmaları nr. K.38, K.55/I, nr. 409, İstanbul Veliyüddin Efendi Kütüphanesi Cevdet Paşa Kitapları nr. 82, Fatih Millet Kütüphanesi nr. 338 ve Bibliothèque Nationale de France nr. S.507'de de esere ait nüshaların bulunduğu bilinmektedir.[200] Eser üzerine çeşitli akademik çalışmalar da yapılmıştır.[201]

3.2.2. *Mirkāt-ı Münâcât (Şerh-i Kasîde-i Dimyâtiyye)*

İkinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.2.3. *Minhâcu'r-rumât*

Okçulukla ilgili olan eser yedi bâbdan oluşmaktadır. Birinci bâb, ok ve yayın ilk ortaya çıkışı; ikinci bâb, okçuların pîri Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın hâl, şân ve nesebi; üçüncü bâb, gazâ niyetine ok atmanın fazîleti ve öğrendikten sonra okçuluğu terk

---

197 Maden ve Eğilmez, s. 23.

198 Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968, s. 202.

199 Maden ve Eğilmez, s. 24.

200 Unat, s.203; Kılıç, s. 24.

201 Çalışmalar için bkz. Yavuz Ercan, "Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesi", **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi**, S. 2 (Ocak 1991), s.73-125; Azmi Süslü, "Sefaretnâme de Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi", **Belleten,** L, S. 196 (1986), s.127-167; Azmi Süslü, "Fransa'ya gönderilen Türk Elçileri ve Vahîd Paşa", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, VI, S. 1 (1990), s.129-145.

edenler hakkında kınamayı içeren hadîs-i şerîfler; dördüncü bâb, ok yarışlarının usûlü ve dîne uygunluğu; beşinci bâb, Okmeydanı'nda bulunan okçuların icrâ ettikleri âyin ve âdâb; altıncı bâb, ok atma kuralları; yedinci bâb, İstanbul Okmeydanı'nda mevcut olan menzillerin durumları hakkındadır.[202]

Basılmamış olan eserin yazma nüshaları Avusturya Milli Kütüphane nr. N.F. 179 (60 vr.), Kütahya Vahid Paşa Y.E.K. nr. 823 (69 vr.), Milli Kütüphane nr. 8696 (58 vr.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler nr. 423, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nr. 1903 (52 vr.) / Hafîd Efendi nr. 256 (53 vr.) ve Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı nr. 623'te (70 vr.) bulunmaktadır.

3.2.4. *Târih-i Vak'a-ı Cezîre-i Sakız*

Bu eserde 1821'de meydana gelen Rum isyanının Sakız'a sirâyet etmesiyle adada başlayan ayaklanmanın bastırılması esnasında denizde ve karada Rum isyancılarla yaşanan çarpışmalar anlatılmakta ve ayaklanma üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır.[203] Vahîd Paşa'nın bu eserini Kaptan-ı Deryâ Ali Paşa'ya yardım etmemesi suçunu örtmek için kaleme aldığı iddia edilmiştir.[204] Eser, 1822 Sakız olayları ile ilgili yegâne kaynaktır.[205] 1873'te Mekteb-i Sanayi Matbaası'nda basılmış[206], 2012'de Fahri Maden ve Mustafa Eğilmez tarafından transkribe edilmiş şekli *Vahîd Paşa'nın Hayatı Sakız Vak'ası* ismiyle yayımlanmıştır.

3.2.5. ***Risâle-i Vahîd Efendi (İngiltere Musâlahası Takrîri)***

Vahîd Paşa'nın İngiltere elçisi ile 1809'da Çanakkale'de yaptığı Türk-İngiliz barış görüşmeleri hakkındaki hatıralarını ve dış siyasetle ilgili birtakım görüşlerini aktardığı eseridir. Vahîd Paşa bu eseri İngiltere görevlilerinin söz ve hareketlerinin bilinmesi ve meslektaşlarına bir rehber olması amacıyla yazmıştır.[207]

---

[202] Mehmed Emîn Vahîd Paşa, **Minhacu'r-rumât**, İBB Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler, nr. 423, vr.3^{b}-4^{a}.
[203] Uzunçarşılı, s. 132; Maden ve Eğilmez, s. 25.
[204] Uzunçarşılı, s. 132.
[205] Maden ve Eğilmez, s. 60.
[206] Maden ve Eğilmez, s. 25.
[207] Çelik, s. 17; Çetin, s. 468-469.

Eserin nüshaları Kütahya Vahîd Paşa Y.E.K. nr. 832 (28 vr.), Mısır Millî Kütüphane nr. Tarih-i Türkî Talat 177 (57 vr.), Türk Tarih Kurumu Arşivi nr. Y/0053-4 (20 vr.) ve Avusturya Millî Kütüphanesi nr. H.O. 217'de (15 vr.) mevcuttur. Ayrıca İstanbul Şehir Üniversitesi Cevdet Bey Yazmaları nr. K.38'te de eserin birer nüshaları bulunmaktadır.[208]

3.2.6. *Risâle-i Ahvâl-i Avrupa*

1811 yılında kaleme alınan bu eserde Avrupa devletlerini tarihî ve coğrafi açıdan incelenmiştir. Eserin Kütahya Vahîd Paşa Y.E.K. nr. 833'te (29 vr.) ve Türk Tarih Kurumu Arşivi nr. Y/0053-2 (19 vr.) yazma nüshası mevcuttur. Mehmed Emîn Vahîd Paşa Avrupa'da geçirdiği zamanlarda öğrendiği Batı kökenli kelimeleri eserlerinde kullanmıştır. Rumca, Ermenice ve diğer Batı dillerinin yanında özellikle İtalyanca kelimelere rastlanılmaktadır.[209]

3.2.7. **Şiirleri**

Vahîd Paşa divan edebiyatı tarzı şiirler kaleme almış[210] ve bunları eserlerinin çeşitli yerlerinde aktarmıştır. Şiirlerinden bazıları şunlardır:

Yârin visâle rağbeti olmuş çi fâide
Harf-i recâ zebânım ile âşinâ değil.[211]
Keşf-i râz etmez salâbet-kâr olan kable'l-fenâ
Yanmadıkça ûd sırr-ı bûyin etmez âşikâr.[212]
Hüdâ teksîr ide a'vân-ı pîri
Çoğalta dembedem âvâz-ı tîri
Olundukça her ân ok yaya rağbet
Delinsin sîne-i a'dâ-ı devin
Gazâ-ı dîn bu sırra mahrem olsun

---

[208] Maden ve Eğilmez, s. 26.
[209] A. İrfan Aypay, "Mehmet Emin Vahit Paşa'nın Eserlerinde Batı Kökenli Kelimeler", **Türk** Dünyası **İncelemeleri Dergisi**, V, S. 2 (2005), s. 180.
[210] Sadık Tural (ed.) "Vahîd Paşa", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi,** VIII, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 488.
[211] Uzunçarşılı, s. 133.
[212] Bursalı Mehmet Tahir, III, s.1098; Fatîn Dâvud, **Fatin Tezkiresi,** Ömer Çiftçi (hzl.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2017, s. 240.

Cihân âvâze-i tîr ile dolsun
Kimin ki olur elinde ok yay âdet
Bulur dâreynde bî-şübhe saâdet
Remy ashâbı a'yân-ı uzâttır
Sözüm dürdâne-i kavl-i sikâttır.[213]

3.3. **Kütüphanesi**

Mehmed Emîn Vahîd Paşa Kütahya'daki ikâmeti esnasında bir kütüphane tesis etmiştir.[214] Kütüphaneyi kurma sebebini Kütahya'daki pek çok talebe ve hocanın kitap bulmakta yaşadıkları zorlukları görmek şeklinde ifade etmiştir.[215] Bizatihi hazırlamış olduğu kütüphane vakfiyesi hâlen kütüphanesinde mevcuttur.[216] Kütüphanenin giderlerini karşılamak için bir vakıf kurmuş ve vakfa gelir sağlayacak kaynaklar temin etmiştir.[217]

1811'de ilk olarak Ulu Camii'nin (Yıldırım Bayezid Camii) son cemaat yerindeki bir odada hizmete açılan kütüphane, 1932 yılına kadar Ulu Camii'de faaliyetine devam etmiştir. Kütüphane zaman içerisinde farklı yerlere taşınmış olmakla birlikte kitâbesi hâlen Ulu Camii'ye girildiğinde sağdaki merdivenle çıkılan kapı üzerindedir. 1227/1813-14 tarihli kitâbe şu şekildedir:

Kâmûs-ı ilm ü irfân, sâbık-ı reîs-i zîşân
Yanî vahîd-i devrân allâme-i zamâne
Misbâh-ı dîn ü devlet, mişkât-ı bezm-i re'fet
Dav-ı sirâc-ı himmet, bir fâzıl-ı yegâne

---

213 Vahîd Paşa, **Minhacu'r-rumât,** vr.7[a]-7[b].

214 Uzunçarşılı, s.132. Vahîd Paşa bu kütüphaneyi Kütahya'nın büyük âlimlerinden Abdülbâkî Fikri Efendi'ye hürmetinden dolayı kurmuştur. (Uzunçarşılı, s. 132)

215 İsmail E. Erünsal, s.437 - 438. "Vahîd Paşa Kütüphanesi". Vahîd Paşa bir gün Kütahya'nın büyük âlimlerin den Abdülbâkî Fikri Efendi'nin dersinde bulunmuş ve ona "Kadı Beyzâvî'nin hangi haşiyelerini mütâlaa buyurdunuz?" diye sorduğunda Abdülbâkî Efendi elindekinden başka kitabının bulunmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Vahîd Paşa Abdülbâkî Efendi'ye hürmetinden dolayı kütüphane kurmaya karar vermiştir. Sonrasında ise Abdülbâkî Efendi'yi kütüphanenin hâfız-ı kütüplüğüne getirmiştir. (Uzunçarşılı, s. 233)

216 Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 1230.

217 Burdur'da Hacılar Değirmeni'ni kütüphane vakfına dahil etmiş (Kılıç, s. 17), kendi malından on iki bin esedî kuruşu her sene kârını almak üzere İstanbul Rum Patrikhanesi Metropolitan Cemaati'ne yatırmıştır. Ayrıca Kütahya'da Düvlek ve Söğütlü isimli iki değirmeni satın alıp kiraya vererek sağlanan gelirin vakfa aktarılmasını şart koşmuştur. (Maden ve Eğilmez, s.28)

Muhtârı âkılânın, burhânı fâzılânın
Mirsâdı vâsılânın, her tavrı âkılâne
Kıldı o zât-ı vâlâ dâru'l-kitâbı inşâ
Koydu fünûn-ı şettâ, lutfetti tâlibâne
Tahrîr olundu Aynî nazmu'l-laâl târîh
Cûd-ı Vahîd Efendi yaptı kitâbhâne, 1227.

Kitâbeye göre kütüphane hicrî 1227'de yaptırılmıştır. Ebced hesabıyla da tarih 1227 çıkmaktadır.[218]

1932'den sonra Vali Nusret Bey zamanında günümüzde Çini Müzesi olarak kullanılan Germiyan dönemi imaret binasına taşınmıştır. Ancak bu binada bir dönem tarihî el yazma ve eski harfli matbu kitaplar, rutûbet alması sebebiyle, harap olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Kütüphane, okuyucu ve kitap sayısındaki artış nedeniyle 1981'de Kütahya İl Özel İdaresi'nce yaptırılan, Fuat Paşa Caddesi'nde Eski Hükümet Konağı'nın yanında bir apartmanın 4. katına taşınmış; daha sonra İstasyon caddesindeki şimdiki Öğretmen Evi'nin 1.katına taşınarak 2001 senesine kadar burada hizmet vermiştir. 2001 yılı Şubat ayında Ali Paşa Mah. eski maliye binasının 3. katına (Türk Telekom binası yanındaki Menderes İşhanı binası) taşınmış, Vahîd Paşa İl Halk Kütüphanesi'nin 3.katında 70 m^2'lik bir sahada hizmet vermiştir. 30.12.2010 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın kurulmasıyla başkanlığa bağlı olarak Kütahya'da da Vahîd Paşa İl Halk Kütüphanesi'nden ayrı olarak "Vahîd Paşa Y.E.K. Müdürlüğü" kurulmuştur. Vahîd Paşa'nın kurmuş olduğu kütüphane Türkiye'de sadece 14 ilde bulunan yazma eser kütüphanelerinden biri olarak araştırmacılar için seçkin bir konumda bulunmaktadır. İki yıl kadar kendine ait bir binası olmadan il halk kütüphanesinin 3. katında 70 m^2'lik bir alanda hizmetini sürdüren yazma eser kütüphanesine, nihayet Ali Paşa Mah. Lise Cad. No.2'deki toplam 1447 m^2'lik 2 katlı Kütahya İl Özel İdaresi eski hizmet binası tahsis edilmiştir.

[218] Hacer Sibel Ünalan, **Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri**, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012, s. 132.

Vahîd Paşa, Kütahya'dan ayrıldıktan sonra da kurmuş olduğu kütüphaneye kitaplar göndermeye devam etmiştir. Kuruluş kataloğunda 900 kitabı bulunan kütüphane, kısa sürede 1200 cilde ulaşmış, Mevlevihane ve Molla Bey kitaplıklarının da ilavesi ile bu daha da artmıştır. Daha sonra kapanan Mollabey Kütüphanesi ile Kütahya Mevlevihanesi'nin el yazmaları da koleksiyonuna dahil edilmiştir.

2015'te Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi'nden 3242 cilt el yazma ve 6771 adet nadir matbu esere sahip iken ayrılan yazma eser kütüphanesinin kitap varlığı, başta Eskişehir İl Halk Kütüphanesi nadir matbu eserleri olmak üzere, Uşak İl Halk Kütüphanesi, Kütahya Müzesi, Uşak Müzesi, Afyon Müzesi, Kütahya Merkez İmam-Hatip ve Simav İmam-Hatip Lisesi'nde ve bazı ilçe müftülüklerindeki nadir eserlerin devralınması ve halktan gelen bağışlarla birlikte, 2019 Ocak ayı itibariyle, en eskisi IV/ XI. asır tarihli olan, 3355 cilt el yazma, yine en eskisi 1141/1729 tarihli 12.233 adet nadir matbu eser olmak üzere toplam 15.588 adede ulaşmıştır.

Kütüphanede bulunan Arapça, Osmanlı Türkçesi ve Farsça olarak telif edilen eserler başlıca; tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, dil bilimleri, edebiyat, tarih, tıp, astronomi, felsefe, güzel sanatlar, fen bilimleri gibi alanlarda olup bu eserlerin ayrıntılı tasnifi devam etmektedir. Ayrıca kütüphanedeki el yazmalarının tamamı dijital ortama aktarılmış olup nadir matbu eserler için de dijitalleştirme çalışmaları devam etmektedir.[219]

Kütüphanedeki ilgi çekici eserler arasında İbn Meserre'ye (ö.319/931) atfedilen *el-Müntekâ min kelâmi ehli't-tükâ* ve Zemahşerî'nin (ö.538/1144) hayatından bahseden ancak kaynaklarda geçmemekte olan ona ait *Tâcü'l-mesâdir* isimli Arapça gramer kitabı zikredilebilir. Kütüphanenin en eski eseri Ebû Necmeddin Ömer Nesefî'ye (ö.537/1142) ait 504 telif tarihli, 854 istinsah tarihli *Manzûme-i Nesefiyye fi'l-hilâfiyye*'dir.[220] Ayrıca Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevî'nin (ö.1311/1893) fırak

[219] 10.05.2019 tarihinde Vahîd Paşa Y.E.K. görevlilerinden alınan güncel bilgilerdir.
[220] Mehmet Taşkın, "Vahîd Paşa ve Kütüphanesi", **Yedi İklim**, X, S. 68 (Kasım 1995), s. 87.

sahasında kaleme aldığı *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı kayıp sayılan eserinin de yapılan bir araştırmada bu kütüphanede olduğu ortaya çıkmıştır.[221]

Vahîd Paşa Y.E.K. tasavvuf alanında da 178 yazmaya sahiptir. Bu eserlerin çoğu İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî, Dâvûd Kayserî (ö.751/1350), Kutbuddîn İznikî (ö.821/1418), Yiğitbaşı Ahmet Marmaravî (ö.910/1504), Azîz Mahmûd Hüdâî (ö.1038/1628) gibi Osmanlı'da etkili olan sûfîlere aittir.[222] Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın kütüphaneye vakfettiği kitapları arasında tasavvufla ilgili olanlardan bazıları şunlardır: İbnü'l-Arabî'ye ait *Fusûsu'l-hikem* ve Cendî (ö.691/1292) şerhi, İsmâil Ankaravî'ye (ö.1041/1631) ait *Minhâcü'l-mevlevî (Minhâcü'l-fukarâ),* Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye (ö.672/1273) ait *Mesnevî-i Şerîf*, Abdülkâdir Geylânî'ye ait *Fütûhu'l-gayb*, Sarı Abdullah Efendi'ye (ö.1071/1660) ait *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Kuşeyrî'ye (ö.465/1072) ait *er-Risâle*, Abdurrahman Câmi'ye (ö.898/1492) ait *Nefehâtü'l-üns,* Ebû Tâlib el-Mekkî'ye (ö.386/996) ait *Kūtu'l-kulûb,* Sadreddîn Konevî'ye ait *en-Nefehâtu'l-ilâhiyye,* Muhammed Pârsâ'ya (ö.822/1420) ait *Faslü'l-hitâb* ve İbn Atâullah el-İskenderî'nin (ö.709/1309) *Hikem-i atâiyye*'sinin bir şerhi.[223]

[221] Kadir Gömbeyaz, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-itikâdiyye fî usûli'l-firakı'l-islâmiyye", **I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 03-05 Ekim 2013, s. 741.

[222] Kütüphanedeki tasavvufla ilgili yazmalar hakkında Mehmet Necmettin Bardakçı bir makale yayımlamış, makalede söz konusu yazmaları tanıtmıştır. Bkz. Mehmet Necmettin Bardakçı, "Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesindeki Tasavvufla İlgili Yazma Eserler", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, IV, S. 11 (2003), s. 117-138.

[223] Kılıç, s. 49-109.

İKİNCİ BÖLÜM

MİRKĀT-I MÜNÂCÂT VE TASAVVUFÎ MUHTEVÂSI

Mirkāt-ı Münâcât, Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın *Kasîde-i Dimyâtiyye*'yi şerh etmek üzere kaleme aldığı Türkçe mensûr eseridir. Tespit edilebildiği kadarıyla kasîdenin ilk Türkçe şerhi *Mirkāt-ı Münâcât'*tır. Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim'in *Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî* ve İbrahim Nûreddîn-i Kâdirî'nin *Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî* isimli kitapları da *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin Türkçe şerhleri arasındadır.

Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır: İlk kısımda *Mirkāt-ı Münâcât,* sözkonusu diğer iki Türkçe şerh ile yer yer karşılaştırılmak suretiyle genel özellikleri, içeriği ve kaynakları açısından incelenecek, ikinci kısımda eserde ele alınan temel tasavvufî konular tahlil edilecektir. Böylelikle Vahîd Paşa şerhinin ilgili literatürdeki yerine, şerhler arasındaki farklılık ve benzerliklere bir ölçüde işaret edilmiş olunacaktır.

1. *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT:* GENEL ÖZELLİKLERİ, İÇERİĞİ VE KAYNAKLARI

Mirkāt-ı Münâcât sözlükte "merdiven, basamak, derece" anlamlarına gelen "**mirkât**"[224] ile "Allah'a yalvarıp yakarma, dua ve niyazda bulunma" veya bir edebiyat terimi olarak "konusu Cenâb-ı Hakk'ı övme ve ona yakarma olan manzûme" mânasındaki "**münâcât**"[225] kelimelerinin terkibinden oluşmaktadır. Terkip "**niyaz basamağı**" şeklinde çevrilebilir.

Vahîd Paşa eserinin başında telif sebebine müstakil yer verir. Halihazırda Yunanistan sınırları içinde bulunan İstanköy Adası'ndaki ikâmeti esnasında adını belirtmediği bir kimse ile *Kasîde-i Dimyâtiyye* hakkında müzâkere yapar. Müzâkerede soru ve cevapların artması üzerine kendisinden kasîdeye Türkçe bir şerh yazmasın talep edilir. Kâğıt azlığı sebebiyle yazmaktan kaçınır ve özür beyan eder. Fakat ısrar neticesinde şerh yazmaya karar verir. Vahîd Paşa, şerhin isminin *Mirkāt-ı Münâcât*

[224] İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, II, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s. 2082.
[225] Ayverdi, s. 2208.

terkibine lâyık olması için sadece kendi bilgileri ile yetinmeyip meselelerle alakalı muteber kitaplara müracaat ederek konuları açıkladığını ve yazımı hicrî 1236'da (1820-21?) tamamladığını söyler (vr. 2[a]-2[b]).[226] *Fevâidü'l-leâlî* şerhinin yazılma sebebi ise Allah'a dua edip icâbet bulmak isteyen herkesin faydalanmasına yöneliktir.[227]

Mirkāt-ı Münâcât kaside beyitlerinin tamamını içermesi açısından diğer şerhlerden farklılık gösterir. Eserde *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin yetmiş beytinden her biri tek tek şerh edilirken, *Behcetü'l-meâlî*'de altmış, *Fevâidü'l-leâlî'*de ise altmış dört beyit şerhe konu olmuştur.*Mirkāt-ı Münâcât*'ta beyitlerin anlaşılması amacıyla öncelikle cümle yapılarının gramatik analizi yapılmış, beyitler kelime kelime gramer ve anlam açısından ele alınmış ancak bazı kelimeler atlanmıştır. *Fevâidü'l-leâlî'*de ise -*Mirkât*'a kıyasla- beyitlerin gramatik tahlîli daha yoğun bir şekilde yapılmakta, hatta eserin büyük kısmı söz konusu gramer açıklamalarından meydana gelmektedir. Beytin içerdiği dinî konulara ve tasavvufî meselelere pek fazla yer verilmemektedir. *Behcetü'l-meâlî*'de ise müellif beyitlerin tercümesini verdiği için lafız tahlîline gerek duymadığını, daha çok beytin ana unsuru olan ilahi ismi açıkladığını bizzat belirtir.[228]

Mirkât'ta beyitlerin yapısını oluşturan kelimeler; telaffuz şekli, grametik özelliği, beyitteki konumu, sözlük anlamı ve beytin bütünlüğü içerisinde kastedilen mânası vb. açılardan açıklanmıştır. Meselâ, 27. beyitte yer alan "makâm" kelimesi "*merâm vezninde duracak yer, mevziü'l-kıyâm ma'nâsına olup bu mahalde rütbe-i izzet ve kudret ve hürmet murâddır. Yâ-ı mütekellime muzâf olarak i'lânın mef'ûlüdür."(* vr. 46[a]) şeklinde açıklanmıştır. *Fevâid*'de de *Mirkât'*a benzer ve ancak daha yoğunluklu gramatik incelemeler yer almaktadır.

Mirkât'ta bazen ele alınan kelime, çağrıştırdığı anlamlar üzerinden daha detaylı şerhe konu olur. Meselâ, 18. beyitte "hüdâ" kelimesinin "*doğru yola gitmeye ve tarîk-i müstakîme delâlet etmeye denir*." şeklinde sözlük anlamı verildikten sonra ilâhî hidâyet türlerinin bir sınırının olmadığı, fakat hakîkatte hidâyetin Allah'ın enbiyâ ve evliyânın kalplerine attığı bir nuru olduğu ve onların bu nurla Hakk'a vardıkları ifade edilir.

[226] Bundan sonra *Mirkat-ı Münâcât*'a yapılacak atıflar metin içinde belirtilecektir.
[227] İbrahim Nureddin, s.3.
[228] Mustafa Behcet, vr. 109[b].

Rûhların bu hidâyeti tahsîl etmek için yüce mertebelerden aşağı derekelere indiği, insanın cennetten düşmese veya ruhlar âleminden cisimler âlemine inmese Hakk'ın hidâyetinden mahrûm kalıp nasibinde bulunan nimetlere ulaşamayacağı belirtilir (vr. 34[a]). Bu yöntemle Vahîd Paşa, beytin ana ekseninde bulunan kelimeye farklı açılımlar kazandırarak, beytin anlam derinliğini belirginleştirmeye çabalar. *Fevâidü'l-leâlî*'de ise kelimelerin semantik zenginliklerine yer verme çok gözlenmemektedir. Meselâ "hüdâ" kelimesinin "*doğru ve sevâb ve tevfîk ve hakka irşâd ma'nâsına gelir*." şeklinde sadece sözlük veya öncelikli dinî anlamı verilmekle yetinilmiştir.[229]

*Mirkāt-ı Münâcât'*ta; *Kasîde-i Dimyâtiyye*'de geçen doksan dokuz adet ilâhî ismin anlamı verilmiştir. Mesela "el-Fettâh" isminin mânası şöyle açıklanmıştır:

> "Esmâ-i hüsnâdandır. Ma'nâsı "ıbâd üzerine muğlak ve müşkil olan şeylerin cümlesini husûsan ebvâb-ı rızk ve rahmet ve nusreti hal ve keşfedici ve kulûb-ı evliyâdan hicâbı ref' ile onlar için melekût-i semâ ve celâl-i kibriyâsına kapılar açıcı" demektir. Ve feth, hükûmet ve kazâ ma'nâsına dahi müsta'mel olunduğundan "kulları üzerine hükmeyleyici" demek dahi mümkündür." (vr. 33[b]).

*Behcetü'l-meâlî'*de ise genelde esmâ-i hüsnâ -*Mirkāt-ı münâcât*'a nazaran- daha geniş ele alınır. Mustafa Behçet Bey isimleri açıklarken Gazzâlî'nin *el-Maksadu'l-esnâ*'sı, Fahreddin Râzî'nin (ö.606/1210) *Levâmiu'l-beyyinât*'ı, *Mevâkıf* ve İbnü'l-Arabî'nin muhtelif kitaplarından faydalanarak şerhini meydana getirdiğini söyler.Yer yer iki eser arasında benzer açıklamalara da rastlanır. Örneğin "el-Hay" isminin mânası *Mirkât*'ta Gazzâlî'ye referansla, *Behcet*'te ise herhangi bir atıf yapılmadan hayat sâhibi ilâhî zâtın idrak ve eylem fiillerinden meydana gelmesi anlamına işaretle "fa'âl-i derrâk" şeklinde açıklanmıştır (vr. 64[b]).[230]

*Mirkât'*ta anlamı verilen ilâhî ismin çoğunlukla insan için kullanımının câiz olup olmadığı bir mesele olarak zikredilmiştir. Meselâ, eş-Şekûr ismi için "*Vasf-ı*

[229] İbrahim Nureddin, s. 24.
[230] Mustafa Behcet, vr. 83[b].

münekker olarak abd-i münekker üzerine icrâsı câizdir." denilmiştir (vr. 45[b]). *Behcetü'l-meâlî*'de de zaman zaman bu türden bazı şerhlere rastlanmaktadır.[231]

*Mirkât'*ta insanın ilgili ilâhî isimden edinmesi gereken ahlâkî özellikler açıklamaya konu olur. Örneğin "el-Azîm" isminden kişinin hissesi şu şekilde şerh edilir : "*Bu ism-i şerîften abdin hazzı, azamet ve kibriyâ Allâh Teâlâ'ya mahsûs olduğunu bilip nefsini gayr üzerine azîm görmemek ve kibr ve münâzaa eylememektir*." (vr. 44[a]). *Behcetü'l-meâlî* söz konusu üslupta *Mirkāt-ı münâcât* ile benzerlik gösterir. Şerhte "el-Hafîz" isminden kulun payı şöyle ifade edilmiştir:"*Abdin bu Hafîz isminden hazzı, kuvve-i nazariyyesini şüpheli şeylere, bid'atlere ittiba'dan; kuvve-i ameliyyesini şehvetinin muktezâsına inkıyâddan hıfzeylemekle olur*."[232]

Mirkât'ta ve *Behcet*'te yakın mânadaki ilâhî isimler arasındaki farklılıklar ortaya konur. Meselâ, Hâlık, Bârî ve Musavvir isimleri arasındaki fark iki eserde aynı şekilde açıklanmıştır. Buna göre her şey yokluktan varlığa çıkmadan önce ilâhî takdîre, ardından takdîre uygun olarak îcâdâ, son aşamada da îcâddan sonra tasvîre muhtaçtır. Hak takdîr etmesi açısından Hâlık, yoktan yaratması açısından Bâri', yaratılan sûretleri en güzel biçimde tertîp ve terbiye etmesi açısından Musavvir isimleriyle müsemmâ olur. Fakat bu açıklamada *Behcet*'te Gazzâlî'ye atıf yapılırken[233] *Mirkât*'ta herhangi bir esere referans verilmemiştir (vr. 28[a]).

Mirkât'ta şerh edilen ilâhî ismin sırasıyla önce mânası, inanan kişinin isimden aldığı pay, insan için itlâkının caiz olup olmadığı açıklandıktan sonra son olarak ismin hâssasına yer verilir. Meselâ el-Vehhâb ismine ilişkin açıklamada bu sıralamanın takip edildiği açıkça gözlemlenir:

> "Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri "ıbâdına bilâ-ıvaz ve lâ-garaz niam-ı lâ-yuhsâ verici yâhûd inâyetine mâni' yok dâimâ bi-gayr-i tekellüf in'âm ve ihsân edici" demek olur. Hibât ile münferid ve Vehhâb ale'l-ıtlâk ancak Hak -celle ve alâ- hazreti olmağın her mü'min-i mükellef havâyicini hükm-i huşû' ve tezellül ile ondan suâl ve ona tevekkül etmek lâzımdır. Bu ism-i şerîfin hâssası zâkirine ğınâ ve hibe ve kabûl ve iclâl

[231] Mustafa Behcet, vr. 52[b].
[232] Mustafa Behcet, vr. 64[a].
[233] Mustafa Behcet, vr. 34[a].

olmaklığa salât-ı duhânın sücûdunda kıraâtına müdâvemet edenler ve "el-Kerîmü zü't-tavli'l-Vehhâb" ismiyle mürekkeben zikre meşgūl olanlar mâl u câhlarında bereket bulmak ve mâl u câha nâil olmak mercûdur. Şeyh Ahmed Bûnî rivâyeti üzere salât-ı duhâdan sonra secdeye varıp onda yedi kere zikredeni Allâh Teâlâ iğnâ eder. Ve gece yarısı sahn-ı dârında yâhûd bir mescidde yüz kere zikredip başı açık olduğu hâlde ref-i yed eden hâcet-mendin hâceti kazâ olur." (vr. 30[a]-30[b]).

Bununla birlikte *Behcetü'l-meâlî*'de isimlerin manası geniş olarak ele alınmış, insanın o isimden hissesine değinilmiş fakat ismin havâssına yer verilmemiştir. *Fevâid*'de ise genelde isimlerin sadece kısaca anlamı açıklanmıştır. Buna göre *Behcetü'l-meâlî* ile *Mirkât* ile şerh tekniği açısından benzerlikler gösterirken, *Fevâid* farklılaşır. Esmâ-i hüsnânın mânası, havâssı ve kulun ondan edinmesi gerek hisseyi ele alışı açısından *Mirkāt-ı Münâcât* ile benzer bir üslûp takip eden Harîrîzâde Kemâleddin Efendi (ö. 1882) *Şerh-i Vird-i Settâr*'ında *Mirkāt-ı Münâcât*'tan alıntılar yapmaktadır.[234]

Mirkât'ta ilgili beyitte işlenen konu veya ele alınan kavram öbeğiyle alakalı yer yer uzun açıklamalara girilmiştir. Bu açıklamalar tasavvuf, ahlâk, kelâm, fıkıh, gramer ve daha farklı alanlarda olabilmektedir. Geniş malumat verilecek bir yerde ekseriyetle "fâide, nesir, mühimme, hikmet, tenbîh, nükte, kâide, esrâr" gibi başlıklar verilmiştir. Konular işlenirken âyet ve hadîslere sıkça başvurular söz konusudur. *Behcet*'te ve *Fevâid*'de de bu türden referanslara sıkça rastlanmakta birlikte bilgi akışının sistematik tasnifi *Mirkât*'taki gibi (fâide, nesir vs.) düzenli değildir.[235]

Mirkât'taki "fâide" başlıkları altında genelde işlenen konunun veya açıklanan kelimenin çağrıştırdığı meseleler ele alınır. Bu meseleler şunlardır: Besmelenin fazîleti ile ilgili kıssalar ve besmelenin havâssı; Hz. Peygamber'e salât u selâm getirmenin hükmü, önemi ve çeşitli salavât örnekleri; karşılaşan iki müslümanın selamlaşması; farklı dillerde Allah kelimesi yerine Tanrı, Çalap gibi kelimelerin kullanılımının cevâzı; insanın günâhlardan uzak olamayacağı fakat tevbe-i nasûhun günahları silmesi; Müzil

[234] Muzaffer Ergür tarafından hazırlanan eserin transkripsiyon metni için bkz. https://www.muzafferozak.com/PDF/Kitaplar/virdi-settar-serhi-transkripsiyon.pdf

[235] Mustafa Behcet, vr.102[a], 106[a] vd; İbrahim Nureddin, s. 91 vd.

isminin bir hâssası; kul hakkı dışındaki günahların affedildiği, kul hakkından kurtulmak için helalleşmek gerektiği ve bu mümkün değilse beş vakit namazın ardından hakkına girilen kişiye dua edilmesi gerektiği; Allah yolunda öldürülenlere şehit denilmesinin sebebi; tevbe etmeden ölen müminin ehl-i sünnet inancına göre azap görüp görmeme durumu; Allah'tan başka varlıkların yok olacağı ancak kürsî, arş, kalem, cennet ve ruhların yok olup olmamasına dair görüş farklılığı (vr. 3^{a}-3^{b}, 6^{b}, 7^{a}-7^{b}, 9^{a}, 13^{a}, 29^{a}-29^{b}, 37^{b}-38^{a}, 55^{b}-56^{a}, 78^{b}-79^{a}, 88^{a}-88^{b}).

"Nesir" başlığı, bir şiir aktarıldıktan sonra metne devam edildiğini göstermek amacıyla konulmuştur. Bu başlıkların altında işlenen konular şunlardır: Besmelenin yazılışı ile ilgili Hz. Ömer'in bir kıssası ve Allah lafzının iki farklı yazılış biçimi; varlık türleri; şerhi yapılan beyitte geçen bir kelimenin açıklaması; duanın kabul edileceği vakitler; Ahmed Zerrûk'tan nakille kasîdenin ilk beyitlerinin havâssı, Allah isminin havâssı, talep edilmesi farz olan ilimlere dair Gazzâlî'den nakille yapılan açıklamalar; faydasız ilimden ve kabul olunmayan duadan Allah'a sığınmaya dair bir dua, Âlim ve Alîm isimlerinin ism-i a'zam oluşu ve ilgili hadîs; Basîr isminin hâssası; her yerde yumuşak davranmanın yanlış olduğu; Celîl, Kebîr ve Azîm isimlerinin arasındaki fark; hak kelimesinin sözlük anlamı; Hak, Hay, Vâhid, Ahad ve Vâlî isimlerinin havâssı, Bâkî ve Vâris isimlerinden insanın alması gerekli olan hisse (vr. 4^{a}-4^{b}, 8^{a}, 8^{b}, 14^{b}, 17^{b}, 18^{a}, 31^{a}-31^{b}-32^{a}, 34^{b}, 39^{a}, 43^{b}, 48^{b}, 56^{a}, 56^{b}, 65^{b}, 68^{a}, 69^{a}).

"Mühimme" başlıklarında ana şerh metninin bağlamına göre açıklanması önemli görülen meselelere yer verilmiştir. Bu başlıkları takip eden konular şunlardır: Hamd ve şükür, şiirle meşgul olmanın fıkhî hükmü, Allah'ın isimlerinin sayısı, tevekkül, duanın kabul edilmesi ile ilgili bir rivayet, Allah'ın mümkün olmayan varlıklar üzerindeki kudreti, peygamberler ve onların dışındakiler üzerine salât u selâm getirmenin hükmü (vr. 4^{b}, 9^{a}, 11^{a}, 12^{b}, 14^{b}, 57^{a}, 70^{b}, 96^{a}-96^{b}).

"Tenbîh" başlıkları da "mühimme" başlığında gözetilen amacı yansıtır: Celâl isminden müminin hissesi, zulümden ve mazlumun bedduasından sakınmanın gerekliliği, zenginliği kanâatle istemenin lüzumu (vr. 18^{a}-18^{b}, 42^{a}, 84^{b}).

Mirkât'ta rastlanan bir diğer başlık ismi "nükte"dir. Bu başlıklar altında değinilen hususlar şunlardır: İnsanları alçaklaştıran haller ile ilgili iki söz ve bunlara dair açıklama, şerh edilen beyitteki bir ifadeden Nûreddîn ed-Dimyâtî'nin kastettiği mâna, yedi peygamberin kendilerine mahsus hüküm verme yöntemleri (vr. 66^{a}, 40^{a}-40^{b}, 25^{a}).

"Kâide", "esrâr" ve "hikmet" başlıkları ise sadece tek yerde geçmektedir. "Kâide" başlığı altında bir gramer kuralı verilip şerhi yapılan beyitteki bir kelimenin bu kural bağlamında anlamı açıklanmıştır (vr. 41^{b}). "Esrâr" başlığı altında ilâhî isimlerin pek çok sırları ihtivâ ettiği zikredilmiş; ebced hesabı ile Hay isminin on sekiz bin aleme ve Hz. Peygamber'in risâletine, Kayyûm isminin "lâ ilâhe illallah" zikrine işaret ettiği belirtilmiştir (vr. 66^{a}-66^{b}). "Hikmet" başlığında ise Süyûtî'den nakille Hz. Ali'nin sabırla ilgili bir sözü zikredilmiştir (vr. 17^{b}).

Behcetü'l-meâlî'de de bazı konuların "fâide", "tenbîh" gibi başlıklar altında açıklandığı yer yer görülür. Örnek olarak "fâide" başlıklarından birinde Allah isminin doksan dokuz ilâhî isim arasında ism-i a'zam olduğu, tüm ilâhî sıfatları içinde barındırıp zâta delâlet ettiği ve başkası için bu ismin kullanılamayacağına dair açıklamalar yapılmış,[236] "tenbîh" başlıklarından birinde şerhi yapılan bu ilâhî isimden insanın hissesine değinilmiştir.[237] Ayrıca *Behcet*'te yer yer "suâl" başlığında bir soru sorulup "cevâb" başlığında onun cevabı verilmektedir. Meselâ, bir yerde sûfîlerin dilinde ekseriyetle Hak isminin dolaşmasının sebebi sorulmuş, cevabında da sûfîlerin mükâşefe makamında bulunduklarını ve bu makamda bulunanların Allah'ı Hak diğer varlıkları bâtıl olarak gördükleri belirtilerek; kelam ulemasının Bâri, fukahanın Şâri' ismini kullanma sebepleri açıklanmıştır.[238] *Fevâidü'l-leâlî*'de yer yer "tenbîh" başlıkları görülür. Mesela bunlardan birinde Metîn isminin mânası açıklanmıştır.[239]*Mirkât*'ta "hikâye" başlığı altında peygamberlerin ve sahâbîlerin hayatlarından kıssalar anlatılır (vr. 41^{a}, 53^{a}, 76^{b}-77^{a}, 81^{b}). *Behcetü'l-meâlî*'de de bu tasnife rastlanır.[240]

---

[236] Mustafa Behcet, vr. 19^{b}.
[237] Mustafa Behcet, vr. 20^{a}- 30^{a}.
[238] Mustafa Behcet, vr. 79^{b}.
[239] İbrahim Nureddin, s. 50.
[240] Mustafa Behcet, vr. 36^{a}, 53^{a}, 57^{a}.

Mirkāt-ı Münâcât ele alınan konu hakkında sık sık "nazım, şiir, beyit, kıt'a" gibi başlıklarla Arapça, Türkçe ve Farsça şiirlere ve "Mesnevî-Şerîf" başlığı altında da *Mesnevî* beyitlerine yer verilerek zenginleştirilmiştir. Mesela Arapça ve Türkçe şiirlerden birer tanesi şöyledir:

فَلَمْ أَرَ عِزًّا مِثْلَ عِزَّةِ قَانِعٍ
وَلَمْ أَرَ ذُلّاً مِثْلَ ذِلَّةِ طَامِعٍ

[Ben kanâatkârın izzeti gibi izzet, tamahkârın zilleti gibi zillet görmedim.] (vr. 25[a]).

Yumazsa ehl-i cürmün âb-ı rahmet cürmünü yâ Rab,
Ya ol bî-had ve bî-pâyân deryâyı neylersin (vr. 29[a]).

Mirkât'ta şerhi tamamlanan her bir beytin sonunda "meâl-i beyt" başlığı altında beytin toplu anlamı ve havâssı yer almaktadır. Meselâ, *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on birinci beyti ve meâli şu şekildedir:

وَيَا رَبِّ يَا قُدُّوسُ كُنْ لِي مُنَزِّهاً
مِنْ الشَّرِّ سَلِّمْ يَا سَلَامُ مُبَدِّلاَ

Meâl-i beyt: Ey zât-ı bî-hemtâsı şerîk ve şebîh ve nazîrden mukaddes ve efʿâl ve sıfât-ı ulyâ ve esmâ-i hüsnâsı nakāyıs ve şevb ve kusûrdan pâk ve müberrâ ve münezzeh olan Rabb'im efendim! Beni zâhiren ve bâtınan yaramaz şey'lerden tenzîh ve tathîr ve kötü işlerimi hayr u hasenâta tebdîl ve tağyîr ve selâmetinle ben kulunu avârızât-ı kevniyyeden emîn ve sâlim eyle (vr. 21[a]).

Vahîd Paşa beyitlerin meâlini verirken içinde geçen esmâ-i hüsnâ ve diğer kelimeleri işaret ettikleri anlamlar ile beraber zikrederek aynı zamanda beytin şerhini de yapmaktadır. *Fevâidü'l-leâlî* de bu açıdan *Mirkât*'a benzer. *Fevâid*'de beytin toplu manası "hâsıl-ı ma'nâ" başlığı altında verilir. Yukarıdaki beytin *Fevâid*'deki tercümesi şöyledir:

"Hâsıl-ı maʿnâ: Ey cemîʿ-i mevcûdâtı ademden vücûda ihrâc ve ânen fe-ânen tedrîc ile terbiye ve her bir cinsi mahzâ fazl ve inʿâm ile kemâle îsâl ve iblâğ edici Rabbü'l-Âlemîn! Bu zaîf ve âciz kulunu fi'd-dünyâ ve'l-âhire ayıb olacak ve zât-ı âcizâneme noksâniyyet verecek sû-i iʿtikād ve efʿâl-i zemîme ve efʿâl-i redîdeden zâhiren ve bâtınen pâk ve ârî ve cümlesinden hıfzeyle. Ve rızâ-i pâkine muhâlefetten ve nefis ve

> şeytân ve münâfıktan berî ve sâlim eyleyip cemî‘-i şer ve envâ‘-ı küfür ve maâsîden selâmet ihsân eyle. Ve ey cemî-i kullarını derece-i kemâle vusûle mâni‘ olan âfât ve âhâttan hıfzedici Rabb-i Müteâl! Bu zaîf ve bîçâreyi cemî‘ şerlerden sâlim ve seyyiâtımı hasenâta tebdîl eyleyip cemî‘-i umûrumda emrine mutî‘ ve münkād ve tâatin üzere dâim eyle.”[241]

Behcetü’l-meâlî’de de şerhin sonunda beytin toplu anlamı “mahsûl-i beyt” başlığı altında verilmekte ancak Vahîd Paşa’nın “meâl-i beyt”indeki kadar yorum içeren bir tercüme ile karşılaşılmamaktadır. Örneğin yukarıdaki beytin *Behcetü’l-meâlî*’’deki tercümesi şu şekilde yapılmıştır:

> “Mahsûl-i beyt: Yâ Rabbî yâ Kuddûs olan Allâh’ım! Beni menâhî ve maâsîden münezzeh ve müberrâ kıl. Ve yâ Selâm! Benim şürûr ve seyyiâtımı hayrât ve hasenâta tebdîl buyur.”[242]

Vahîd Paşa’nın *Kasîde-i Dimyâtiyye*’nin beyitlerini genellikle tasavvufî bakış açısıyla yorumladığı gözlemlenmektedir. Örneğin kasîdenin kırkıncı beytinde iç korkunun ve kalp soğukluğunun giderilmesine dair bir niyazda bulunulmaktadır. Vahîd Paşa ilgili beytin şerhinde, veli zâtların çoğunlukla gençlik yıllarında seyr ü sülûklarını tamamladıklarını, zira hayatın geç dönemlerinde bir mürşide rastlamadıkça elden giden nimeti tedârik etmenin zor olacağına dair bir rivâyet zikreder. Dolayısıyla Vahîd Paşa’ya göre Dimyâtî kırkıncı beyitte hevâ, heves ve boş işler ile geçen yıllar için üzüntü ve pişmanlık duymanın gerekliliğine, dolayısıyla tevbe ve zikir ile seyr ü sülûk yoluna girmeye işaret eder (vr. 65^{b}). Birinci bölümde Vahîd Paşa’nın tarikatla ilgisinden bahsetmiştik. Onun -ve bu çerçevede Dimyâtî’nin- sûfî perspektifi metninde koruduğunun bir diğer delili de bu beyittir.

Fevâid’de ve *Behcet*’te de tasavvufî yorum tarzı mevcuttur. *Fevâid*’de aynı beyitteki kalbin soğukluğunun giderilmesinden muradın “marifet nurları ile kalbin gafletten uyanması ve ilm-i yakîn ve tevbe ile günah kirlerinden temizlenmesi, salih amellerin nurlarıyla nefsin kemâle ermesi için Allah’tan yardım bulması” olduğu ifade

---

241 İbrahim Nureddin, s. 15.
242 Mustafa Behcet, vr. 29^{a}.

edilir.[243] *Behcet*'te de bu ifade benzer şekilde "kalpten gafletin gidip irfan nurunun dolması" şeklinde yorumlanmıştır.[244]

Vahîd Paşa'nın *Kasîde-i Dimyâtiyye*'yi tasavvufî açıdan yorumlamasına dair bir diğer örnek de kasîdenin "be" harfiyle başlaması meselesindedir. Şârih metnin ilk harfinin "be" olmasını tüm kasîdenin Latîf isminin tecellîsi ve Allah'ın bir lütfu olması şeklinde yorumlar. Çünkü "be" ehlullâha göre ebcedde ism-i Latîf'e karşılık gelir. Ayrıca "be" harfinin yazımında "elif"e nisbetle inkisâr, tevâzu ve tezellül hâlleri açık biçimde bulunur. Kasîdeyi ancak bu hâller üzere okuyanların murâdı hâsıl olacaktır. Bir diğer yoruma göre "be" harfinin Bârî, Basîr, Basît, Bâkî ve Berr isimlerini îmâ etmesinden dolayı kasîde esmâ-i hüsnâ üzere tertîb edilmiştir. Vahîd Paşa'ya göre burada Hazret-i Ali'nin "Ben, be'nin altındaki noktayım." sözününün sırrına bir işâret vardır. Şârih, harfler içinde ilk zuhûr edenin "be" olduğunu, bu sebeple taayyün-i evvele ve tüm taayünâtın noktanın sırrı ile devretmesine işâret olarak "be"nin altına bir nokta konulduğunu söyler (vr.3^{a}).[245] Şârihin bu yorumu İbnü'l-Arabî ve sonrasında harfler ile varlık mertebeleri arasında kurulan ilişkiyi şerhinde gözettiği değerlendirmesinin yapılmasına imkân verir. *Behcetü'l-meâlî* ve *Fevâidü'l-leâlî'*de ise bu konuda bir yoruma rastlanmamaktadır.

Vahîd Paşa eserinde yeri geldikçe bazı müellif ve kitap isimlerine atıflarda bulunmaktadır. En çok atıfta bulunduğu isim Ahmed el-Bûnî'dir. Esmâ-i hüsnânın havâssını verirken sık sık "*Şeyh Ahmed Bûnî -kuddise sırruhû- işâretine göre*…" diyerek Bûnî'ye atıf yapar (vr. 19^{a}, 30^{b}, 33^{a}, 35^{a}, 39^{a}, 42^{b}, 56^{b}, 58^{a}, 74^{a}, 74^{b}-75^{a}, 83^{b}, 85^{b}, 89^{b}). Her ne kadar eserinin ismini zikretmese de müellifin *Şemsü'l-maârifi'l-kübrâ*'sından aktarımda bulunmuş olmalıdır.

Havâs ilimlerine dair eserleriyle bilinen Ahmed el-Bûnî'nin tam adı Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yusuf el-Kureşî el-Bûnî'dir. Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan el-Bûnî'nin Cezayir'de doğduğu, Mısır'da yaşadığı ve Kahire'de vefat

[243] İbrahim Nureddin, s.57.
[244] Mustafa Behcet, vr. 87^{b}.
[245] "Be" harfine ilişkin açıklamalar için bkz. İsmail Hakkı Bursevi, **Ruhu'l-mesnevi**, I, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1287, s. 3-5.

ettiği bilinmektedir. Eserlerinde kullandığı nisbelerinden ve tabakat kitaplarından el-Bûnî'nin sûfî olduğu ve Şâzeliyye tarikatına intisap ettiği anlaşılmaktadır. Garîb ilimler denilen simya, hurûf, tılsım ve sihir konularındaki sayısı kırktan fazla olan eserleri İslâm dünyasında bu alanlarda en çok başvurulan kaynaklardır. Bûnî'nin tam adı *Şemsü'l-maârif ve letâifü'l-avârif* olan eseri, havâs ilimlerine dair en meşhur ve en kapsamlı eserlerden biridir. Kırk fasıldan oluşan eserde yedi ilmin konuları yer alır: Harfler ilmi; sayılar ilmi; cefir ve vefkler ilmi; zâyirçe ilmi; dört unsur ilmi; yıldızlar, felekler, burçlar ve menziller ilmi; isimler, rukyeler, tılsımat ve dualar ilmi; bu ilimlerde tasarrufta bulunma ilmi olan simya. [246]

Vahîd Paşa'nın çokça atıf yaptığı bir diğer isim Ahmed Zerrûk'tur. Ahmed Zerrûk'tan ilk olarak "*bu kasîde-i şerîfenin yalnız havâss-ı ebyâtına dâir olan risâle-i muhtasara-ı Zerrûk-ı Fâsî'den mütercem ve menkūldür ki*…" ifadesiyle bahseder (vr. 17^{b}) ve beyitlerin havâssını aktarırken Zerrûk'un *el-Mevâhibü's-seniyye fî havâssi nazmi'd-dimyâtiyye* adlı kasîde şerhine atıflarda bulunur (vr. 23^{b}, 44^{b}, 73^{b}, 80^{a}).

Gazzâlî de Vahîd Paşa'nın çok zikrettiği isimlerdendir. *İhyâ-u ulûmi'd-dîn* isimli kitabı ile beraber "*tafsîlini bilmek murâd edenler İmâm Gazzâlî merhûmun İhyâ-ı Ulûm'unda basteylediği kitâbu'ş-şükre nazar edeler*." ifadesini kullanarak tek yerde anar. Bir yerde de "*en-Nûr hakkında İmâm Gazzâlî -rahimehullâh hazretleri- Mişkâtü'l-envâr adlı kitâbında kelâm-ı tavîlü'z-zeyl îrâd eder. Ona nazar oluna*." diyerek *Mişkâtü'l-Envâr* isimli eserine yönlendirme yapar. Herhangi bir eser ismi vermeden ise genellikle esmâ-i hüsnânın mânalarını açıklarken ve bir yerde ilim konusunu anlatırken Gazzâlî'ye atıfta bulunur (vr. 21^{a}, 23^{a}, 31^{b}, 45^{b}, 51^{a}, 59^{a}, 65^{a}). Esmâ-i hüsnânın anlamlarını açıklarken *el-Maksadu'l-esnâ* isimli kitabına başvurmuş olma ihtimali yüksektir.

Bunlardan başka eser ismi zikrettiği yerlerde mesela Ebû Tâlip el-Mekkî'nin (ö.386/996) *Kūtu'l-kulûb*'undaki "havf" tanımını almış (vr. 15^{b}), Suyûtî'nin (ö.911/1505) *Târîhü'l-hulefâ*'sında Hz. Ali'den naklettiği bir sözü aktarmıştır (vr. 17^{b}). Seyyid Alizâde'nin *Şir'atü'l-islâm* (vr. 14^{b}), Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (ö.816/1413)

[246] Ceyhan, **Ahmed b. Ali el-Bûnî: Hayatı, Eserleri ve Şemsü'l-Maârif'i**, s. 1-8.

Ta'rîfât (vr. 32[a]), Şeyh Sinân'ın (ö.1000/1592) *Tebyînü'l-mehârim* (vr. 38[a]), Tîbî'nin (ö.743/1343) *el-Kâşif an hakāiki's-sünen* (vr. 96[b]), Şâkir Ahmed Paşa'nın (ö.1234/1819) *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* (vr. 56[a]). Mevlânâ Ramazân Efendi'nin (ö.979/1571) *Şerh-i Akâid Hâşiyesi* (vr. 70[b]) isimli kitapları da Vahîd Paşa'nın atıf yaptığı eserlerdendir.

Vahîd Paşa eser ismi zikretmeden de bazı yazarlara atıf yapar. Muhabbet konusunda Zünnûn-ı Mısrî'nin (ö.245/859 [?]) muhabbet tanımını almış (vr. 52[a]), farklı konularda Cüneyd el-Bağdâdî (ö.297/909) (vr. 21[a]), Hasan el-Basrî (ö.110/728) (vr. 75[b]), Râbia-i Adeviyye (ö.185/801 [?]) (vr.77[b]), Bâyezid-i Bistâmî (ö.234/848 [?]) (vr. 78[a])ve Ebû Alî Dekkâk (ö.405/1015) (vr. 93[b]) gibi erken dönem sûfîlerinin görüşlerine referansta bulunmuştur. İlk beytin içerisinde besmele geçtiği için Abdülkâdir Geylânî'den rivâyetle besmelenin havâssını vermiştir (vr. 4[a]). Yine İsmâil Hakkî Bursevî'den (ö.1137/1725) Allah lafzının iki farklı yazılış biçiminde birinin asl-ı vücûda diğerinin fer'-i vücûda delâlet ettiği fakat bunun sırrını bilenlerin nâdir olduğuna dair bir bilgi nakletmiştir (vr. 4[a]-4[b]). Esmâ-i hüsnânın sayısı konusunda İbnü'l-Arabî'nin ilgili âyetten mülhem olarak "Eğer deniz Rabb'imin esmâsını yazmak için mürekkep olsa ve onun gibi yedi deniz daha olsa Rabb'imin esmâsı tükenmeden denizler tükenirdi." meâlindeki sözünü aktarmıştır (vr. 12[b]). Velîlerin mertebeleri konusunda Dâvûd Kayserî'ye (ö.751/1350) (vr. 60[b]), esmâ-i hüsnânın anlamlarını açıklarken Zeccâc (ö.311/923) (vr. 66[a]), Mücâhid (ö.103/721) (vr. 42[b]) ve Cevherî'ye (ö.400/1009'dan önce) (vr. 42[b]) atıflarda bulunur. Molla Câmî (ö.898/1492) (vr. 73[a]) ve Urfî-i Şîrâzî (vr. 70[b]) *Mirkât*'ın şiir kaynaklarıdır.

Ayrıca şu müellif isimleri de *Mirkât* metninde görüşlerine başvurulanlar arasındadır: Tahâvî (ö.321/933) (vr. 6[b]), Kerhî (ö.340/952) (vr. 6[b]), Sa'düddîn-i Hamevî (ö.671/1272-73'ten sonra [?]) (vr. 9[a]), Kâşifî (ö.910/1504-1505) (vr. 9[a]), Mahmûd-ı Gaznevî (ö. 421/1030) (vr. 9[a]), Kurtubî (ö.656/1258) (vr. 12[b]), Şihâbüddîn Sühreverdî (ö.632/1234) (vr. 18[a]), Cezûlî (ö.870/1465) (vr. 19[b]), Birgivî Muhammed Efendi (981/1573) (vr. 38[b]), Zemahşerî [ö.538/1144) (vr. 95[a]), İbn Hümâm (ö.861/1457) (vr. 96[b]), Nevevî (ö. 676/1277) (vr. 96[b]).

2. TASAVVUFÎ MUHTEVÂ

Mirkāt-ı münâcât'taki tasavvufî muhtevâ iki kısımda ele alınabilir. İlki Vahîd Paşa'nın *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin bazı beyitlerini şerh ederken bahsi geçen kelime veya konu ile alakalı yaptığı tasavvufî nitelikteki açıklamalarıdır. İkincisi de beyitlerin ve beyitlerde zikredilen esmâ-i hüsnânın havâssına dair verdiği bilgilerdir.

2.1. **Kavramlar ve Konular**

Mirkāt-ı Münâcât'ta yer alan tasavvufî kavramlar ve meseleler; dört, altı ve kırkıncı beyitlerdeki esmâ-i hüsnâ, kırk ikinci beyitteki Vâhid ve Ehad isimlerinin farkı, on yedinci beyitteki ilim, otuz iki ve yirmi ikinci beyitlerdeki Allah'ın velî kulları, ellinci beyitteki nefse haddini bildirmek, dokuzuncu beyitteki kalp, ikinci beyitteki hamd u senâ, on altıncı beyitteki tevbe, otuz ikinci beyitteki muhabbet, on dördüncü beyitteki uzlet, kırk altıncı beyitteki hafî ve cehrî zikir ile otuz beşinci beyitteki tevekkül konularından ibarettir.

İlâhî isimler konusu tasavvufun her döneminde önemli bir yer tutmuştur. İlk dönem sûfîlerinin nazarında ilâhî isimler, kişinin yaşadığı hâllerin sebebi ve amacı olarak "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak" prensibi bağlamında ahlâkın kaynağıdır. İbnü'l-Arabî sonrası metafizik dönemde ise ilâhî isimler varlığın kaynağı olarak görülür. Varlığın kendilerine dayandırıldığı ilkeler ve bilgi üretme araçları olarak kabul edilen ilâhî isimler metafizik tasavvuf düşüncesinin üzerine oturduğu temel yapıdır.[247]

Bu düşünceye göre varlık âlemi; yaratıcının bir görünümü, onun kemâlinin yansıması ve tecellîsinden ibarettir.[248] Âlemin yaratılışı bir tecellîler zinciri olarak tanımlanabilir. Bütün nitelemelerden uzak olan ilâhî zât, bilinmek ve yetkinliklerini açığa çıkarmak istemiş ve bu süreç farklı varlık mertebelerinden geçerek âlem ve insanın yaratılmasıyla sonlanmıştır. Zâttan sonraki ikinci önemli mertebe olan ulûhiyyette ise Allah sonsuz isim ve sıfata sahiptir. Âlem, her bir isim ve sıfatın da kendi eserinin ortaya çıkmasını istemesi sonucunda meydana gelmiştir. Allah'ın isim ve

[247] Kartal, s. 11-12.
[248] Demirli, s. 266.

sıfatlarının âlemdeki tecellîsinin tamamlanması ise insanla son bulmuş yani Allah en mükemmel şekilde insanda tecellî etmiştir.[249]

İlâhî isimlerin varlığın kaynağı olarak kabul edildiği bu düşünce sisteminde tasavvufun tüm kavramları ilâhî isimlerle irtibatlı olmaktadır. Vahîd Paşa da esmâyı şerh sadedinde esmâ ile irtibatlı kavramları gündeme getirmiş ve bu kavramlarla bağlantılı konuları açıklığa kavuşturmuştur. Böylelikle esmâ şerhi, bir tür tasavvuf terimleri şerhi formuna kavuşmuştur.

Vahîd Paşa'nın, *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin dördüncü beyti için yaptığı açıklamalara göre esmâ-i hüsnâdan her birinin tecellîsi ile eşsiz yaratılışlar meydana gelir ve her bir isim kâinatta kendi mânasına uygun olarak etkin bir halde bulunur. Meselâ Hâlık isminin tecellîsiyle mevcûdât halkolunmuştur ve Rezzâk isminin tecellîsiyle mahlûkât rızıklandırılmaktadır. Nûr ile Nâfi' isimlerinin tecellîleriyle zeytin yaprağı, diğer yapraklar ve ağaçlar vücûda gelmiştir. Ayrıca esmâ-i hüsnâ kadar sadra genişlik veren ve duâların icâbetine sebep olan başka bir vesîle bulunmadığı için peygamberler esmâ-i hüsnâ ile tevessül etmişlerdir (vr.9^{b}-10^{a}). Bu açıklamalar onun esma-i hüsnâya tasavvufî açıdan baktığını göstermektedir. Nitekim sûfilere göre âlemin varlık nedeni ilâhî isimler olup Allah ile âlem arasındaki ilişki bu isimler vâsıtasıyla sağlanmaktadır.[250]

Vahîd Paşa'nın esmâ-i hüsnâya tasavvufî perspektiften baktığına bir başka örnek de *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin kırk ikinci beytinde geçen Vâhid ve Ehad isimleri arasında ayrım yapmasıdır. Çünkü tevhid ile ilgili kavramlar arasında detaylı bir ayrım yapmak sûfilere mahsustur.[251] Bu iki ismin anlamlarının aynı gibi göründüğünü fakat aralarında fark bulunduğunu söyleyen Vahîd Paşa, Ehad'in mutlak olarak Allah'ın zâtına mahsus bir isim olduğunu ve Allah'ın sıfatlardan mücerret olarak tekliğini ifade ettiğini belirtir. "*Meşâyıh-ı sûfiyye -kaddesallâhu esrârahum- hazerâtı"* şeklinde tabir ettiği sûfîlere atıf yaparak, Allah'ın zât ve sıfatlarına işaret ettiği için Ehad ismini ilahi isimlerin ilki kabul ederken mertebeye delaleti sebebiyle Allah ismini ilahi isimlerin ilki

[249] Kartal, 142-153.
[250] Kartal, s. 140, 169.
[251] Demirli, s. 70.

addetmez. Ehadiyyet mertebesinde tecellînin imkansız olduğunu çünkü tecellî için bir başka varlık veya zâtın bir başka zâtta zuhûr etmesinin gerekli olduğunu ifade eder. Vâhid isminin ise Allah'ın sıfatlarının birliğini ifade ettiğini söyler. Bu ismin Allah'ın adet mertebelerinden münezzeh olduğunu belirtmek için vaz' edilen derecelerin nihayeti olması sebebiyle وَاحِدٌ لَا عَنْ عَدَدٍ [adedden münezzeh olarak birdir.] dendiğini belirtir (vr. 68^{b}- 69^{a}).

Vahîd Paşa *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin altıncı beytini açıklarken "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, kim onları lâyıkıyla sayarsa cennete girer."[252] hadîsini nakletmiş ve bazı rivâyetlerde "yüzden bir eksik" lafzının da geçtiğini zikretmiştir. Bunu muhakkik sûfîlerin yüz ilâhî mertebeden doksan dokuzuyla Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının mertebesine, bir tanesi ile de Allah'ın zâtının mertebesine işâret edildiği şeklinde yorumladıklarını belirtmiştir (vr. 12^{a}).

Altıncı beyti şerh ederken ayrıca ilâhî isimlerin sayısı hakkında da bilgi vermiştir. Buna dair Kurtubî'den Allah'ın isimlerinin adedinin dört bin olup bin tanesini sadece Allah'ın bildiği; bin tanesini kendi ve melekleri; diğer bin tanesini kendi, melekleri ve peygamberlerinin bildiği; kalan bin adet ismin ise Tevrat, İncil, Zebûr ve Kur'ân'da zikredildiği bilgisini nakleder. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin "Eğer deniz Rabb'imin esmâsını yazmak için mürekkep olsa ve onun gibi yedi deniz daha olsa Rabb'imin esmâsı tükenmeden denizler tükenirdi." meâlindeki ilgili âyetten mülhem sözünü aktarmıştır. Bunların üzerine "Bu hâlde esma-ı ilâhiyye nasıl doksan dokuza mahsus olur?" diye bir soru sorulabileceğini ifade etmiş ve cevap olarak*"Zikr-i şey' mâadâyı nefyetmez."* ilkesini söyleyerek bir şeyi zikretmenin onun dışında kalanların var olmadığı anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Yani isimlerin adedinin zikredilmesinin isimleri sadece o adede mahsus kılmak için olmayıp belki en meşhur ve mana olarak en açık olanların bunlar olduğunu ifade ettiğini vurgulamıştır (vr.12^{b}-13^{a}).

Vahîd Paşa altıncı beyitle ilgili son olarak Allah'ın isimlerinin akılla mı nasla mı belirlendiği konusuna yer vermiştir. Bu bağlamda esmâ-i hüsnânın tevkîfî olduğunu,

---

[252] إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ şeklinde şu kaynaklarda geçmektedir: Buhârî, Şurût, 2736; **Müsned,** XIII, s.61 (7623); İbn Mâce, Duâ, 3860.

Allah'a kitap ve sünnette geçen isimlerden başka bir isim nispet etmenin câiz olmadığını fakat farklı dillerde bu isimlerin eş anlamlılarını kullanmanın câiz olduğunu ifade etmiştir (vr. 13[a]).

Kırkıncı beytin şerhinde esma-i hüsnânın her birinin pek çok hikmet sırlarını barındırdığını ve akılların bunları idrak etmekten âciz olduğunu belirten Vahîd Paşa bu hususa örnek olarak Hay ve Kayyûm isimlerini vermiştir. Buna göre Hay isminin ebced hesabına göre adedi on sekiz olup her adedi -çokluktan kinâye- bin âlemin yaratılışına işaret olduğundan on sekiz bin âlem vücûda gelmiştir. Hay ismi, Vedûd ismini içinde barındırır. Vedûd ismi de adedi dört yüz elli ve hurûfu da dört olan meveddeti içine alır. Dört yüz elli dört ise "Muhammedün Resûlullâh" cümlesinin adediyle eşit olduğu için Hay ismi bâtınî olarak Hz. Peygamber'in risâletine işârettir. Aynı şekilde Kayyûm ismi adedi olan yüz altmış altı aynı zamanda "lâilâhe illallâh"ın adedidir. Dolayısıyla Hay ve Kayyûm isimleri "lâilâhe illallâh muhammedün resûlullâh" zikrini kapsamaktadır (vr. 66[b]).

Vahîd Paşa, on yedinci beyitte "ilim" kelimesini açıklarken, ilim ve ilimler sayımı anlayışını ortaya koyar. İlmi "vehbî yoldan bilmek (huzûrî ilim)" ve "okuyup öğrenmekle bilmek (husûlî ilim)" olarak iki kısma ayırır. Kulların sahip olduğu ilmin vehbî olarak bilinen ilm-i verâset ve gayret neticesinde elde edilen ilm-i dirâset olarak iki çeşit olduğunu, ilm-i verâsete hakîkî ilim, bâtın ilmi ve işâret ilmi de dendiğini belirtir. Öğrenmesi farz olan ilmin ne olduğu hususundaki görüşleri belirtir ve daha sonra marifet ilminin farz olduğunu ifade eder. Şöyle ki, mütekellimler kelâmı, fakîhler fıkhı, müfessir ve muhaddisler kitâb ve hadîs ilimlerini, kalp ehli kimseler ise bâtın ilmini ve ihlâs bilgisini öne çıkarır. Gazzâlî ise farz olan ilmin kişinin hâline göre farklılık arz edeceğini belirtir. Örneğin dilsiz birinin, konuşulması haram olan şeyleri bilmesi veya kör birinin, bakılması haram olan şeyleri bilmesi farz değildir. Bir kişi gün doğduğunda akîl-bâliğ olsa ona o vakitte kelime-i şehâdeti söylemek farz olur. Öğle vaktine kadar başka bir şey gerekmez. Öğle vakti girince ise tahâret ve namaz ilmi farz olur. Dünya işlerinin yürütülmesi için gereken hesab, okuma, yazma ve tıp gibi ilimler de farz-ı kifâyedir. Bunları bilen kimse bulunmazsa toplumdaki herkes günahkâr olur. Ancak akıl sahibi kimselere göre övülen, şer'an güzel, makbûl ve farz olan ilim, marifet

ilmidir. Marifet ilmi, sahibi için Hakk'a itâate yardım, Hakk'ın hudûduna vukûfiyet, Allah korkusu, tevâzu, devamlı mücâhede ve murâkabeye vesîle olur (vr.31^{b}- 32^{a}).

Vahîd Paşa *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin otuz altıncı beytinde geçen "el-Velî" ismini açıklarken Allah'ın velî kulları ve onların kendi içlerindeki mertebeleri hakkında da bilgiler vermiştir. Gazzâlî'nin "Allah'ın kullarından velî olanlar şu kimselerdir ki Allah'a ve dostlarına muhabbet beslerler, onun emirlerine uyulması için yardım gösterirler ve Allah'ın düşmanlarına karşı düşmanlık ederler." anlamındaki sözünü aktararak konuya giren Vahîd Paşa diğer hakîkat ehlinin velîyi "Allah'ın işlerini üstlendiği, zâhirî ve bâtınî olarak günahlardan koruduğu ve kemâle ermesi için kendinden yardımını esirgemediği kimse" olarak tarif ettiklerini zikretmiştir (vr. 59^{a}).

Daha sonra kul için "velî" isminin kullanımının kapsamına değinmiş ve bu bağlamda ilk olarak sâlik-i meczûb ve meczûb-ı sâlik olan velîlerden bahsetmiştir.[253] Vahîd Paşa'nın açıklamalarına göre sâlik-i meczûb olanlar Allah'ı talep ederler, meczûb-ı salîk olanlar ise Allah tarafından talep edilirler. Talep edilme makâmında bulunanların cezbeleri sülûklarının önüne geçmektedir. Velâyetleri herhangi bir şeye bağlı ve kesbî olmayıp vehbîdir, Allah'ın bir ihsânıdır. Tâliplik makâmında olanların ise sülûku cezbelerinden evvel gelmektedir. Onlar mücâhedelerinin neticesinde ilâhî ahlâk ile ahlâklanır, rahmânî cezbeye kavuşur ve velî olurlar. Makbûl olan sâlik-i meczûbdur. Çünkü onun ilmi hem kesbî hem vehbîdir. Meczûb-ı sâlikin ilmi ise yalnız vehbîdir. Yorulmadan hazır elde edilen şeyin ise kıymeti bilinmez. Rahmânî cezbe ise hakîkat-i Muhammediyye kandili olan kâmil mürşidin nazarından tâlibin kalp aynasına yansıyan bir nurdur. Bu nura kavuşan talip irâdesini Hakk'a teslîm ettikten sonra Hakk'ın cezbesi ondaki tüm vehimleri kaldırıp onu beşerî kirlerden ve nefsâniyyetten arındırır. Gözlerinin önüne dünya ve içindekilerin tüm anlardaki halleri serilir. Allah'ın zâtı ile yakınlaşıp diğer tüm varlıklardan uzaklaşarak kayyûmiyyet ile vasıflanır (vr. 59^{a}-59^{b}).

[253] Velîlik konusu için bkz. Abdurrahman Cami, **Evliya Menkıbeleri (Nefehâtü'l-üns)**, Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara (hzl.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011, s.65 vd. Ayrıca bkz. Sühreverdi, **Avârifü'l-maârif Tasavvufun Esasları**, H. Kamil Yılmaz ve İrfan Gündüz (hzl.), İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1989, s. 59 vd.

Velâyetin "yaratılmışların üzerinde bir şekilde tasarrufta bulunma" anlamına geldiğini ifade eden Vahîd Paşa, velîlerin keşif ve ilham yoluyla bunun için vazifelendirildiklerini belirtir. Ona göre velîler halkın üzerinde Hak ile tasarruf ederler. Nefisleri ve vücûtları fânîdir fakat hakîkat açısından Hakk'ın vücûdu ile bâkîdir. Fânîlikle kastedilen ise a'yânda değil irfânda fânîliktir. Bu ümmetin çoğunun kerâmeti gizlidir. Hadîs-i kudsîde أَوْلِيائِي تَحْتَ قِبَابِي لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي [Velîlerim kubbelerimin altındadır. Onları benden başkası bilmez.][254] buyurulduğu üzere velîlerin hâllerini idrâk ve beyân etme imkânı oldukça sınırlıdır. Ancak tahkîk ehline göre her asırda her biri bir peygamberin sırrına vâris keşif ve kerâmet sahibi yüz yirmi dört bin zât bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in gönderilişinden altı bin sene öncesine kadar zuhûra gelen ilâhî sırlar bu ümmet arasında her an mevcûttur (vr. 59^{b}-60^{a}).

Vahîd Paşa daha sonra peygamberler arasında fazîlet açısından farklılık bulunduğu gibi evliyâ arasında da mertebe ve marifet farklılığı mevcut olup her bir makamdaki velînin farklı bir ismi olduğunu belirterek İbnü'l-Arabî'den nakille ricâlü'l-gayb konusunu ele almıştır: Efrâddan yüz on kutup mevcûd olup "gavs" olarak tabir edilen kutup bir tanedir. Gavs, tüm zamanlarda Hakk'ın nazarının bir mazharı olarak cihandaki ma'nevî hayatın sebebidir. Kutbiyyet-i kübrâ makâmı aslında Hz. Peygamber'in makâmı olup zamanın kutbu hakîkât-i Muhammediyye'nin kâmil manada bir mazharı olması sebebiyle kutbiyyet-i kübrâda Hz. Peygamber'in halîfesi olarak yer alır. Kutb-ı a'zama gavs denmesi birinin ona sığınıp ricâda bulununca ricâsını kabul etmesi sebebiyledir. Bundan dolayı gavs tabiri belirli bir vakit için tahsis edilmiştir. Gavsın yanında iki imam (imâmân) bulunur. Biri gavsın sağında ve nazarı melekût âlemine doğru, diğeri gavsın solunda ve nazarı mülk âlemine doğrudur. Gavstan sonra yerine solundaki imam geçer (vr. 60^{a}).

Evtâd dört hayat menzilinde sâbit ve her biri âlemin dört köşesinde kâim olan pâk yaratılışlı dört adamdır. Ebdâl, ümmetin havâssından melek simâlı kırk zât olup içlerinden biri vefât edince yerine başka biri geçer. Müslümanları vaaz ve nasihat ile irşâd ve ıslâh etmekle meşgul olurlar. Nücebâ sekiz adet ermiş kimse olup bazı

[254] Gazzâlî, **İhyâ-ı Ulûmi'd-Dîn**, IV, s. 357.

mükâşefe ehline göre adetleri kırktır. İnsanların yüklerini taşımakla ve halkı ıslâhla meşgullerdir. Halkın hakları hususunda tasarruf sahibidirler. Daha başka hizmetleri yoktur. Nükebâ takvâlı on iki adet adamdır. Bazıları üç yüz adet olan ricâlin de onlara dahil olduğunu söylemiştir. Bunlar Bâtın isminin mazharıdır. Bu ismin hükmü ile tahakkuk ettikleri için insanların bâtınına vâkıflardır. Esrâr perdelerinin onlara açık olması sebebiyle kalplerin gizlediklerini ortaya çıkardıkları söylenir (vr. 60^{a}-60^{b}).

Zehâirullâh kendileri vesîlesiyle Allah'ın, kullarının üzerinden belaları kaldırdığı şerefli bir topluluktur. Zanâinullâh, evliyânın havâssından yüce bir gruptur. Hakk'a kullukta husûsiyetleri olduğu için onlara bu isim verilmiştir. Zâhir ve bâtınları tamamen nur içerisindedir. Recebiyyûn, Receb ayının başında üzerlerine ağırlık basıp hareket etmeye güçleri kalmayan kırk kişidir. Recebin sonuna kadar üzerlerindeki ağırlık yavaş yavaş kaybolur. Ümenâullâh Melâmiyye olarak tanınan üstün bir topluluktur. Zâhirî ve bâtınî olarak hâlleri cihan halkına gizlenmiştir. Görünüşlerinde değişiklik yapmazlar, tâç ve kisve giymezler (vr. 60^{b}).

Dâvûd el-Kayserî ve diğer sufi müelliflerin, evliyânın mertebeleri hakkında serdettiği görüşleri ise şu şekildedir:[255] Velîlerin mertebelerinden ilk mertebe kutbiyyet, sonra iki imam, sonra ilk dört halife gibi dört ebdâl, sonra yedi iklimi koruyan ve her biri bir iklimin kutbu olan yedi büdelâ, sonra aşere-i mübeşşere gibi on velî, sonra on iki burç ve ona bağlı işlere hâkim olan on iki adam, sonra yirmi ve kırk, sonra esmâ-i hüsnânın mazharı doksan dokuz, sonra kalan esmânın mazharı olan üç yüz altmış. Bunlar kıyâmete kadar sayıları artıp eksilmeden âlemde kâimlerdir. Diğer velîlerin ise tamamı hatta zâhid, âbid ve sâlih mertebesinde olanlar kutb-ı a'zamın hükmünde olup ilâhî tecellî hasebiyle artıp eksilmektedirler. Fakat kâmillerden hilâfet dışında rütbeleri kutba eşit olan efrâd, ilâhî sırları doğrudan Hak'tan aldıkları için kutbun hükmünün dışındadırlar (vr. 61^{a}).

Vahîd Paşa ayrıca yirmi ikinci beyitte geçen "hâl" kelimesinin şerhinde "ashâb-ı hâl"in tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre ashâb-ı hâl, sâlih ameller neticesinde

[255] Dâvûd el-Kayserî'nin ricâlü'l-gayb konusundaki görüşleri için bkz. Dâvûd el-Kayserî, **Tasavvuf İlmine Giriş**, Muhammed Bedirhan (çev.), İstanbul: Nefes Yayınları, 143-145.

önce işlediklerinin karşılığını alma yoluyla vecd ve zevk bulup, sonra Allah'tan bir ihsân olarak keşf ve ıyâna erenlerdir (vr. 39[a]-39[b].)

Vahîd Paşa, ellinci beyitte yer alan Müntakim isminin manasını verdikten sonra bu isimden kulun payını açıklamıştır. Buna göre mümin, Allah düşmanlarına, özellikle en büyük düşmanı olan nefs-i emmâreye günahlara meylettiği ve ibadette kusurlu davrandığı için haddini bildirmelidir. Nitekim, Bâyezid-i Bistâmî bazı gecelerde birtakım evrâda devam etmek hususunda nefsinin tembellik göstermesi sebebiyle bir sene nefsini soğuk sudan mahrum ederek soğuk su içmemiştir (vr. 78[a]-78[b]).

Vahîd Paşa, *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin ikinci beytinde geçen "nefis" kelimesini ele alırken nefis mertebelerini de açıklamıştır. Bu açıklamalara göre Kur'ân'da nefsin altı sıfatı zikredilmektedir: Birincisi, nefs-i emmâre-i bi's-sû'dur. Özellikleri buhl, hırs, cehl, kibir, şehvet, haset ve gazaptır. İkincisi, nefs-i levvâmedir. Özellikleri kendini kınama, heves, hile, ucub, zorluk, temennî ve kahırdır. Üçüncüsü, nefs-i mülhimedir. Özellikleri sehâvet, kanâat, ilim, tevâzu, tevbe, sabır ve tahammüldür. Dördüncüsü, nefs-i mutmainnedir. Özellikleri cûd, tevekkül, gam, tezellül, ibâdet, şükür ve rızâdır. Beşincisi, nefs-i râzıyyedir. Özellikleri kerâmet, zühd, ihlâs, vera', riyâzet, zikir ve vefadır. Altıncısı, nefs-i marzıyyedir. Özellikleri tahalluk bi-ahlâkillâh, terk-i beşeriyyet, telattuf alâ halkıllâh ve takrîb ilallâh, fikr fillâh, hafâ fî nûrillâh ve likâ fî zâtillâh olup rûh-ı kudsiyye sebebiyle olan nefis mertebesi budur. İlâhî hitâpların tamamı nefsin ıslâhı ve vücûdun kemâle ermesi içindir. Burada insanın vasıflarının dönüşmesi söz konusudur. Simya ilminde söz konusu olan iksir ile bakırın vasıflarının değişmesi gibi insanın cevheri değişmese de vasıfları değişir (vr. 5[a]-6[a]).

Vahîd Paşa dokuzuncu beyti şerh ederken beyitte geçen "kalp" kelimesini sûfîlerin yorumuyla ele almıştır. Bu yoruma göre kalp, vücuttaki kozalak şeklindeki et parçası ile ilişkili olan Rabbânî bir latîfedir ve tüm kuvvetlerin kaynağıdır. Kalp, Allah'ın nazargâhı ve marifetullahın madenidir. Ma'rûf olan yani tanınan Hak, ârif olan yani tanıyan ise insandır. Bilginin üstünlüğü bilinenin üstünlüğüne bağlı olduğu için vücûtta kalpten daha üstün bir azâ bulunmamaktadır. Diğer azâ ve kuvvetlerin kemâli kalbin kemâline bağlıdır (vr. 18[b]).

Vahîd Paşa ikinci beyti şerh ederken, insanın ne kadar kâmil olursa olsun Allah'ın zuhûr ettiği varlıklardan bir varlık ve Hakk'ın ise âyetleri ile bu zuhûr alanında zâhir olduğunu ifade etmiştir. Ona göre her şeyde zâhir olanın bütün şeylerden geniş olması gerekir. Bu sebeple tüm zuhûr edilen varlıklardan sadece biri olan insanın Allah'ın hakkını ödemeye gücü yetmez. Bununla beraber Allah her şeyden zengindir ve kulun övgüsüne ihtiyacı yoktur. Fakat kulun, kulluğu sebebiyle Allah'a hamd u senâ etmesi gerekse de bunu ancak ulûhiyyet sırrına ulaştıktan sonra hakkıyla yapabilir. Yani zâtını, sıfatlarını ve fiillerini Hakk'ın zât, sıfat ve fiillerinde fenâya erdirip nefsiyle değil Hak'la övgüde bulunur. Bu takdirde övgü Hak'tan Hakk'a olur, kuldan Hakk'a olmaz. Bunda kulun Rab olması söz konusu değildir. Çünkü bu mertebe vahdet sırrının zuhûru ile ilgilidir (vr. 6^a-6^b).

Kasîde-i Dimyâtiyye'de on altıncı beyitte geçen tevbe kelimesi şu şekilde açıklanmıştır: Tevbe, günahtan vazgeçerek Hakk'a yönelmek yani en güzel şekilde günah ve masiyeti terketmektir. Özrünü beyan etmenin en iyi biçimi budur. Çünkü özür üç şekilde beyan edilir: Birincisi bir günah için özür dileyen kimse "Ben onu işlemedim." diyerek günahını inkâr eder. İkincisi "Şu sebebe binâen işlemedim." diyerek özür diler. Üçüncüsü "İşledim ve kötü bir iş yapmış oldum. Fakat bundan sonra onu terketmek için kesin karar verdim." diyerek özrünü beyan eder. İşte gerçek tevbe de budur (vr. 29^a).

التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَه [Günahtan tevbe eden günah işlememiş gibidir.][256] hadîsinin hükmüne göre zelle ve günahla yaralanan yer, tevbe ve istiğfâr ile iyileşir. Bu çeşit tevbeye "tevbe-i nasûh" denir. Günahında ısrarcı olana Allah buğz ve düşmanlık eder. İnsanın beşer olması açısından kötülük ondan bir cüzdür. Neşesi bile cemâl-celâl, teşbîh-tenzîh sırrı üzerine mayalanmış olan insan, hatasız olamaz. Buna göre müttakî bir kimseye tevbeden başka lazım olan şey, gücü yettiğince takvâsı üzere yaşamak, kendisini Allah'tan uzaklaştıracak davranışlardan sakınmak ve dâimâ رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا (Bakara,2/286) [Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!] diye duâ etmektir (vr. 29^a-29^b).

[256] İbn Mâce, Zühd, 4250; Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, X, s. 150 (10281); **Hilyetü'l-Evliyâ'**, IV, s. 210.

Vahîd Paşa, Tevvâb isminin anlamını, hâssasını ve mü'minin ondan payını açıkladıktan sonra tevbe-i nasûh dışındaki tevbelerin alçak ve yalancı kimselerin tevbesi olduğunu belirtmiş ve Râbia-i Adeviyye'nin "Bu istiğfarımızın istiğfara ihtiyacı var" sözüne atıfta bulunmak suretiyle bu şekildeki tevbelerden de tevbe etmenin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ardından عاصیان از گنه توبه کند / عارفان از عبادت استغفار [İsyânkarlar günahtan tevbe eder / Ârifler ibâdetten istiğfâr eder.] (vr. 77^{a}-77^{b}) beyitini zikrederek günahkârlar ile âriflerin tevbelerinin farkına işaret etmiştir. Bu şiirle tevbenin sadece günahlar için yapılmayacağını vurgulayan Vahîd Paşa, ne kadar yüce makamlara erişirse erişsin insanın tevbeden müstağnî kalamayacağını belirtir. Çünkü onun beşeriyyeti bâkîdir. Her makamın altı, zulmânî veya nûrânî şekilde olduğu için insan ne kadar yükselirse yükselsin daima nefs tezkiyesine muhtaçtır. Tezkiye ise tevbe ve istiğfar ile mümkündür. Hadîste geçtiği üzere günde yüz kere istiğfar etmek şerîatın ve tarîkatın şartıdır (vr. 77^{b})

Otuz ikinci beyitte "vüd (sevgi)" kelimesine ilişkin yapılan açıklamada, sûfilere ve ulemeya göre muhabbetin tanımı verilmektedir. İlk olarak, zâhir ehli muhabbeti "itâat için irâde göstermek" olarak açıklar. Çünkü nefis bir şeye meyledince ona yaklaştıran işleri yapar. Kuşkusuz seven itâat eder. İkinci olarak hakîkat ehli muhabbeti "sevilene yönelmeyi sağlayan manevî bir hareket" olarak tarif eder. Bu sayede vuslata erilir ve ayrılığın zorluğu biter. Üçüncü olarak Zünnûn-ı Mısrî "Allah Teâlâ'nın sevdiği şeyi sevip sevmediğine buğz ve düşmanlık etmek, hayrı işleyip Allah'tan uzaklaştıran şeyleri terketmek, müminlere şefkat kâfirlere sertlik göstermek, dinde Resûlullâh'a itâat etmek, kadere râzı olmak ve kınayanın kınamasından sakınmamaktır. Bu ise Allah'ın bir hediyesi olup halka öğretmeye gelmez." şeklinde tanımlar. Allah'ın emir ve nehiylerine itâat eden kimsenin, Allah'a isyân edenlere düşmanlık beslemesi zarûrîdir. Çünkü muhabbet, sevilenin dostlarını sevmeyi ve düşmanlarına düşmanlık etmeyi gerektirir. Sahîh itikâd sahibi fakat beşer olması açısından günahlardan vazgeçemeyen müslümana karşı imanı sebebiyle muhabbet, günahları sebebiyle nefret göstermek gerekir (vr. 52^{a}-52^{b}).

Vahîd Paşa, on dördüncü beyitte "ma'zil" kelimesi ile ilgili açıklamada tasavvuf terimlerinden uzletin faydalarını ve hangi düşüncelerle yapılması gerektiğini

belirtmiştir. Buna göre, Hz. Peygamber'in اَلْعُزْلَةُ مِنَ النَّاسِ عَافِيَةٌ [İnsanlardan uzaklaşıp köşeye çekilmek âfiyettir.][257] hadîsinde açıkça uzletin faydalı olduğu belirtilmiş ve geçmişteki sâlih kimseler de uzleti tercih etmişlerdir. Hatta İmâm Şâfi insanlardan uzak olmayı takvânın esası addetmiştir. Uzlete çekilmenin pek çok faydası mevcuttur. Bunlardan bazısı halkın senin sahip olduklarına tamah etmemesi ve senin halkın sahip olduklarına tamah etmemendir. Bu şekilde insan nefsini ıslâh etmekle meşgul olup insanlara dalkavukluk, yağcılık yapma ve akıllı kişiye lâyık olmayan hâllere uyma günahından kurtulur. Ancak halvet ve yalnızlığı tercih edenlere yakışan Allah'ı zikirden başka düşüncelerden, Allah'ı murâd etmekten başka tüm murâdlardan ve nefsin isteklerinden uzaklaşmaktır. Yoksa insanların yüzlerini görmemek ve aralarında bulunmamak yoluyla rahat etmeyi ve gurur gösterisinde bulunmayı amaçlarsa bela ve fitneye düşmüş, şeytanın yalanlarına aldanmış olur. Kaldı ki ilim öğrenme ve öğretme, edeplenme ve edep verme, geçinme, sadaka verme ve tedavi gibi dînî ve dünyevî maksatlar ancak başkaları ile beraber elde edilir. Bu nedenle halkın tamamından uzlet edilemez. İnsanın cesedi halkla ve kalbi Allah ile olmalıdır (vr. 26[b]).

Vahîd Paşa, kırk altıncı beyiti açıklarken üstünlük açısından hafî zikri ve cehrî zikri ele almıştır. Buna göre, zikrullâhın kalple hafî olarak yapılması ve dille cehrî olarak yapılmasında hangisinin daha fazîletli olduğu husûsunda ihtilaf vardır. Hafî zikrin üstün olduğunu söyleyenler خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ [Zikrin hayırlısı gizli olanıdır.][258] hadîsini delil olarak göstermişlerdir. Cehrî zikrin üstün olduğunu söyleyenler ise onda daha fazla amel bulunduğu için daha fazla ecir gerektireceğini ileri sürmüşlerdir. Doğru olan şudur ki niyeti sâdık olanlar için zikrullâhta ve Kur'ân-ı Kerîm kırâatinde sesi yükseltmek evlâdır. Riyâdan korkanların ise bunları gizli yapmaları daha uygundur (vr. 73[b]).

Otuz beşinci beyitteki Vekîl ismi açıklandıktan sonra tevekkül konusuna değinilmiştir. Buna göre tevekkül, dînî mertebelerden bir mertebe ve Allah'a yakınlaşmış veli kulların yani mukarreblerin derecelerinden biridir. Ancak tevekkülü

[257] Benzer bir rivâyet için bkz. Ebû Tâlip el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, I, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut, 2005, s.173.
[258] **Müsned**, III, s.76 (1477); İbn Hibbân, III, s.91 (809).

bilmek, anlamak ve uygulamak açısından bazı zorluklar bulunmaktadır. Tevekkülü anlamadaki zorluk şu yöndendir: Kişi sebeplere güvenince îmânı açısından, sebeplerden tamamen uzaklaşınca da sünnet ve şeriat açısından ayıplanır. Bu nedenle tevhîdin, şerîatın ve aklın gerektirdiklerine uygunluğu bakımından tevekkülün hakîkatini anlamak zordur (vr. 57^{a}-57^{b}).

Ancak hakîkat nûru ile bakan âlimlerin açıklamalarına göre tevekkülün anlamı bir takım cahillerin zannettiği gibi tedbîri ve çalışmayı terk etmek değildir. Çünkü bu şerîat tarafından yasaklanmıştur. Tevekkülün tesiri sadece kulun taleb edilen gâyeler için çalışması sonucu ortaya çıkabilir. Meselâ karnını doyurmak isteyip yemek yemeyi bırakan biri gibi, elde etmek için sebeplere başvurmanın kaçınılmaz olduğu bir husûsta tevekkül iddiâsıyla çalışma ve gayreti terk etmek akıl yoksunluğunu gösterir. Eğer amaçlanan konuda sebebin gerekliliği zannî ise bu sebebe başvurmak tevekkül açısından bir eksiklik teşkil etmez ve sebebi terk etmek haram olmaz. Meselâ kâfilesiz bir şekilde çölde yolculuk yaparken kendi azığına güvenmeyip Allah'ın fazlını bekleyen ve aynı zamanda yanında azık taşıyan birinin bu yaptığı câizdir ve geçmişteki sâlih kimselerin uygulamalarındandır. Fakat sebepler gerçek dışı olursa onları terk edip tevekkül etmek gerekir. Burada zikredilenler avâm içindir. Mukarreb veliler ve havâs ehli sufiler Allah'a tevekkül ettikleri ve kalplerinde Hak'tan başka bir şey bulunmadığı için avâm için geçerli olan şartlar onlar için söz konusu değildir (vr. 57^{b}).

2.2. **Esmâ-i Hüsnâ ve *Kasîde-i Dimyâtiyye* Beyitlerinin Havâssı**

*Mirkāt-ı Münâcât'*taki tasavvufî muhtevânın ikinci kısmı ise esmâ-i hüsnâ ve *Kasîde-i Dimyâtiyye* beyitlerinin havâssına dairdir. Eserde havâs muhtevâsı diğer tasavvufî muhtevâya göre daha geniş yer tutmaktadır. Vahîd Paşa eserinde yoğun bir şekilde havâs bilgilerine yer vermektedir. Esmâ-i hüsnânın ve *Kasîde-i Dimyâtiyye* beyitlerinin şerhini yaptıktan sonra hem ilâhî isimlerin hem de beyitlerin ayrı ayrı havâssını aktarmaktadır.

Kasîdelere havâs özellikleri yükleyen bir gelenek mevcuttur. el-Bûsîrî'nin (ö. 695/ 1296 [?]) *Kasîdetü'l-bürde*'si,[259] İbnü'n-Nahvî'nin (ö. 513/ 1119) *el-Kasîdetü'l-münferice*'si[260] gibi hastalıklardan ve sıkıntılardan kurtulmak için okunagelen metinler vardır. *Kasîde-i Dimyâtiyye* de bu tür metinler arasında yer alır.

Havâs, "*bir şeye veya bir kimseye mahsus olan, yalnız onda bulunan hal, keyfiyet*"[261] anlamındaki "hâssa" kelimesinin çoğuludur. Taşköprizâde'nin tarifine göre havâs ilmi "*Allah'ın isimlerini veya kitaplarını yani Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân'ı okuma sonucunda ortaya çıkan özelliklerden bahseden bir ilimdir*."[262] Havâs ilimleri manevî istidâdı yüksek olan, kendine verilen sırrı gizlemesini bilen ve belirli bir manevî mertebeye ulaşan kimselere usta-çırak münâsebeti içerisinde ma'nen emânet olarak intikâl eder. Bu sebeple havâs ilimleri mutlak olarak kitâbî ilimlerden sayılmaz ve bunları sadece kitaplardan öğrenmek isteyenler çok fazla mesafe kat edemez.[263] Sûfilere göre, ancak kalbini mâsivâdan temizleyip Allah'a bağlayan kimseler havâs ilmini anlayacak kabiliyete ulaşmaktadır ki bu da tasavvufla mümkündür.[264]

Sûfiler erken dönemden itibaren havâs ilmine ilgi duymuşlar, özellikle Kur'an ve esmâ-i hüsnânın havâssına dair eserler kaleme almışlardır. Zünnûn el-Mısrî'nin *Risâle fî havâssi'l-iksîr'i*, Gazzâlî'nin *Havâssü'l-Kur'ân*'ı ve İbnü'l-Arabî'nin *el-İkdü'l-manzûm fî havâssi'l-hurûf'u* bu eserlere örnek gösterilebilir. Ayrıca, Vahîd Paşa'nın, esmâ-i hüsnânın havâssının yanı sıra *Kasîde-i Dimyâtiyye* beyitlerinin havâssını verirken atıflarda bulunduğu Ahmed Zerrûk, devrinin önde gelen sûfîlerinden olup, *el-Mevâhibü's-seniyye fî havâssi nazmi'd-dimyâtiyye* isimli eserini *Kasîde-i Dimyâtiyye'nin* havâssına dair yazmıştır.

Vahîd Paşa'nın, esmâ-i hüsnânın havâssını verirken atıflar yaptığı Ahmed el-Bûnî, havâs ilmi ile ilgili meşhur eseri *Şemsü'l-maârif*'in girişinde eserinin tasavvufî

---

[259] el-Bûsîrî için bkz. Mahmut Kaya, "Bûsîrî, Muhammed b. Saîd", **DİA**, VI, s. 468-470; *Kasîdetü'l-bürde* için bkz. Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-bürde", **DİA**, XXIV, 568-569.

[260] İbnü'n-Nahvî ve eseri için bkz. Hüseyin Elmalı, "İbnü'n-Nahvî, *el-Kasîdetü'l-münferice*'si ve Tercümesi", **DEÜİFD**, XVI, (Yaz-Sonbahar 2002), s. 37-56.

[261] Ayverdi, s. 1197.

[262] Taşköprizâde, s. 365.

[263] Ceyhan, **Ahmed b. Ali el-Bûnî Hayatı, Eserleri ve Şemsü'l-Maârif'i,** s.5.

[264] İlyas Çelebi, "Havas İlmi", **DİA**, XVI, s. 517-521.

niteliğini ortaya koymuştur. Bûnî'nin kitabını yazma amaçlarından biri esmâ-i hüsnânın yüceliğini ve ilâhî isimlerle tasarrufta bulunmanın mahiyetini ve uygulamasını bildirmektir. Kitap sâlih, ârif, itâatkâr, amel sahibi ve mürîd kimseler için yazılmıştır.[265] Kitabından sadece maddî ve manevî olarak temizlenen, Allah'ı zikreden ve seyr u sülûk yapan kimselerin faydalanabileceğini ve verdiği bilgilerin ancak belli bir riyazet ve halvet ile uygulanabileceğini belirterek eserdeki tasavvufî niteliği ortaya koymuştur.[266]

Mirkāt-ı Münâcât'taki havâssa dair tasavvufî muhtevâ şu şekilde tasnif edilerek özetlenebilir: İşlerin kolaylaşması ve duaların kabul olması amacıyla Allah (vr. 18[a]), Müheymin (vr. 23[a]), Fettâh (vr. 33[b]-34[a]), Râfi' (vr. 36[b]), Semî' (vr. 38[b]), Mücîb (vr. 50[b]), Vâsi' (vr. 50[b]), Velî (vr. 61[a]-61[b]), Vâlî (vr. 74[b]-75[a]), Raûf (vr. 79[a]-79[b]), Bedî' (vr. 87[b]) isimleri ve ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin bir-iki-üç-dört-sekiz (vr. 17[b]), on yedi (vr. 33[a]), yirmi bir (vr. 38[a]), yirmi iki (vr. 39[b]), otuz bir (vr. 51[a]), otuz sekiz (vr. 64[a]), kırk üç (vr. 70[a]), elli iki (vr. 81[a]), elli dört (vr. 85[a]), elli beş (vr. 85[b]) ve elli dokuzuncu (vr. 90[a]) beyitleri okunur. Örneğin Fettâh isminin hâssası işleri kolaylaştırması ve kalpleri nurlandırmasıdır. Sabah namazı sonrası sağ elini göğsüne koyup yetmiş bir kere bu ismi okuyan kimsenin işi kolaylaşır (vr. 33[b]-34[a]).

Yakîn ilmine, hikmet ve marifetullaha ulaşmak için Allah (vr. 18[a]), Zâhir ve Bâtın (vr. 74[a]), Alîm (vr. 34[b]), Kâbız ve Bâsıt (vr. 36[a]), Kebîr (vr. 46[b]), Hakîm (vr. 51[a]), Bâis (vr. 55[a]) isimleri ve ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on beş (vr. 28[a]), on sekiz (vr. 34[b]), otuz iki (vr. 54[a]), elli altı (vr. 86[b]) ve elli sekizinci (vr. 89[a]) beyitleri okunur. Örneğin, Kebîr ismini devamlı zikreden kimseye ilim ve ma'rifet kapısı açılır (vr. 46[b]).

Kalbin nurlanması ve safâ bulması için Rahman (vr. 19[a]), Melik (vr. 20[b]), Müheymin (vr. 23[a]), Hâlık (vr. 26[a]), Fettâh (vr. 33[b]-34[a]), Hakem (vr. 40[a]), Bâis (vr. 55[a]), Kayyûm (vr. 66[a]), Vâcid (vr. 67[b]), Mâcid (vr. 67[b]), Mâlikü'l-Mülk (vr. 79[b]), Nûr (vr. 86[b]) isimleri ve ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin kırk bir (vr. 67[b]), kırk yedi (vr. 74[b]), elli altıncı (vr. 86[b]) beyitleri okunur. Örneğin, Rahman ismini her cuma namazı sonrası

[265] Ahmed el-Bûnî, s. 9.
[266] Ceyhan, **Ahmed b. Ali el-Bûnî Hayatı, Eserleri ve Şemsü'l-Maârif'i**, s.8-9.

halvethânesinde yüz kere kıraat edenlerin kalplerinden gafletin çıkacağı ve kalplerinin nurlanacağı Ahmed el-Bûnî'den rivâyet edilmiştir (vr. 19[a]).

Güzel ahlak sahibi olmak için Rahman (vr. 19[a]), Kâbız ve Bâsıt (vr. 36[a]), Vâsi' (vr. 50[b]), Şehîd (vr. 55[b]-56[a]), Hamîd (vr. 62[a]), Rahîm (vr. 20[a]), Muhsî (vr. 62[a]), Muksit (vr. 81[a]-81[b]), Hâdî (vr. 87[a]-87[b]) isimleri ve ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin yirmi ikinci (vr. 39[b]) beyiti okunur. Örneğin, Hamîd ismini zikre devam edenlerin ahlâk, söz ve fiillerinde pek çok güzel haslet meydana gelir (vr. 62[a]).

Zengin ve azîz olmak, rızık genişliği elde etmek için Melik (vr. 20[b]), Azîz (vr. 24[a]), Vehhâb (vr. 30[b]), Rezzâk (vr. 33[a]), Kâbız (vr. 35[a]), Bâsıt (vr. 36[a]), Râfi' (vr. 36[b]), Azîm (vr. 44[a]), Alî (vr. 46[b]), Kebîr (vr. 46[b]), Vâsi' (vr. 50[b]), Vekîl (vr. 57[b]-58[a]), Metîn (vr. 58[b]), Mâlikü'l-Mülk ve Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm (vr. 79[b]), Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm (vr. 80[a]-80[b]), Ganî (vr. 83[b]-84[a]), Muğnî (vr. 84[b]) isimleri ve ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on üç (vr. 25[a]), on (vr. 20[b]), on beş (vr. 28[a]), on yedi (vr. 33[a]), yirmi beş (vr. 44[b]),[267] yirmi yedi (vr. 46[b]), otuz bir (vr. 51[a]), otuz yedi (vr. 62[a]) ve elli birinci (vr. 79[b]-80[a]) beyitleri okunur. Örneğin, Azîz ismini zikre devam eden kişi azîz olur. Allah, temiz bir hâlde samimi niyetle sabah namazı sonrası günde kırk bir kere peşpeşe kırk gün bu ismi kırâat edenlerin borçlarını kazâ, kendilerini zengin ve azîz eder (vr. 24[a]).

Afetlerden emîn olmak için Kuddûs (vr. 21[a]), Bâri' (vr. 27[b]), Hakîm (vr. 51[a]), Vâlî (vr. 74[b]-75[a]), Müteâl (vr. 75[a]) isimleri ve ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on iki (vr. 23[a]),[268] kırk sekiz (vr. 76[a]) ve elli dokuzuncu (vr. 90[a]) beyitleri okunur. Örneğin, *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin kırk sekizinci beytini, gökten ve yerden gelecek âfetlerden emîn olmak için yedi gün peşpeşe günde 1000'er kere okudukları nakledilmektedir (vr. 76[a]).

Yüce makamlara ermek ve nefsi ıslâh etmek için Kuddûs (vr. 21[a]), Mümît (vr. 64[b]), Mecîd (vr. 54[a]), Müteâl (vr. 75[a]), Afüv (vr. 78[b]), Mütekebbir (vr. 26[a]) isimleri ve ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin yirmi altı (vr. 46[a]), otuz altı (vr. 61[b]) ve elli beşinci (vr. 85[b]) beyitleri okunur. Örneğin, Mümît isminin hâssası nefsin Allah'a itâat etmesidir.

[267] Zerruk, s.189.
[268] Zerrûk, s.183.

Nefs-i emmâresi üzerine kudreti olmayan kişi oruçlu bir halde göğsü üzerine elini koyup Mümît ismini zikrederek orucunu açsa Allah onun nefsini itâatkar ve mutmain kılar (vr. 64^{b}).

Hastalıklardan şifa bulmak ve kuvvetlenmek için Selâm (vr. 21^{b}-22^{a}), Azîm (vr. 44^{a}), Gafûr (vr. 44^{b}-45^{a}), Şekûr (vr. 45^{b}-46^{a}), Mukît (vr. 47^{b}), Mecîd (vr. 54^{a}), Hamîd (vr. 62^{a}), Ganî (vr. 83^{b}-84^{a}), Sabûr (vr. 89^{b}-90^{a}) isimleri ve ayrıca *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin yirmi altı (vr. 46^{a}), otuz iki (vr. 54^{a}), otuz üç (vr. 55^{a}), otuz beş (vr. 58^{a}-58^{b}) ve elli dördüncü (vr. 85^{a}) beyitleri okunur. Örneğin Selâm isminin hâssası zikrine devam edenden musibet ve üzüntüleri gidermektir. Hatta ölüm hâli gelmemiş hasta üzerine yüz on bir kere okunsa -Allah'ın izniyle- hastalığı iyileşir veya hafifler (vr. 21^{b}-22^{a}).

Kötülüklerden ve korkulardan emin olmak için Mümin (vr. 22^{b}), Muiz (vr. 37^{a}), Müzil (vr. 37^{a}-37^{b}), Habîr (vr. 42^{b}-43^{a}), Hafîz (vr. 47^{a}), Hasîb (vr. 48^{a}-48^{b}), Rakîb (vr. 49^{b}), Mücîb (vr. 50^{b}), Vekîl (vr. 57^{b}-58^{a}), Kavî (vr. 58^{a}), Muhyî (vr. 64^{a}), Vâhid (vr. 68^{a}), Ehad (vr. 69^{a}), Mukaddim ve Muahhir (vr. 72^{b}), Ber (vr. 77^{a}), Mâni' (vr. 85^{a}-85^{b}), Nâfi' (vr. 86^{a}-86^{b}), Bâkî (vr. 88^{b}) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye'*nin dokuz (vr. 19^{b}-20^{a}), on dört (vr. 27^{a}), yirmi beş (vr. 44^{b})[269], yirmi sekiz (vr. 48^{a}), yirmi dokuz (vr. 49^{a}), otuz bir (vr. 51^{a}), otuz iki (vr. 54^{a}), otuz beş (vr. 58^{a}-58^{b}), otuz dokuz (vr. 65^{a}), kırk iki (vr. 69^{a}), kırk beş (vr. 72^{b}) ve elli sekizinci (vr. 89^{a}) beyitleri okunur. Örneğin, korkan biri ne zaman otuz altı kere "Mü'min" ismini okusa veya yazıp yanında taşısa nefsi ve malı üzerine cin, şeytan ve her türlü şerlinin şerrinden emin olur (vr. 22^{b}).

Zulümden korunmak ve hapisten kurtulmak için Cebbâr (vr. 24^{b}), Habîr (vr. 42^{b}-43^{a}), Tevvâb (vr. 77^{a}-77^{b}) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on üç (vr. 25^{a}), on yedi (vr. 33^{a}), yirmi bir (vr. 38^{a}) ve kırk dokuzuncu (vr. 78^{a}) beyitleri okunur. Örneğin, hâlis niyet ile sabah-akşam Cebbâr isminin kırâatine devam eden ve özellikle sabah namazı sonrası günde yirmi bir kere okumayı âdet edinenler zorba kimselerin zulmünden korunur ve mahpûs halde iseler kurtuluşa ererler (vr. 24^{b}).

[269] Zerrrûk, s.189.

Evlat sahibi olmak için Mütekebbir (vr. 26[a]), Musavvir (vr. 28[a]), Mübdi' (vr. 63[a]), Evvel (vr. 73[a]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin otuz (vr. 50[a]) ve kırk üçüncü (vr. 70[a]) beyitleri okunur. Örneğin, çocuğu olmayan kadın oruçlu olarak her gün, güneş battıktan sonra ve iftardan önce yirmi bir kere "Musavvir" ismini zikretse ve sonrasında su ile iftar etse kısırlığı zâil olup rahminde bir çocuk meydana gelir (vr. 28[a]).

Kabirde ve âhirette selamet bulmak için Bâri (vr. 27[b]), Muhsî (vr. 62[a]) ve Muîd (vr. 63[a]-63[b]) isimleri okunur. Örneğin, Muhsî ismini, ahirette hesaptan ve azap görmekten korkanlar cuma gecesi bin kere kırâat ederse Allah'ın hesap ve azaplarında onlara kolaylık vereceğini nakletmişlerdir (vr. 62[a]).

Günahların bağışlanması ve hidayete ulaşmak için Gaffâr (vr. 29[a]), Gafûr (vr. 44[b]-45[a]), Tevvâb (vr. 77[a]-77[b]), Hâdî (vr. 87[a]-87[b]), Reşîd (vr. 89[a]-89[b]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on altı (vr. 30[a]), otuz dört (vr. 56[b]), ve kırk dokuzuncu (vr. 78[a]) beyitleri okunur. Örneğin, Gaffâr ismini okuyarak mağfiret taleb edenlerin bağışlanması ve Cuma namazı sonrası yüz kere zikreden kimsede mağfiret izlerinin meydana gelmesi bu ismin havâssındandır (vr. 29[a]).

Düşmanları def etmek ve onlara galip gelmek için Kahhâr (vr. 29[b]), Hâfız (vr. 36[b]), Hafîz (vr. 47[a]), Vekîl (vr. 57[b]- 58[a]), Kavî, Metîn (vr. 58[b]), Kâdir (vr. 71[a]), Müntakim (vr. 78[b]), Afüv (vr. 78[b]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin yirmi (vr. 37[a]), otuz dört (vr. 56[b]), kırk dört (vr. 71[b]-72[a]), kırk sekiz (vr. 76[a]) ve ellinci (vr. 79[a]) beyitleri okunur. Örneğin, Müntekım ism-i şerîfinin hâssası, zikrine devam eden kişinin düşmanına karşı muzaffer olmasıdır (vr. 78[b]).

Kalpten dünya sevgisinin gitmesi için Kahhâr (vr. 29[b]), Ferd ve Samed (vr. 70[a]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on altı (vr. 30[a]) ve kırk altıncı (vr. 73[b]) beyitleri okunur. Örneğin, Ahmed Zerrûk'tan nakledildiğine göre *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin kırk altıncı beyitini her gün 100 kere tilâvet eden kişinin gönlünde mâsivallâh tan eser kalmaz (vr. 73[b]).

Allah'ın yardımına erişmek ve iyi işler işlemek için Basîr (vr. 39[a]), Hak (vr. 56[b]), Âhir (vr. 73[a]), Reşîd (vr. 89[a]-89[b]), Sabûr (vr. 89[b]-90[a]) ismi ve *Kasîde-i*

Dimyâtiyye'nin on ikinci (vr. 23[a])[270] beyiti okunur. Örneğin hâlini idare edemeyen kimsenin bin kere Reşîd ismini kırâat etmesi durumunda Allah'ın ona yardım edeceği Ahmed el-Bûnî'den nakledilmiştir (vr. 89[a]-89[b]).

Üzüntü ve sıkıntılardan kurtulmak için Latîf (vr. 42[b]), Azîm (vr. 44[a]), Şekûr (vr. 45[b]-46[a]), Mukît (vr. 47[b]), Ehad (vr. 69[a]), Bedî' (vr. 87[b]), Bâkî (vr. 88[b]), Vâris (vr. 88[b]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on bir (vr. 22[a]), yirmi dört (vr. 43[a]), kırk iki (vr. 69[a]), ve elli beşinci (vr. 85[b]) beyitleri okunur. Örneğin, işleri dağınık ve perişan olan kimsenin özel halvethânesinde peşpeşe kırk gün günde bin kere *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on birinci beytini okusa Allah'ın dilediği şekilde onun işlerini yoluna koyacağı, ondan keder ve musibetleri gidereceği menkûldür (vr. 22[a]).

İstediği haberi öğrenmek için Habîr (vr. 42[b]-43[a]), olacakları rüyada görmek için Mâcid (vr. 67[b]), kaybolan malı bulmak için Rakîb (vr. 49[b]), Hak (vr. 56[b]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin otuzuncu (vr. 50[a]) beyti okunur. Örneğin, Habîr isminin hâssası bir haberi elde etmektir. Bir kimse yedi gün bu ismin zikrine devâm etse istediği haberleri öğrenir (vr. 42[b]-43[a]).

Akraba ve sevilen kimselerle ile kavuşmak için Alî (vr. 46[b]), Câmi' (vr. 83[b]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin kırk altı (vr. 73[b]), yirmi yedi (vr. 46[b]) ve elli üçüncü (vr. 83[b]) beyitleri okunur. Örneğin, gurbette olan biri "Alî" ismini yazıp üzerinde taşısa sağ-sâlim ve memnun bir şekilde akrabasıyla buluşur (vr. 46[b]).

Eşler arasında muhabbet meydana gelmesi için Kebîr (vr. 46[b]), Vedûd (vr. 52[a]), Velî (vr. 61[a]-61[b]), Mâni' (vr. 85[a]-85[b]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin elli altıncı (vr. 86[b]) beyti okunur. Örneğin, Vedûd isminin hâssası insanlar arasında özellikle eşler arasında muhabbetin devamıdır. Yemek üzerine bin kere bu ismi okuyup hanımıyla beraber yiyen adama karşı hanımının muhabbeti artar ve bu eşler birbirlerinden râzı hâle gelirler (vr. 52[a]).

Heybetli hürmet edilen ve sevilen biri olmak için Celîl (vr. 48[b]), Kerîm (vr. 49[b]), Muiz (vr. 37[a]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on altı (vr. 30[a]), yirmi bir (vr.

[270] Zerrûk, s.183.

38[a]), yirmi yedi (vr. 46[b]), otuz (vr. 50[a]), kırk yedi (vr. 74[b]), elli yedi (vr. 88[a]) ve elli dokuzuncu (vr. 90[a]) beyitle; yaratılmışların emrine girmesi için Adl ismi (vr. 41[b]) ve yirmi üçüncü (vr. 41[b]) beyit okunur. Örneğin, bir kimse yatağına girdiğinde Kerîm ismini zikrederek uyumaya devam etse Allâh tarafından insanların kalbine o kimseye karşı hürmet duyguları yerleştirilir. (vr. 49[b])

Hafızanın kuvvetlenmesi için Mübdi' ve Muîd (vr. 63-63[b]), Muktedir (vr. 71[a]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin on ikinci (vr. 23[a])[271] ve kırkıncı (vr. 67[a]) beyitleri okunur. Örneğin "Yâ Mübdi' yâ Muîd" kırâatı, unutma şikâyetini giderir (vr. 63[a]-63[b]).

Kalplerde tasarrufta bulunma, velâyet ve kerâmete erişmek için Hay (vr. 65[b]) ismi ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin yirmi (vr. 37[a]) ve otuz yedinci (vr. 62[a]) beyitleri okunur. Örneğin, Hay ismini seher vakti kırâat etmeye devam edenlerde kalplerde tasarrufta bulunma özelliği meydana gelir (vr. 65[b]).

Vesveselerden ve öfkeden kurtulmak için Afüv (vr. 78[b]), Raûf (vr. 79[a]-79[b]) isimleri ve *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin kırk altı (vr. 73[b]) ve elli birinci (vr. 79[b]-80[a]) beyitleri okunur. Örneğin, öfke anında 10 kere Raûf ismini zikredip 10 kere de Hz. Peygamber'e salât u selâm eyleyen kimsenin öfkesi geçer (vr. 79[a]-79[b]).

[271] Zerrûk, s. 183.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİRKĀT-I MÜNÂCÂT: ÇEVİRİ YAZI

1. *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT* NÜSHALARI

Eserin tespit edilebilen dokuz nüshası bulunmaktadır:

1) Bu çalışmada esas alınan Kütahya Vahid Paşa Y.E.K.. nr.1161'de kayıtlı bulunan müellif nüshası, kırmızı meşin bir cild içerisinde, 265×155 mm/160×75 mm. ebatlarındadır. Sağlam ve tek parça vaziyette bulunan cildin içerisinde *Mirkāt-ı münâcât*'ın dışında başka bir eser yer almamaktadır. Eserin metin kısmı 97 varaktan oluşmaktadır. Ciltte metin kısmından önce "*Şerhu Kasîde-i Dimyâtiyye liseyyid Mehmed Vahîd Paşa afâ anhu*" ibâresinin yer aldığı boş bir sayfa, sonra Hâce Münîb Efendi'nin 1236'da esere yazdığı Arapça takrîzi içeren iki sayfa, ardından eserin içindekiler tablosunu ihtivâ eden yedi sayfa ve sonrasında altında Vahîd Paşa'nın mührü bulunan "*Medîne-i Kütahya'da olan kütübhanemize vaz' u vakf olunan kitaplardandır*." ifadesi ve kütüphanenin mührünün yer aldığı bir sayfa bulunmaktadır.

Eserde varak numaralandırılması yapılmış olup, numaralandırmaya metnin ikinci sayfasına "2" yazılarak başlanmıştır. Dolayısıyla metnin ilk sayfası vr.1^{b} son sayfası vr.97^{a} olmaktadır. Varaklar yirmi bir satırdan oluşmakta olup eserde varak noksanlığı ve yıpranma yoktur. Metnin başı ve cetvelleri tezhiplidir. Nesih hatla, okunaklı bir biçimde ve harekesiz olarak yazılan nüshanın sadece bazı yerlerinde harekeleme yapılmıştır.

Metinde başlık niteliğindeki "meâl-i beyt, nazım, nesir, hikâye, nükte, hikmet, fâide, mesnevî, beyit, şiir, mühimme" gibi ifadeler kırmızı mürekkeple, diğer kısımlar siyah mürekkeple yazılmıştır. Vurgulanmak istenen bazı kelimelerin, âyetlerin, hadislerin ve Arapça ifadelerin üzerleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Eserde *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin her bir beyti ayrı bir cetvel içerisinde yazılmış, kasîdeden şerhi yapılan kelimeler diğerlerine göre büyük ve kalın yazılarak belirginleştirilmiştir.

Nüshanın varak kenarlarında yer yer hizasındaki metinde işlenen konu ile alakalı "minhüvât" yer alır.[272] Bazen hizasındaki metinde bulunan bir kelimenin açıklaması, varağın kenarında verilir.

Nüsha, tercümesi verilen şu Arapça ifade ile tamamlanmaktadır: "Zikredilen mübârek kasîdenin şerhi izzet ve şeref kendisine ait olanın hicretinin bin iki yüz otuz altıncı senesinin Rebîülevvel ayının yedinci gününde tamamlandı. Allâh'ım onu duâ edenlere faydalı kıl, onların ve bizim hak ile yakîn elde etmemize sebep ol. Sen merhametlilerin en merhametlisi ve isteyenlere icâbet edensin. Hamd âlemlerin Rabb'i Allâh'adır. Tamamlandı." İbâreden anlaşıldığı üzere eserin yazılışının tamamlanma tarihi 7 Rebîülevvel 1236 (13 Aralık 1820)'dir.

2) Bu çalışmada yukarıdaki nüsha ile karşılaştırılıp farkları belirtilen ikinci *Mirkāt-ı Münâcât* nüshası Süleymaniye Y.E.K. Nafiz Paşa Koleksiyonu nr.758'de bulunmaktadır. 85 varaktan oluşan bu nüsha ebru kaplı, kahverengi, sağlam ve yekpâre bir cilt içerisindedir. Metin kısmından önce takrîz ve içindekiler tablosu yer almamaktadır. Eserin varaklarında 19 satır bulunmaktadır. Varaklar numaralandırılmış olup numaralandırmaya metnin ikinci sayfasına "2" yazılarak başlanmıştır. Buna göre metnin ilk sayfası vr.1^{b} son sayfası vr.85^{b}'dir.

Siyah mürekkeple yazılmış olan eserde yukarıdaki nüshada olduğu gibi "meâl-i beyt, nazım, nesir, hikâye, nükte, hikmet, fâide, mesnevî, beyit, şiir, mühimme" gibi ifadeler ve ondan farklı olarak kasîdenin beyitlerindeki esmâ-i hüsnâ da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan kelimeler metindeki diğer kelimelerle aynı biçimde yazılmış, üzerine kırmızı çizgi çekilerek belirgin hale getirilmiştir. Vurgulanmak istenen bazı kelime ve ifadelerin üzerinde de kırmızı çizgi bulunabilmektedir. Varaklarda cetvel yer almamaktadır.

Varak kenarlarında yer yer tashîhler ve minhüvâtlar bulunmaktadır. Bu nüshada tashîh şeklinde metnin yanında geçen bazı kısımlar yukarıdaki nüshada metnin

[272] "Onun tarafından yazılanlar" anlamına gelen minhüvat kelimesi, ilgili eserin kenarında bulunan ve müellif tarafından yazılmış olup sonunda "minhü" kaydı bulunan notları ifade eden bir tür kısaltmadır. (Okan Kadir Yılmaz, **İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu**, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018, s. 108.)

içerisinde yer almaktadır. Yukarıdaki nüshadaki pek çok minhüvât bu nüshada yoktur. İki nüsha arasında metnin genelinde mana açısından çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Ekseriyetle kelime değişiklikleri yer yer ise daha uzun ibâre farklılıkları tespit edilmiştir.

Nüsha, "Zikredilen mübârek kasîdenin şerhi izzet ve şeref kendisine ait olanın hicretinin bin iki yüz otuz yedinci senesinin muharrem ayında cum'a günü tamamlandı" mealindeki Arapça ibâre ile son bulmaktadır. İbâreden anlaşıldığı üzere 1237 senesinin muharrem ayında (Eylül 1821) istinsah edilmiştir. Vahîd Paşa nüshası ile bu nüsha arasındaki benzerlik ve nüshada müstensihine dair bir bilginin yer almaması sebebiyle bu nüshanın da müellifine ait olduğu sonucu çıkarılmıştır. Nüshanın ilk sayfasında farklı bir yazı şekliyle yer alan "Oğlum İsmet efendinin sene bin iki yüz kırk dört senesi Rebîülâhir yirmi altıncı pazar günü (5 Kasım 1828) saat onda dünyaya Mehmed ismiyle geldi. Allah tûl-i ömür kerem eyleye. Amin sümme amin." ifadesinin nüsha mâlikine ait olduğu düşünülmüştür.

3) İstanbul Üniversitesi Ktp. nr.254'de bulunan nüsha, 99 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın başında yedi sayfalık içindekiler bölümü bulunmaktadır. Müstensihi Hasan Hakkı ibn şeyhü'l-Harem şeyhü'l-vüzerâ İskenderevî Şerîfî Mustafa'dır. İstinsah tarihi 1282/1865'tir. Nüshanın sonunda Ahmed Ağa Kütüphanesi'nde bulunan müellif hattıyla yazılmış olan nüshadan istinsah edildiği bilgisi yer almaktadır. Bu nüshada varak kenarlarında minhüvât veya tashîhler yoktur.

4) İstanbul Üniversitesi Ktp. nr.2975'teki nüsha 96 varaktan oluşmaktadır. Başında Hâce Münîb efendinin takrîzi ve içindekiler kısmı yer almaktadır. Müstensihi tespit edilemeyen nüshanın ferâğ kaydında 17 Rebîülevvel 1243 (8 Ekim 1827)'de tamamlandığı yazmaktadır. Varak kenarlarında minhüvâtlar bulunmaktadır.

5) Süleymaniye Y.E.K. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu nr.3751'deki nüsha 81 varaktan oluşmaktadır. Nüshada takrîz ve içindekiler bölümü yoktur. Şerhin tamamı yer almayan nüshada *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin en son yirmi altıncı beyti açıklanmıştır. Vahîd Paşa nüshasındaki çoğu minhüvât burada yoktur. Nüshanın müstensihi ve istinsah tarihi tespit edilememiştir.

6) Süleymaniye Y.E.K. H. Hüsnü Paşa Koleksiyonu nr.1010'daki nüsha, 95 varaktan oluşmaktadır. Başında Hâce Münîb efendinin takrîzi ve içindekiler bölümü yer almaktadır. Nüshanın ferâğ kaydında müstensihinin el-Hâc Hâfız Muhammed Ali ibn-i İbrahim, istinsah tarihinin 1238 olduğu bilgileri mevcuttur. Varak kenarlarında tashîh ve minhüvâtlar bulunmaktadır.

7) Köprülü Ktp. Mehmed Asım Bey Koleksiyonu nr.172'deki nüsha, 114 varaktır. Nüshanın başında içindekiler kısmı, sonunda Hâce Münîb efendinin takrîzi, Mehmed Vefâ Rıfâî'nin ve müstensihin şerh ve şârih hakkında değerlendirme ve övgülerini içeren birer yazıları bulunmaktadır. Ferâğ kaydındaki bilgiye göre eserin müstensihi Haleb'de hâdimü'l-fetvâ olan Abdülkâdir Hasbî ve istinsah tarihi 1242'dir. Nüshada varak kenarlarında tashîh ve minhüvâtlar yer almaktadır.

8) Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp.nr. 297.9/22'daki nüsha 94 varaktır. İstinsah tarihi 1326'dır. İnceleme imkanı elde edilemeyen nüshanın İstanbul Üniversitesi Ktp. nr.254'deki nüshanın sonundaki "Ahmed Ağa Kütüphanesi'nde bulunan müellif hattıyla yazılmış olan nüshadan istinsah edildiği" bilgisine binâen müellif nüshası olma ihtimali yüksektir.

9) Ankara Millî Ktp. nr. 8348'deki nüsha 75 varaktır. Hüseyin Refik Bey tarafından 1326/1908'de istinsah edilmiştir.

2. ÇEVİRİ YAZIDA İZLENEN YÖNTEM

Mirkāt-ı Münâcât'ın çeviri yazı metni hazırlanırken Kütahya Vahid Paşa Y.E.K. nr.1161'deki müellif nüshası esas alınmıştır. Bu nüsha, Süleymaniye Y.E.K. Nafiz Paşa Koleksiyonu nr.758'deki "NP" olarak kısalttığımız müellif nüshası ile karşılaştırılmış ve aralarındaki farklar dipnotlarda belirtilmiştir. Esas alınan nüshada bulunup NP nüshasında bulunmayan ifadeler, başına (-) koyularak dipnotta gösterilmiştir. NP nüshasında bulunup esas alınan nüshada bulunmayan ifadeler ise dipnotta başına (+) işareti koyularak belirtilmiş, ayrıca müellifin sonradan metne ilave yapmış olacağı düşünülerek ana metne de taşınmıştır.

Çeviri yazı yapılırken gözetilen ilkeler ise şunlardır: Uzun heceleri belli etmek için şapkalı (^) harfler kullanılmıştır. Fakat (ق) ve (غ) harflerinden sonra uzatma harflerinden (ا) geldiyse (ā) ve (و) geldiyse (ū) şeklinde yatık çizgili harfler kullanılmıştır. Öncesi veya kendi sakin olan hemze (أ) düz apostrof ile, öncesi veya kendi sakin olan ayn (ع) ise ters apostrof ile belli edilmiştir. Sûre ismi, sûre ve âyet numaraları parantez içerisinde, meâli ise köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Ayet meâlleri kuran.diyanet.gov.tr'den alınmıştır. Aynı şekilde hadîslerin, Arapça ve Farsça ifadelerin tercümeleri de köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Metin içerisinde geçen ve kaynağına ulaşılan hadîslerin kaynakları dipnotta gösterilmiştir. Metinde bazı kaynaklara atıfla verilen bilgilerin tespit edilebildiği kadarıyla kaynağındaki yeri dipnotta belirtilmiştir.

3. *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT* ÇEVİRİ YAZISI

تقريض لجناب خواجه منيب افندي

بعد التيمّن باسم الله الذى أيّا ما تدعوا فله الاسماء الحسنى والتحصن بالصلوة والسلام علىى من دنى فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى وعلى آله وأصحابه الذين هم كالنجومِ الهاديةِ في السنأ و السّنا أقول ولا أقول إلّا الحق الحقيق بالقبول لمّا أجلْتُ طِرْفَ الطَرْفى أطراف هاذا البيت المعمور المغمور بالطّرائف والتلائد من فرائد الفوائد الأعلام ينسرح به مايمزّق قلوب أولى الفهام من سرح سراحين الشّكوك والأوهام وقد ظهر فيه أسرار الأسماء الإلهيّة المنظومة في القصيدة المباركة الدّمياطيّة حتّى اجتمع فيه ما تفرّق من تفاريق العلوم النّظرية والعلميّة واللّه درّ جامعه الكريم و على اللّه اجر صانعه الحكيم وهو الّذى برز كالذّهب الإبريز منمعدن عدنان ونبغ في زمن قحد الكريم منشجرة قحطان المشير المفخّم المشار إليه بالبنان والدّستور المعظم المعول عليه في دست العرف والإحسان حضرت السّيد محمّد أمين وحيد پاشا أنعم اللّه عليه بما شاء كماشاء لكاتبه آصفّى الفضل يحمى نظام الدّين والدنيا وحيداً فقام له ابن عبّادٍ كَعَبدٍ و دام ابن العميد عميدا ولئن كان من وزراء الخلفاء الفضل بن سهل ذا الرّياستين \ وصاعد بن مخلّد ذا الوزارتين \ وعلي بن أبى سعيد ذا القلمين \ وإسححق بن كنداح ذا السّيفين \ فهذا الوزير الأكرم بعد جمعه من الكمالات ما جمعهه هؤ الأعلام زاد عليهم بملكان لا يملك لا حصائها الأحلام والأقلام فإذا ناديهم هاؤم اقرؤا كتابيه قالوا مال هاذا الكتاب لا يغادر صغيرة ولا كبيرة إلّا أحصاها وإذا ناواهم هذا كتابنا ينطق عليهم بالحق قالوا تاللّه لقد آثرك اللّه علينا بما بلّغك من أثار البلاغة أقصاءها وبالجملة هو الفرد الأكمل بل هو بوحدة جميع الأفراد الكمّل ليس من اللّه بمستنكرٍ إن يجمع العالم في واحد و نسئل اللّه تعالى أن يزيده عمراً وعماراً وإيثاراً وآثاراً وإن يسدّد رأيه لتسديد مصاله المسلمين ويشدّد رآيَتَهُ لتبديد جموع الكفرة والملحدين ويؤيّده بالنّصر العزيز لإحياء دولة الإسلام وبالفتح المبين لأعلاءِ شرع محمد عليه السلام اللّهم اجعل مطالبه العالية طالبة للوصول

إليه ورغاييه الغالية راغبة في الحصول لديه وهذا دعاءٌ لايردّ فإنّه دُعاء الأصناف البريّة شامل وصلّى اللّه تعالى و سلّم عليه خير خلقه محمّد وآله وصحبه أجمعين والحمد للّه ربّ العالمين

كتبه العبد الداعي إلى ربه المجيب خادم العلم والعلماء السّيد محمّد منيب القاضي بعسكر اناطولى سابقاً في يوم النحر المبارك من سنه ستّ وثلثين ومأتين وألف في كوز الحصار آبدين أيام ابتلائه بالغربة الغريبة الممدودة ولاذنب له يعرف غير أنّ حسده الجهّال على ما آتاه اللّه من فضله و علّمه ما لم يكن يعلم و كان فضل اللّه عليه عظيماً وأنا راضٍ أحسن الرضاء بما كتب اللّه لنا ولهم من القدَرِ والقضاء ويزيد اللّه الّذين اهتدوْا هدًى والباقيات الصّالحات خير عند ربك ثواباً وخيرٌ مَرَدّاً تم

[**Cenâb-ı Hâce-i Münîb Efendi'nin Takrîzi**

Hangi ismiyle dua edilirse edilsin bütün isimleri güzel olan Allah'ın isminin bereketini umarak ve yaklaştıkça yaklaşan, iki yay kadar hatta daha yakın olana ve onun yol gösteren parlak yıldızlar misâli olan âl u ashâbına salât ve selâma sığınarak derim ki -ancak doğruyu söylerim- ma'mûr, eşsiz faydalar içeren ve birtakım acayiplikler ile muğlak olan bu eseri anlamakta zorlandığımda onu büyük âlimlerin görüşlerini içeren, şüphe ve vehimleri gideren, mübârek manzûm *Kasîde-i Dimyâtiyye*'deki esmâ-i ilâhiyyenin esrârını ortaya çıkaran, hakkında nazarî ve amelî ilimler açısından meydana gelen ayrılıkları bir araya toplayan, yüce manalı nazımlar ve insanların ona rağbetinin devamını sağlayan nesirler içeren bu şerh ile karşılaştım. Bu şerhi yazanın ecrini vermek Allah Teâlâ'ya aittir. O, madenden çıkan altın gibi, kuraklık zamanı fışkıran su gibi, parmakla gösterilen muhterem Hazret-i Mehmed Emîn Vahîd Paşa'dır. Allah ona dilediklerini ihsân eylesin.

Yazara ait:

O, din ve dünya nizamını koruyan yüce bir vezirdir./ Onun karşısında İbn-i Abbâd köle gibi ayağa kalktı/ İbnü'l-Amîd ona destek olmaya devam etti/ Halifelerin vezirlerinden çift riyâset sahibi Fazl b. Sehl olsa bile/ Çift vezirlik sahibi Sâıd b. Muhalled/ İki kalem sahibi Ali b. Ebî Saîd/ Ve iki kılıç sahibi İshak b. Kindah.

Bu şerefli vezir onların sahip olduğu tüm üstün vasıfları ve fazlasını kendinde toplar. Onları çağırıp "Okuyun bu kitabı!" denildiğinde "Bu nasıl bir kitaptır ki küçük,

büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!" (Kehf, 18/49) derler. Onlara yönelip "İşte kitabımız, size karşı gerçeği söylüyor." (Casiye, 45/29) dendiğinde "Allah'a yemin olsun ki o seni belâgattaki yeteneğinle bize üstün kılmış." derler. Yani o kâmil ve bir tanedir. Alem birleşse bunu inkâr edemez. Allah'tan onun ömrünü, fedakarlıklarını ve eserlerini artırmasını dileriz. Müslümanların yararı için onun kararlarını isabetli kılmasını, kafir ve mülhidlerin topluluklarını dağıtması için sancağını güçlendirmesini, İslam devletinin ihyası için onu zaferle desteklemesini, Hz. Peygamber'in şeriatının yüceliğini yaymak için ona fetih nasip etmesini isteriz. Allah yaratılmışların en üstünü Hz. Muhammed'e, onun âl u ashâbına salât eylesin. Bu yazıyı Rabb'ine duacı bir kul olan, ilim ve ulemaya hizmet eden Anadolu askerinde kadılık yapmış olan Seyyid Muhammed Münib, mübarek Kurban Bayramı'nda 1236 senesinde gurbette iken kaleme almıştır. Onun bir suçu yoktur ancak cahiller Allah'ın ona lutfettiği nimetleri ve ilmi kıskanmışlardır. Ben Allah'ın takdir ettiği kadere ve kazaya rıza gösterdim. "Allah doğruya erenlerin hidayetini artırır. Kalıcı salih ameller Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibari ile de." (Meryem, 19/76) Tamamlandı.]

(Vahîd Paşa'nın *Mirkāt-ı Münâcât* için Hazırladığı Fihrist)

İsm-i Kitâb ve Besmele-i Şerîfenin Havâssı ve Fevâidi: 2/ Hamd u Şükr Mes'eleleri ve Nefsin Sıfatları Bahsi: 4/ Salât u Selâmın Ma'nâ ve Fazâil ü Fevâidi: 6/ Esmâ-i Hüsnânın Tecelliyâtı Bahsi: 9/ Nazm u Şi'rin Aksâmıyla İbâhat ve Hürmeti Mâddesi: 10/ Esmâ-i Hüsnânın Adedi ve Her Lisânda Murâdifleri Cevâzı: 12/ Duânın Âdâb ve Şurût ve Alâmet-i Kabûl ve İsticâbeti: 14/ Sabrın Ta'rîfi ve Fazâil ü Fevâidi Bahsi: 16/ İkbâl ü İdbârın Nihâyetine Kadar Sükûn ve İnzivâtın Lüzûmu Beyânı: 17/ İsm-i Celâl'in Tefsîri ve Havâssı: 18/ İsm-i Rahmân u Rahîm Tefsîri ve Havâssı: 19/ Emr-i Mekrûhu Sarf u Tahvîl İçin Kırâat Olunacak Beyt: 19/ Melik Tefsîri ve Kalbinde İstiğnâ ve Safâ Hâssası: 20/ Kuddûs Tefsîri ve Feth-i Bâb-ı İbâdet ve Âfâttan Selîm Eylemek Hâssası: 21/ Selâm Tefsîri ve Sarf-ı Masâib ve Tahfîf-i İllet İçin Hâssası: 21/ Masâib ve Âlâm ve Perîşânlığı Def' İçin Okunacak Beyt: 22/ Mü'min İsm-i Şerîfinin Tefsîri ve Teemmün Hâssası: 22/ Müheymin Tefsîri ve İşrâk-ı Derûn Hâssası: 23/ Korkudan Emîn ve Hıfzı Kavî ve Metîn Olmak İçin Okunan Beyt: 23/ Azîz Tefsîri ve

İ‘zâz u İğnâ Hâssası: 24/ Cebbâr Tefsîri ve Cebâbireden Tahlîs ve Mahbûsa Ferec Hâssası: 24/ Zaleme Şerrinden Emniyet ve Husûl-i Gınâ ve İzzet İçin Okunan Beyt: 25/ Mütekebbir Tefsîri ve Bereket ve Celâlet ve Veled İle Meserret Hâssası: 25/ Hâlık Tefsîri ve Tenvîr-i Kalb ve Beşere Eylemek Hâssası: 26/ Halkın Muârazasını Men‘ ve Def‘ İçin Okunacak Beyt: 26/ Bârî Tefsîri ve Kabirde Bir Melek İle Müvâneset ve Âfâttan Selâmet Hâssası: 27/ Musavvir Tefsîri ve Âkırdan İzâle-i Ukm Eylemek Hâssası: 28/ Sanâyi‘-i Bedîa Sâhibi Olmak Murâd Eden Kırâati Müfîd Olan Beyt: 28/ Gaffâr Tefsîri ve Mağfiret Hâssası ve Tevbe-i Nasûh Mâddesi: 28/ Kahhâr Tefsîri ve Uhrevî Taallukāta Rağbet ve Galebe ve Nusret Hâssası: 29/ Kalbden Hubb-i Dünyâ Meslûb ve İnde’l-Halk Mahbûb Olmak İçin Okunacak Beyt: 29/ Vehhâb Tefsîri ve Husûl-i Gınâ ve Bereket-i Mâl ve Nâil-i Âmâl Eylemek Hâssası: 30/ Şeref ü Fazâil-i İlm ü Hikmet ve Ulemâ Bahsi: 31/ Rezzâk Tefsîri ve Hâssası ve Rızk Bahsi: 33/ Husûl-i Gınâ ve Kabûl-i Hâcet ve Halâs-ı Mahbûs İçin Okunan Beyt: 33/ Fettâh Tefsîri ve Teysîr-i Umûr ve Tenvîr-i Kulûb Hâssası: 33/ Alîm Tefsîri ve Ma‘rifetullâhtan Behre-yâb Eylemek Hâssası: 34/ Maârif-i İlâhiyyeyi Husûl ve Merâtib-i Keşf ü İlhâma Vusûl İçin Okunan Beyt: 34/ Kābız Tefsîri ve Âlâm-ı Cû‘dan Emîn Eylemek Hâssası ve Bahs-i Rûh: 35/ Bâsıt ve Hâfız ism-i şerîfleriniTefsîri ve Havâssı: 35/ Râfi‘ Tefsîri ve İğnâ ve Halk Üzerine Terfî‘ ve Istıfâ Hâssası: 36/ A‘dâ Şerrinden Halâs ve Mertebe-i Velâyete Vusûl Kasdıyla Okunacak Beyt: 36/ Muiz İsmi Mehâbet ve Müzil İsmi Zâlim ve Hâside Hasâret Eylemek Hâssaları ve Tefsîrleri: 37/ İrzâ-i Mazlûm Bahsi ve Kesb-i Mehâbet ve Def‘-i Şürûr-i Zaleme İçin Okunan Beyt: 38/ Semî‘ İsmi İcâbet-i Duâ ve Basîr Sıdk-ı Akvâl ve Nazar-ı İnâyete Mukārenet Eylemek Hâssası: 38/ Salâh-ı Hâl ve Mehâsin-i Ef‘âle Tevfîk Bulmak ve Duâ Kabûl Olmak İçin Okunan Beyt: 38/ Hakem Tefsîri ve Tenvîr-i Bâtın Hâssası ve Ahkâm-ı Mahsûsa-ı Enbiyâ Nüktesi: 40/ Adl Tefsîri ve Teshîr-i Halâyık Hâssası ve Adl Hikâyesi: 41/ Teshîr-i Kulûb İçin Okudukları Beyt: 41/ Latîf ve Habîr Tefsîrleri ve Def‘-i Âlâm ve Celb-i Ahbâr Hâssaları: 42/ Usrün Yüsre Tebdîli İçin Kırâat Eyledikleri Beyt: 42/ Halîm ve Azîm Tefsîrleri ve Def‘-i Âfât ve Tahsîl-i Şân ve Şifâ Hâssaları: 42/ Husûl-ı Bereket ve Def‘-i Âfât ve Selâmet-i Sefîne İçin Kitâbet Olunacak Beyt: 42/ Gafûr Tefsîr ve Hummâ ve Vec‘-i Ra’s ve Sâir Emrâza Dâir Hâssası: 45/ Şekûr Tefsîri ve Tezeyyüd-i Ni‘met ü Sıhhat ve Tenvîr-i Ayn u Basîret Hâssası: 45/ Emrâzdan Emân ve İllet-i Nefsâniyyetten Halâs İçin Okunacak

Beyt/ Alî Tefsîri ve Terfî‘ ve Garîbü’d-Diyârı Ehl ü Akrabâsıyla Takrîb Hâssası: 46/ Kebîr Tefsîri ve A‘yün-i Nâsta Azamet ve Zevceyn Beyninde Muvâfakat u Musâlaha Hâssası: 46/ Sıgār-ı Bâliğ ve Gayriler Şemlini Cem‘ Eylemek İçin Okunacak Beyt/ Hafîz Tefsîri ve İns ü Cin ü Sibâ‘ u Haşerâttan Muhâfaza Hâssası: 47/ Mukît: Tefsîri ve Vahşet-i Seferden Emniyet ve Zaîfe Kuvvet Vermek Hâssası: 47/ Vahşet-i Sefer ve Zarar-ı Sibâ‘ u Haşerâtı Def‘ İçin Okunacak Beyt/ Hasîb ve Celîl Tefsîri ve Meyân-ı Akrabâda Emniyet ve Mehâbet Hâssaları: 48/ Akrabâ Meyânında Emniyet ve Sirka ve İsâbet-i Ayn ve Adüv ve Hâsidden Muhâfaza ve Husûl-i Mehâbet İçin Beyt/ Kerîm Tefsîri ve Kulûb-i Nâsta İkrâm Îkā‘ Eylemek Hâssası: 49/ Rakîb Tefsîri ve Hıfz-ı Mâl u Iyâl ve Teshîl-i Velâdet Hâssası: 49/ Zâyiâtı Bulmak ve İnde’n-Nâs Mükerrem Olmak ve Veled Selâmet ile Doğmak İçin Beyt/ Mücîb Tefsîri ve İcâbet-i Duâ ve Emânullâhta Emîn Eylemek Hâssası: 50/ Vâsi‘ Tefsîri ve Vüs‘at-i Maâş ve Maraz-ı Hasedden Selâmet Vermek Hâssası: 50/ İsticâbet-i Duâ ve Kat‘-ı Lisân-ı A‘dâ ve Vüs‘at-i Maâş İstid‘âsıyla Okunan Beyt/ Hakîm Tefsîri ve Def‘-i Devâhî ve Feth-i Bâb-ı Hikmet Eylemek Hâssası: 51/ Vedûd Tefsîri ve Meyân-ı Nâsta, Zevceyn Beyninde İsbât-ı Muhabbet Eylemek Hâssası: 51/ Bahs-i Muhabbet ve Aksâm-ı Envâ‘-ı Benî Âdem: 52/ Feth-i Bâb-ı Hikmet ve Emrâza İlâç ve Havfı İzâle İçin Okunacak Beyt/ Mecîd Tefsîri ve Maraz-ı Baras u Cüzzâmı Def‘ ve Celâlet Hâssası: 54/ Bâis Tefsîri ve Nûr-ı Îmân, Tenvîr ve Hikmet İle Merzûk Eylemek Hâssası: 54/ İllet-i Barastan Halâs Olmak İçin Okunacak Beyt/ Şehîd Tefsîri ve Bâtıldan Hakka Rücû‘ ve Âsî Evlâd u Zevceyi Islâh Hâssası: 55/ Hak Tefsîri ve Emr-i Mühimme Kifâyet ve Zâyiâtı Red ve Rızk İle İğnâ Hâssası: 56/ Bâtıldan Hakka Rücû‘ ve Ahz-ı İntikām İçin Okunacak Beyt ve Bahs-i Tevekkül/ Vekîl Tefsîri ve Rîh-i Âsıf ve Sâika ve Emsâlini Def‘ ve Mazlûma Kifâyet Hâssası: 57/ Kavî Tefsîri ve A‘dâ Üzerine Kuvvet Vermek Hâssası: 58/ Zûr-ı Riyâh u Sâika vü Nâr u Mâdan Havf Edenlere ve Kuvvete Dâir Beyt/ Metîn Tefsîri ve A‘dâ Üzerine Galebe ve Hâtûn Memesinin Teksîr Hâssası: 58/ Ta‘rîf-i Velî ve Merâtib-i Evliyâ Kaddesallâhu Esrârahüm: 59/ Velî Tefsîri ve Velâyet-i Lâzımeyi İsbât ve Zevceyi Islâh Hâssası: 59/ Mâ-fevkine Tasaddur ve Islâh-ı Fâcir ve Sübût-ı Menâsıb İçin Okunacak Beyt/ Hamîd Tefsîri ve Ahlâk u Ef‘âli Mahmûd Eylemek Hâssası: 61/ Muhsî Tefsîri ve Teshîl-i Hesâb u Azâb Eylemek Hâssası: 62/ Mâl-ı Bisyâra Nâil ve Rütbe-i Velâyete Vâsıl Olmak İçin Okunan Beyt/ Mübdî Tefsîri ve Sübût-ı Haml-i

Hâmil Eylemek ve Def‘-i Nisyân Hâssası: 62/ Muîd Tefsîri ve ve Haşr-i Ecsâdı Tezkîr ve Havftan Emîn Eylemek Hâssası: 62/ Havâss-ı Eşyâ Münkeşif ve Müsahhar ve Hâcât Müyesser Olmak İçin Okunan Beyt/ Muhyî Tefsîri ve Firâk u Habs Havfından Emîn Eylemek Hâssası: 64/ Mümît Tefsîri ve Hakk’a İbâdet ü Tâatta Nefsi Mutî‘ Ettirmek Hâssası: 64/ Renceş-i Firkat ve Habs u Mezellet Havfından Kurtulmak İçin Okunan Beyt/ Hayyü’l-Kayyûm Tefsîri ve Hâssaları: 65/ Belâdan ve Nisyân u Kasvet-i Kalbi İzâle İçin Okunan Beyt/ Vâcid Tefsîri ve Tevhîd-i Bârî’de Kalbi Kavî ve Münevver Eylemek Hâssası: 67/ Mâcid Tefsîri ve Mukadder Olan Şey’ Menâmda Göstermek Hâssası: 67/ Vâhid ü Ehad Tefsîri ve Def‘-i Vahşet ve Hakk’a Takrîb Eylemek Hâssası: 68/ Hümûm-ı Kıllet-i Rızk ve Havf-ı Halkı Def‘ İçin Okunan Beyt/ Ferd ü Samed Tefsîri ve Harâma Kasd u Rağbeti Kat‘ Hâssası: 69/ Evlâd Recâsı ve Teshîl-i Umûr Temennâsıyla Kırâat Olunacak Beyt/ Kādir ü Muktedir Tefsîri ve Husamâya Galebe ve Def‘-i Nisyân Hâssaları: 70/ Kahr-ı A‘dâ Kasdıyla Kırâat Olunacak Beyt/ el-Mukaddim, el-Muahhir Tefsîri Ma‘reke ve Mahall-i Havf u Hatarda Sükûnet-i Kalb Vermek Hâssası: 72/ Hengâm-ı Harb u Vegāda Âfâttan Emîn Olmak İçin Okunacak Beyt/ Evvel ü Âhir Tefsîri Zevce-i Âkırı Islâh ve A‘mâl-i Hayr ile Hatm Hâssası: 63/ Müsâferette Şemlini Cem‘ ve Vesveseleri Kalbinden Kal‘ İçin Okunacak Beyt: 74/ Zâhir ü Bâtın Tefsîri ve Nûr-i Velâyet ve Üns ü Ülfet İzhâr Eylemek Hâssası: 74/ Tenvîr-i Derûn ve Kulûb-i Nâsta Mevdûd Olmak İçin Okunan Beyt/ Vâlî Tefsîri ve Teysîr-i Umûr ve Menâzil ü Mezârî‘ Âfâttan Masûn Olmak Hâssaları: 74/ Müteâl Tefsîri ve Vücûd-i Rif‘at ve Islâh-ı Hâl Eylemek Hâssası: 75/ Ülü’l-emre İtâat Bahsi ve İhlâk-i Zâlim İçin Okunan Beyt/ Vâlideyn ve Akrabâya Birr ü İhsân Eylemek Lâzımesi Bahsi/ Ber Tefsîri ve Renc-i Fâlic ve Lakve İlletlerin Def‘ Hâssası: 76/ Tevvâb Tefsîri ve Tahkîk-i Tevbe ve Mazlûmu Tahlîs Eylemek Hâssası: 77/ Tevbe ve İstiğfârın Şart-ı Lâzımesi Bahsi/ Pençe-i Zâlimden Kurtulmak ve İndallâh Tevbesi Kabûl Olmak Recâsına Okunan Beyt/ Müntakim Tefsîri ve A‘dâ Üzerine Nusret ü Zafer Hâssası: 78/ Afüv Tefsîri ve Teskîn-i Gazab ve Tahsîl-i Matlab Hâssası: 79/ Mâlikü’l-mülk Tefsîri ve Safâ-yı Kalb ve Gınâ Vermek Hâssası: 79/ Nâire-i Gazabı İtfâ ve İktisâb-ı Gınâ İçin Okunan Beyt/ Zü’l-Celâl ve’l-İkrâm Tefsîri ve İzzet ü Kerâmet Hâssası: 80/ Husûl-i İzzet ü Celâlet ve Kabûl-i Duâ İçin Okunacak Beyt/ Muksit Tefsîri ve Cevr ü Zulümden İctinâb Hâssası ve İndallâh İrzâ-yı Hasm Fıkrası: 81/ Câmi‘ Tefsîri ve Garîbi Ehl ü

Iyâliyle Cem‘ Hâssası ve İftirâk-ı Ahbâbdan Emîn Eden Beyt: 82/ Ganî ve Muğnî Tefsîri ve Âfiyet ü Gınâ Hâssası: 84/ İzâle-i Emrâz ve Kesb-i Gınâ İçin Okunacak Beyt/ Mâni‘ Tefsîri ve Naks-ı Beden ü Dînden Hıfz ve Meyân-ı Zevceynden İzâle-i Adâvet: 85/ Husûl-i Gınâ ve Def‘-i Mazarrat Okunacak Beyt/ Zâr ve Nâfi‘ Tefsiri ve Seferlerde Havâss u Menâfi‘i: 86/ Nûr Tefsîri ve Envâr-ı Cevârih Eylemek Hâssası: 86/ Takarrub-ilallâh ve Muhabbet-i Zevceyn İçin Beyt/ Hâdî Tefsîri ve Tahakküm bi’l-Hak Hâssası: 87/ Bedî‘ Tefsîri ve Kazâ-i Hâcet ve Def‘-i Gam Hâssası ve Ulûm-i Nâfia Bahsi: 87/ İnde’n-Nâs Vecîh ve Zü’l-Vakār Olmak İçin Okunacak Beyt/ Bâkî Tefsîri ve Gamdan Halâs ve Tahsîn-i A‘mâl Eylemek Hâssası: 88/ Vâris Tefsîri ve İsâbet-i Elemden Beden-i İnsânı Muhâfaza Hâssası/ Zarardan Halâs ve Hayreti İzâle ve Ma‘rifetullâha Meyl İçin Beyt/ Reşîd Tefsîri ve Tarîk-i Hakta Mürşid Eylemek Hâssası: 89/ Sabûr Tefsîri ve Efdal-i A‘mâle Îsâl ve Emrâza Şifâ Hâssası/ Eâlînin Kabûlü ve Makāsıdın Husûlü ve Nekebâttan Emîn Olmak İçin Beyt: 90/ Sırât-ı Müstakîm ve Haşr Bahsi: 92/ Enbiyâ ü Rusul-i Kirâmın ve Âl ü Ashâb Hazerâtı Bahisleri: 96.

[1^{b}]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَلْهَمَنَا الْإِخْلَاصَ وَالْإِنَابَةَ وَجَعَلَنَا مِمَّنْ تَعَلَّقَ بِالْهُدَى وَلاَزَمَ أَسْبَابَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي هُوَ أَفْضَلُ مَنْ فَازَ عِنْدَ دُعَائِهِ بِالْإِجَابَةِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ وُفِّرَتْ نَصِيبُهُمْ مِنْ جَزِيلِ فَوَائِدِ الْإِصَابَةِ

[Rahmân ve Rahîm Allâh’ın adıyla. Hamd; bize ihlâsı ve inâbeyi ilhâm eden, bizi hidâyete ve onun sebeplerine tutunanlardan kılan Allâh’adır. Salât ve selâm duâsına icâbet olunması husûsunda en üstün olan Efendimiz Muhammed’e ve (duâlarında) isâbet etmeleri açısından nasipleri bol olan onun âl ve ashâbınadır.]

Ammâ ba‘d; bârigâh-ı أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ (Neml, 27/62) [Peki darda kalan kendisine yalvardığı zaman imdâdına yetişen kim?] de makbûl ve pişgâh-ı فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ (Enbiyâ, 21/88) [Bunun üzerine duâsını kabûl ettik ve onu kurtardık.]de sezâvâr u nâil-i[273] câize-kabûl olan deavâttan reşehât-ı sehâb-ı kelimât-ı[274] tâmmât-ı câmiiyyet-

[273] NP, 1^{b}: -nâil.
[274] NP, 1^{b}: +kelimât.

âyâtı ihyâ-yı sahrâ-yı dil ü cân-ı derd-mendân-ı cihân etmekte iksîr-i te'sîr-i enfâs-ı mesîhiyye gibi zü'l-hâssa ve berekât ve füyûzât-ı esrâr terkîb ve hurûfâtı dâfi-i hümûm ve sümûm esrâr[275]-ı hâssa ü mâssa[276] olan *Kasîde-i Nazîde-i Dimyâtiyye* ki âlim ü[277] âmil, fakîh ü[278] kâmil, rûhu'l-kuds-ı esrâr-ı belâgat, lisânü'l-gayb-ı hüsn-i sebk u sıbâgat, ârif-billâh, veliyyüllâh Şeyh Nûreddîn ed-Dimyâtî[279] -ravvahallâhu rûhahû ve kaddese sırrahû- hazretleri esmâ-i hüsnâ-yı ilâhiyyeyi iktibâs ve havrâ-i ibâdete sündüs-i fesâhat ve istebrak-i belâgat ilbâs etmekle cezâlet-i edâsından masâkı'[280]-ı Arab besteleb ve havâss-ı kesîre ile meşhûr ve mücerreb olan nazm-ı şerîf ve latîftir, hâlen enâmil-i zarâat **[2ª]** u ihfâ ile subh u mesâ kar'-ı bâb-ı إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُلَحِّينَ فِي الدُّعَاءِ[281] [Muhakkak Allah duâda ısrâr edenleri sever.] eden bu abd-i sâf safiyyü'l-haşâ es-Seyyid Muhammed Emîn Vahîd Paşa hasbe'l-emri'l-âlî mukaddem İstanköy Cezîresi'nde ikāmete me'mû paşalara tâlî ve ol vechile dağdağa-ı vezâretten vâreste ü hâlî olarak cezîre-i mezbûrede; **nazm**:

لَئِنْ أَشْمَتَ الْحُسَّادَ صَرْفِي وَعُزْلَتِي
فَمَا صَرَفُوا فَضْلِي وَلَا ارْتَحَلَ الْمَجْدِي
مَقَامٌ وَتَرْحَالٌ وَقَبْضٌ وَبَسْطَةٌ
كَذَا عَادَةُ الدُّنْيَا وَأَخْلَاقُهَا النَّكِدُ

[Eğer sarf-ı nazar edişim ve uzletim hasetçileri sevindirirse
Kıymetimi harcayamazlar ve şerefim gitmez
Makām, yolculuk, kabz ve bast
İşte dünyânın âdeti ve aksi ahlâkı böyledir.]

terânesiyle ikāmet ü ârâm ve karîb u baîd heme ân dil-sîr ve berhûrâdâr[282]-ı envâ'-ı nevâziş u ihsânı olduğumuz veliyy-i niamü'l-âlem mâlik-i rikābü'l-ümem câmi'-i muhassanât-i ahlâk u hasâil mecma'-i eştât-ı kemâlât ü fazâil şâh-beyt-i kasîde-i

[275] NP,emrâz.
[276] NP, 1[b]: -Minhüvât: Hâssa hâ-ı mühmele ile bir illet-i müzmîne olup mâssa dahi onun gibidir.
[277] NP,1[b]: -ve.
[278] NP, 1[b]: -ve.
[279] NP, 1[b]: Dimyâtî.
[280] NP, 2[a]: -Minhuvât: Masâkı': Fusahâ ve büleğâ.
[281] Beyhakî, **Şuabu'l-îmân**, II, s.364.
[282] NP, 2[a]: berhûrdâr.

azamet dürretü't-tâc efser-i übehhet temîme-i bâzû-yı millet-i beyzâ' ta'vîz-kerden şerîat-ı sümehâ ecell-i mülûk ü havâkîn efdal-i selâtîn-i adâlet-âyin kehfü's-sekaleyn melâzu'l-hâfıkeyn hâdimü'l-harameyni'ş-şerîfeyn es-Sultânü'bnü's-sultânu's-sultânu'l-gāziyyü'l-adlî Mahmûd Hân İbnü's-sultânu'l-gāzî Abdülhamîd Hân لاَ زَالتْ عَتَبَتُهُ الْعَلِيَّةُ لِشِفَاهِ السَّلَاطِينِ مُقْبِلَةً وَمَا بَرِحَتْ سُدَّتُهُ السَّنِيَّةُ بِجِبَاهِ الْخَوَاقِينَ مُسَوَّلَةً إِلَى آخِرِ الزَّمَانِ وَانْقِرَاضِ الدَّوْرَانِ [Zamânın sonuna ve devirlerin yok olmasına kadar yüksek eşiği sultanlarla karşılıklı konuşmak için dâim olsun, yüce kapısı hâkânların katında güzel kalsın.] efendimiz pâdişâhımız hazretlerinin ed'ıye-i hayriyyelerine muvâzabet ve iştiğâl ile imrâr-ı leyâlî ü eyyâm eylediğimiz hengâm-ı saâdet-encâmda bir zât-ı âlî-nijâd ol kasîde-i garrânın müzâkeresini murâd ve esnâ-yı müzâkerede **[2[b]]** manzûme-i suâl ü cevâbı müstezâd ederek bilâhare vedîa-i kütübhâne-i âlim-i âsâr ve zerîa-ı isticlâb-ı deavât-ı hasene-i mütetebbiân-ı mezâyâ-yı evrâd u ezkâr olmak üzere lisân-ı azbü'l-beyân-ı Türkîde bir şerh yazılmak husûsunu ihtâr ve illet-i kıllet-i bıdâa ile i'tizâr olundukça ilhâh u ısrâr etmekten nâşî müsteînen-billâhi'l-Meliki'l-Allâm ve mütevessilen ilâ rûhi nebiyyinâ Muhammedin aleyhissalâtü vesselâm beyân-ı lügāt u müfredât ve bast-ı levâzımât ve müteferraâtına ibtidâr ve ol bâbda zerre-i mihr-tâbdan zerre-kadr-i mahfûzum[283] olan ma'nâ ile iktifâ olunmayıp merci'-i lâyıkına mürâcaat ile kütüb-i mu'tebereden iltikāt ve ictinâ olunarak lafzen ve ma'nen ism-i kitâb olmaya ahrâ *Mirkāt-ı Münâcât* 1236 târîhinde tesvîd u imlâ kılındı. Isbı'-ı[284] hâme-i dil-haste, inkıtâ'-ı feyezân-ı midâd-ı imdâd-ı isti'dâddan ebkem ve dem-beste olduğu vakte tesâdüf etmekle vâki' olan hefevât ve kusûr nazar-ı dikkat-i erbâb-ı fazîletten[285] mahfî ve mestûr buyurulmak mercûdur. فَأَقُولُ وَبِاللَّهِ التَّوْفِيقُ [Derim ki, başarı ancak Allâh'ın yardımı iledir.] قَالَ الشَّيخُ الدِّمْيَاطِي رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ[286] [Şeyh Dimyâtî - Allâh ondan râzı olsun- dedi ki:]

1

بَدَأْتُ بِبِسْمِ اللّٰهِ وَالْحَمْدِ أَوَّلا

عَلَى نِعَمٍ لَمْ تُحْصَ فِيمَا تَنَزَّلاَ

[283] NP, 2[b]: zerre-i mihr-tâb-ı kadr-i mahfûzum olan.
[284] NP, 2[b]: tab'.
[285] NP, 2[b]: fazîlette.
[286] NP, 2[b]: rahimehullâh.

[Evvelâ Allâh Teâlâ hazretlerinin ism-i şerîfleriyle bed' ve Kur'ân-ı Kerîm'de inzâl ve ihsân buyurulan hadsiz-hesabsız niam-ı ilâhiyyeye hamd u senâ ederim.][287]

بَدَأْتُ nün tâsı zamîr-i fâil olup "bedee" -bânın fethiyle- lügatte bir işe başlamak ve bir nesneyi sâir nesneden[288] mukaddem işlemek ma'nâsınadır. "Bi-bismi"de olan bâ-ı evvel zâide ve sânî musâhabet yâhûd[289] istiânet için olup câr mea'l-mecrûr "bedee" fi'line müteallik ve lafza-ı celâl **[3ª]** "ism"in muzâf-ileyhidir ki ma'nâsı "İsmullâh ile ibtidâ ettim." demek olduğu ma'lûm ve hadîs-i şerîf-i meşhûra binâen nâzım-ı kasîdenin besmele ve hamdele ile ibtidâsından kasdı teberrük ve istiânet idiği müteyakkan ve meczûm olduğundan gayrı evveli "bâ" olan kelime ile başlamakta dahi birkaç vecih melhûzdur. Biri[290] bu ki; "bâ", ehlullâh katında ism-i Latîf mukābelesinde olmak takrîbiyle kasîde-i mübâreke Latîf ism-i şerîfinin tecellîsinden nazma gelmiş lütf u inâyet-i Bârî olduğuna remz u delâlet ede. Ve bir dahi "be"de "elif"e nisbetle inkisâr derkâr ve inkisâr ve tevâzu' ve tezellül bâis-i kabûl-i evrâd u ezkâr olmakla o tarza kırâat ve tilâvet edenlerin murâdı hâsıl olacağına işâret olmuş ola. Ve bir dahi "be", Bârî ve Basîr ve Basît ve Bâkî ve Berr isimlerine işâret ve îmâ olmağın berâat-ı istihlâl tarîkiyle esmâ-i hüsnâ üzerine müretteb kasîde-i mübâreke olduğuna alâmet-i[291] irâde kılmış yâhûd Hazret-i emîru'l-mü'minîn Alî'nin -kerremallâhu vechehû- أَنَا النُّقْطَة تَحْتَ البَاءِ [Ben, bânın altındaki noktayım.] sırrını murâd eylemiş ola. Hele hurûfun zuhûru cihetinden akdemi harf-i "bâ"dır.[292] Ânınçün nokta-i vâhide tahtına vaz' olundu.[293] Ya'nî nokta-i vâhide hem taayyün-i evvele ve hem cemî-i[294] taayyünâtın sırr-ı nokta ile dâir olmasına işâret vardır.[295]

Fâide: Hadîs-i şerîf ile sâbite olan havâssından ba'zıdır ki besmele-i şerîfe yazılı bir kağıdı ta'zîmen ve iclâlen hâkten ref' eden kimesneyi Allâh Teâlâ sıddîkîn

---

[287] Şükrî, s. 3.
[288] NP,2[b]: nesnelerden.
[289] NP, 3[a]: veyâhûd.
[290] NP, 3[a]: bir.
[291] NP, 3[a]: +alâmet-i.
[292] NP nüshasının PDF'sinde "harf-i bâdır" kısmı gözükmemektedir.
[293] NP nüshasının PDF'sinde "olundu" kısmı gözükmemektedir.
[294] NP nüshasının PDF'sinde "cemî-i" kısmı gözükmemektedir.
[295] "Be" harfine ilişkin açıklamalar için bkz. İsmail Hakkı Bursevi, **Ruhu'l-mesnevi**, I, s. 3-5.

zümresinde yazar ve vâlideynine rahmet ve mağfiret ihsân eyler. [296] Mervîdir ki **[3[b]]** Hazret-i Îsâ -aleyhisselâm- bir kabir üzere mürûr eder iken nurdan tabaklar ile mean rahmet melekleri görüp taaccüb ederek hâk-i pâk secdeye rûmâl ve leb-cünbân-ı niyâz u suâl oldukta taraf-ı ma'bûd-bi'l-haktan "Yâ Îsâ o kabir sâhibi kulum âsî olduğuna mebnî mukaddemen giriftâr-ı azâb-ı nârım idi. Lâkin hublâ olarak terk ettiği zevcesi bir veled doğurup büyüttükten sonra mektebe vermekle ol velede muallim şimdi "Bismillâhirrahmânirrahîm" ta'lîm etti.[297] Artık veledi rûy-i arzda benim ism-i şerîfimi zikredip durur iken ben ona batn-ı arzda azâb etmeyi istihyâ ettim." mazmûnunda vahy-i ilâhî vârid olmuştur.

Ve kayser-i Rûm Hazret-i Ömer -radıyallâhu teâlâ anhu- cânibine nâme irsâliyle baş ağrısından iştikâ ve ona dâir taleb-i ilâç ve devâ ettikte taraf-ı hazret-i hilâfet-penâhîden bir kalensüve ihdâ buyurulmuştu. Kayser-i Rûm onu başına giydiği vakitlerinde sudâı sâkin ve başından çıkardığı hâlde âid ve ârız olur idi. Bu hâletten taaccüb-künân kalensüvenin derûnunu teftîşe şitâbân olduklarında besmele-i şerîfe yazılı kağıdı[298] buldukları ve ashâb-ı kirâmdan Hâlid ibn Velîd -radıyallâhu teâlâ[299] anhu- hazretlerine küffârdan ba'zıları "Yâ Hâlid sen bizleri İslâm'a da'vet[300] etmektesin ammâ bize bir âyet ve alâmet ibrâz ve irâet eyle ki müselmân olalım." kelâmını gûyân ve ba'de Hazret-i **[4[a]]** Hâlid'in talebiyle semm-i kātil getirip i'tâ eylediklerinde Hâlid hazretleri ol semmi "Bismillâhirrahmânirrahîm" diyerek tamâmen tenâvül ve taâm ve bi-iznillâhi teâlâ sâlimen hareket ve kıyâm etmesiyle cümlesi müselmân oldukları rivâyet-i sahîha ile sübût bulan mevâddandır. Mühim bir işi olan âdem kemâl-i tahâret ve sıdk-ı taviyyet ile besmele-i şerîfeyi yedi yüz seksen kere kırâat eylese murâdı hâsıl olacağını Kutb-ı Rabbânî Seyyid Abdülkādir Geylânî -kuddise sırruhû- efendimiz hazretleri dahi işâret buyurmuşlardır. **Nazm:**

---

[296] NP, 3[a]: -Minhüvât: Bişr-i Hâfî -kuddise sırruhû- hazretleri yerden besmele yazılı varak-pâre refʿ u ta'zîm etmesi sebeb-i tevbe ve velâyeti olduğu menkūldür. Zîrâ isim müsemmâya dâl olmakla müsemmâ gibi muazzamdır.

[297] NP, 3[b]: -Minhüvât: Evâil-i suverde olan besmeleler besmele-i vâhide ve âyet-i münferide olup bi-tarîki't-teberrük unvân-ı sûre kılınmıştır.

[298] NP, 3[b]: kağıd.

[299] NP, 3[b]: -teâlâ.

[300] NP nüshasında "İslâm'a da'vet" kısmı metnin kenarında yazmaktadır.

با که ازیسمله است حرف نخست

به بواقي ازآن ترفع جست[301]

که زرفعت گذشت وخفض گزید

بچنین رفعتی زخفض رسید

[Besmelenin ilk harfi olan "be" diğer harflere göre şundan ötürü yükseklik buldu: Yükseklikten geçen ve alçalmayı seçen böyle yüksekliğe ancak alçalarak ulaşır.]

Nesr: Besmele tahrîr olundukta Rahmân'ın elifinden ta'vîzan sîni tatvîl ve mîmleri tedvîre taraf-ı şâri'den hattâtlar me'mûr ve sîn dendânları yazılmadıkça tatvîlden memnû' olup anınçün ba'zı küttâb "Bismillâh" şeklinde yazıp sînin dendânlarını izhâr etmediğine Hazret-i Ömer -radıyallâhu anhu- efendimiz hazretleri muttali' olıcak ta'zîr[302] ve ona birkaç sevt darbeyledikleri ba'zı tefâsîr-i şerîfede muharrer ve mersûmdur. Lafzatullâhta dahi iki resm vardır. Biri ritktir ki: الله. Nitekim hatt-ı Şeyh Reyhânî böyle der. Ve biri dahi fitktir ki: الله [303] Nitekim hatt-ı celî-i şeyhte bi-hasebi'l-gālib bu resme imlâ ederler. Evvelki resm asl-ı vücûda ve ikinci fer'-i vücûda nâzır ve bunun esrârını bilir yok meğer ki nâdir ola deyu **[4[b]]** İsmâîl Hakkî -kuddise sırruhû- hazretleri[304] nakl ve hikâye etmiştir. حَمْد Abd üzerine lâzım gelen hakkı ve minnet-i ni'meti edâya derler. "Bismillâh" üzerine ma'tûftur.

Mühimme[305]: Ni'met ve mihnetin her biri müteallık-ı hamd olur. Ammâ şükrün[306] müteallıkı ancak ni'met olduğu ecilden belâ ve musîbet hâlinde "Şükr senden gelene Yâ Rab!" demek hatâdır. Zîrâ âyet-i kerîme-i لَئِن شَكَرْتُمْ لأَزِيدَنَّكُمْ (İbrâhîm, 14/7) [Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.] muktezâsınca şükr-i belâ mezîd-i belâyı müsted'î olup hamd ise böyle değil belki hamd[307] izhâr-ı kemâle dâirdir.

---

301 NP, 4[a]: جست.

302 NP, 4[a]: -ta'zîr.

303 He harfi metindeki şekliyle yazılamamıştır.

304 İsmâil Hakkî Bursevî; Celvetî şeyhi, müfessir ve şairdir. Vahdet-i vücûd anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır. 100'den fazla olan eserlerinden bazıları şunlardır: *Rûhu'l-beyân, Rûhu'l-mesnevî ve Şerhu'l-Muhammediyye*. (Ali Namlı, "İsmâil Hakkî Bursevî", **DİA**, XXIII, s. 102-106.

305 NP, 4[a]: -Mühimme.

306 NP, 4[b]: şükr.

307 NP, 4[b]: +hamd.

Mesnevî-i Şerîf:

حمد لك والشكر لك يا ذو المنن

حاضرى وناظرى برحال من

[Hamd senin, şükür senin, ey nimetlerin sahibi!

Sen benim her hâlimde hâzır ve nâzırsın.]

عَلَى Aynın fethi ve elifin kasrıyla, hurûf-ı cârreden bir harf ise de ismiyyet[308] i‘tibâriyle delâlet eylediği meânî-i tis‘adan burada isti‘lâ-i ma‘nevî ma‘nâsı verilir. **نِعَم** Nûnun kesriyle “ineb” vezninde “ni‘met”in cem‘idir. Ferah ve meserret ve yed-i beyzâ ve ihsân ve atâyâya dahi denir ki nefîs ve firâvân olmakla nâili olan âdemin umûr-ı ahvâline sâlih ve müfîd olur. **لَمْ تُحْصَ** Fi‘l-i muzâri‘ cahd-ı mutlak mechûl ve müennes sîgasıyla ni‘metin vasfıdır. “Sayılmaz” ma‘nâsı verilir. Zîrâ “hasâ” ve “ihsâ” sayıya denir ki aded ma‘nâsınadır ve bir nesneyi saymak ve ezber eylemek ma‘nâlarına dahi isti‘mâl olunur. **فِيمَا** da olan “mâ” ism-i mevsûldür. فِي القُرْآن takdîrinde olmuş olur. **تَنَزَّلَ** tefe‘ul vezninde tedrîc ile “inmek” ma‘nâsına olup **[5ª]** âhirinde olan elif hurûf-ı vasldandır ki hurûf-ı vasl ebyât ve eş‘ârda revî olan harften sonra mezkûr olan harfe denir. Ve fenn-i arûzda hurûf-ı vasl (vâv ve yâ[309] ve elif ve hâ) dört harften ibârettir. Bu kasîde-i mübârekenin kâfiye ve revîsi lâm ve harf-i vaslı elif idiği vâreste-i kayd-ı ifhâmdır.

Meâl-i beyt: “Ben abd-i hakîr evvelâ Hak Teâlâ hazretinin ism-i şerîfiyle ibtidâ ve add ü ihsâya gelmez ni‘metlerine nâil olan kullarının umûr-ı mesâlihine sâlih olmak için tedrîcî tedrîcî inâyet ve ihsân buyurmuştur, onlara hamd ü senâ ve şükrederim ve ettim” demektir. Ve a‘zam-ı niam Kur’ân-ı Kerîm idiği emr-i gayr-i mübhemdir.

2

فَمِنْهَا ثَنَاءٌ لِلْإِلٰهِ بِنَفْسِهِ

عَلَى نَفْسِهِ إِذْ لَيْسَ يُحْصِيهِ مَنْ تَلَا

[308] NP, 4[b]: ismiyyeti.
[309] NP, 4[b]: tâ.

[O niam-ı mâlâ-nihâye-i sübhâniyyeden biri de Allâh azîmü'ş-şân hazretlerinin bi'n-nefs zât-ı ecel ve a'lâsı üzerine medh u senâsıdır ki o niam-ı celîle ve senâ-yı cemîli tilâvet ve teemmül edenler anları zabt u ta'dâda kādir olamazlar.][310]

مِنْهَا de olan "min" teb'îzıyye olup zamîr ni'mete râci'dir. **ثَنَاء** "se"nin fethiyle, medih ve ta'zîmi müş'ir nesnedir. "minhâ"ya mübtedâ-yı muahhar olur. **لِلْإِلَهِ** de olan lâm, lâm-ı tahsîs olup vech-i ihtisâsı Hazret-i sühanserâ-yı ene efsah ve müşerref-sâz-ı kalemrev-i ebtah aleyhi atyebü't-tahiyyât ve't-teslîmâtın şeb-i Mi'râc'da[311] سُبْحَانَكَ لا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِك [Sen münezzehsin, sana övgüyü sayıp bitiremem kendini övdüğün gibisin.][312] buyurmalarından ma'lûm olur. **Mesnevî-i Şerîf**:

این ثنا گفتن ز من ترک ثناست
کین دلیل هستی و هستی خطاست[313]

[Benim bu övüşüm, övmeyi terk etmenin ta kendisidir; çünkü bu övüş, varlık delilidir, varlık ise hatadır.][314]

إله me'lûh ma'nâsınadır ki ma'bûd demektir, kitâb mektûb ma'nâsına olduğu gibi.[315] "binefsihî"de bâ isti'lâ içindir. [316]**نَفْس [5b]** nûnun fethi ve fânın sükûnuyla, rûh ve cân ve cesed ve kan ma'nâlarına ve isti'mâl-i mücâveret alâkasıyla olarak "inde" ma'nâsına olup bir nesnenin zâtına ve ayn ve cevherine ıtlâk ve azamet ve hamiyyet ve izzet ve gayb ve irâde ve işkence ve ukūbet ma'nâlarına dahi[317] isti'mâl olunur. Ve bu mahalde "alâ nefsihî" "alâ zâtihî" demek olur. Ve Hakk'ın kendi nefsine olan senâsı ezcümle sûre-i Fâtihâ'dadır ki buyurur اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (Fâtiha, 1/2) [Hamd âlemlerin Rabbi Allâh'a mahsustur.] ilâ âhirihâ. Eğerçi bu sûre-i celîlenin nısfı Rabb'in ve nısfı abdindir. Fefhem. Hafî olmaya ki Kur'ân-ı azîmü'ş-şânda mezkûr olan sıfat-ı nefs altı

---

310 Şükrî, s. 3.
311 NP, 5[a]: **ثَنَاء** Övmek ya'nî medheylemektir. "minhâ"ya mübtedâ-yı muahhar olur. Senâ-yı Bârî Teâlâ gibi. Senâ-yı kudret-i beşeriyyeden hâriç bir ma'nâ idiği Hazret-i Sühan-serâ-yı "ene efsah" ve müşerref-sâz-ı kalemrev-i ebtah aleyhi atyebü't-tahiyyât ve't-teslîmâtın şeb-i Mi'râc'da.
312 **İhyâ-ı Ulûmi'd-Dîn**, IV, s.252.
313 NP, 5[a]: جز که لا احصی نکوید اوز جان\ کز شمار وحد بیرونست آن
314 **Mesnevî**, I, 517.
315 NP, 5[a]: +Kitâb mektûb ma'nâsına olduğu gibi.
316 NP, 5[a]: -"binefsihî"de bâ isti'lâ içindir.
317 NP, 5[a]: -dahi.

vecih üzerinedir.[318] Vech-i evvel nefs-i emmâre-i bi’s-sû’ ki buhl ve hırs ve cehl ve kibr[319] ve şehvet[320] ve hased ve gazabdır. Vech-i sânî nefs-i levvâme ki leîm ve heves ve mekr ve ucub ve usret ve temennî ve kahrdır. Vech-i sâlis nefs-i mülhime ki sehâvet ve kanâat ve ilm ve tevâzu‘ ve tevbe ve sabr ve tahammüldür. Vech-i râbi‘ nefs-i mutmainne ki cûd ve tevekkül ve gam ve tezellül ve ibâdet ve şükr ve rızâdır. Vech-i hâmis nefs-i râzıyye ki kerâmet ve zühd ve ihlâs ve vera‘ ve riyâzet ve zikr ve vefâdır. Vech-i sâdis nefs-i marzıyye ki tahalluk bi-ahlâkillâh ve terk-i beşeriyyet ve telattuf alâ halkıllâh ve takrîb ilallâh ve fikr fillâh ve hafâ fî nûrillâh ve likā fî zâtillâh olup rûh-ı kudsiyye sebebiyle olan mertebe-i nefs budur. Ve ne kadar hitâbât-ı ilâhiyye vâr ise cümle ıslâh-ı nefs ve tekmîl-i vücûd içindir ki onda kalb-i evsâf vardır. Ya‘nî [6a] cevher-i insân mübeddel[321] olmaz ise de evsâfı mübeddel[322] olur, iksîr ile nuhâsın evsâfı mübeddel[323] olduğu gibi. **إِذْ** hemzenin kesriyle, bir kelimedir ki zamân-ı mâzîye delâlet eder ve sükûn üzere mebnîdir. Bunun hakkı cümleye muzâf olmaktır ve kelime-i mezkûrenin zarf-ı zamân ve zarf-ı mekân ve mufâcee ma‘nâsına harf yâhûd harf-i zâid-i müekkid olması câizdir. **لَيْسَ** Lâmın fethiyle. Nefy için mevzû‘ bir kelimedir. “yuhsîhi”deki zamîr “senâ”ya râci‘dir.[324] **تَلَا** Tilâvettendir. Tilâvet, Kur'ân-ı Kerîm okumak ve alâ kavl her kelâmı okumak ma‘nâsınadır.

Meâl-i beyt: “Ol ni‘metlerden ma‘bûd bi’l-hak indinde zât-ı a‘lâsı üzerine medh ü senâ vardır ki ol senâ-yı cemîli tilâvet ve teemmül eden kimesne zabt u ta‘dâdına kādir olamaz.” demektir.

Zîrâ mün‘im-i hakîkînin in‘âm ve ihsânı olan ni‘metlerin hadd u hasrını beyân kendüye mahsûs idiği âyet-i kerîme وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَةَ اللّهِ لاَ تُحْصُوهَا (Nahl, 16/18) [Halbuki Allah’ın nimetini saymaya kalkasanız onu sayamazsınız.] ile mansûstur. Ve demişlerdir ki insân ne kadar kâmil olsa yine Hakk'ın mezâhir-i kemâlâtından bir mazharıdır ki Hak ise evsâf-ı âyâtı ile mazharda zâhirdir. Pes cümlede zâhir olan cümleden evsa‘dır. Ve

[318] NP, 5[a]: üzeredir.
[319] NP, 5[a]: +ve kibr.
[320] NP, 5[a]: şehevât.
[321] NP, 5[b]: mütebeddil.
[322] NP, 5[b]: mütebeddil.
[323] NP, 5[b]: mütebeddil.
[324] NP, 5[b]: râci‘ olur.

mazhar-ı vâhid cümleden evsa‘ olan Hakk'ın hakkına vefâ etmeye kādir olmaz. Maahâzâ Allâh Teâlâ cümleden ganîdir. Pes abdin senâsına ihtiyâcı yoktur. Velâkin abd, ubûdiyyeti hasebiyle senâ etmek lâzım gelse yine sırr-ı ulûhiyyete vusûlden sonra senâ eder. Ya‘nî **[6^{b}]** zât ve sıfât ve ef‘âlini Hakk’ın zât ve sıfât ve ef‘âlinde ifnâ edip Hak’la senâ eyler, nefisle değil. Bu takdîrce hakîkatte senâ Hak’tan Hakk’a olur, abdden Hakk’a değildir. Ve bunda abd, Rab olmak lâzım gelmez. Zîrâ bu mertebe sırr-ı vahdetin zuhûruna râci‘dir. Fa‘rif cidden.

3

وَمِنْهَا صَلَاةُ اللَّهِ ثُمَّ سَلَامُهُ

عَلَى الْمُصْطَفَى سِرِّ الْوُجُودِ الْمُكَمَّلَا

[O niam-ı lâ-yetenâhî cümle-i cemîlesinden biri de Allâh Teâlâ hazretlerinin o sırr-ı vücûd-ı âlem ve güzîde-i benî Âdem cemî‘-i kemâlât-ı hasene ile muttasıf olan peygamber-i âlî-şânımız Muhammedü’l-Mustafâ –sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- hazretlerinin üzerine salât u selâmıdır. Ve bizim de salât u selâm getirmekle me’mûr oluşumuzdur ki Cenâb-ı risâlet-penâh efendimize ve o vesîle ile Hak Teâlâ hazretlerine takarrub hâsıl etmekten ibârettir.][325]

صَلَاةُ zekât vezninde duâ ma‘nâsınadır. Lâkin Hak Teâlâ’ya müsned olur ise rahmet ve melâike-i kirâma müsned olursa istiğfâr ve taraf-ı ilâhîden Resûl –aleyhi’s-selâm- hakkında sâdır olur ise hüsnü’s-senâ ale’r-resûl ma‘nâsı murâd olunur. Bu mahalde olduğu gibi elhâsıl bizim taraflarımızdan salât ale’n-nebî ibkā-yı şerîat-ı mutahhara ve tevkîr-i ümmet-i merhûme ile duâ olarak Risâlet-penâh efendimiz hazretlerine ve o vesîleyle Cenâb-ı Hakk’a intisâb ve takarrub hâsıl eylemekten ibârettir. Âyet-i Kerîme-i إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (Ahzâb, 33/56) [Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin.] ile muhâtab ve me’mûrlarız.

[325] Şükrî, s. 3-4.

Fâide: Eimme-i Hanefiyye'den İmâm Tahâvî -rahimehullâh- katında her-bâr ism-i şerîf-i nebevî zikrolundukta salât u selâmın vücûbu derkâr ve İmâm Kerhî -rahimehullâh- katında ömürde bir kere vâcib olup[326] tekrâr ve ziyâdesi müstehabb-ı müekkeddir. Ammâ kavl-i Tahâvî muhtâr ve mu'temed olmakla vâcib ve lâyık olan her ne vakit zikrolunur ise **[7ª]** tasliye ve teslîm ile ta'zîm ve tekrîm olunmaktır ki salât u selâmın sûrî ve ma'nevî fazâil ve fevâidine hadd u hasr yoktur. Ezcümle Hak Teâlâ'nın emrine imtisâl ve melâike-i kirâma muvâfakat ve sâhib-i şerîat efendimize intisâb ve tahsîl-i vesîle-i mağfiret olacağından fazla "Ümmetimden bir kimesnenin üzerine havâyicinin husûlü müteassir olsa benim üzerime çok salât eylesin. Zîrâ tahkîkan salavât-ı şerîfe hümûm ve kürûbu keşf ü izâle ve erzâkı teksîr ü ziyâde ve havâyicini kazâ vü infâz eder." mazmûnunda şifâhâne-i hikem nâtıka-ı Hazret-i Fahr-i Kâinat'tan merzâ-yı müteassirîn ve muhtâcîne ihsân buyurdukları dârû-yı hikem-âmîz-i iksîr-nazîrleri hâssiyyetince salât u selâm ve tahiyyat zerîa-i kazâ-yı hâcet olduğu vâreste-i kayd-ı inhâ vü işârettir. Aleyhi elfü elfi salât fî külli ân ve evkāt.

سَلَام Selâmet gibi masdardır. Uyûb ve âfât-ı zâhire vü bâtınadan arî vü berî olmak ma'nâsına müsta'mel ve maânî-i sâiresi mahallerinde mezkûr ve muharrerdir. Salât üzerine ma'tûf olur. Beyne'l-İslâm tahiyyat olan "Selâmün aleyküm" bu ma'nâdandır ki selâmetle duâ etmektir. Selâm isim olarak dahi isti'mâl olunur.

Fâide: "Usûl-i mes'ele-i selâm Allâh'tan müteferri' olan nukûl-i sahîhatü'l-medlûldür[327] ki herbâr iki mü'min-i sadâkat-şiâr dest-be-dest hulûs-endîş ve vefâ-peyvest olup derûnlarındaki **[7ᵇ]** muhabbet-i hâlisalarını izhâr ve tarz-ı yek-dili ve ittihâd-ı derûnlarını âşikâre[328] edeler. Beynlerinde yetmiş nev' rahmet kısmet olunup herkangısı refîkinden ziyâde handân ve besîm ve muhabbet ve hulûsunda harîfine gālib an-samîm ise idâd-ı heftâdın altmış dokuzu ona ve bir hisse-i bâkiye refîk-i âhara taksîm olunur. Kezâlik iki mü'min-i diyânet-kâr ser-i râhta dûçâr oldukça yek-dîgere takdîm-i hediyye-i selâm ettiklerinde yüz rahmet nâzil olup doksan hissesi mukaddem selâm veren kimesneye ve bâkîsi harîf-i müteahhara nasîb olur." meâlini iş'âr

[326] NP, 6ª: olur.
[327] NP, 6ᵇ: sahîhü'l-medlûldür.
[328] NP, 6ᵇ: âşikâr.

etmişlerdir. إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ مَنْ بَدَأَ بِالسَّلَامِ وَالْبَادِئُ بِالسَّلَامِ بَرِئٌ مِنْ اَلْكِبْرِ [İnsanların efdali selâma başlayandır. Selâma başlayan kişi kibirden uzaktır.][329] hadîs-i şerîfleri dahi bu ma‘nâya delâlet eder. Ve tahiyyat ve selâm şol mertebede matlûb ve mültezem-i Hazret-i Fahrü'l-enâm idiği huzzâr-ı sütûde-kâra hitâben takdîm-i selâm etmenin bî-edebân-ı tarîk-i âşinâyînin kable's-selâm şurû‘ ettikleri kelâmlarına cevâb vermeğin ve tâ o şart-ı İslâm'ı edâ kılmaya takrîr ettikleri müddeâlarına gûş-ı takayyüd tevcîh etmek buyurmuşlardır. Hattâ bir şahs-ı bîgâne pişgâh-ı Resûlullâh'a gelip selâmda ihmâl göstermekle huzûr-ı âlîlerinden reddedib meclis-i şerîflerinden munsarif olduktan sonra âdâb-ı selâm ile tekrâr duhûlüne ruhsat verdiler. Ve bu vecih üzere emr-i celîlü'l-kadrleri yerin[330] bulmayınca pürsiş-i bâis-i kudûm etmediler. Vesselâm.

مُصْطَفَى [8a][331] Çâr-bâliş-nişîn-i eyvân-ı risâlet ve ârâyiş-i nigîn-i hatm-i zebîr-i dîvân-ı nübüvvet -sallâllâhu teâlâ aleyhi ve sellem- Efendimiz hazretleridir. Zîrâ ıstıfâ bir nesnenin güzîde ve pâkizesini ahz u ihtiyâr eylemek ma‘nâsına olmakla Habîbullâh olmakta muhtâr idiği vâreste-i kayd-ı iş‘ârdır.

سِرّ Sır ve serîreden derûnda[332] ketm ü ihfâ olunan râza ve her şey'in asl ve unsur ve bünyâdına ve cevf ve lüb ve mağzına ve hâlisine ve soy sop ve nesebin hâlis ve efdaline ıtlâk olunur. Muhakkikîn-i sûfiyye hazarâtı indinde sır, insâna vedîa-ı ilâhiyye olan latîfedir ki mir'ât-ı tecellî olmak i‘tibârıyla rûhtan eşref addolunur.[333] Fefhem cidden.[334]

وُجُود وَ وِجْدَان Lügatte bulmak ma‘nâsına asldır. Bu mahalde mevcûd ma‘nâsına olup o dahi üç vecih üzeredir. Vech-i evvel; mebde' ve müntehâsı olmak üzere mevcûddur ki Bârî Teâlâ'dan gayrı böyle mevcûd yoktur. **Nazm**:

---

[329] Benzer rivâyetler için bkz. Beyhakî, **el-Âdâb**, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1988, s.83; **Kenzü'l-Ummâl**, IX, s. 117.

[330] NP, 7[a]: yerini.

[331] Minhüvât: Fahr-i Âlem'in –sallallâhu teâlâ (NP, 7[a]: +teâlâ) aleyhi ve sellem- ıstıfâtıyyeti zâhir ve bâtın iki vecihledir. Zâhir olan ıstıfâ إِنَّ اللَهَ اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَاصْطَفَى قُرَيْشاً مِنْ كِنَانَةَ وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِم وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِم hadîs-i şerîfi müfâdınca nesebe dâir olup hısâl-ı hamîdeyi dahi müştemildir. Ve bâtın olan ıstıfâıyyet أَنَا حَبِيبُ اللَّهِ وَلَا فَخْر hadîs-i şerîfi mûcibince makām-ı mahbûbiyyeleridir ki bu makām cemî‘-i makāmâtın fevkindedir.

[332] NP, 7[a]: sır ve serîre derûnunda.

[333] NP, 7[b]: olunur.

[334] NP, 7[b]: -cidden.

جَلَّ مَنْ لَاإِلٰهَ إِلَّا هُوَ

لَاتَقُلْ كَيْفَ هُوَ وَلَا مَا هُوَ

لا وهو هردو نفى إثباتند

نافئ غير ومثبت ذاتند

[Kendinden başka ilah olmayan çok yücedir. "O nasıldır?" veya "O nedir?" deme. Lâ ve hüve de nefy ve isbât eder. Gayrı nefy edici, zâtı isbât edicidir.]

Nesr:[335] Vech-i sânî; mebde' ve müntehâsı olmaktır ki cevâhir-i dünyeviyye gibi mevcûdâttır. Vech-i sâlis de mebde' olup müntehâ olmamaktır ki onlar neş'et-i âhirette olan nâs gibilerdir. İntehâ. Âdem Nebî -aleyhisselâm-a hitâben[336] taraf-ı izzetten لَوْلَا مُحَمَّدٌ مَا خَلَقْتُكَ وَ فِى رِوَايَته لَوْلَاهُ مَا خَلَقْتُكَ ولَاخَلَقْتُ سَمَاءً وَلَا أَرْض ["Muhammed (s.a.v.) olmasaydı seni yaratmazdım." Ve bir rivâyetinde "O olmasaydı seni, semâ ve arzı yaratmazdım."][337] diye sudûru mervî olan hadîs-i kudsî **[8^{b}]** mûcebince sırru'l-vücûd ve zeynü'l-vücûd ve hüsnü'l-vücûd ve rûhu'l-vücûd ve behcetü'l-vücûd Fahr-i Kâinât efendimiz hazretlerinin evsâf-ı cemîlelerindendir. **Nazm:**

لَسْتُ أَهْدَى سِوَى الصَّلَاةِ إِلَيْهِ

يَا مُفِيضَ الْوُجُودِ صَلِّ عَلَيْهِ

وَعلَى آلِهِ وَأَوْلَادِهِ

وَارِثَيْ عِلْمِهِ وَآدَابِهِ

[Ona salâttan başka beni hidâyete erdiren bir şey yoktur. Ey varlığa feyiz veren! Ona ve ilminin ve âdâbının vârisi olan âl u evlâdına salât eyle.]

Nesr:[338] **مُكَمَّل** ism-i fâil ve ism-i mef`ûl bünyeleriyle kırâati câizdir. Zîrâ Resûl-i Ekrem -sallâllâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz zâtında kâmil ve gayri mükemmil ve belki kevnde olan kemâl kendüden müstefâd ve müstefîddir. Zâdallâhu şerefen ve ta'zîmen.

---

335 NP, 7^{b}: -Nesr.

336 NP, 7^{b}: +taraf-ı.

337 **Müstedrek**, II, s.672 (4228); İbn Kesîr, **Müsnedü'l-Fârûk**, II, s.671.

338 NP, 7^{b}: -Nesr.

Meâl-i beyt: "O niam-ı lâ-yuhsâdan bir ni'met dahi cemî-i kemâlât-ı hasene ve hısâl-ı hamîde ve ef'âl-i[339] müstahsene ile muttasıf olan mükemmil-i âlem ve güzîde-i benî Âdem üzerine Tanrı Teâlâ'nın hüsn-i senâ ve selâmı ve mü'minîn ve mü'minât dahi ol sır ve kutb-ı dâire-i vücûd üzerine salavât-ı şerîfe getirmek üzere emr-i şerîfidir." demek olur ki bu me'mûriyyetimiz bâis-i saâdet ve sebeb-i[340] selâmet ve izzet ve rif'atimizdir.

Fâide: Elsine-i halâyıkta dâire olan salavât-ı şerîfe pek çoktur ki her mevcûdun ism-i mahsûsu yüzünden Hakk'a teveccüh-i hâssı ve hakîkat-i Muhammediyyeden hissesi mikdârı rûhâniyyet-i nebeviyyeye intisâbda ihtisâsı olup ol teveccüh hasebiyle dergâh-ı vâlâ-yı Kibriyâ'ya arz-ı hâcât ve ol mertebeden münâcât eyler. Ve ol intisâb-ı rûhânî ve ihtisâs-ı cenânı sebebiyle bi-kadri'l-kābiliyyet medh u senâ **[9ª]** söyler. Lâkin Şeyh Sa'düddîn-i Hamevî[341] -kuddise sırruhû-nun nakl ve işâreti ve Hakkî merhûmun kayd ve hikâyeti üzere on iki bin salavât-ı şerîfe mazbûttur ki ba'zısı ta'lîm-i Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- ile ma'lûm olmuş ve ba'zısı dahi sâk-ı Arş-ı Azîm'de mektûb olduğu üzere elvâh-ı melekûttan ahzolunmuş, ve ba'zısı dahi ehlullâha bi-tarîki'l-ilhâm gelmiştir.[342] Ve ammâ salavât-ı meşhûre ve mütedâvile اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ dir ki âyet-i kerîme-i mezkûreye muvâfıktır. Ve salavâttan bir dahi vardır ki her biri on bin salavâta mukābil olur. Ol salavât budur ki zikrolunur: اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مَا اخْتَلَفَ الْمَلَوَانِ وَتَعَاقَبَ الْعَصْرَانِ وَكَرَّرَ الْجَدِيدَانِ وَاسْتَقْبَلَ الْفَرْقَدَانِ وَبَلِّغْ رُوحَهُ وَأَرْوَاحَ أَهْلِ بَيْتِهِ مِنَّا التَّحِيَّةَ وَالسَّلَامَ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ كَثِيرًا [Allâh'ım! Gece ile gündüzün birbirini izlemeye devam ettiği müddetçe, asırların peşpeşe geçtiği, yenilikler devam ettiği, kutup yıldızlarının göründüğü müddetçe efendimiz Muhammed'e (s.a.v) salât eyle. Bizden Onun ve ailesinin ruhlarına sevgi ve selam ilet. Onu mübarek kıl. Ona çokça selam et.] Nitekim tefsîr sâhibi Kâşifî'nin salavât bâbında cem' eylediği risâlesinde mestûr ve aslında sultan Mahmûd-ı Gaznevî'den şuyû'u mütevâtir ve meşhûrdur.

---

339 NP, 8ª: evsâf-ı.

340 NP, 8ª: +sebeb-i.

341 Kübrevî şeyhi olan Sa'deddîn Hamevî, Hârizm'de Necmeddin-i Kübrâ'nın halkasına katılmış, Dımaşk'ta İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî ve Mevlânâ Celâleddîn Konevî ile görüşmüştür. Pek çok eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Misbâh fi't-tasavvuf, Mahbûbü'l-muhibbîn ve matlûbü'l-vâsılîn*. (Reşat Öngören, "Sa'deddîn-i Hammûye", **DİA**, XXXV, s.398-91.

342 Salavât hakkındaki açıklamalar için bkz. İsmail Hakkı Bursevî, **Varlığın Dili: İbn Meşîş Salavâtı ve Şerhi,** M. Nedim Tan (hzl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2014, s. 174-175.

Ve bir[343] dahi salât-ı Münciye-i ma‘lûmedir ki her mühimme ve nâzile ve beliyye için bin kerre kırâat edene Hak Teâlâ ferec ve ferah vereceği ve nâil-i me’mûl edeceği cerâid ve fevâid-i salavât-ı şerîfede mezkûr ve tafsîli müstağniyy-i kayd-ı sutûrdur. İntehâ.

[9^{b}]

4

وَمِنْهَا مَا إِذَا حَلَّ امْرِءً مَا أَهَمَّهُ

تِلَاوَةُ أَسْمَاءِ الْإِلٰه إِذَا خَلَا

[İnsâna hüzün ve keder verir bir hâl ârız olduğu vakit yâr u ağyârdan hâlî olarak esmâ-i hüsnâ-i ilâhiyyeyi tilâvet ve anınla tevessül ü niyâza sa‘y u gayret edenlerin gamm u kederi zâil olarak ferah-yâb olmalarıdır ki bu da bahşâyiş-i rabbânî cümlesindendir.][344]

مِنْ yine teb‘îziyyedir.[345] مَا “ellezî” ma‘nâsınadır.[346] إِذَا zarf-ı zamân olur. حَلَّ fi‘l-i mâzî bünyesiyle hulûlden; duhûl ve nüzûl ma‘nâsınadır.[347] امْرِء lafzının[348] evvelinde olan hemze vasl içindir. Mer’ mîmin harekât-ı selâsı ve rânın sükûnuyla müzekkere ve müennese şâmil olarak mutlakan insân demektir. “Halle”nin mef‘ûlü olur. أَهَمَّ ihmâmdan; “hüzün verdi” demek olur. Zamîri mer’e râci‘dir. خَلَا vefâ vezninde boş ve tehî ve şenliksiz, tenhâ ve hâlî yere uğramak ve zihâm olmayan mevzi‘-i hâlîde vâki‘ olmak ve hâzır et‘ımenin cümlesinden ekletmeyip ba‘zına kasreylemek ma‘nâlarınadır.

Meâl-i Beyt: “Zikrolunan ni‘metlerden dahi şol ni‘met-i dâfi‘un-nıkmettir ki bir âdeme hemm u gam ârız ve nâzil olduğu vakitte halvethânesine girip ağyârdan hâlî

[343] NP, 8^{b}: biri.
[344] Şükrî, s. 4.
[345] NP, 8^{b}:- مِنْ yine teb‘îziyyedir.
[346] NP, 8^{b}: +مَا “ellezî” ma‘nâsınadır.
[347] NP, 8^{b}: ma‘nâsına.
[348] NP, 8^{b}: -lafzının.

olarak esmâ-i hüsnâ-i ilâhiyyeyi tilâvet ve onunla tevessül ve niyâza sa‘y u dikkat eyledikte gam ve kasveti gidip ferahyâb ve mesrûr ola.” demektir.

Fi’l-hakîka esmâ-i hüsnâ kadar inşirâh-ı sadr ile bâis-i icâbet olur başka bir vesîle olmayıp onun için peygamberân-ı ızâm hazerâtı bi-ecmaihim esmâ-i hüsnâ ile tevessül buyurmuşlardır. Şöyle ki esmâ-i hüsnâdan her birinin **[10ª]** tecellîsi bir sun‘-ı bedîi ve bir halk-ı garîbi ve lutf-i şerîfi müfîd ve müsmir olup[349] meselâ Hâlık ism-i şerîfinin tecellîsiyle mevcûdât halkolunduğu ve Rezzâk ism-i latîfinin tecellîsiyle mahlûkāt rızıklandığı ve Nûr ve Nâfi‘ isimleri tecellîleriyle varak-ı zeytûn ve sâir evrâk ve eşcâr vücûda geldiği ve’l-hâsıl Esmâ-i İlâhiyye’den her bir isim kevn-i kâinâtta münâsib ma‘nâsı olan hâletle fa‘âl ve müessir idiği cihetle Enbiyâ-i İzâm ve Rusul-i Kirâmın beheri muktezeyât-ı vakt ve hâle göre ihtiyâr-ı esmâ ile iştigāl-i duâ vü senâ eylemişlerdir. Ebu’l-beşer Hazret-i Âdem -aleyhisselâm-ın atse-i Rahmâniyye ile atsesi akabinde اَلْحَمْدُ لِلّٰه [Hamd Allâh’adır.] demesiyle rahmet erişip Rabbü’l-Âlemîn يَرْحَمُكَ رَبُّكَ [Rabb’in sana merhamet etsin.] buyurması ve Nûh -aleyhisselâm-ın بِسْمِ اللَّهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (Hûd, 11/41) [Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.] zikr-i şerîfiyle sâhil-i necâta erişmesi, ve İbrâhîm –aleyhisselâm-ın رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (Bakara, 2/127) [Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin.] وَتُبْ عَلَيْنَآ إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (Bakara, 2/128) [Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın.] ed‘ıyesiyle nâil-i eltâf-ı[350] aliyye-i Sübhâniyye olması, ve Îsâ -aleyhisselâm-ın Hayy ism-i şerîfiyle ihyâ-ı mevtâ ve Şâfî ve Kâfî esmâlarıyla merzâ-yı mü‘minîne devâ‘ ve emrâz-ı zâhire vü bâtınaya şifâ eylemesi gibidir ki tafsîl-i ahvâle kesb-i vukūf murâd edenler buna dâir olan ahbâr ve âsârın mahallerine mürâcaat edeler. Hafî olmaya ki enbiyâ ve mürselîn **[10ᵇ]** ve evliyâ-i mükerremîn hazerâtının esmâ-i ilâhiyyeyi bir murâdın husûlü için zikreylemeleri Cenâb-ı Hakk’ın إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Yâsîn, 36/82) [Bir şeyi dilediği zaman onun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.] fehvâ-yı kerîmesince emr-i kün makāmına kāimdir ki halken ve îcâden Allâh Teâlâ’dan, sebeben

[349] NP, 9ª: olur.
[350] NP, 9ª: -eltâf-ı.

ve kesben mezâhirden olmuş olur. Sâir havârik-i âdât olan mu‘cizât-ı bâhirât dahi bu kabildendir. **Nazm**:

Mutasarrıf odur eşyâda tamâm,
Ne havâs var arada hergiz ne avâm.

5

أَشَرْتُ إِلَى نَظْمٍ لِأَسْمَاءِ رَبِّنَا

بِهَا تَنْقَضِي حَاجَاتُ مَنْ يَتَوَسَّلَا

[Cenâb-ı Rabbü’l-âlemînin esmâ-i hüsnâsıyla bir kasîdeye işâret eyledim ki anınla tevessül edenlerin hâcetleri ve arzuları kemâl-i sühûletle münkazî olur.][351]

أَشَرْتُ nefs-i mütekellim vahdeh sîgasıyladır. İşâret, bir nesneyi bir âdeme ta‘yîn-i vechile göstermektir. El ile ve kaş ile ve göz ile olur. **نَظْم** lügatte dizmek ma‘nâsına olup ıstılâhta kasîde ve mesnevî ve musammat ta‘bîr olunan şi‘rlere derler. Kasîde oldur ki onda bir kāfiye üzerine birkaç beyit söylene. Pes müfred ve gazel ve rubâî ve kıt‘a bu hesâbdandır. Ve mesnevî oldur ki her iki mısra‘da bir kāfiye tecdîd ola. Ve musammat oldur ki bir beyt dört bahş olup üç bahşinde birer kāfiye ve dördüncü bahşında kāfiye-i asliyye ola. Şu beytte olduğu gibi: **Beyt:**

Nedir ol hüsn nâdîde nazîrîn görmedi dîde
Her etvârı pesendîde güzellikte müsellemsin.

[11ª] Ve gâhî dördüncü bahşinde olan kāfiye-i asliyye ki binâ-yı şi‘r onun üzerine idi getirilmeyip bir kelime yâhûd dahi ziyâde veyâhûd mükerrer bir mısra‘ getirirler. Ya‘nî dördüncü bahşinde kāfiye-i asliyyeyi getirmemeyi dahi tecvîz etmişler. Ve şi‘r-i musammatı dört bahşten on bahşe varınca söylemişlerdir.[352]

[351] Şükrî, s. 4.
[352] NP, 10ª: söylemişler.

Mühimme: Şi‘r, delâlet-i âyât ve ehâdîs-i şerîfe ile mübâh ve harâm iki kısmdır. Hadîs-i şerîf-i إِنَّ مِنْ الْبَيَانِ لَسِحْرًا [Muhakkak sözün bazısı sihirdir.][353] müfâdınca meyelân-ı kulûbda yâhûd mislini îrâd ve ityânda aczde sihre müşâbeheti olarak eğer umûr-ı hayriyyeye ve hakka masrûf olur ise ya‘nî zikr-i tevhîd ve medh-i resûl -aleyhisselâm- ve medh-i sahâbe-i kirâm ve zikr-i cennet ve nâr ve vasf-ı niam-ı Melik-i Cebbâr ve zikr-i ibâdât ve tergîb-i hayrât ve zemm-i dünyâ ve kasâid-i huccâc u guzzât ve vasf-ı reyâhîn u ezhâr ve bunlara şebîh ve mesîl eş‘âr söylenir ise mübâh ve memdûh olup; bâtıla masrûf hezeyân olur ise ya‘nî eş‘ârda fuhşiyyât ve hicv-i müslim ve müslime ve medh-i feseka vü zaleme ve tezkiye-i nefs ve ekâzîb ve zehârîf-i dünyâ ile tefâhur ve müheyyic-i hevâ ve şehevât olan şeyler vasfolunur ise harâm ve makdûhtur. Ve maa-hâzâ şi‘r-i mübâha dahi dâimâ iştigāl menhî olmağın âkıl her sâat ve her nefeste mühimmât-ı dîniyyeye iştigāl etmek gerektir. **[11^{b}]** Vallâhu’l-muvaffık.

رَبّ fi’l-asl terbiye için mevzû‘ bir lafızdır. Besleyici ve mâlik ve hâfız ve muslih ve müdebbir ve efendi ve pâdişâh ma‘nâlarına isti‘mâl olunur. Ümem-i sâlifede babaya rabb-i asgar ve Hak Teâlâ’ya Rabb-i Ekber derler imiş, sebeb-i evvel ve mürebbî oldukları cihetinden sonra câhillerin sû-i zannından ötürü maslahat-ı mevcûdâta mütekeffil olan Zü’l-Celâl’den gayra mutlakan Rab ıtlâk olunmadı. Meğer izâfetle ola, rabbü’l-mâl ve rabbü’d-dâr gibi. **تَنْقَضِي** muzâri‘ sîgasıyla. Ma‘nâsı “bitirir”[354] demektir. Zîrâ “kazâ” ve “inkızâ” bir nesneyi fasl ve hükmeylemek ve tamâmca kesip bitirmek ma‘nâsınadır. **حَاجَات** ve havâyic hâcetin cem‘leridir. Hâcet ise insânın muhtâc olduğu nesne idiği ta‘rîften müstağnîdir. **تَوَسُّل** Hak Teâlâ dergâhına takarrub edecek amel işlemek ma‘nâsınadır ki o amele vesîle ve onu işlemeye tevessül derler, mecâzen başka amelde dahi isti‘mâl olunur.

Meâl-i Beyt: “Rabbü’l Âlemîn’in esmâ-i şerifesiyle bir kasîdeye işâret ve mübâşeret eyledim ki onunla tevessül eden kimesnenin muhtâc olduğu güç işleri âsân olur biter.” demektir. Zîrâ hulûs üzere esmâ-i hüsnâ ile tevessül edenlerden aslâ hâib ve hâsir olmuş yoktur. Vesselâm.[355]

---

[353] Buhârî , Nikâh, 5146; **Muvatta’**, Kelâm, 7.
[354] NP, 10^{b}: biter.
[355] NP, 10^{b}: +vesselâm.

6

وَبَعْدُ رَوَيْنَا إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً

وَتِسْعِينَ اسْماً فَضْلُهَا قَدْ تَحَصَّلَا

[Ba‘de-zâ ma‘lûm olsun ki Cenâb-ı vâcibü’l-vücûd -celle şânühû- hazretlerinin fazl u şerefi, envâ‘-ı havâssı âsârı celîle ile sâbit doksan dokuz esmâ-i şerîfesi olduğunu rivâyet ederiz.][356]

[12ª] بَعْد sonra demektir. Ba‘de’l-besmele ve’l-hamdele ve’s-salvele demek takdîrinde olur. Bu kelime-i ba’dı yâhûd ammâ ba‘dı ibtidâ Dâvûd Nebî -aleyhisselâm- ve alâ kavl Ka‘b ibn Lüvey tekellüm etmiştir. **رَوَيْنَا** nefs-i mütekellim maa’l-gayr sîgasıdır. Rivâyet, hadîs ve şi‘r nakleylemeye derler. **فَضْلُهَا** da olan zamîr “tis‘atün ve tis‘în”e râci‘dir. Fazl ise ahad-ı şey’eyn hüsnünün âhar üzerine ziyâdeliğine ve miknet ve mâl ve câh ve kuvvet cihetlerinden atıyye-i ilâhiyyeye ve dilediğine inâyetullâh olan nesneye denir. **قَدْ تَحَصَّلَا** da olan “kad” tahkîk için olup “tehassalâ”nın elifi elif-i vasıldır. “Tehassul” tefa‘ul vezninde, bir nesne bir araya birikip sâbit ve ber-karâr olmak ma‘nâsınadır.

Meâl-i Beyt: “Bundan sonra biz esânîd-i sahîha ile nakl ve rivâyet ederiz ki Allâh Teâlâ için ale’t-tahkîk fazl ve şeref ve envâ-ı havâssı âsâr-ı celîle ile hâsıl ve sâbit olmuş doksan dokuz ism-i şerîf var.” demek olur.

Nitekim Ebû Hureyre -radıyallâhu anhu- hazretlerinin rivâyetleri üzere hadîs-i nebevîde إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالَى تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ [Allâh Teâlâ’nın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları sayar ve tahakkuk ettirirse cennete girer.][357] buyrulmuştur. Bu hadîs-i şerifte مِأَةً اِلَّا وَاحِدَة lafz-ı mübâreki dahi mervî olmakla bu takdîrce merâtib-i ilâhiyye olan mertebe-i mieden Allâh a‘lem vâhide ile[358] mertebe-i zâta ve doksan dokuzuyla

---

[356] Şükrî, s. 4-5.

[357] إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ şeklinde şu kaynaklarda geçmektedir: Buhârî, Şurût, 2736; **Müsned,** XIII, s.61 (7623); İbn Mâce, Duâ, 3860.

[358] NP, 11ª: -vâhide ile.

mertebe-i esmâ' ve sıfâta işâret maksûd olmak gerektir diye ba'zı muhakkıkîn-ı sûfiyye hazerâtı **[12^{b}]** tahrîr ve tebyîn buyurmuşlardır.

Mühimme: Esmâullâhtan Kitâb ve Sünnet'te sâbit olduğu üzere Rab ve Mevlâ ve Nasîr ve Hannân ve Mennân ve Şâfî ve Kâfî ve Cemîl ve Kadîm misillü dahi nice esmâ-i şerîfe vardır. Hattâ İmâm Kurtubî –rahimehullâhu Teâlâ- hazretleri ulemâ-yı seleften nakl ve rivâyet eylediği vecih üzere esmâullâhın adedi dört bin olup bin ism-i şerîfini ancak Bârî Teâlâ bilir. Ve bin ism-i şerîfini kendi ve melâike-i kirâmı ve bin ism-i şerîfini kendi ve melâike-i kirâmıyla enbiyâ-ı ızâmı bilip bâkî bin ism-i şerîfi Tevrât ve İncîl ve Zebûr ve Kur'ân'da mezkûr ve Muhyiddîn İbn Arabî -kaddesallâhu esrârahu- hazretleri وَلَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِأَسْمَاءِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِسَبْعَةِ أَبْحُرٍ مِثْلِهِ مِدَادًا buyurdukları mütevâtir ve meşhûr iken bu hadîs-i şerîf ile doksan dokuza münhasır oluyor gibi suâl vârid olur ise "Zikr-i şey' mâadâyı nefyetmez." kāidesince bu makāmda olan aded hasr için olmayıp belki mezkûr olan esmâullâhın lafzen eşheri ve ma'nen azharı bunlardır cevâbı veriliyor. Zîra esmâullâhın küllîsi tevkîfiyye olduğu ya'nî Hak Teâlâ'ya ıtlâk-ı esmâ ind-i Ehli's-sünnet ve'l-cemâat izn-i Şâri'e tevakkuf eylediği ecilden Kur'ân-ı Mübîn **[13^{a}]** ve haber-i sahîhte musarrah olan esâmî-i zât ve sıfâtullâhtan başka bir isim ve vasıf ihtirâı şer'an câiz olmadığı misillü noksân dahi ziyâde gibi gayr-i marzîdir.[359]

Fâide-i Zâide: İzn-i şâri' olmayan isim ve vasfın Hak Teâlâ üzerine ıtlâkı câiz olmadığı sûrette lügat-ı Arab hizâsında Rûmî ve gayri lügât ile isim isnâdı dahi câiz olmamak iktizâ eder. Maa-hâzâ Allâh diyecek makāmda ehl-i Fâris Hudâ ve Îzed ve tâife-i Türk Tanrı ve Çalap derler ve her kavim lisânları üzere söylerler suâlini îrâd edenlere cevâb vermişler ki şer'in izin verdiği esmâ-i şerîfenin murâdifini sâir lisân ile ıtlâk ve edâ câizdir. Câiz olmasa müctehidîn ve mukallidînden ulemâ-yı dîn-i mübîn onları men' eyler idi.[360] Men' olunmadığından gayrı esmâullâh ile meşhûn olan kelâm-ı kadîmin lisân-ı Fârisî üzere kırâatini İmâm-ı A'zam -radıyallâhu anhu- hazretleri

---

[359] NP, 11^{b}:-Minhüvât: Esmâullâhın küllîsi ızam ve fazlda müsâvî olup beyinlerde tefâvüt yoktur. Ehad ve Samed ve Kayyûm misillü ba'zı esmâullâha İsm-i A'zam ta'bîrleri o esma-ı şerîfe Hak Teâlâ hakkında müfesser olan ma'nâ ile Hakk'ın gayrıya denilmediği içindir.

[360] Minhüvât: وَكُلُّ شَيْئٍ ذَكَرَهُ الْعُلَمَاءُ بِغَيْرِ الْعَرَبِيَّةِ عَنْ أَسْمَاءِ اللهِ تَعَالَى فَجَائِزٌ الْقَوْلُ بِهِ فَيَجُوزُ أَنْ يُقَالَ خُدَای تَعَالی توانست(أَبُو الْمُنْتَهَى [Âlimlerin Allah'ın isimlerinden Arapça olanlar dışında zikrettikleri isimlendirmeler caizdir. Hüdâ Teâlâ demek caizdir. (Ebu'l-Müntehâ)]

(ö.150/767) tecvîz buyurmalarına kıyâsen ulemâ-yı a‘câm ve ervâm[361] ve gayrileri esmâ-i hüsnâya murâdif ve muhâzî kendi lisânları üzere ıtlâk-ı esmâ eylemeleri câiz ve sahîhtir. el-İsmetü lillâh.

7

فَقَالَ إِلهُ الْعَرْشِ لِلْخَلْقِ اُدْعُونِي

بِأَسْمائِي الْحُسْنَى أَكُنْ مُتَقَبِّلَا

[Arş-ı a‘zamı ademden var eden Allâh zü’l-celâl hazretleri halk için buyurmuştur ki: “Benim esmâ-i ilâhiyyeme tevessül ederek bana duâ ediniz. Ben mücîbü’d-daavât sizin duâlarınızı kabûl ve hâcetlerinizi kazâ ederim.”][362]

قَوْل lafzı inde’l-Arab vücûh-ı adîdeye ıtlâk olunur. Azharı nutuk vâsıtasıyla hârice ihrâc ve ibrâz olunan **[13^{b}]** hurûftan mürekkeb lafızdır. Bu makāmda kelâm-ı kadîm ve Kur’ân-ı Kerîm’inde zikr ü beyân-ı Rabb-i Mennân murâddır ki ma‘nâ-yı Kur’ân-ı Azîm’üş-Şân hurûf ve kırâat vâsıtasıyla mefhûm idiği zâhir ve nümâyândır. Fefhem. **عَرْش** Arşın maânî-i kesîresi vardır. Burada arş-ı azîm-i ilâhî irâde olunur ki onun âlem-i ekvân içinde tûlen ve arzan tahdîd ve takdîri ukūl-ı beşeriyyeden hâriç ve hakîkat ve mikdârı ilm-i ilâhîye menûttur. Ammâ lisân-ı şer‘de hukemânın dediği vecih üzere arş muhaddid-i cihât olup felek-i a‘zam ve felek-i atlas dedikleri dokuzuncu kat göktür ki Kürsî onun tahtında kâin felek-i sevâbite ıtlâk olunur. Mâbeynleri beş yüz yıllık mesîredir. Allâh a‘lem bi’s-sevâb. **خَلْق** mahlûk ma‘nâsınadır. **دُعا** dâlın zammıyla, rağbet ilallâh ma‘nâsınadır ki kemâl-i niyâz ve ibtihâl ile dergâh-ı Hak’tan hayır ve ihsân dilemektir. Lisân-ı şerîat ve hakîkatte ona silâh-ı mü’min ve nûr-i semâ ve arz ve imâd-ı dîn ta‘bîr olunur. **مُتَقَبِّل** bir nesneyi reddetmeyip alıcı ma‘nâsına ism-i fâil bünyesiyledir. Haber olur.

Meâl-i Beyt: Arş-ı A‘zam’ı yoktan var eden Allâh Zü’l-Celâl Hazreti “Kullarım siz benim esmâ-i hüsnâm ile tevessül ederek bana duâ ve niyâz ediniz. Ben Azîm’üş-Şân niyâzlarınızı kabûl ve icâbet ederim.” buyurdu demektir.

[361] Metnin aslında evrâm yazmaktadır.
[362] Şükrî, s. 5.

Nitekim Furkān-ı Mübîn'inde وَلِلَّهِ الأَسْمَاء الْحُسْنَى فَادْعُوهُ (A'râf, 7/180) [En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin.] ve اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ (Mü'min, 40/60) [Bana dua edin, duanızı kabul edeyim] **[14ª]** ve إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ (Bakara, 2/186) [Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım] ve أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ (Bakara, 2/186) [Bana dua ettiğinde duacının dileğine karşılık veririm] ve وَاسْأَلُوا اللّهَ مِن فَضْلِهِ (Nîsâ,4/32) [Allah'ın lütfundan isteyin] âyât-ı beyyinâtıyla emir ve işâret ve va'd ve inâyet buyurmuş ve لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللَّهِ مِنَ الدُّعَاءِ [Allâh katında duadan değerli bir şey yoktur.][363] hadîs-i şerîfi muktezâsınca duâ-i Hak yakîn üzere ibâdetten addolunmuştur. Pes muktezâ-yı va'd-i Kerîm'i fazl u kereminden kullarının duâlarını icâbet ve kabûl olmakla bu i'tikād ile cân u gönülden duâya me'mûr ve mecbûrlarız. Bârgâh-ı ulûhiyyete el açıp "Yâ Rab yâ Rab" diyenlerin duâları müstecâb olur mu gibi şübhe eylemek büyük günâh ve أَنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ [Allâh, gafil ve ilgisiz kalpten duâyı kabûl etmez.][364] hadîs-i şerîfi bu da'vâya güvâh olmağın dâînin derûnu icâbet ile tasdîk eylediği hâlde niyâz ve recâ etmek gerektir. Ancak âsâr ve ahbârda vârid olduğu üzere helâl ekl ve tayyib giymek ve maâsî ve mezâlimini i'tirâf birle tecdîd-i tevbe ve istiğfâr eylemek[365] ve doğru yola gidip doğru söylemek ve duâdan evvel hamdele ve salvele ve hîn-ı duâda kıbleyi istikbâl ve Hakk'a istikânet ve tezellül ve ihfâ ve amelen ve hâlen müstehak ve muhtâç olmadığı şeylere tama'ı ve Müsebbib'ül-Esbâb'dan gayra i'timâdı terk eylemek misillü duânın sünen ve âdâbı olmakla duâ edecek adam âdâb-ı merkūmeye riâyet ile maan duâ **[14ᵇ]** için ihtiyâr-ı efdal-i evkāt etmek ve bir def'a duâ ile iktifâ etmeyip tekrâr-be-tekrâr lâ ekal üç kere tazarru' ve niyâz eylemek lâzımdır. **Nazm**:

قد رحمت باشد این جهد ودعا
لیس للإنسان إلا ما سعی

[Gayret ve duanız kadar rahmete ulaşırsınız İnsan için ancak çalıştığı kadarı vardır.][366]

---

[363] Ebû Dâvûd, Fazlu'd-Duâ, 2232.
[364] **Müsnedü'l-Bezzâr**, XVII, s. 307 (10061); **Müstedrek**, I, s. 670 (1817).
[365] NP, 12ᵇ: etmek.
[366] Ayete işaret vardır:وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) [İnsan için ancak çalıştığı vardır.]

Nesr:[367] Duâ için muhtâr olan efdal-i evkāt ve eşref-i sâât leyâlî-i Kadir ve Berât ve Cum‘a ve yevm-i Cum‘anın ezân-ı evvel ve sânîsi ve kabîl-i gurûb-ı şemste âhir sâati ve her ezân ve ikāmetin mâbeyni ve salât-ı mektûbenin akabları ve erbiâ günlerinde zuhr ile asr arası ve her günün zevâli ve her gecenin nısfı ve sülüs-i âhiri ve seher vakitleri ve hatemât-ı Kur’ân ve iftâr akabları ve nüzûl-ı gays ve bârân ve fî-sebîlillâh gazavâtta iltikā-i saf hengâmları ve bunların emsâli mübârek eyyâm ve leyâlî ve gurbet ve kürbet ahvâlidir. Böyle güzel ve münâsib vakitlerde ve emâkin ve bikā‘-ı mübârekede safâvet-i derûn ile lillâh ve fillâh olan duâlar elbette kabûl olunur. Alâmet-i isticâbet-i duâ havf ve haşyet ve bükâ ve ba‘zen ra‘de ve haşy ve onun akîbinde sükûn-ı kalb ve neşât-ı derûn hâsıl olmaktır.

Mühimme: “Selef-i sâlihînden bir zâta “Fî-zamânînâ tayyibât-ı me’kûl ve meşrûb ve melbûs ne vechile olabilir?” diye suâl ve i‘tirâz eylediklerinde “Duâ edecek âdem siyâbını çıkarıp âb-ı pâke şurû‘ ve duhûl ve bir mikdâr su içip ba‘dehû duâ **[15ª]** eylemek kâfîdir.” cevâbını vermiştir.[368] Ve sâil-i hâcet-mend dahi bu tarz üzere amel ve istihsâl-i ümniyye ve emel eyledikte Hak Teâlâ onu itmâm ve merâmıyla ber-murâd ve bekâm etmiştir.”[369] meâlinde *Şir‘a*[370] şârihi Seyyidî Alî[371] -rahimehullâh- bir fıkra-ı fâhire inhâ ve *Hâlisatü’l-Hakāyık*’tan nakl-i mâcerâ eder. Fahfaz! **Nazm**:[372]

Teng-dest olsa kişi âlemde
Elde nakd-i duâ kifâyet ona.
Ne kadar soğusa da dillerden
Ol Kerem ıssı Hüdâ onu ana.

---

[367] NP, 12ᵇ: +nesr.
[368] NP, 13ª: vermiş.
[369] NP, 13ª: etmiş.
[370] İmamzâde Muhammed b. Ebû Bekr’in (ö.573/1177) müellifi olduğu kitabın tam ismi *Şirʿatü’l-İslâm ilâ dâri’s-selâm*’dır. Eser bir ilmihâl ve ahlâk kitabıdır. Osmanlı âlimleri tarafından çok rağbet görmüş, pek çok tercüme ve şerhi yapılmış olan eserde ibâdetlerle ilgili fıkhî hükümlere temas edilmemiş, gündelik hayata dair sünnet ve âdâb hakkında bilgi verilmiştir. (Recep Cici, “İmamzâde Muhammed b. Ebû Bekr”, **DİA,** XXII, s.210-211.)
[371] Seyyid Alizâde diye de bilinen Ya‘kūb b. Seyyid Ali er-Rûmî el-Bursevî’nin, *Mefâtîhu’l-cinân ve mesâbîhu’l-cenân* isminde *Şirʿatü’l-İslâm* şerhi vardır (Cici, s.210-211).
[372] NP, 13ª: kıt‘a.

8

فَنَسْأَلُكَ اللهُمَّ أَمْناً وَرَحْمَةً

وَصَبْراً جَمِيلاً دَائِماً مُتَفَضِّلاَ

[Yâ Allâh! Senin inâyet-i sübhâniyyenden emniyyet-i dâreyn ve rahmet, ve fazl u kerem-i ilâhiyyenden mûsil-i saâdet-i kevneyn ve kilîd-i hazâin-i safâ vü necât olan sabr-ı cemîl-i dâim isteriz.][373]

فَنَسْأَلُكَ deki fe ta‘rîfiyye ve kâf kurb-ı ma‘nevîye işâret olarak kâf-ı hitâb ve “nes’elü” fi‘l-i muzâri‘ nefs-i mütekellim mea’l-gayrdır. Suâl; bir nesneyi bir kimseden dilenmek ma‘nâsına hakîkat ve sormakta gûyâ haberin sahîh cevâbını dilenir gibi olmakla ol ma‘nâda istiâredir. Allâh Teâlâ’dan gayra el açıp şey’ istemekte izlâl-i nefs ve îzâ-i mes’ûl olduğuna binâen suâlde aslolan hürmettir. Hâcet ve zarûret messetmedikçe suâle cevâz ve mesâğ-ı şer‘î olmayıp hattâ hadd-i şer‘îyi tecâvüz eden sâilin zecr ve te’dîbi câizdir demişler. Lâkin Cenâb-ı Hak’tan suâlde ve Hak yoluna nefsini izlâlde izzet ve fazîlet olmakla bay ve gedâ ve mîr ve pâdişâh cümleten ona muhtâç idiği **[15^{b}]** vâreste-i cedel ve lecâcdır. **اللهُمَّ** inde’l-Basriyyîn asli[374] “yâ Allâh” olup kesret-i isti‘mâlinden nâşî harf-i nidâ hazf ve âhirine iki mîm ta‘vîz ve idgām olunmuştur. Ve ba‘zı muhakkikîn indinde allâhümme lafzı müctemi-i duâdır. Zîrâ Lafza-i Celâl’e ism-i câmi‘ olduğundan başka mîm hurûfu vâv gibi edât-ı cem‘dir. Bununla duâ eylemek cemî-i esmâ-i ilâhiyye ile[375] duâ eylemek gibi olur. **أَمْناً** “Nes’elü”nün mef‘ûl-i evvelidir. Emn hemzenin fethi ve mîmin sükûnuyla. Korkusuzluğa denir ki derûnunda havftan eser olmayarak âdem sâkin ve âsûde olmasından ibârettir. Ve havfın hakîkati dahi teellüm-i kulûb ve mekrûh ve müstakbele tevakku‘ sebebiyle ihtirâkından kinâye olup ba‘zen cereyân-ı zünûb ve ba‘zen havfı îcâb eden sıfât-ı ilâhiyyeye ma‘rifet sebebiyle Allâh’tan korkudur ki ekmel ve etemm-i havf budur.[376] Hak Teâlâ’yı ârif şiddet-i batş ve ıkâbından hâif olur. Lâkin *Kūtu’l-*

---

[373] Şükrî, s. 5.
[374] NP, 13^{b}: -aslı.
[375] NP, 13^{b}: +ile.
[376] NP, 14^{a}: -Minhuvât: “Hâtimeden havf sû-i hâtimeden necâta sebebdir.” demişler ammâ ekser-i ulemânın ittifâk ve tahrîrleri vecih üzere mü’min olanların sıhhat hâllerinde havfı ve hâlet-i maraz ve

Kulûb'unda Ebû Tâlip Mekkî[377] -rahimehullâh- hazretlerinin[378] ta'rîfine göre havf "ında'l-ulemâ evhâm-ı avâmda tasavvur olunan nesne üzerine mebnî ma'nâ"[379] olmakla[380] pes nâzım-ı kasîde mekr ve mefsedet-i a'dâ' ve lütf ve kahr-ı Mevlâ'dan her birini tasavvur ve tefekkürüyle bu beyt-i dilârâsında emn üzerine sabrı atfından murâdı insân beyne'l-havf ve'r-recâ bulunmak farîzasını ihtâr ve ifâde olmak gerektir. Zîrâ şükr ve sabr ve tevekkül ve rızâ **[16ª]** ve havf ve recâ vâcibât-ı İslâm'dandır. **رَحْمَةٌ** Cenâb-ı Hak'tan in'âm ve ifdâl ve taraf-ı âdemiyyândan rikkat ve taattuf ma'nâlarına olmak eşbehtir. Emn üzerine ma'tûf ve mansûbdur. **صَبْر** nefsi ceza' ve feza'dan habs ve imsâk etmek ve bir kimesneyi bir nesneden alıkoymak ma'nâlarına ise de sabr fi'li lafz-ı âmdır ihtilâf-ı vekâyi' hasebiyle ıtlâkı muhtelif olur. Şöyle ki eğer bir musîbet vukū'unda ceza' ve ızdırâbdan habs-i nefs eder ise ona hemân sabr ıtlâk olunur. Mukābilinde olana ceza' denir. Ve eğer muhârebede sebât ile olur ise ona şecâat ve mukābiline cübn denir. Ve imsâk-ı kelâm bâbında olur ise ona kitmân ve mukābiline mezl ve mezâl denir. Kur'ân-ı Kerîm'de bunların cümlesine sabr ıtlâk olunmuştur. Sabr-ı cemîl ise halktan şikâyet etmemekten ibâret olup ammâ lâ alâ vechi[381]'ş-şekvâ def-i mazarrat-ı belvâ için ref-i eydî-i duâ münâfî-i sabr ve tahammül olmadığı cây-ı teemmül değildir. **دَوَام** lügatte sükûn ma'nâsına olup[382] ıstılâhta bir şey'in üzerine zamân mümted olmak üzere müsta'meldir. **تَفَضُّل** Ululanmak ve ihsân ile memnûn eylemektir.

---

nez'de recâsı gālib olmak gerektir ki hadîs-i şerîf-i Resûlullâh'ta لَوْ وُزِنَ خَوْفُ الْمُؤْمِنِ وَرَجَاؤُهُ بِفَضْلِ اللَهِ لَا يَسْتَوِيَانِ وَأَمَّا فِي حَالَةِ النَّزْعِ فَيَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ رَجَاؤُهُ بِفَضْلِ اللَهِ أَغْلَب [Müminin korku ve ümidi tartılacak olsa Allah'ın lütfuyla eşitlenmezler. Ama ölüm anında Allah'ın lütfuyla ümidin fazla olması gerekir.] (Benzer anlamda hadisler için bkz. İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII, s.178; **Hilyetü'l-Evliyâ**, II, s.208.) vârid olmuş, hadîs-i şerîf-i âharda لَا تَمُوتُنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَه [Sizden biri Allah'a hüsn-i zan etmeden ölmesin.] (Benzer hadis için bkz. **Feyzü'l-Kadîr**, VI, s.455) buyurulmuştur.

377 NP, 14ª: -Mekkî.

378 Ebû Tâlib el-Mekkî tasavvufun doğuş devri hakkında bilgi veren, ibadet ve zühd konularını geniş bir şeklide ele alan Kūtu'l-Kulûb isimli eseriyle meşhur sûfîdir..

379 NP, 14ª: +ma'nâ.

380 Burada müellifin *Kûtu'l-Kulûb*'daki bu tanımın tercümesinde yanlışlık yapmış olduğu gözlemlenmektedir. Tanım şu şekildedir: الخوف عند العلماء على غير ما يتصور في أوهام العامة Ebû Tâlip el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, I, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005, s.393. Tercümesi ise şu şekildedir: "Alimlerin taşıdıkları korku, avamın zihinlerinde taşıdıkları vehimlerden çok farklıdır." Bkz. Ebû Tâlip el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı),** II, Muharrem Tan (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1999, s. 336.

381 NP, 14ª: +vech.

382 NP, 14ᵇ: -lügatte sükûn ma'nâsına olup.

Meâl-i Beyt: "Ey bizi yoktan vâr eden Hüdâ! İzzet senden emniyyet-i dâreyn ile in'âm ve ifdâl ve fazl u kereminden sabr-ı cemîl dileriz. Hâlimizi **[16^{b}]** ancak sen Azîmü'ş-Şân bilirsin." demektir.

Mesel-i meşhur اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَج [Sabır, kurtuluşun anahtarıdır.] mefhûmunca hakîkatte sabr kilîd-i der-i gencîne-i safâ ve vusûl-ı sırr-ı menzil-i maksûda delîl ve rehnümâ olmakla Hazret-i Ya'kūb Nebî -aleyhisselâm- إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّهِ (Yusuf, 12/86) [Ben acımı ve kederimi ancak Allah'a arzediyorum] nass-ı mübîni işâretince "Ben o sabrına tâb-âver ve mütehammil olmadığım hüznümü ancak Bârî Teâlâ'ya şikâyet ederim." deyip takdîr-i hükm-i Samed'e aslâ i'tirâz eylememesiyle bilâhere neyl ve husûl-ı murâdıyla karîrü'l-ayn ve ber-murâd olduğunun kıssa-ı pür-hissesi ve Ebu'l-Enbiyâ İbrâhîm -aleyhisselâm- dahi mancınık üzerinde iken taleb eder ise imdâd eylemek me'mûriyyetiyle Cibrîl-i Emîn gelip "Bir bitecek işin var mı yâ İbrâhîm?" dedikte o zât-ı şerîf "ammâ ileyke felâ hasbiyallâhu ve ni'me'l-vekîl" nutk-ı latîfleriyle cevâp vermesi ya'nî "Benim işim sana kaldı ise imdâdına ihtiyâcım yok, Tanrı'm bana kâfî ve hâzır ve nâzır meded." deyip sabır ve tahammül buyurması hasebiyle fi'l-hâl يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ (Enbiyâ, 21/69) [Ey ateş, İbrâhim için serin ve zararsız ol!] emr-i celîlinin sudûru bâis-i selâmet ve necât ve saâdeti olduğunun hikâye-i şerîfesi ve sabr-ı Eyyûb -aleyhisselâm-'ın netîce-i hayriyyesi fazâil-i sabr-ı cemîle berâhîn-i kaviyye olmağın ehl-i îmân ibâdet ve i'tikādda bu üslûb-i **[17^{a}]** merğūb üzere olmak lüzûmu zâhirdir zîrâ **kıt'a**:

Derd yoktur kimsede yoksa tabîb-i feyz-i Hak
Kimde gördü derd kim ol derde dermân etmedi
Sabır yoktur merdüm-i âlemde yoksa rüzgâr
Kangı müşkildir ki tedrîciyle âsân etmedi.

Çünkü Hak Teâlâ hazret-i zât-ı ecel ve a'lâsını Rahmân ve Rahîm ile vasfeylemiş ve سَبَقَتْ رَحْمَتِي عَلَى غَضَبِي [Rahmetim gazabımı geçti.][383] diye işâret ve beşâret kılmıştır. **Mesnevî-i Şerîf:**

[383] Buhârî, Tevhîd, 55; Müslim, Tevbe, 4; İbn Mâce, Sünne, 14; **Müsned**, XII, s.247.

رحمت او سابقست از قهر او

سابقی خواهی برو سابق بجو

[Tanrının rahmeti kahrından artıktır, ileridir. Sen de ileri olmak istiyorsan yürü, bir ileri gitmiş er ara.][384]

Bu sebepten belâ onun cânibinden bilâ-sebeb değildir. Mübtelânın isti‘dâdı hasebiyle iblâ eder. Ve belâ her çend tab‘an emr-i mekrûh ise de fî nefsi’l-emr mahbûbdur ki sâbir olanlara eser-i celîli ve âkıbet-i hamîdesi vardır. **Mesnevî-i Şerîf:**

صبر تلخ آمد وليكن عاقبت

ميؤ شيرين دهد پر منفعت

[Sabır acıdır ama sonunda tatlı ve fayda dolu meyve verir.]

Bu cihettendir ki ibtilâ-yı havâss sâirlerinden ziyâde olur. Zîrâ kemâl-i rahmete isti‘dâdları ziyâdedir. Ve rahmetten murâd herkesin hâline göre tecellî ve hüsn-i muâmeledir. Pes rahmetten kaçmak olmayacak sebebinden firâr etmek dahi olmaz demişler ancak Allâh Teâlâ’dan matlûb olan âfiyettir belâ değil. Zîrâ belâ tahmîl-i Hak’la olacak âsân olur. Ve illâ tâlib-i belâ bâr-ı girân altında kalır. Neûzü billâhi teâlâ.

[17^{b}] Hikmet: İmâm Suyûtî -rahimehullâh teâlâ- *Târîh-i Hulefâ*’da Hazret-i Alî -kerremallâhu vechehû- hazretlerinden nakl ve rivâyet eylediği vecih üzere her nikbet ve idbârın kemâl ve nihâyeti olmaktan nâşî tavr-ı âkil oldur ki kendüye bir nikbet isâbet eyledikte onun müddeti münkaziye olup esbâb-ı devlet ve ikbâl yüz göstermeye başlayınca kader uykuda olur gibi sabr ve sükût ede. Zîrâ inkızâ-ı müddet-i nikbetten mukaddem def‘ ve ıslâhına amelde kerâhet ve hatar derkâr ve kezâlik ikbâl derece-i nihâyete varmayınca ona hîle ve hud‘a kârger olmayacağı bi’t-tecrübe zâhir ve âşikâredir.[385] **Nazm**:

---

[384] **Mesnevî**, IV, 3205.

[385] NP, 15^{b}: -Minhüvât: Nitekim sâât-ı şeb mürûr etmedikçe rûz yüz göstermez ve fasl-ı zemistân geçmedikçe nevbahâr el vermez. اَلأُمُورُ مَرْهُونَةٌ بِأَوْقَاتِهَا [İşler vakitlerine rehindir]. Bu ma‘nâya dâir وَمَنْ اِسْتَعْجَلَ الشَّيئَ قَبْلَ أَوَانِهِ عُوقِبَ بِحِرْمَانِهِ [Kim vaktinden evvel bir şeyde acele ederse ondan mahrum olmakla cezalandırılır.] kelâmından dahi her bir şey’e isti‘câl etmek vaz‘-ı hikmete muhâlif idiği bedîhî ve bâhirdir.

Âmed şüd[386] ne ile nazar-ı leyl ve nehârın
İkbâl ile idbâr-ı cihân onda ıyândır.

Nesr: Bu kasîde-i şerîfenin yalnız havâss-ı ebyâtına dâir olan risâle-i muhtasara-ı Zerrûk-ı Fâsî'den mütercem ve menkūldür ki matla'-ı nazm-ı şerîf olan "bede'tü bibismillâh" beyti ile ikinci "feminhâ senâ" ve üçüncü "ve minhâ salâtullâh" ve dördüncü "ve minhâ izâ halle" ve sekizinci "fenes'elüke allâhümme" beyitleridir. Her kim iki rek'at namâza şurû' birle rek'at-ı ûlâda Fâtiha ve Hâ-Mîm es-Secde ve rek'at-ı sânîde bir Fâtiha ve Sûretü'l-Mülk okuyup ba'de's-selâm ebyât-ı hamse-i mezkûreyi bilâ-aded kirâren kırâat eylese dilediği kimse hâcetini kazâ eyler. [387] Vesselâm[388] [18a]

9

مِنْ اللهِ أَرْجُوا أَمْنَ قَلْبٍ تَوَجَّلَا

فَبِالْأَمْنِ يَا رَحْمٰنُ لَا تُبْقِ مُوَجَّلَا

[Ben Bâri'-i zü'l-celâl hazretlerinden haşyetle memlû olan kalbimin emn ü itmi'nânını ricâ eylerim. Ey kullarına rahmet bezl ü ihsân eden Rabb'im! Emn ü rahmetinle bendeki havf u haşyeti def' ve her mehâvif ve mehâlikten beni halâs u rehâyâb et][389]

الله ismü'z-zât, müstecmi-i cemîi's-sıfât ta'rîfiyle muarref olarak Vâcibü'l-Vücûd Hazreti'nin zât-ı aliyyesine delâlet edici bir alem-i hâstır. Cemî-i esmâ-i hüsnânın meânî-i celîlesini câmi' olmak hasebiyle işbu İsm-i Celâl küll ve evsâf-ı sâire-i ilâhiyyenin küllü ona cüz' menzilesinde olup Ma'bûd bi'l-Hak olan Rabbü'l-

386 NP, 15[b]: şüdi.
387 Zerrûk, s.179.
388 NP, 15[b]: +vesselâm.
389 Şükrî, s. 5.

Âlemîn'den gayriye ıtlâkı câiz değildir. Onun için İsm-i A'zam budur dediler. **Mesnevî-i Şerîf:**

واجب آید چون که آمد نام او
شرح کردن رمزی از انعام او

[Onun adı anılınca ihsanlarından bir remzi anlatmak vacip oldu.][390]

Nesr:[391] Havâss-ı kesîresindendir ki bir âdem külle yevm bin kere "Yâ Allâh Yâ Hû" dese yâhûd يَا اللّٰهُ الْمَحْمُودُ فِي كُلِّ فِعَالِهِ [Ey her işinde övülen Allâh!] diye zikre meşgûl olsa ve alâ rivâyetin هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الَّذِي[392] أَقَرَّ بِوَحْدَانِيَّتِهِ كُلُّ مَعْبُودٍ وَأَخْبَرَ عَنْ فَرْدَانِيَّتِهِ كُلُّ مَوْجُودٍ [O, kendinden başka ilâh olmayan Allah'tır ki onun vahdâniyyetini kendine tapınılan tüm varlıklar ikrâr eder ve ferdâniyyetini bütün mevcûdât haber verir.] virdine müdâvemet eylese ilm-i yakîn ile merzûk olur. Şeyh Şihâbüddîn[393] Sühreverdî[394] -kuddise sırruh- rivâyetince kabîl-i salât-ı Cum'a'da kemâl-i nezâfet ve tahâret üzere bir hâlî mahalde oturup sırran yüz kere "Yâ Allâh Yâ Hû" dese matlûbu müyesser olur.[395]

Tenbîh: Bu sûrette İsm-i Celâl'den abd-i mü'minin hazzı teellüh olmak ya'nî kalb ve himmeti taraf-ı Hakk'a müteveccih ve masrûf olup ondan gayrıyı görmemek ve gayra iltifât etmeyip ancak **[18^{b}]** Hak -celle ve alâ- hazretinden havf ve recâ eylemektir. **Nazm**:[396]

الله الله چه طرفه نانست این
ورد دل حرز جان تمامست این

[Allah Allah! Bu nasıl bir isimdir ki tarife sığmaz. Onun isminin söylenmesi bütün canlıların virdidir.]

---

390 **Mesnevî**, II, 124.
391 NP, 16^{a}: +nesr.
392 NP, 16^{a}: +الَّذِي .
393 NP, 16^{a}: -Sühreverdî.
394 Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî, Sühreverdiyye tarikatının kurucusu, müfessir ve muhaddistir. Tarikatlar döneminde yazılan ilk eserlerden olan *Avârifü'l-maârif*'i kaleme almıştır.(Hasan Kamil Yılmaz, "Şehâbeddîn Sühreverdî", **DİA**, XXXVIII, s.40-42)
395 NP, 16^{a}: -Minhuvât: Şeyh-i müşâr-ileyh hazretleri meşâhirden olup murğ-i rûhları altı yüz otuz iki târîhinde Bağdâd behişt-âbâdda âşiyânsâz-ı şâhsâr-ı cinân olmuştur.
396 NP, 16^{a}: -nazm.

أَرْجُوا "Ben recâ ederim." demektir. Recâ -rânın fethiyle- ummak ve ümîd eylemeye derler. **قَلْب** lügatte yüreğe denir ki fuâd ma'nâsınadır. Lâkin ehl-i tahkîk indinde kalb dedikleri yürek ta'bîr olunan lahm-ı cismânî-i sanavberîye taalluk eden latîfe-i Rabbâniyye'den ibârettir ki cemî' kuvvetin mebde'idir. Ve kalb[397] nazargâh-ı İlâh ve ma'den-i ma'rifetullâhtır. Ma'rûf Hak ve ârif insândır. Ve ilmin ecelliyyeti ma'lûmun ecelliyyetine tâbi'dir. Çünkü ma'rifetullâhtan ecel nesne yoktur. Kalbden efdal nesne vücûda îdâ' olunmamıştır. Sâir a'zâ ve kuvânın kemâlâtı onun kemâlâtına tâbi'dir. Bunu fehmeyleyen kimse maârif-i cüz'iyye ve kemâlât fi'l-cümleden sonra ma'rifet-i hakîkiyyeye intisâb-ı tâm eder. Zîrâ Hakk'a vusûl ve duhûle vesîledir. **تَوَجَّلَ** tefe'ul bâbından fi'l-i mâzîdir. Ma'nâsı "Ziyâde havf etti ve korktu." demektir. **فَبِالْأَمْنِ** de olan elif ve lâm muzâf-ı ileyhten ıvaz olmakla "febi-sebebi" takdîrindendir. **يَا رَحْمٰنُ** da olan Yâ harf-i nidâdır. Rahmân ve Rahîm esmâ-i hüsnâdandır. İkisi de esirgeyici ma'nâsına rahmetten müştaklardır. Ancak Rahmân ism-i celîlinin fâidesi Rahîm'den ehas olmakla onun için Hakk'ın gayrıya Rahîm ıtlâk **[19ª]** olunur ammâ Rahmân tesmiye olunmaz. Bu vecihle ism-i celîl-i Rahmân lafza-i celâle karîb olduğundan Hak Teâlâ hazreti beynehümâyı cem' ile Kelâm-ı Kadîm'indeقُلِ ادْعُواْ اللّهَ أَوِ ادْعُواْ الرَّحْمَـنَ أَيًّا مَّا تَدْعُواْ (İsrâ, 17/110) [De ki: "İster Allah diyerek, ister rahmân diyerek yakarın; hangisiyle yakarsanız olur] buyurmuştur. **Mesnevî-i Şerîf:**

رحمت مخلوق باشد غصه‌ناک
رحمت حق از غم و غصه‌ست پاک
رحمت بی‌چون چنین دان ای پدر
ناید اندر وهم از وی جز اثر

[Mahlûkun acıması elemle karışıktır. Allah'ın rahmetiyle dertten de paktır, elemden de. Babam, Allah rahmetini şöyle bil: O rahmet, vehme bile sığmaz, yalnız eseri görünür.][398]

İsm-i şerîf-i Rahmân'ın vefk-i ma'nâsı üzere hâssası zâkir ve hâmilinden emr-i mekrûhu sarf ve tahvîl etmektir. Ba'de külli salâti'l-cum'a halvethânesinde yüz kere kırâat edenlerin kalbinden gaflet ve nisyân çıkıp nûr-ı Rahmân ile münevver olmak

[397] NP, 16ª: -kalb.
[398] **Mesnevî**, III, 3633-34.

Şeyh Ahmed Bûnî[399] -kuddise sırruhû-'dan mervîdir. *Erbaîn-i İdrîsiyye'*de tahrîr ve tastîr olunduğu üzere misk ve za'ferân ile يَا رَحْمنُ كُلِّ شَيْئٍ وَرَاحِمُهُ [Ey her şeye merhamet eden ve acıyan] yazılıp bir hâneye defnolunsa o hâne sâhibinin ahlâk-ı seyyieden tab'ı tebeddül edip kendi de âsâr-ı hayâ ve cemî-i mahlûkāt üzerine alâ vefki'ş-şer' rahmet ve âtıfet zuhûr eylemek cümle-i havâssındandır. **لَا تُبْقِ** if'âl bâbından nehy-i hâzırdır. Ma'nâsı "Sen bâkî kalma." demek olur. **مُؤَجَّل** dahi tefe'ul bâbından ism-i mef'ûl bünyesiyle **[19[b]]** olmağın "Pek korkmuş." ma'nâsı verilir ki "lâ tübkı müeccelâ" cümlesinin ma'nâsı "Muhavvif olan nesneyi benden gider." demek takdîrindedir.

Meâl-i Beyt: "Ben o Bâri-i Zü'l-Celâl'den korkuyla memlû' derûnumun itmînân ve emniyyetini recâ ve niyâz ederim. Ey kullarına meyl ve merhamet ve şefkat ve inâyet edici olan[400] Tanrı'm! Vâsıta-ı emniyyet ve lütf ve rahmetinle bende olan havf-ı derûnu bırakmayıp def' ve izâle ve her muhavvif olan nesnelerden halâs ve vâreste eyle" demek olur. İmâm Cezûlî[401] -rahimehullâh- قُلُوبُ الْخَلَائِقِ بِيَدِكَ نَوَاصِيهِمْ إِلَيْكَ [Yaratılmışların kalpleri senin kudret elindedir ve yüzleri sana dönüktür.] buyurduğu vech üzere mahlûkātın derûnları Mukallibü'l-Kulûb olan Hak Teâlâ'nın kabza-ı kudretinde olmakla havf ve haşyet ve adâvet ve muhabbet ve itmînân ve emniyyeti ilkā esrâr-ı ilâhiyyesi muktezâsından olup ancak yeke-tâz-ı arsa-ı lâ-fenâ Emîrü'l-Mü'minîn Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ -kerremallâhu vechehû-nun pîrâye-i gerden-i cân olan kalâyidi'l-ıkyân[402] kelimâtından رَفَاهِيَّةُ الْعَيْشِ فِي الْأَمْنِ [Hayatın refahı emniyettedir.] kelâm-ı şerîfleri mefâdınca gevher-i şâhvâr-ı îş derc-i emn üzere olduğu ve bu metâ'-ı girân-bahâyı harîdâr olanlar şehr-i dâr-i melik-i eymenîde bulduğu ecilden taleb-i emn u emân-ı Hüdâ-yı Mennân eylemek lüzûmu nümâyândır. Bu beyti sarf-ı mekrûh **[20[a]]** için okudukları Zerrûk hazretlerinden mervî ve menkūldür. İntehâ.[403]

---

[399] Garîb ilimler ve gayb ilimlerinde en geniş malumata sahip müelliflerden olup simya, huruf, tılsım, sihir, havas gibi konularda kırktan fazla eser kaleme almıştır. Eserlerinden en önemlisi *Şemsü'l-maârifi'l-kübrâ*'dır. (Süleyman Uludağ, "Ahmed b. Ali Bûnî", **DİA**, VI, s.416-17.)

[400] NP, 17[a]: -olan.

[401] Muhammed b. Süleymân Cezûlî Şâzeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu Kuzey Afrikalı sûfîdir. İslâm dünyasında yaygın olarak okunan Delâilü'l-Hayrât evrâdının yazarıdır.(Süleyman Uludağ, "Muhammed b. Süleyman Cezûlî", **DİA,** VII, s.515-516.

[402] NP,17[a]: -Minhüvât: Ikyân aynın kesriyle hurde ve ufacık incilerdir. Ahterî.

[403] NP,17[a]: +intehâ.

10

وَكُنْ يَا رَحِيمُ رَاحِماً ضُعْفَ قُوَّتِي

وَيَا مَلِكاً كُنْ لِي نَصِيراً وَمَوْئِلَا

[Ey ıbâdına merhamet eden Hüdâ-yı Müteâl! Kuvvetimin za‘fına, hâl-i perîşânıma merhamet et. Beni zaîf düşürme, derdime dermân ol, ey bütün avâlimin pâdişâh-ı lem-yezeli! Benim nasîr ü muînim, melce’ vü penâhım ol. Şedâid-i rûzgârdan senin rahmet-i ilâhiyyene sığınırım.][404]

كُنْ “kâne”den münsarif fi‘l-i meczûm. Duâdır. “Râhimen” onun haberi olur. “Kün ente râhımen yâ Rahîm” takdîrindedir **اَلرَّحِيم** sâbıkan tefsîr ve işâret olunmuştur. Hâssa-ı şerîfesi rikkat-i kalb ve halka terahhum olmakla beher gün yüz kere kırâatıyla hâssa-ı mezkûreye nâiliyyet mercûdur. **ضُعْف** dâdın zammıyla. Bedende olan zebûnluğa ve mecâlsizliğe denir. “Râhimen” lafzının mef‘ûlüdür. **قُوَّة** zûr ma‘nâsınadır ki za‘fın mukābilidir. **اَلْمَلِك** Esmâ-i hüsnâdandır. Her şeyden müstağnî ve emr ve nehyle umûr-ı cumhûra tasarruf eden zât-ı şerîfe Melik ve Mâlik derler. Âlem-i arzda olan mülûkun mâsivallâha istiğnâsından melik unvânına mâlik oldukları zâhir ise de onların istiğnâsı yalnız kendi memleketlerinde cunûd ve reâyâlarının itâatıyla hâsıl olmuş bir ma‘nâ ve maa-hâzâ cümlesi muhtâc-ilallâh olmalarıyla âyet-i kerîme-i قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاء (Âl-i İmrân,3/26) [De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin.]mısdâkınca zât ve sıfâtında mevcûdâttan kendisi müstağnî ve mevcûdâtın küllîsi ona muhtâç olduğu hâlde ale’l-ıtlâk mâlik-i her memlûk ve memâlik Cenâb-ı Hak’tan gayrı olmadığı **[20b]** bî-iştibâh ve a‘mâl-ı ibâdın cümlesi ol Melikü’l-Hakk’a ma‘rûz ve müntehî olduğunu idrâk ve iz‘ân eden ârif-billâh cemî-i umûrunda Allâh’tan gayrıya meyl ve teveccüh etmeyeceği vâreste-i ityân-ı gevâhtır. Bu ism-i şerîf maânî-i kesîreyi muhtevî ümmehât-ı esmâdan olup hâssası ümerâ ve vüzerâdan husûl-ı istiğnâ ve kalb-i zâkirde vicdân-ı safâ olmakla her gün vakt-i zevâlde yüz kere kırâat edenler safâ-yı kalb hâsıl ederler. Ve ba‘de’l-fecr yüz yirmi kere kırâatına müvâzebet edenler

[404] Şükrî, s. 6.

fazl u kerem-i Bârî ile ağniyâdan olurlar.نَصِير Yardımcı, muîn ma‘nâsına. مَوْئِل Mahfil vezninde ism-i mekân. Sığınacak yere denir. Melce’ ma‘nâsınadır.

Meâl-i Beyt: “Ey kullarını esirgeyici olan Rahîm ve Rahmân! Benim kuvvetim zayıflığını esirge ya‘nî derdime dermân ol .Ve ey Melikü’l-Hak olan Rabb-i Kerîm ve Mennân! Benim için melce’ ve muîn ol.” demektir ki maksûd-ı aslî Hak Teâlâ’nın huzûr-ı ma‘nevîsinde havf ve haşyeti olduğunu beyân ve matlûb-ı sûrîsi şedâyid-i rûzgârdan dergâh-ı Hakk’a ilticâ idiği bî-gümândır. Bu beyti sabâh namâzının farzı akîbında yüz yirmi bir kere kırâat eylemek mu‘tâdı olan kimseyi Cenâb-ı Hüdâ -celle ve alâ- iğnâ eder diye mervî ve menkūldür. İntehâ.[405] **[21ª]**

11

وَيَا رَبِّ يَا قُدُّوسُ كُنْ لِي مُنَزِّهاً

مِنْ اَلشَّرِّ سَلِّمْ يَا سَلَامُ مُبَدِّلاَ

[Ey zât-ı bîhemtâsı şerîk ve şebîhten münezzeh ve sıfât-ı ulyâsı nakāyıs ve kusûrdan pâk ve müberrâ olan Rabbü’l-âlemîn! Beni zâhiren ve bâtınen şurûr ve kabâyıhtan tathîr et. Seyyiâtımı hayr u hasenâta tebdîl ve beni avârız-ı kevniyye, uyûb u kusûrdan emîn ve sâlim kıl.][406]

اَلْقُدُّوس kāfınn ve dâl-ı müşeddedin zammıyla, esmâ-i hüsnâdandır. Lügatte uyûb ve nakāyıstan pâk ve müberrâ’ yâhûd mübârek ma‘nâsını müfîd, sîga-ı mübâlağadır. Lâkin nefy-i vücûd emâkin-i vücûdu ibhâm eylediğinden ayb ve noksân ma‘nâsı verilmek edebden hâriç olmakla, İmâm Gazzâlî -rahimehullâh- hazretlerinin ta‘bîr-i dil-pezîri gibi his ve idrâk ve fehm ve hayâl ve vehm ve tasavvur ve tefekkür eylediği ve zamîr onunla muhtelic olduğu vasfın küllîsinden münezzeh ve müberrâ’ demektir. **Nazm**:

هرچه مفهوم عقل و ادراکست

ساحت قدس او از و پاکست

[405] NP, 18ª: +intehâ.
[406] Şükrî, s. 6.

[O akıl ve idrâke gelen her şeyden pak ve münezzehtir.]

Onun için Cüneyd-i Bağdâdî -kuddise sırruhû- hazretleri لَا يَعْرِفُ اللّٰهَ إِلَّا اللّٰهُ [Allâh'ı ancak Allâh bilir.] demiştir. Subbûh dahi Kuddûs ma'nâsına olduğundan Cenâb-ı Hak sûre-i İhlâs'ta beynehümâyı cem' buyurduğu قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ (İhlâs, 112/1-2) [De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." "Allah Samed'dir.] e kadar takdîs ve âhir-i sûre-i şerîf tesbîh olup takdîs ve tesbîhten her biri tevhîd-i Bârî'yi ikrâra ve teşbîh ve şerîki nefye râci'lerdir.

Bu ism-i şerîflerin hâssasındandır ki bir âdem cum'a namâzı akîbinde nân-ı azîz üzerine سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ [Rabb'imiz, noksanlıklardan münezzeh ve mukaddessin. Meleklerin ve Rûh'un Rabb'isin.][407] yazıp yine bunu kırâat ederek ekleylese bâb-ı ibâdet kendüye meftûh ve âfâttan sâlim ve derece-i zülfâ ve ziyâdeye **[21b]** nâil olur.

مُنَزِّه İsm-i fâil bünyesiyle tenzîh edici demektir ki tenzîh tef'îl vezninde bir kimse nefsini kabâyıh-ı şurûrdan ber-taraf ve baîd eylemek ma'nâsınadır. **شَر** Şîn'ın fethi ve zammı ve rânın şeddesiyle, kötülük ve yaramazlık eylemek ma'nâsınadır. İblîs-i laîne ve hummâ ârızasına ve fakr u fâka dahi şer ıtlâk olunur. **اَلسَّلَام** Sîn'in fethiyle. Zât ve sıfât ve ef'âli naks ve ayb ve fenâ ve zevâl ve şurûr-ı mutlaka şâibesinden sâlim ve münezzeh olan Allâh Teâlâ hazretinin esmâ-ı hüsnâsındandır. İsm-i Celâl ve İsm-i Şerîf-i Rahmân ve Subbûh ve Kuddûs misillü muhtas isimdir. Gayra tesmiye olunmaz. Zû-selâmet ma'nâsınca ibâdına selâmet veren ve selâm olan ancak Hüdâ-yı Müteâl olduğunu bilmek herkese vâcib olduğu gibi tazarru' ve niyâzı ona etmek ve selâmet dârını onun lütf u kereminden istid'â eylemek vâcibdir. Onun için imâme-i sübha-ı enbiyâ -aleyhi ve alâ âlihî ve ashâbihî etemmü's-salât ve ekmelü't-tahâyâ- hazretleri namâzdan insirâf-ı irâde buyurduklarında üç kerefârdan sonra اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ [Allâh'ım sen selamsın, selâmet sendendir. Ey celâl ve ikrâm sâhibii sen münezzeh ve yücesin.][408] tesbîhiyle duâ buyurmuşlardır. Bu ism-i şerîfin

---

[407] سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ şeklinde şu kaynaklarda yer almaktadır: Abdürrezzak b. Hemmâm, **Musannef,** II, s.160 (2898); Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî, **Müsned**, III, s. 96 (1599).

[408] **Müsned**, XXXVI, s.48 (22365 vd.); Dârimî, II, s.850 (1388); Müslim, el-Mesâcid ve Mevâkiu's-salât, 135, İbn Mâce , İkametü's-salat, 928.

hâssası ale'd-devâm zâkirinden masâib ve âlâmı sarfetmektir. Hattâ muhtazır olmayan hasta üzerine yüz on bir kere **[22ª]** kırâat olunsa bür' gelir yâhûd tahfîf-i illet olur. Bi-iznillâh têâlâ. مُبَدِّل Tebdîl edici demektir. Tebdîl tef'îl vezninde bir nesneyi şey'-i âhara değişmek ve tağyîr eylemek ma'nâsınadır.

Meâl-i Beyt: "Ey Zât-ı bîhemtâsı şerîk ve şebîh ve nazîrden mukaddes ve ef'âl ve sıfât-ı ulyâ ve esmâ-i hüsnâsı nakāyıs ve şevb ve kusûrdan pâk ve müberrâ ve münezzeh olan Rabb'im Efendim! Beni zâhiren ve bâtınan yaramaz şey'lerden tenzîh ve tathîr ve kötü işlerimi hayr u hasenâta tebdîl ve tağyîr ve selâmetinle ben kulunu avârızât-ı kevniyyeden emîn ve sâlim eyle." demektir. Umûru müteşettet ve perîşân olan kimse halvet-i hâsta kırk gün mütevâliyen yevmî bin kere bu beyti okusa dilediği vecih üzere Allâh Teâlâ o kimsenin şemlini cem' ve ondan mesâib ve âlâmı def' eyler diye menkūldür. Ve hüve alâ külli şey'in kadîr.[409]

12

وَيَا مُؤْمِنُ هَبْ لِي أَمَاناً مُسَلِّماً

وَسَتْراً عَمِيماً يَا مُهَيْمِنُ مُسْبِلاً

[Ey kullarını mehâvif ve mehâlikten masûn ve esbâb-ı emniyyeti bahş ile hıfz ve memnûn eden Allâh! Saâdet-i uzmâ olan emniyyet-i dâreyni ben kuluna inâyet ve muhavvefâttan sıyânet ve selâmetinle beni dil-şâd et. Ey a'la'l-eâlî, ben âcizi dünyâ vü âhirette rüsvâ vü bed-nâm olmaktan perde-i kâmile-i rabbâniyyenle setr u vikāye ederek şîrîn-kâm eyle.][410]

اَلْمُؤْمِن Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri mehâvif ve mehâlikten yâhûd yevm-i karârda ebrâr ve ahyâra fez'-i ekberden emn ve emân ihsân[411] edici veyâhûd küffâr ile muârazalarında rusul-ı kirâmının sıdk-ı mekāllerin izhâr-ı delâil-i mu'cizât ile ve evliyâsını izhâr-ı kerâmet ve ulemâ-yı ibâdı Hak'tan haberleriyle tasdîk eyleyici veyâhûd esbâb-ı emân-ı halk ve korkulu yolları sed **[22ᵇ]** ve zararları def'e âlât ve

[409] NP, 19ᵇ: Vallâhu alâ külli şey'in kadîr. İntehâ.
[410] Şükrî, s. 6.
[411] NP, 19ᵇ: -ihsân.

edevât i‘tâsıyla berâyâya emniyet verici demek ise de ma‘nâ-yı hakîkisi zât-ı ecel ve A‘lâ’sını tasdîk olur ki bu ma‘nâ شَهِدَ اللّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ [Âl-i İmrân, 3/18) [Allah, ondan başka ilah olmadığına şâhitlik etti.] nass-ı şerîfiyle zâhir ve rûşenâdır. İsm-i Celîl-i Mü’min ile zâkir olanlara taraf-ı Hak’tan vücûd-ı te’mîn ile husûl-ı sıdk ve tasdîk cümle-i havâstan olup bir hâif kimse her ne vakit otuz altı kere kırâat eylese yâhûd yazıp berâber götürse bi-iznillâh teâlâ ve bi-avnihî nefs ve mâlı üzere emîn ve cin ve şeytân ve her bir şerr-i zîşerden masûn olacağını kayıt ve inhâ ederler. **أَمَان** Emn gibi korkusuzluğa derler, “heb” fi‘l-i emrinin mef‘ûlüdür. **مُسَلِّم** İsm-i fâil bünyesiyle emân lafzına sıfat olur. حَافِظاً لِي مِنْ المُخَوَّفَاتِ [korkulan şeylerden beni koruyucu ol] demektir. Ve lâm-ı müşeddedenin fethiyle dahi خَالِصًا مِنْ الشَوْبِ بِالْمُخَوَّفِ [Korkulan şeyle karışmaktan kurtar] ma‘nâsına isti‘mâl olunabilir. **سَتْر** Sîn’in fethiyle örtmek ve gizlemek. Na‘tı sâtır, mübâlağası settâr gelir. Sîn’in kesriyle perde ta‘bîr olunur. Hicâbdır. Onun cem‘i sutûr ve estâr olur. Emân üzerine ma‘tûftur.**عَمِيم** Emîr vezninde kesîr ve müctemi‘ olan şey’e denir. “Setr” lafzına sıfat olur. Cem‘i umumdur, kütüb vezninde.

اَلْمُهَيْمِن Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîrinde akvâl-ı aşere üzere ulemânın ihtilâfları olup eşher rivâyete göre nuût-ı teâlâ ve rif‘atı mütezammın olan alâ’ ma‘nâsı olduğunu İmâm Kurtubî -rahimehullâh- hazretleri kayd **[23ª]** u inhâ; ve Müheymin maânî-i kesîreyi câmi‘ olduğu ecilden kütüb-i kadîmede olan esmâullâhtan idiğini İmâm Gazzâlî -rahimehullâh- hazretleri işâret ve îmâ eder. Hâssası hayır murâd için bir âdem ba‘de’l-gusl ve’s-salât mahfî mahalde cem’iyyet-i hâtır ve tahâret-i bâtın ve zâhir ile yüz kere kırâat eylese işrâk-ı derûn ve şerh-i sudûr hâsıl olur ve murâdına nâil ve vâsıl olur bi-iznillâh teâlâ**مُسْبِل** İsm-i fâil bünyesiyle kaftânını aşağı sarkıtan küberâya derler. Kaftânı irsâl ve isbâlden murâd dizlerini örtmek olduğu için ondan istiâre ile bu makāmda ma‘nâsı setr-i kâmil demek olur. Lafz-ı setrin sıfat ba‘de’s-sıfatıdır.

Meâl-i Beyt: “Ey kullarını korkudan masûn ve mahfûz ve esbâb-ı emniyyet i‘tâsıyla memnûn ve mahfûz eden Mevlâ’l-Mevâlî! Benim için hâfız ve selâmetli olan emniyyet-i dâreyn inâyet ; ve ey A‘lâ’l-Eâlî iki cihânda rüsvâylıktan setr eden perde-i kâmile-i settâriyyetinle dahi setr ve vikāyet eyle.” demek olur. Hadd-i zâtında rüsvâylıktan eşed ve as‘ab musîbet olmadığı için dünyâda setr-i maâyıb-ı mü’minîn edenler ferdâ-yı kıyâmette keder-i inkişâf-ı uyûbdan sâlim ve emîn olurlar diye Cenâb-ı

Sâdıku'l-Va'di'l-Emîn haber vermiş ve âhiret rüsvâylığının müşkil şey' olduğuna binâen اَللهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعِلَّةِ فِي الْغُرْبَةِ وَمِنَ الْقِلَّةِ عِنْدَ الشَّيْبَةِ وَمِنَ السُّوءِ عِنْدَ الْخَاتِمَةِ **[23[b]]** وَمِنَ الْفَضِيحَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ [Allâh'ım gurbette hastalıktan, yaşlılıkta yokluktan, sû-i hâtimeden ve kıyâmet günü rezil olmaktan sana sığınırım.] hadîs-i şerîfiyle ümmetine ta'lîm-i istiâze eylemiştir. Mürtekibân-ı şurûr ve âlevde kân-ı levs ve fücûrdan birini ahz ve icrâ-yı hudûd lâzım geldikçe Ebû Bekr es-Sıddîk -radıyâllâhu teâlâ anh- hazretleri Cenâb-ı Settâru'l-Uyûb'dan "Recâ ederim ki bu hâlet ile o derd-mend-i müftazıhın mürtekib olduğu mâye-i hızlânın mestûr ede." buyurdukları haber-i ra'fet-eser dahi mazbût ve mastûr olmakla abd-i mü'min ihvân-ı dîninin uyûbunu pûşîde ve hatt-ı hatâlarına rakam-ı tegāfül keşîde kılmak hukûk-ı lâzıme-i uhuvvetten olduğu zâhirdir.

Bu beyti kırâata müdâvemet eden kimsenin nisyânı zâil ve hıfzı kavî ve sıdk, tasdîk ve irşâd ve tevfîke mazhar olmak ve otuz altı kere tilâvet eden korktuğu âfattan bi-inâyetillâh-i teâlâ selâmet bulmak hâssası Risâle-i Zerrûk-ı Fâsî'den menkūldür.[412] İntehâ.[413]

13

أَزِلْ يَا عَزِيزُ الذُّلَّ عَنِّي فَلَمْ أُزِلْ

بِعِزِّكَ يَا جَبَّارُ مُكْفاً مُجَمَّلاً

[Ey gālib-i mutlak olan Allâh! Zillet ü hakāreti benden def' ü izâle et. Ey irâde-i aliyyesini cebir ile infâz eden Kāhir-i mutlak! Ben kulunu her dem azîz ve muhterem kıl. Bir sûret-i hasene vü mükemmelede nâil-i murâd ve kemâl-i lütf u kereminle zînet-yâb-ı ızz ü şeref olayım.][414]

أَزِلْ "Ezâle –yüzîlü"den fi'l-i emrdir. "Sen ref' ve izâle eyle" demek ma'nâsına gelir. اَلْعَزِيزُ Esmâ-i hüsnâdandır. Gālib-i mutlak ve adîmü'n-nazîr ve nâdirü'l-vücûd ve zü'l-izzet ve'l-kuvvet ve azîmü'ş-şân ma'nâlarınadır ki Hak Teâlâ'nın kemâl-i galebe ve kuvvet ve kudret ve rif'at ve kahr ve izzetini akl-ı insân idrâkten âcizdir. **[24[a]]**

412 Zerrûk, s.183.
413 NP, 20[b]: +intehâ.
414 Şükrî, s. 7.

İbâdullâhtan azîz olan şol kimselerdir ki hayât-ı uhreviyyete ve saâdet-i ebediyyete olan ehemm-i umûrlarında halk ona muhtâç ola. İşte bu rütbe-i celîle-i izzet enbiyâ-ı ızâm hazerâtının rütbeleri olup derece-i enbiyâya takarrubla müteferrid-i hulefâ ve verese-i enbiyânın beheri dahi halkı irşâdda uluvv-i rütbeleri kadar meşârik-i izzetlerdir. Hasr ve meziyyet için olan elif ve lâm ile el-Azîz diye Hak'tan gayra tesmiye olunmaz. Ammâ elif-lâmsız câizdir.

Bu ism-i şerîfe müdâvemet eden zâta sûreten yâhûd hakîkaten ve ma'nen azîz olmak hâssasından olmağın tahâret ve nezâfet ve hulûs-ı taviyyetle ba'de salâti's-subh kırk gün ale't-tevâlî günde kırk bir kere kırâat edenlerin Cenâb-ı Hüdâ düyûnlarını kazâ ve kendilerini i'zâz ve iğnâ eder.

فَلَمْ أُزِلْ İf'âl kalıbdan muzâri'-i "zâle"dir. Îcâb ma'nâsıyla istimrâr murâd olur. Ya'nî "dâimen müstemirren" demektir. **بِعِزِّكَ** de bâ "mükfâ"ya müteallık olur. "İz"[415] kesr ve teşdîd ile zıddü'z-zül ya'nî şeref ve azamettir. **اَلْجَبَّارُ** Esmâ-i hüsnâdandır. Lafz-ı cebr ba'zen mutlakan ıslâha ve ba'zen kahr ve galebeye denildiğinden, Cebbâr ism-i azîminin ma'nâsı ve muktezâsı Cenâb-ı Hak umûr-ı ıbâdın küllîsini dilediği vecih üzere ıslâh edeceğidir. Yâhûd ma'nâ "Meşiyyet ve irâde-i aliyyesini alâ sebîli'l-icbâr infâz ve icrâ eyleyicidir." demek olur.

Ancak bu ism-i azîm tertîb-i esmâ-i hüsnâda beyne'l-Azîz ve'l-Mütekebbir vâki' olduğuna ve Resûl-i **[24^{b}]** Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem efendimiz -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- hazretleri rukû' ve sücûdlarında سُبْحَانَ ذِي الْمُلْكِ وَالْمَلَكُوتِ سُبْحَانَ ذِي الْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ [Her şeyden münezzeh, mülk ve melekût, izzet ve ceberût sâhibi][416] dedikleri hadîs-i şerîfte ceberût[417] zikr-i mülk ve melekûttan sonra geldiğine binâen Cebbâr'dan murâd zü'l-ceberût demek olduğunu İbn-i Hısâr ve sâirleri îrâd ve iş'âr etmişler.[418] Zü'l-Ceberût'un ma'nâsı ise müsta'lî ve müteazzam demektir. Bu sûrette Cebbâr-ı mutlak ancak Hazret-i Hak olup insâna Cebbâr denilmesi alâ tarîki'z-zem olduğu kavluhû Teâlâ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (İbrâhim, 14/15) [Ve her inatçı zorba hüsrana

[415] NP, 21^{a}: +ız.
[416] **Hilyetü'l-Evliyâ**, IV, s.277.
[417] NP, 21^{a}: +ceberût.
[418] NP, 21^{a}: etmişlerdir.

uğradı.] kavluhû azze ve celle ve[419] يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ (Mü'min, 40/35) [Allah, her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler.] ile müdellel ve müsbettir. Pes her müslim ve mütedeyyin dîn ve dünyâsında Hakk'a tezellül ve iftikār edip ceberûtun nakîzıyla muttasıf olmak lâzım gelir.

Niyet-i hâlisa ile subh u mesâ ism-i şerîf-i Cebbâr'ın kırâatına müdâvemet ve husûsan ba'de salâti's-subh günde yirmi bir kere okumayı mu'tâd edenler mezâlim-i cebâbireden bi-iznillâh teâlâ[420] masûn ve mahfûz olmak ve mahbûs ise ferec bulmak hâssasındandır. **مُكْفاً** "Kefâ-yekfî"den ism-i mef'ûl bünyesiyle murâdına ermiş ve kuvvet ve kudretlenmiş ma'nâsına haber-i "ezil"dir. **مُجَمَّل** Tef'îl bâbından[421] ism-i mef'ûl sîgasıyla ma'nâsı[422] zînetlenmiş demektir. "Mükfâ"ya na't olur.

Meâl-i Beyt: "Ey azîzlik sıfatıyla muttasıf olan Azîmü'ş-şân ve ey kullarının umûr ve ahvâlini ıslâh edici ceberût ve melekût sâhibi Hannân ve Mennân! Zillet ve hakāreti üzerimden **[25ª]** ref' ve izâle eyle. Tâ ki ben kulunu dâimen ve müstemirren azîz ve muhterem kılmaklığın ile mücemmel ve mükemmel murâdıma ermiş ya'nî zînetyâb-ı kemâl-i lütf u keremin olmuş olayım." demektir. [423]**Nazm:**

فَلَمْ أَرَ عِزًّا مِثْلَ عِزَّةِ قَانِعٍ
وَلَمْ أَرَ ذُلّاً مِثْلَ ذِلَّةِ طَامِعٍ

[Ben kanâatkârın izzeti gibi izzet, tamahkârın zilleti gibi zillet görmedim.]

Nükte: Merâtib-i beşeriyyeye göre zelâletin envâı var iken şâh-ı velâyet Hazret-i Alî –kerremallâhu vechehû-nun ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمْعِ [Kişinin zilleti tamahkârlıktadır.] kelâm-ı şerîfinden keşîde-i silk-i idrâk olan gevher-i ma'nânın kadr u kıymeti zâhir ve hüveydâ ya'nî rehberde evc-i izzet sebeb-i tama'-ı hâm ile üftâde hazîz-i mezellet olduğu ve zelâlet tama'dan îcâb eylediği ma'lûm-ı elibbâ ise de أَذَلُّ النَّاسِ

---

[419] NP, 21ª: -ve.
[420] NP, 21ᵇ: +teâlâ.
[421] NP, 21ᵇ: -tef'îl bâbından.
[422] NP, 21ᵇ: -ma'nâsı.
[423] NP, 21ᵇ: -Minhüvât:
Evvel-i nazm:
لَقِيتُ مِنْ الأَيَّامِ عِزًّا وَذِلَّةً
وَجَرَّبْتُ أَحْوَالَ الزَّمَانِ الْمُخَادِعِ
[Ben kimi günler izzet kimi günler zillet yaşadım. Aldatıcı zamânın ahvâlini tecrübe ettim.]

مُعْتَذِرٌ إِلَى لَئِيمٍ [İnsanların en zelîli alçak kimseden özür dileyendir.] meselince nâstan ziyâde zelîl ve hor olan şu kimsedir ki leîme varıp arz-ı i‘tizâr-ı hâlet-i kerîhesini irtikâb ve ihtiyâr ede. Neûzü billâhi min zâlik.[424]

Bu beyti kırâatin hâssası Azîz ve Cebbâr ism-i şerîfleri için muharrer olan havâs gibi olduğu mervîdir ki kırk gün ale’d-devâm yevmiyye kırk kere kırâat edeni Hak Teâlâ gayra ihtiyâçtan berî ve subh u mesâdan yirmi birer kere kırâat edeni zâlim şerrinden emîn eyler. İntehâ.[425]

14

وَأَصْغِرْ وَضْعَ ذَا الْكِبْرِ يَا مُتَكَبِّرُ

وَيَا خَالِقُ اجْعَلْ لِي عَنْ الخَلْقِ مَعْزِلاً

[Ey azameti akl u hayâle sığmayan Allah-ı ekber! Kibir ile âlâda olan kimseleri hakîr ü zelîl, vazî‘ ü sefîl et. Ey kâinâtı ademden îcâd eden Mübdi‘-i zü’l-celâl! Ben kulunu ucb ü kibir ile mülevves olan hod-pesendlerin şerrinden, halâyıkın ezâ vü cefâlarından emîn ve baîd eyle.][426]

أَصْغِرْ Hor ve hakîr olmaklık ma‘nâsına müsta‘mel sığârdan fi‘l-i emr olup mâ-kabli üzerine ma‘tûftur. **وَضْع** Ahmâl **[25b]** ve eskāl gibi ağırlık ma‘nâsını murâd-berle “asğır” emrine mef‘ûl olmak melhûz ise de “asğır” misillü fi‘l-i duâ olmak muhtemeldir. Ol takdîrce صَيِّرْهُ وَضِيعاً [onu alçalt] demek olur.

اَلْمُتَكَبِّر Esmâ-i hüsnâdandır. Lügatte şu zâta derler ki kendi zâtına nisbet ve izâfetle kâffe-i eşyâyı hakîr görüp gayra nazarı mâlik memlûkuna nazarı gibi ola ve Hakk’ı inkâr eyleye. Bu sıfattır ki insândan izâlesi iğne ile kuyu kazmak ve bir dağı yerinden kaldırmak gibidir. Kibr sıfatı evcinden Fir‘avn ve Şeddâd rubûbiyyet iddiâ ettiler. Ve tâife-i Yahûd Tevrât’ta Resûlullâh -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimizin na‘t-ı şerîfini okurken inâden ve istikbâren inkâr eylediler. Ve tâife-i

[424] NP, 22a: -Minhüvât: Hâlet nâm bir şahs-ı habîse îhâm vardır.
[425] NP, 22a: +intehâ.
[426] Şükrî, s. 7.

Kureyş ashâbın -radıyallâhu anhüm- fakr u fâka sûretinde olduklarına bakıp tahkîr ve riyâset-i dîni riyâset-i dünyâ gibi kıyâs ettiler. Ve bu sıfattır ki İblîs -aleyhi mâ yestehık- Âdem -aleyhisselâm-a onun sebebiyle secde etmedi. Hulasâ-ı kelâm mütekebbir olmak Hak Teâlâ'nın şân-ı âlîsinden olup gayra yakışmadığından Cenâb-ı Rabb-i Müteâl tâife-i mütekebbiri[427] silsile-i düşmanân-ı müsteıd neferîne idhâl ve onları zincîr-i saht-gir[428] إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُتَكَبِّرِينَ [Şüphesiz Allâh kibirlenenleri sevmez.][429] ile bend ve sezâvâr-ı ağlâl etmiştir. Îmânı olan âdem husûl-ı merâtib-i şurûrdan halka izhâr-ı fahr ve gurûr etmez. Lâkin şu kadar vardır ki mü'minler eazz-ı nâstan oldukları haysiyetle a'dâya izhâr-ı izzet ederler. Ve tevâzuu olmayanlara kibriyâ gösterirler. Bu ma'nâ ise fi'l-hakîka sıfat-ı Hak'tır ki onların âyinelerinde tecellî **[26ª]** eylemiştir. Fefhem. Bu ism-i şerîfin hâssası kırâatına müdâvemet edenlere celâlet ve bereket îrâs eylemek olup hattâ bir âdem zevcesine duhûlu gecesi kable'l-cimâ' on kere zikreylese sâlih ve cemîl veled-i zükûr ile merzûk olur demişler.

اَلْخَالِق Esmâ-i hüsnâdandır. Mukaddir ve Mûcid ve Muhteri' ma'nâsına ma'dûm-ı mümkini îcâd ve ademden vücûda ibrâz edici demek olur. Fırak-ı dâlleden Kaderiyye Cenâb-ı Hakk'a Hâlık tesmiyesinden her mahlûka umûmen taalluk-ı halk delâleti yoktur zîrâ abdin ef'âli ba'zı mahlûkātı hâlıktır. Bu zu'm-ı bâtıl ile i'tikād eyledikleri için Kaderiyye tesmiye olundular. Teâlâ ve tekaddes an akvâlihim. [430]

Nazm:

حادثات جهان چه شر وچه خير
همه تقدير او بود لا غير
فعل ما خواه زشت وخواه نيكو
يک بيک هست آفريدۀ او

[Bütün cihan hadiseleri ister şer ister hayır hepsi onun takdiridir, başkasının değil. Bizim fiillerimiz ister güzel ister çirkin (olsun) tek tek hepsini o yaratmıştır]

---

427 NP, 22ᵇ: mütekebbirîni.

428 NP, 22ᵇ: -silsile-i düşmanân-ı müsteıd neferîne idhâl ve onları zincir-i saht-gir.

429 Benzer bir rivâyet için bkz. İbn Abdülber en-Nemerî, **et-Temhîd,** III, Mağrib: Vezaret-ü Umumi'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-islâmiyye, 1387, s.244.

430 NP, 22ᵇ: -Minhüvât: Ma'lûm ola ki Allâh Teâlâ'nın vasfında Hâlıku'l-eşyâ' ve? ıtlâk etmek sahîhtir. Velâkin ehass-ı eşyâya nisbet olunup Hâlıku'l-hanâzîr? demek râst değildir. Zîrâ celâlet-şânına halel getirir.

Bu ism-i şerîfin hâssası cevf-i leyâlîde bi-hulûsı'l-bâl zikre müvâzebet ve iştigāl edenlerin kulûb ve beşerelerini tenvîr eylemektir. **اِجْعَلْ لِي:** صَيِّرْ لِي [benim için kıl] demektir. **مَعْزِل** Mîmin fethi ve zâyın kesriyle. Kalben ve bedenen îrâk ve uzak ma'nâsına "ca'l"e mef'ûl olur. Mübârek fem-i Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den اَلْعُزْلَةُ مِنَ النَّاسِ عَافِيَةٌ [İnsanlardan uzaklaşıp köşeye çekilmek âfiyettir.][431] hadîs-i şerîfinin sudûru mervî olduğuna ve selef-i sâlihîn îsâr-ı[432] uzlet buyurmuşlar olup hattâ İmâm-ı Şâfiî -rahimehullâh- hazretleri nâstan baîd olmaklığı esâs-ı takvâ ad ve i'tibâr eylediğine binâen nâzım-ı kasîde merhûmun "vec'al lî **[26b]** ani'l-halkı ma'zilen" duâsını zâhirine haml ve ta'mîm etmek lâzım gelir ki fî hadd-i zâtihî halktan uzletin fevâid-i kesîresi melhûzdur. Ez ân cümle halkın tama'ı senden ve senin tama'ın halktan munkatı' olur. Ve bu vecihle inkıtâ-ı tama'-ı tarafeynden insân kendi nefsini ıslâha meşgūl olmak ve nâsa müdârâ ve müdâhene ve âkile lâyık olmayan şeylerine mümâşât eylemek günâhından kurtulur. Lâkin halvet ve vahdeti ihtiyâr edenlere lâyık ve cedîr olan zikr-i Bârî'den gayrı efkârın cümlesinden ve murâd-ı Bârî'den mâ-adâ cemî-i murâdâttan ve metâlıbât-ı nefsten hâlî olmaktır. Yoksa hemân halkın yüzlerini görmeyeyim ve aralarında bulunmayayım yollu yalnız kast-ı râhat ve izzet ve gurûr ile mecnûnluk eder ise böyle halvet ve uzlet sâhibi bir beliyye ve fitneye tevakku' etmiş ve tesvîlât-ı şeytâniyyeye aldanmış olacağı zâhirdir. Kaldı ki taallüm ve ta'lîm ve teeddüb ve te'dîb ve taayyüş ve tasadduk ve tedâvâ misillü makāsıd-ı dîniyye ve dünyeviyye gayr ile istiâneden müstefâd olur şeylerdir. Bu istifâde ise nâs ile muhâlatadan başka vecihle husûle gelmeyeceği ecilden cemî-i halktan uzlet etmek ûyemez. **Beyt**:

Rehâ mümkün değildir gayra muhtâç olmadan âdem
Gelû minnet-keş-i dest ve sebûdur bir içim suda.

Gāyet-i mâ fi'l-bâb takarrub ve tebâud olunacak halkın ahvâline murâat **[27a]** olunmak ve Hazret-i Îsâ -aleyhisselâm-'ın كُنْ وَسَطًا وَامْشِ جَانِبًا [Orta yolu seç ve yalnız yürü.] kelâm-ı şerîfine verdikleri ma'nâ üzere insânın cesedi nâsla kalbi Allâh ile olmak gerektir. Bu takdîrce nâzım-ı merhûmun duâ-ı uzleti kendi nefsinde nâstan vahşet

[431] Benzer bir rivâyet için bkz. Ebû Tâlip el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, I, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut, 2005, s.173.
[432] NP, 23a: - Minhuvât: Îsâr: İhtiyâr etmek.

bulunmak ma‘nâsına yâhûd mısrâ-ı beyitte hazf-i muzâf vardır i‘tibârıyla eşrâr-ı halktan husûsan kibr ile mülemmâ olanlardan îrâklık temennâsına mahmûl olmak iktizâ eder. Fefhem.

Meâl-i Beyt: “Ey kibriyâ ve azamet sıfatıyla muttasıf olan Mevlâ-yı Müteâl! Kibr ile alevde olan kişiyi alçatıp[433] hor ve hakîr eyle. Ve ey kâinâtı yoktan vâr eden Hâlık-ı Zü’l-Celâl! Ben kulunu eşrâr ve kibr ile mülemmâ kimesnelerden baîd ve şerlerden emîn eyle.” demektir. Bu beyti kırâata müdâvemet eden zât ile bir kimse vechen mine’l-vücûh ve hâlen mine’l-ahvâl muâraza etmeyeceği menkūldür.

15

وَيَا بَارِئُ الْأَنْفَاسِ قَدْ بِتُّ مُبْرِأً

بِكَ السُّقْمُ عَنِّي يَا مُصَوِّرُ زَوِّلَا

[Ey enfâs-ı mahlûkātı ibdâ‘ eden hallâk-ı ezel! Sen kullarını derd ü belâ, âlâm u eskāmdan rehâ vü şifâ-yâb edicisin. Ben âciz derdimi sana havâle eyledim. Ey mevcûdât ve muhtaraâtı ahsen-i tertîb ü takvîm üzere tasvîr eden Mübdi‘-i zü’l-celâl! Sen derdime dermân ol. Şifâsını halk et, bende olan maraz-ı cismânîyi def‘ u izâle et.][434]

اَلْبَارِئُ Esmâ-i hüsnâdandır. Ma‘nâsı mecmû-ı eşyâyı min haysü’l-kuvvet ve’z-za‘f tefâvütten berî’ olarak muktezâ-yı hikmeti üzere halk ve îcâd edici demektir.[435] Ve ındallâhi teâlâ semâvât ve arzı îcâd ile karıncayı îcâd müsâvî olup ancak eşkâl-i muhtelife ile birbirinden temyîz eylemesi nizâm-ı ekmel içindir. İmâm Kurtubî -rahimehullâh teâlâ- tahrîrine göre bu ism-i şerîfin iki ma‘nâya ihtimâli vardır. Ehadühümâ **[27b]** esnâf-ı halâyıktan ilm-i ilâhîsinde olanları mûcid demektir. Bu ma‘nâya âyet-i kerîme-i مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا (Hadîd, 57/22) [Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur

[433] NP, 23[a]: -alçatıp.
[434] Şükrî, s. 7.
[435] NP, 23[a]: -Minhüvât: Tefâvütten murâd adem-i tenâsübdür. Pes adem-i tefâvüt ayn-ı tenâsübdür. Meselâ a‘zâ-ı hayvâniyye her ne kadar muhtelifetü’l-eşkâl ve’l-akdâr ise ihtilâfı ihtilâf-ı tenâzum ve tenâsübdür.

ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın.] de işâret vardır. Şüphe yoktur ki Bârî Teâlâ'ya ibdâı isbât ve i'tirâf eylemek min gayri ilmin bağteten ibdâ' eyledi demek olmayıp ancak kable'l-ibdâ' mübdaına âlimdir demek ola. Fefhem. Ve ma'nâ-yı âhir ile murâd kāleb-i a'yândır ki âb ve havâ ve nâr ve turâbı lâ min şey'in ibdâ' edip sonra onlardan ecsâm-ı muhtelifeyi halk etmiştir. İşbu iki ma'nânın gayrı olur ise اَعْطِ القَوْسَ بَارِيهَا [436] kavlinde olduğu misillü abd üzerine icrâsı câiz olup yoksa Allâh Teâlâ'dan gayra vasıf ve tesmiye olunmaz bir İsm-i Celîl'dir. Hâssası sıdk-ı niyet ve hulûs ile yedi gün ale't-tevâlî günde yüz kere tilâvet ve zikredenler biiznillâh teâlâ âfâttan sâlim olmaktır. Ve kezâlik behergün alâ kadri't-tâka kırâatine müdâvim olanlar için Allâh Teâlâ bir melek ba's edip kabrinde ona müvâneset eyler diye mervîdir. **أَنْفَاس** Nefesin cem'idir. Fethateyn ile her hayvân soluk alıp vermeye ve bolluk ve cür'aya ve kanmaya ve kelâm-ı tavîle ıtlâk olunur. İzâfetle mecrûr ve muzâfun ileyhidir Bârî'nin. **بِتُّ** Bu mahalde صِرْتُ […hâle geldim] ma'nâsına nefs-i mütekellim vahde sîgasıdır. **مُبْرِأً** İsm-i fâil sîgasıyla "bittü"nün haberidir. Bir nesneden bîzâr ve berî' olan kişiye denir. **سُقْم:** قُفْل vezninde maraz-ı cismânîdir. **[28ª] عَنِّي** "Zevvilâ"ya müteallık olur.

اَلْمُصَوِّر İsm-i fâil bünyesiyle esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîrinde eşyânın suver ve keyfiyyâtını murâd ettiği vecih üzere Mûcid ve suver-i muhteraâtı Mübdi' ve Mürebbî ta'bîr etmişler. Cemî-i suverin ale'l-ıtlâk Musavvir-i münferidi Allâh Teâlâ olduğuna şüphemiz yoktur. İnsâna bi'l-i'tibâr musavvir denir ise de mecâzdır. Kaldı ki zikrolunan Hâlık ve Bâri' ve Musavvir isimlerinin cümlesi halk ve ihtirâa râci' olmak mülâbesesiyle esmâ-i müterâdifeden zannolunur. Lâkin böyle değildir. Zîrâ her bir şey' ademden vücûda gelmesinde evvelâ takdîre sâniyen vefk-i takdîr üzere îcâda sâlisen ba'de'l-îcâd tasvîre muhtâç olmakla Hak Teâlâ mukaddir olduğu haysiyyetle Hâlik ve haysiyyet-i ihtirâ' ile Bâri' ve sûret-i muhtaraâtı ahsen-i tertîb üzere mürettib ve mürebbî olduğu haysiyyetle Mûcid ve Musavvir'dir. Bu ism-i şerîfin hâssası sanâyi-i acîbe ve mahlûkāt-ı bedîadan sâni' ve Hâlık-ı âleme intikālde iânet olduğundan başka âkır olan hâtûn yedi gün sâime olarak külle yevm ba'de'l-gurûb ve kable'l-iftâr yirmi

[436] NP, 23[b]: -Minhuvât: اَعْطِ القَوْسَ بَارِيهَا meseli bir nesneyi müstehakkına îsâle muhal tergîbde müsta'mel olup وَهُوَ مَثَلٌ يُضْرَبُ لِتَفْوِيضِ الْأَمْرِ إِلَى مَنْ يُحْسِنُهُ [O, işi ehline vermek için kullanılan bir meseldir.] diye beyân-ı mevrid-mesel mezbûr eylemişlerdir.

bir kere zikr ve akîbinde su ile iftâr eylese akmı zâil olup bi-iznillâh teâlâ rahminde bir veled tasavvur edeceğini kayd ve işâret ederler. زَوِّلْ Fi‘l-i duâ meczûm olarak tezvîl ve izâle ma‘nâsınadır.

Meâl-i beyt: “Ey enfâs-ı halâyıkı yoktan vâr eden Hallâk-ı ezel! Ve ey suver ve keyfiyyâtı ahsen-i tertîb üzere îcâd ve tasvîr eden Mevlâ-yı lemyezel! Ale’t-tahkîk **[28^{b}]** ben bîzâr olup dert ve marazımı sana havâle eyledim. Sen şifâsını halkeyle. Bende olan maraz-ı cismânîyi def‘ ve izâle eyle.” demektir.

Maraz-ı cismânînin zevâlini niyâz etmek سَلُوا اللهَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ [Allâh’tan af ve âfiyet isteyin.][437] hadîs-i şerîfi mûcibince amel eylemektir ki insâna sıhhat ve âfiyetten asdak dost ve derd-i marazdan a‘dâ düşman yoktur. Onun için Hazret-i Lokmân أَفْضَلُ مَا أُعْطِيَ الْعَبْدُ فِي الدُّنْيَا الْعَافِيَةُ وَفِي الْآخِرَةِ الرَّحمَةُ [Kula verilenlerin en üstünü dünyâda âfiyet, âhirette rahmettir.] demiştir.

Bu beyte müdâvemet eden zât resîde-i devha-i izzet ve meyveçîn-i bostân-ı selâmet olur. Esrâr-ı sanâi‘ ve bedâi‘ sâhibi olmak murâd eden kimesne çok çok kırâat edegeldikleri[438] menkūldür.

16

سَأَلْتُكَ يَا غَفَّارُ عَفْواً وَ تَوْبَةً

وَبِالْقَهْرِ يَا قَهَّارُ خُذْ مَنْ تَحَيَّلَا

[Ey kullarının zünûb u seyyiâtını setr u imhâ ve ıkāb u azâblarından tecâvüz eden Gaffârü’z-zünûb! Senin fazl u kereminden günâhlarımın afvını ve özr ü tevbemin kabûlünü dilerim. Ey zâlimleri, cebbârları kahr ile izlâl ve helâk eden Kāhir-i zü’l-celâl! Mekr ü hîle, kibr ü cebr ile halkı iğfâl ve ızrâr eden sitemkârları kahr u tenkîl, berbâd u perîşân u üftâde-i câh-ı mücâzât u hüsrân et][439]

---

[437] **Müstedrek**, I, s.711 (1938); **Müsnedü’l-Bezzâr**, I, s.92 (34).
[438] NP, 24^{a}: ede deyu.
[439] Şükrî, s. 8.

اَلْغَفَّارُ Esmâ-i hüsnâdandır. Gafr bir nesneyi hıfz için örtmek ma‘nâsına olduğundan mübâlağa sîgasıyla Gaffâr, dünyâda zünûb-ı ıbâdını setredip uyûb ve hatâyâsını âhirette yarlığayıcı demektir. Îmân ile âhirete intikāl eden ıbâdın sevâb-ı hasenâtıyla zünûbunu setrederek seyyiâtını hasenâta tebdîl eylemek mevâîd-i ilâhiyyedendir. Ehl-i Sünnet böylece i‘tikād ile recâ-yı afv u mağfiret eyler. Ancak Mu‘tezilî olanlar “Eğer mü’min dünyâdan tâat ve tevbe üzerine çıkarsa sevâba ve eğer irtikâb ettiği kebîreden tevbesiz fevt olursa cehennemde hulûda müstehak olur. Lâkin ıkābı kâfirin ıkāb ve azâbından ehaftır.” derler. Tafsîli kütüb-i kelâmîde **[29ª]** mezkûr ve aşağıda dahi fi’l-cümle zikrolunsa gerektir. Bu ism-i şerîfin kırâatiyle mağfiret taleb edenler mağfûr olmak ve salât-ı cum‘a akîbinde yüz kere zikreden kimsede âsâr-ı mağfiret zuhûr eylemek hâssasındandır. **عَفْو** Ayakla basılmadık yer ve mâlın ahseni ve helâli ve fazlası ve terk ve mahvetmek ma‘nâlarına olup afv-ı kâmil ve a‘zam ve bu mahalde murâd ve mültezem ancak afv-ı ilâhîdir ki ukūbete müstehak olan cânı ve âsî ve müznib kullarının mahz-ı fazl ve keremiyle günâhlarını mahv ve ıkāblarını terk ve tecâvüz eylemekten ibârettir. **Nazm**:

Yumazsa ehl-i cürmün âb-ı rahmet cürmünü yâ Rab
Ya ol bî-had ve bî-pâyân deryâyı neylersin.

تَوْبَة Günâhtan rucû‘ berle Hazret-i Hakk’a teveccüh eylemek ya‘nî ecmel-i vücûh üzere günâh ve ma‘siyyetini terk etmektir ki envâ-ı i‘tizârın eblağı budur. Zîrâ i‘tizâr üç vecih üzeredir. Evvel, bir günâh ve cünhadan mu‘tezir olan kimse “Ben onu işlemedim.” diye inkâr eylemektir. Sânî, şu mâddeye mebnî “İşlemedim.” diye i‘tizâr eder. Sâlis, eğer ki “İşledim ve fi’l-hakîka isâet eyledim. Lâkin min-ba‘d terkine azm u kasd eyledim.” diye i‘tizâr eyler. İşte tevbe bundan ibârettir.

Fâide:اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَه [Günahtan tevbe eden günah işlememiş gibidir.][440] hadîs-i şerîfi hükmünce zelle ve günâh ile münharık ve mecrûh olan mahal tevbe ve istiğfâr ile mülteim olur ki ona **[29ᵇ]** tevbe-i nasûh derler. Ve maâzallâh teâlâ musır olana Hak Teâlâ buğz ve adâvet eyler. İnsân beşer olduğu cihetten şer ondan

[440] İbn Mâce, Zühd, 4250; Taberânî, **el-Mu‘cemü’l-Kebîr,** X, s. 150 (10281); **Hilyetü’l-Evliyâ’**, IV, s. 210.

cüz'dür. Neş'esi dahi cemâl ve celâl ve teşbîh ve tenzîh sırrı üzerine tahmîr olunduğuna göre hatâdan sâlim değildir. Binâen alâ zâlik tevbeden başka muttakîye lâzımdır ki takvâsı üzerine bi-kadri'l-istitâa devâm göstere ve umûr-ı dîniyyeyi harkeden esbâbdan tehâşî ve dâimâ رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا (Bakara,2/286) [Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!] diye duâ ede. İntehâ.

اَلْقَهَّارُ Esmâ-i hüsnâdandır. Kahr lügatte galebe ma'nâsına olduğundan Kahhâr mübâlağa ile galebe edici demek olur ki mevcûdât-ı Bârî Teâlâ'nın taht-ı kudretinde makhûr ve kazâ ve kuvvetine musahhardır. Yâhûd Kahhâr'ın ma'nâsı cebâbireyi izlâl ve ihlâk eder ve zâhiren ve bâtınan her şey'e istîlâ eyler demek olur. Bu ismi fi'len ve vasfen ve mukayyeden münekkeren abd üzerine icrâ etmek câizdir. Şöyle ki kefere ve zalemeye kahr ve galebe eylediği hâlde icrâ olunur ise medh ve mazlûmîn ve zuafâ ve yetâmâya kahreder ise o vakit icrâsı zem tarîkiyle olmuş olur. el-Hâsıl izzet-i galebe sıfatını mutazammın bir ism-i şerîftir ki zikrini iksâr ve müdâvemet edenlerin kalbinde azamet-i mâsivallâh ve hubb-i dünyâ gidip taallukāt-ı uhreviyyeye rağbet ve muhabbet hâsıl olacağından fazla a'dâları üzerine âsâr-ı galebe ve nusret zuhûru hâssasındandır.

خُذْ[30ª] Ahzeyle ma'nâsına sükûn üzere mebnî fi'l-i duâdır. Ve ahz hemzenin fethi ve hâ-yı mu'cemenin sükûnuyla bir nesneyi almak ve tahsîl eylemek ve bir adamı bağteten tutmak ve işkence eylemek ma'nâlarına gelir ki tutmak dahi ba'zan kahr ve galebe cihetiyle olduğu ma'lûmdur. **مَنْ** İsm-i mevsûl ve mef'ûl-i "huz"dur. **تَحَيَّلَ** Fi'l-i mâzî ve sıla-ı mevsûldür. Lügatte tehayyül ve hîle umûr ve mesâlihinin tasarruf ve irâdesinde hazâkat ve cevdet-i fikr ve nazar ve kudret ma'nâsınadır ki taklîb-i fikr-i sâib lâzımesidir. Istılâh-ı Rûmî'de hîle ve fend ve mekr ve dubârâ makāmında isti'mâl olunması bu ma'nânın lâzımı gibidir.

Meâl-i beyt: "Ey fazl u kereminle Ğaffâru'z-zünûb ve Settâru'l-uyûb olan Mevlâ-yı müteâl! Afv u ihsânınla tevbemin kabûlünü senden dilerim. Ve ey zaleme ve cebâbireyi izlâl ve ihlâk eden Kahhâr-ı zü'l-Celâl kahr ve tekdîr ile şol kimesneyi ki mekr ve hîlesiyle halkı aldayıp[441] derbeder eyler." demektir.

[441] NP, 25[b]: aldatıp.

Bu beyti her kim salât-ı cum‘adan sonra zikreylese âsâr-ı tâibet ve sırr-ı mağfiret zuhûruyla kalbinden hubb-i dünyâ meslûb ve nefsî tallukāta meylden kalmakla mecmû-ı ıbâd indinde mevdûd ve mahbûb olacağı menkūldür. İntehâ.[442]

17

وَهَبْ لِي يَا وَهَّابُ عِلْماً وَحِكْمَةً

وَلِلرِّزْقِ يَا رَزَّاقُ كُنْ لِي مُسَهِّلاً

[Ey bendelerine bilâ-ıvaz, hadsiz-hesâbsız ni‘metler ikrâm eden vâhibü’l-atâyâ! Bana ulûm u hikmetini bahş u ihsân ve muktezâsıyla amel etmeye tevfîkāt in‘âm eyle. Ey rûzî-resân-ı cemî‘-i mahlûkāt! Erzâkımı tahsîlde bu abd-i âcize teshîlât inâyet et.][443]

وَهَبْ de olan vâv âtıfe olup “heb” hânın fethi ve bânın sükûn üzere binâsıyla mevhibe mâddesinden fi‘l-i emirdir. “Bağışla ve hibe eyle” ma‘nâsınadır.

اَلْوَهَّابُ Esmâ-i hüsnâdandır. **[30b]** Tefsîri ıbâdına bilâ-ıvaz ve lâ-garaz niam-ı lâ-yuhsâ verici yâhûd inâyetine mâni‘ yok dâimâ bi-gayr-i tekellüf in‘âm ve ihsân edici demek olur. Hibât ile münferid ve Vehhâb ale’l-ıtlâk ancak Hak -celle ve alâ- hazreti olmağın her mü’min-i mükellef havâyicini hükm-i huşû‘ ve tezellül ile ondan suâl ve ona tevekkül etmek lâzımdır.

Bu ism-i şerîfin hâssası zâkirine ğınâ ve hibe ve kabûl ve iclâl olmaklığa salât-ı duhânın sücûdunda kırâatına müdâvemet edenler “ve’l-Kerîmü zü’t-tavli’l-Vehhâb” ismiyle mürekkeben zikre meşgūl olanlar mâl u câhlarında bereket bulmak ve mâl u câha nâil olmak mercûdur. Şeyh Ahmed-i Bûnî rivâyeti üzere salât-ı duhâdan sonra secdeye varıp onda yedi kere zikredeni Allâh Teâlâ iğnâ eder. Ve gece yarısı sahn-ı dârında yâhûd bir mescidde yüz kere zikredip başı açık olduğu hâlde ref‘-i yed eden hâcet-mendin hâceti kazâ olur.

---

[442] NP, 25b: +intehâ.
[443] Şükrî, s. 8.

عِلْم Huzûrî ve husûlî bir şey'in hakîkatini bilmekten ibârettir. Huzûrîsi ilm-i ilâhî ve husûlîsi ilm-i ıbâd gibi olur. Hafî olmaya ki ilm-i ıbâd dahi iki nev' olup birisi ilm-i dirâset ve diğeri ilm-i verâsettir. Ve ilm-i dirâsete ilm-i resmî ve ilm-i zâhir ve ilm-i ibâdet dahi derler. Ve ilm-i verâsete ilm-i hakîkî ve ilm-i bâtın ve ilm-i işâret dedikleri gibi. Hakāyıkına vukūf murâd edenler mahallerine mürâcaat eder. İlmin fazâil ve şerefine dâir âsâr ve ahbâr çoktur. Ezcümle bârigâh-ı Cenâb-ı Kibriyâ Penâh'tan Hazret-i Ebu'l-Enbiyâ -aleyhisselâm-'a يَا إِبْرَاهِيمُ إِنِّي عَلِيمٌ أُحِبُّ كُلَّ عَلِيمٍ [Ey İbrâhîm, ben Alîm'im her alîmi severim.] **[31ª]** ile hitâb ve tekrîm olunduğu rivâyet şeref-i ilme ebyen-i şevâhid ve berâhîn ve âyet-i beşâret-nümûn هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (Zümer,39/9) [Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?] azhar-ı delâil sıhhat rehîn olduğu gibi şunlar dahi ilm ve âlimin fazl ve celâlet ve uluvv-ı kadr ve menziletlerine edille-i kātıadır ki melâike-i kirâm ilm ve tesbîh ve takdîs ile mübtehic olarak kendilerinden efdal ve hilâfete ehak bir mahlûk yoktur zannederler iken Cenâb-ı Hak zanlarını red ve Âdem -aleyhisselâm-'ı ilm ü irfânı sebebiyle tafdîl eylemiş ve Hazret-i Dâvûd ve Süleymân -aleyhimesselâm-'a niam-ı dâreynden lâ-yüad ve lâ-yuhsâ ihsân ve i'tâ eylediği eşyâdan Hak Teâlâ hazreti sıyâk-ı imtinânda bir şey' zikretmeyip nass-ı mübîn-i وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا (Neml, 27/15) [Andolsun! Biz Dâvûd'a ve Süleyman'a ilim verdik.] işâretiyle ancak ilmi zikr ve âlim-i dakâyık-ı fünûn-ı hikem Peygamberimiz -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- hazretlerine قُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا (Tâhâ,20/114) ["Rabbim! İlmimi arttır" de.] buyurmuş ve âyet-i kerîme-i شَهِدَ اللّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلاَئِكَةُ وَأُوْلُوا الْعِلْمِ (Âl-i İmrân,2/18) [Allah, melekler ve ilim sahipleri, (ondan başka ilah olmadığına adaletle) şâhitlik ettiler.] mefhûm-ı münîfince vahdâniyyetine ibtidâ Zât-ı Ecel ve A'lâ'sıyla sâniyen melâike-i kirâm sâlisen ıbâdından ulemâ-ı a'lâm ile istişhâd etmiştir. **Nazm**:

اَلْعِلْمُ زَيْنٌ وَتَشْرِيفٌ لِصَاحِبِهِ
فَاطْلُبْ هَدِيَّةَ فُنُونِ الْعِلْمِ وَالأَدَبَا
اَلْعِلْمُ كَنْزٌ وَ زَخْرٌ لَا نَفَادَ لَهُ
نِعْمَ الْقَرِينُ إِذَا مَا عَاقَلَ صَحَبَا
يَا جَامِعَ الْعِلْمِ نِعْمَ الزَّخْرِ تَجَمُّعُه
لَا تَعْدُلَنَّ بِهِ دُرًّا وَلَاَ ذَهَبَا

فَاشْدُدْ يَدَيْكَ بِهِ تَحْمَدْ مَغْبَتَهُ
بِهِ تُنَالُ الْغِنَى وَالدِّينُ وَالْحَسَبَا
وَجَامِعُ الْعِلْمِ مَغْبُوطٌ بِهِ أَبَدًا
فَلَا يُحَاذَرُ مِنْهُ الْفَوْت وَالسَّلْبَا

[İlim, sâhibi için süs ve şereftir. Hediye olarak ilim ve edeb sanatlarını iste. İlim hazinedir ve tükenmeyen bir süstür. Dost olarak danıştığında ne güzel arkadaştır. Ey ilim topluluğu, onun için toplanmak ne güzel hazinedir! Altın ve inci onunla eşit olamaz. Ellerini onunla güçlendir ve sonucuna hamdet. Onunla zenginliğe, dîne ve şerefe ulaşılır. İlim topluluğu kendisine ebediyyen imrenilecek olanlardır. İlmin kaçmasından ve gaspolunmasından korkulmaz.]

Nesr: Gelelim taleb ve taallümü farz olan ilme ki onda ihtilâf ve vukūuyla **[31^{b}]** ulemâ ve erbâb-ı kulûbdan akvâl-ı kesîre zuhûr edip mütekellimîn-i ilm-i kelâmı ve fukahâ-ı ilm-i fıkhı ve müfessirîn ve muhaddisîn-i ilm-i Kitâb ve hadîsi ve erbâb-ı kulûb ilm-i bâtın ve ilm-i ihlâsı murâd ve mahallerinde tafsîl ve beyân olunduğu üzere meânî-i kesîre îrâd edip İmâm Gazzâlî merhûm hazretleri farz olan ilm ihtilâf-ı hâl-i şahs ile muhtelif olduğunu bastederek şahs-ı ebkem ve bî-zebâna kelâmdan tekellümü harâm olanların ve a‘mâya nazarı harâm ve bedevîye mesken ve me'vâdan onlarda cülûs ve kuûd harâm olanların taallümü vâcib olmaz. Zîrâ muktezıyât-ı hâl hasebiyle vâcibdir. Meselâ bir racül zahv-ı nehârda bâlığ-ı âkıl olsa ona ol vakitte vâcib olan kelime-i şehâdeti tekellümdür. Vakt-i zuhra kadar başka bir şey’ lâzım gelmez. Vakt-i zuhr duhûl ettikte ilm-i tahâret ve salât vâcib olur.

Kezâlik ramazân-ı şerîfe erişir ise ilm-i savm ve ğanî olur ise ilm-i zekât ve ilm-i hac ve gayrların taallümü farz olur demiştir. Kaldı ki umûr-ı dünyânın kıvâmında cümleten muhtâç olduğumuz ilm-i hısâb ve kısmet-i vesâyâ ve mevârîs ve ilm-i âsâr ve ahbâr ve usûl-ı sınâât ve siyâset ve ilm-i kitâbet ve kırâat ve ilm-i nahv ve lügāt ve tıb misillü ulûm-ı lâzımenin taallümü farz-ı kifâye olmağın her diyârda bunların ehl ve erbâbı bulunmaktan lâ-büd bulunmaz ise cümle ahâlî âsim olacağı kitâblarda muharrer ve ma‘lûm ise de ukalâ indinde memdûh ve şer‘an müstahsen ve makbûl ve farz olan şol ilm-i nâfi‘ ve ilm-i ma‘rifettir ki onunla tâat-ı Hakk’a istiâne ve hudûdullâha vukūf ve mehâfetullâha mülâzemet **[32^{a}]** oluna ve sâhibini tevâzu‘ ve devâm-ı mücâhede ve

riâyete sır ve murâkabe-i zâhireye delâlet eyleye. Ve ulemâdan dahi murâdı halkı Hakk'a da'vet ve âhirete terğîb etmek ve helâl ve harâmı ve ahlâk-ı hamîde ve zemîmeyi ve keyfiyyet-i ilâçlarını husûsan maârif-i ilâhiyye ve ahkâm-ı şer'iyyeyi bilmek ve bildirmek için taleb-i ilm eden ulemâ-yı âhirettir ki kerâmet ve menzilet-i refîaya istihkāk onlar için olup ilmi hutâm-ı dünyâ için taleb ve helâl ve harâmı ahz ve nâsa tekebbür ve mecâlis ve mehâfile tasaddur ve ümerâ ve ağniyâya müdâhene ve hakkı ketm ve iptâl eden ulemâ-ı dünyâ değildir. **Mesnevî-i Şerîf**:

نوم عالم از عبادت به بود
آنچنین علمی که متنبه بود

[Âlimin uykusu, ibadetten iyidir. Bu âlim insan, bilgisi ile uyandıran, insana Hakk'ı sevdiren âlim olmalı.][444]

Nesr:[445] أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَدُعَاءٍ لَا يَرْفَعُ [Fayda vermeyen ilimden ve kabul olunmayan duâdan Allâh'a sığınırım.]

حِكْمَة Hânın kesriyle. Lügatte adl ve ilm ve hilm ve nübüvvet ve Kur'ân ve İncîl'e ıtlâk olunur ise de ulemâ-ı teârîf meânî-i müteaddide ile ta'rîf etmişler ve ekseri sıfât-ı ilâhiyyeden olan hikmeti مَعْرِفَةُ الْأَشْيَاءِ وَإِيجَادُهَا عَلَى غَايَةِ الْإِحْكَامِ وَالْإِتْقَانِ [Şeyleri bilmek ve şeyleri bir şekilde kemâliyle var kılmak] unvânıyla ve hikmet-i insâniyyeyi مَعْرِفَةُ الوُجُودِ وَفِعْلُ الْوُجُودِ وَفِعْلُ الْخَيْرَاتِ [Varlığı bilmek, gerçekleştirmek ve hayırlı ameller işlemek] ibâretiyle ta'rîf ve beyân eylemişler. *Kitâb-ı Ta'rîfât*-ı Seyyid Şerîf Cürcânî'de اَلْحِكْمَةُ هِيَ الْعِلْمُ بِحَقَايِقِ الْأَشْيَاءِ مَا هِيَ عَلَيْهِ وَالْعَمَلُ بِمُقْتَضَاهُ [Hikmet, eşyânın hakîkatlerini oldukları hâl üzere bilmek ve bu ilmin gereğince amel etmektir.] deyu ta'rîf olunduğundan mü'minin ganîmet-yâb olması hakāyık-ı eşyâya alâ mâ hiye aleyh muttali' olup muktezâsıyla amel etmeye tevfîk-i ilâhî bulmaktır. Netke şârih-i *Temhîd* Seyfüddîn-i Nesefî -sâhib-i *Tesdîd*- hikmetten murâd ilm-i bi'l-amel olduğunu ve aleyhi ekser ehlü'l-ilm **[32^{b}]** kavli ile te'kîd eylemiştir. **Nazm**:

Nedir ilm ve nedir hikmet ne bilsin/ Bu yolda kimse Lokmân olmayınca,
Bilinmez Mantıku't-tayr hakîkat/ Kişi gerçek Süleymân olmayınca.

[444] **Mesnevî**, VI, 3878.
[445] NP, 27^{b}: +nesr.

وَلِلرِّزْقِ “Müsehhilâ”ya müteallıktır. “Rızk” rânın kesriyle. Lügatte kendisiyle intifâ‘ olunan şey’e ve dünyevî ve uhrevî atâya ve ba‘zen nasîbe ve cevfe vâsıl ve onunla teğaddî olunan nesneye ve ba‘zen mâl ve câh ve amele[446] ve ba‘zen mâdde-i hayât olan matara denir. Şer‘de inde ehli’s-sünnet sevk-i ilâhî ile hayvânın helâl ve harâm her ne olur ise olsun tenâvül ve ekleylediği nesnenin ismidir. Kaldı ki rızık zâhir ve bâtın unvânıyla iki nev‘ olup[447] rızk-ı bâtın tenvîr ve takvît-i kulûb ve esrâr için tahsîl olunan maârif ve mükâşefâta ıtlâk eylerler ki eşref-i rızkayn budur. Zîrâ rızk-ı zâhirin semeresi müddet-i karîbeye dek kuvvet-i cesed olup rızk-ı bâtının semeresi hayât-ı ebedîdir. Esedullâh-ı velî Hazret-i Alî -kerremallâhu vechehû-‘nun kelâm-ı mu‘ciz-nizâm-ı ضَمِنَ اللَهُ رِزْقَ كُلِّ أَحَدٍ [Allâh herkesin rızkını garanti altına almıştır.] mâidesinden ber-dâşte-i dest-i endîşe olan ni‘met-i nefîse-i ma‘nâ Hazret-i Perverdigâr-ı âlem -celle şânuhû- cümle âferîdenin rızıklarını îsâle zamîn ni‘met-i firavân ihsânından kimini gıdâ-ı lezîz-i tesbîh ve takdîs ile seyr ve kimin et‘ıme-i[448] hoşgüvâr ve esmâr-ı gûnâ-gûn-ı bîşümâr[449] ile merzûk olmayı takdîr etmekle rûzî-resân sükkân-ı âsumân ve zemîn-i der-hayât munkatı‘ olmadıkça rızk munkatı‘ olmaz. Ammâ rızk-ı zâhirin inkıtâıyla hayât munkatı‘ olur mu olmaz mı? Bu mes’ele **[33ª]** tabâbiîn ve etıbbâ mezhebiyle mütekellimînden mezheb-i ehl-i hakta ihtilâfîdir. el-İlmü ındallâhi teâlâ.

اَلرَّزَّاق Esmâ-i hüsnâdandır. خَالِقُ الْأَرْزَاقِ وَمُعْطِيهَا بِأَسْبَابِهَا وَبِغَيْرِهَا [Rızıkları ve onları verenleri sebepli ve sebepsiz yaratandır.] ma‘nâsınadır. Kısmethâne-i وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلاَّ بِقَدَرٍ (Hicr, 15/21) [Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.] den herkese rızk-ı maksûm ve rûzî-i mersûmların ifâza ve ihsân eden ancak Bârî Teâlâ olmağın hakîkî bu vasfa ondan gayrı müstehak olmadığını bilip lutf u kerem-i Bârî’ye intizâr ve tevekkül eylemek her mü’min-i mükellefe vâcib ve Hak Teâlâ bir kuluna muhabbet eyledikte halkın ona[450] havâyicini teksîr etmek muktezâ-yı hikmet-i bâliğasından olmakla erzâkın mahallerine vusûlünde vâsıta olan yed-i münfika ve mütesaddıka ashâbı olan ıbâda dahi

[446] NP, 28ª: ilme.
[447] Minhuvât: Rızk-ı zâhir hıfzeden için tenâvül olunan et‘ıme ve akvâta derler. (Bu cümle NP, 28ª da metin içinde geçmektedir.)
[448] NP, 28ᵇ: ta‘ma.
[449] NP, 28ᵇ:- bîşümâr.
[450] NP, 28ᵇ: +ona.

münekkeren “rezzâk” demek nass-ı mübîn-i وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (Mâide, 5/114) [Sen rızıklandıranların en hayırlısısın.] delâletiyle câizdir.

Bu ism-i şerîfin hâssası siat-ı rızk olmağın her gün kable salâti’l-fecr cihet-i kıblenin cânib-i yemîninden bedâ’ ve sonunda kıble-i istikbâl ederek her tarafa meyl ve teveccüh ve devr ile on kere kırâat eden kimsenin bi-iznillâh-i teâlâ rızkı vâsi‘ olur. Şeyh Ahmed-i Bûnî rivâyetine göre külle yevm kable tulûi’l-fecr erkân-ı erbaa-ı beytin her ruknünde kıbleye müteveccih olarak altmış kere kırâat olunsa ol beyte ebedî fakr dâhil olmamak hâssasından olup ve maa-hâzâ câlibe-i rızk olan esbâbın akvâsı evkāt-ı hamseyi ta‘dîl-i erkân ve huşû‘ üzere edâ etmektir. **مُسَهِّل** Müyessir ma‘nâsına “âsân edici” demektir.

Meâl-i beyt: “ Ey ihsânının mânii olmayan vâhibü’l-atâyâ ve ilm-i şerîfi muhît-i **[33^{b}]** cemî-i eşyâ olan Hüdâ-yı bîhemtâ! Bana ilm-i nâfi‘ ve muktezâsıyla amel etmeye tevfîk kerem eyle. Ve ey rezzâklık sıfatıyla muttasıf olan râzıku’l-berâyâ! Bu abd-i âcize ilm-i ezelîde takdîr eylediğin rızk için dahi teshîl ve âsân edici ol.” demektir. Bu beyti husûl-ı gınâ ve kabûl-i duâ’ ve mülûk-i dühûr ve vülât-ı umûr hâcetini kazâ eylemek niyetine vakt-i duhâda kırâat eyledikleri menkūl ve yüz kere kırâat eden mahbûs ve mescûn halâs ile mesrûr ve memnûn olduğu mervîdir. İntehâ.[451]

18

وَبِالْخَيْرِ يَا فَتَّاحُ فَافْتَحْ وَبِالْهُدَى

وَبِالْعِلْمِ كُنْ لِي يَا عَلِيمُ مُفَضِّلَا

[Ey ebvâb-ı hayr u rahmeti küşâd eden perverdigârım! Benim için hayr u hasenât, fazl u meziyyet kapılarını feth ve tarîk-i müstakîme sülûka tevfîkāt ihsân eyle. Ey ilm-i ezelîsi kâffe-i mevcûdâtı muhît olan îzid-i müteâl! Ben bî-çâreyi ilm ü kemâl, fazl u irfân, şeref ü meziyyet ile akrân u emsâlime fâik et.][452]

[451] NP, 29^{a}: +intehâ.
[452] Şükrî, s. 8-9.

خَيْر Hânın fethi ve yânın sükûnuyla. Şer, mukābilidir. Ba‘zıları hayrı “mutlakan halkın meyl ve rağbet ve muhabbet eylediği nesne” ile ta‘rîf etmişler lâkin hayr mâddesinin ma‘nâsını ihâta mümkin değil ilmullâha muhavveldir diye *Tefsîr-i Uyûn*’da[453] İbn-i Abbâs -radıyallâhu anh- hazretlerinden rivâyet olunur.

اَلْفَتَّاح Esmâ-i hüsnâdandır. Ma‘nâsı “ıbâd üzerine muğlak ve müşkil olan şeylerin cümlesini husûsan ebvâb-ı rızk ve rahmet ve nusreti hal ve keşfedici ve kulûb-ı evliyâdan hicâbı ref‘ ile onlar için melekût-i semâ ve celâl-i kibriyâsına kapılar açıcı” demektir. Ve feth, hükûmet ve kazâ ma‘nâsına dahi müsta‘mel olunduğundan “kulları üzerine hükmeyleyici” demek dahi mümkündür. Bu ism-i şerîfin hâssası teysîr-i umûr ve tenvîr-i kulûb ve esbâb-ı fütûhtan temekkün olmakla salât-ı fecr akîbinde sağ elini sadrı üzerine koyup **[34ª]** yetmiş bir kere kırâat eden kimsenin kalbi tathîr ve sırrı tenvîr ve emri teysîr olur.

هُدَى Haber üzerine ma‘tûftur. Lügatte -hânın zammıyla- doğru yola gitmeye ve tarîk-i müstakîme delâlet etmeye denir. Bir isim ise de hidâyetullâhın envâına hadd ü hasr yoktur. Lâkin hüdâ hakîkatte bir nûr-i Hüdâ’dır ki Allâh Teâlâ onu kulûb-ı enbiyâ ve evliyâya kazf ve ramyeyler ki onunla Cenâb-ı Kudse mühtedî olur. Zîrâ ervâhın a‘lâ-yı illiyyîn-i kurbdan esfel-i sâfilîn-i dûra hubûtları hüdâ-ı mezkûru tahsîl içindir. İnsân cennetten hubût eylemese veyâ mücerredât gibi âlem-i ervâhtan âlem-i ecsâma tenezzül kılmasa şikârdan mahrûm ve gıdâdan bî-behre kalırdı. Fefhem cidden.

اَلْعَلِيم Esmâ-i hüsnâdandır. İlmullâh ma‘lûmâtın tağayyuruyla müteğayyir olmayarak zâtıyla kāim ve kadîm olmak hasebiyle hâzır ve gāib ve celî ve hafî mevcûdâtın ve külliyyât ve cüz’iyyât ve bâkiyyât ve müteğayyirâtın cümlesini Hak Teâlâ bilir. Ve ilmi cehl ve fikrden sonra değil kadîm olmakla cemî-i eşyâyı künhü üzere bilir ma‘nâsı verilir. Sâirlerin ilmine şuûr derler, zîrâ verâ-ı hicâbdan bilmektir, meğer ki enbiyâ ve kümmel-i evliyânın ulûmu ola. Hâl bu ki cemî-i kâinâtın ilm-i Hakk’a nisbetle ilimleri yedi deryâdan bir katre gibi olup وَمَا أُوتِيتُم مِّن الْعِلْمِ إِلاَّ قَلِيلاً (İsrâ,17/85) [Size pek az ilim verilmiştir.] hitâbında ârif-i maârif-i feyz-i akdem efendimiz -sallâllâhu teâlâ aleyhi ve sellem- dâhildir. Ammâ onun kıllet-i ilmi ilm-i

[453] *en-Nüket ve’l-uyûn* isimli tefsir, Mâverdî’ye (ö.450/1058) aittir.

Hakk'a göre olmağın, pes onun dahi sâirlere göre ilmi yedi deryâ ve sâirleri katre misâlidir. **[34^{b}]** Mezheb-i ehl-i sünnet ve'l-cemâat üzere böylece i'tikād ederiz. **Nazm**:

ذره‌ای نیست مکین و در مکان
که نه علمش بود محیط بآن
عدد ریگ در بیابانها
عدد برگهای بستانها
همه نزدیك او بود ظاهر
همه در علم او بود حاضر

[Mekânda hiçbir zerre yoktur ki O'nun ilmi tarafından kuşatılmasın. Çöllerdeki kum taneleri ve bostandaki yaprakların sayısı bile hepsi O'na aşikârdır ve O'nun ilminde hâzırdır.]

Nesr: Ulemâ-yı ızâmdan ba'zıları "Âlim ve Alîm ismullâh-ı a'zam'dır." demişler. Ebû Dâvûd -rahimehullâh- Hazret-i Osmân ibn-i Affân -radıyallâhu anhu'l-Mennân-'dan rivâyet eylediği üzere bir âdem sabâh ve akşam vakitleri üç kere بِسْمِ اللهِ الَّذِي لاَ يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الأَرْضِ وَلاَ فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ العَلِيمُ [Yerde ve gökte onun ismiyle hiçbir şeyin zarar veremediği Semî' ve Alîm Allâh'ın adıyla][454] dese beliyyât-ı fâciyeden masûn ve me'mûn olur mazmûnunda şeref-i sudûr olan hadîs-i nebevî dahi Alîm ism-i şerîfi eâzım-ı esmâillâhtan olduğunu îmâ eder. Bu ism-i şerîfin hâssası ilm ve ma'rifet olmakla mülâzemet edenler vech-i lâyıkıyla ma'rifetullâhtan behre-yâb olurlar.

مُفَضِّل Tef'îl bâbından ism-i fâil olarak, "bir kimseyi akrânı üzerine fazl ve meziyyet ihsânıyla memnûn edici" demektir.

Meâl-i beyt: "Ey ebvâb-ı hayr ve rahmet ve fazl ve meziyyeti feth ve küşâde kılıcı Rabb'im!Ben kulun için envâ-ı hayr ve hidâyet kapılarını açıp tarîk-i müstakîme sülûk-ı tevfîk eyle. Ve ey ilm-i ezelîsi kâffe-i mevcûdât ve mümkinâtı muhît olan Tanrı'm! Ben abd-i âcizi fazl ve meziyyet ve inâyetinle akrânıma fâik kıl." demek olur.

[454] Ebû Dâvûd, Nevm, 5088; İbn Mâce, Duâ, 3869; Tirmizî, Deavât, 3388.

Maârif-i ilâhiyyeyi husûl ve merâtib-i keşf ve ilhâma vusûl murâd eden farâiz-i hamsede bu beyti kırâat eder. İntehâ.[455]

[35ª]

19

وَيَا قَابِضُ اقْبِضْ رُوحَ كُلِّ مُعَانِدٍ

وَيَا بَاسِطُ النَّعْمَاءِ زِدْنِي تَجَمُّلَا

[Dilediği mahlûkātı üzerine rızkı kabz veyâ bast ve zevi'l-ervâhın inde'l-memât rûhlarını kabz eden Allâh zü'l-celâl! Hakkı bilip de hilâfına hareket, inâd ve temerrüd eden her hâin-i dînin ve cebbârların rûhlarını kabz ile helâk et. Ey kulları için rızk u ni'metleri bast u müzdâd eden ekremü'l-ekrem3in! Ben âcizi kemâl-i sıhhat u âfiyetle perveriş-yâb, şeref ü ikbâl ü kemâl ü cemâl ile mütehallî, ehl ü ıyâl ü refâh-ı hâl ile mes'ûd ve bahtiyâr ve rızkımı müzdâd eyle. Dünyevî ve uhrevî esbâb-ı saâdeti ihsân ve i'tibârımı âlî ve berter eyle.][456]

اَلْقَابِض Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri "murâd eylediği mahlûku üzerine rızkı yâhûd cehl ve gafletle kulûbu kabz ve zıykedici veyâhûd zevi'l-ervâhın ınde'l-memât rûhlarını alıcı ve alâ kavlin sadakāt-ı ağniyâyı kabûl edici[457]" demektir. **"**Kābız ismini her kim kırk lokma etmek[458] üzerine tahrîr ve kırâat ederek günde bir lokmasını ekleylese elem-i cû'dan emîn olmak hâssasındandır." diye Şeyh Ahmed-i Bûnî hazretleri tahrîr ve inhâ eder. Lâkin ism-i Bâsıt munzam olmadıkça Kābız ismiyle Hak Teâlâ'ya niyâz eylemek lâyık değildir.

اِقْبِضْ Fi'l-i duâdır. رُوح Fi'l-i mezkûrun mef'ûlü olur. Lügatte -rânın zammıyla- rûh mâdde-i hayât olan vedîa-ı ilâhiyyeye denir ki hükemâ nefs ıtlâk ederler. Mütekellimîn indinde rûh bir cism-i latîf ve şeffâf ve bi'z-zât zinde olup bedene sirâyeti gülâbın güle sirâyeti gibidir deyip hubût ve urûc ve berzahta tereddüd eylemesiyle

[455] NP, 30ª: +intehâ.
[456] Şükrî, s. 9.
[457] NP, 30ᵇ: kılıcı.
[458] NP, 30ᵇ: ekmek.

ihticâc ederler. Ve niceleri "Rûh arazdır ve o hayâttan ibârettir ki beden onun vücûdu ile hay olur." derler. Felâsife ve ekser-i sûfiyye kavillerince rûh cisim ve araz değil belki bi-nefsihî kāim bir cevher-i mücerred-i gayr-ı mütehayyizdir. Tedbîr ve tahrîk gibi tasarrufla bedene taalluk eder, dâhil ve hâriç değildir. Ve ınde'l-etıbbâ rûh demden ibârettir diye bast-ı makāle dûrâdûr etmişler. Rûh-ı âlim -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- **[35^{b}]** efendimizden anede-i Kureyş suâl ettiklerinde âyet-i kerîme-i وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي (İsrâ, 17/85) [Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.] hükmünce rûh vahy-i ilâhîden olduğunu i'lâm ve sırr-ı sâirini setr ve ibhâm buyurdukları ve Tevrât-ı Şerîf'te dahi mübhem olduğu mervî olmağın buna binâen bahs-ı rûhtan teeddüben imsâk eylemek evlâdır. [459] **Mesnevî-i Şerîf:**

روح چون من امر ربی مختفیست
هر مثالی که بگویم منتفیست

[Ruh, "Rabbimin emrindedir" gizlidir. Onun için nasıl bir örnek versem anlatmaya imkân yoktur.][460]

كُلّ Kâfın zammı ve lâmın teşdîdiyle bir lafz-ı müfreddir ki cemî-i eczânın şümûl ve istiğrâk üzere ismidir. **مُعَانِد** Mevcûd ve müddeharıyla fahr ve mübâhât eden kimesneye derler, lâkin bu mahalde muhâlif ve muârız ve mütemerrid ma'nâsına olmak mülâyimdir.[461]

اَلْبَاسِط Esmâ-i hüsnâdandır. Dilediğinin rızkını tevsî' edici ve ıbâdı üzerlerine fazl ve lütfunu neşreyleyici ve muhtâç oldukları nesnelerin çoğunu verici ma'nâlarınadır. Kābız ve Bâsıt bu iki isim masâlih-i dünyâ ve âhirete muhtaslardır ki âyet-i kerîme-i وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاء (Şûrâ, 42/27) [Allah kullarına (tümüne birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızkı dilediği ölçüde indirir.] hükmünce cemî-i masâlihin icmâl ve tafsîline âlim ve dânâ olan Cenâb-ı Hüdâ -celle ve alâ- hazreti mahlûkātının kıvâmını hüsn-i

[459] NP, 31^{a}: -Minhüvât: Murâd rûh-ı ilâhîdir.
[460] **Mesnevî**, VI , 3310.
[461] NP, 31^{a}: -Minhuvât: Nefs-i emmâre fırsata müterakkibdir. Eğer müsâade bulunsa Fir'avn olur. Pes esbâb-ı şehvet ve hevânın kılleti bâis-i ismettir. Nitekim إن من العصمة ان لا تجد [Bulmaman, korunmuş olmandandır.] denilmiştir.

tedbîr ile idâre ve takdîr eylemek hasebiyle riyâhı irsâl ve sehâbı müsahhar ederek ba‘zı beldeyi imtâr ve diğerini men‘ ve ba‘zen kalîl ve ba‘zen kesîr i‘tâ etmekte ve kulûb ve elsine ve eydî ve sâir esbâbı dahi kezâlik[462] kabz u bast eylemekte nice hikmetleri vardır. İsmeyn-i merkūmeynden abd-i mü’minin hazzı kendüye **[36ª]** nef‘ ve zarar veren kabz ve bastı taraf-ı Hakk’a tefvîz ile munkabız olduğu vakitte sabr ve munbasıt olduğu hâlde kalben ve kālıben ve kavlen ve fi‘len şükretmektir.

Ale’d-devâm Kābız ve Bâsıt isimlerini zikreden kimsede esrâr-ı ilâhiyyeyi kabz u bast etmek fazâilinin husûliyle buhl ve hasâset sıfat-ı zemîmesi mündefi‘ olmak hâssasındandır. Ellerini bâlâya ref‘ ederek günde on kere Bâsıt ism-i şerîfini okuyup akîbinde ellerini yüzüne mesheden kimsenin mâlı çoğalıp eydî-i âhara muhtâç olmayacağı mervîdir. نَعْمَاء Nûnun fethi ve medd-i mîm ile ni‘met gibi yed-i beyzâ-ı sâliha ma‘nâsına ve sâiredir ki bâlâda tafsîl olunmuştur. زِدْ Zânın kesriyle “zâde-yezîdü” bâbından “ziyâde eyle” ma‘nâsına fi‘l-i duâ[463] olup تَجَمُّل tefe‘ul vezninde ululuk göstermeye ve zînet izhâr etmeye ve âlât ve esbâb-ı zînete derler. Cem‘i tecemmülât gelir.[464]

Meâl-i Beyt: “Ey Kābız ve Bâsıt[465] ism-i şerîfiyle mütecellî olan Allâhu zü’l-Celâl! Hakkı bilip hılâfına hareket ve temerrüd ve inâd ve muhâlefet eden her hâin-i dînin rûhunu kabz ve ihlâk eyle. Ve ey kulları için ni‘metlerini tevsî‘ ve müzdâd[466] eden Mevlâ-yı Müteâl! Ben abd-i âcizi sıhhat ve âfiyetle güzellendirip hüsn-i cemâl ve esbâb-ı i‘tibâr ve ikbâl ve ehl ü ıyâl ve refâh hâlimi ziyâde eyle.” demektir. Bu beytin hâssası Kābız ve Bâsıt isimlerinde muharrer tertîbât üzere okunmaktan ibâret idiği mefhûmdur.

---

462 NP, 31ª: -kezâlik.
463 NP, 31ᵇ: emr.
464 Minhüvât: “Altın ve gümüş edevâttan ekl ü şürûb etmek harâmdır. Feammâ isti‘mâl olunmayıp tecemmül için ittihâz olunsa lâ-be’stir. Ricâle harâm olan siyâb-ı dîbâc dahi böyledir.” diye *Tarîkat-ı Muhammediyye* şerhi *Kürdî*’de mestûrdur.
465 NP, 31ᵇ: -ve Bâsıt.
466 NP, 31ᵇ: -ve müzdâd.

20

وَيَا خَافِضُ اخْفِضْ قَدْرَ كُلِّ مُعَارِضٍ

وَيَا رَافِعُ ارفَعْنِي عَلَى رَغْمِ مَنْ قَلَا

[Ey müstehakk-ı züll ü hakāret olan a‘dâsını hakîr ü zelîl eden Allâh! Hasûd-ı bed-hâh u mücâdil-i gümrâh olan muârızların kadr u kuvvetlerini pest ve kendilerini hakîr ve bed-nâm eyle. Ey ehibbâ ve evliyâsının kadr u i‘tibârlarını refî‘ ü âlî ve şân-ı âlîlerini i‘zâz eden Kādir-i mutlak! Bana buğzeden a‘dâlarıma rağmen beni dünyevî vü uhrevî a‘lâ vü ahsesn merâtib ile müşerref ve uluvv-i kadr ile fevz-yâb kıl.][467]

[36b] **اَلْخَافِض** Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri zümre-i cebâbire ve ferâına ve kefere ve fecereyi pest ve kahr ve tezlîl edici demektir. Def‘-i a‘dâ için üç gün bu ism-i celîl ile duâ edip dördüncü gün meclis-i vâhidde yetmiş kere kırâat eden kimseye Allâh Teâlâ kifâyet etmek hâssasındandır. **اخْفِضْ** “Darabe” bâbından ref‘in zıddı alçaklık ma‘nâsına olan “hafeda” kelimesinden fi‘l-i emirdir. **قَدْر** Bedr vezninde miktâr ve meblağ ve tâb ve tâkat ve ğınâ ve yesâr ve zûr ve kuvvet ma‘nâlarınadır. **مُعَارِض** İsm-i fâil bünyesiyle yâr ve enîs olmayarak barışık ve beraberlik eden kimesnedir ki Türkîde “falân falân ile aşık atışır” derler. Mukallid ve hasûd ve mücâdil ma‘nâlarına dahi gelir.

الرَّافِع Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri mü’minîni nasr ve i‘zâz ve saâdet ve evliyâsını takarrubla ref‘ ve âlî rütbe edici demektir. Cenâb-ı Bârî dilediğine iz ve in‘âm ve ikramıyla ref‘ ve intikāmıyla hafz eylediğinde iştibâh yoktur. İşbu iki ism-i şerîften abd-i mü’minin hazzı bâtılı hafz ve had ve ehl-i bâtıla buğz ve adâvet ve onlardan mubâadet eylemek ve hakkı ref‘ ve ehl-i hakka takarrub ve muhabbet etmektir. Böylece hubbullâh ve buğzullâh vücûbuna riâyet eden abd olur ise ona dahi münekkiren hâfıd ve râfi‘ tesmiyesi tecvîz olunur. Yalnız ism-i şerîf-i Râfi’in hâssası nısfu’l-leylde yüz kere kırâat eden kimseyi Allâh Teâlâ sâir halk üzerine ıstıfâ ve umûrunu teysîr ve iğnâ etmektir. **عَلَى** Delâlet eylediği dokuz ma‘nâdan bu mahalde ta‘lîl ma‘nâsınadır. **رَغْم** Rânın fethi ve ğaynın sükûnuyla bir âdemi **[37a]** mahz-ı tezlîl ve tekdîr için bir iş işlemek

[467] Şükrî, s. 9.

ma‘nâsınadır. قَلَا Razâ vezninde “bir nesneden herkes hoşlanmayıp sevmediğinden buğz ve teneffür ve terk eylemek” ma‘nâlarına gelir.

Meâl-i beyt: “ Ey müstehakk-ı zül ve hakāret olan a‘dâsını hakîr ve zelîl ve pest ve rezîl edici olan Tanrı’m! Sen Azîmü’ş-Şân muârız ve mücâdil olan kişilerin kadr u kuvvetlerini alçatıp hor ve hakîr eyle. Ve ey ruteb-i kadr ve i‘tibâr ile evliyâ ve ehıbbâsını bülend ve âlî edici Allâh -celle şânuhû- ! Beni beğîz ve a‘dâlarıma rağmen dünyevî ve uhrevî rütbelerin a‘lâlarıyla yükseltip uluvv-i kadr ile fevz-yâb kıl.” demektir.

Bu beyti a‘dâ şerrinden halâs için yetmiş kere kırâat ettikten sonra secdeye varıp duâ eyledikleri ve nısfu’l-leylde dâimâ on kere kırâat edenler vâsıl-ı mertebe-i velâyet ve kerâmet oldukları mervî ve menkūldür.

21

بِعِزِّكَ قَدْرِي يَا مُعِزُّ أَعِزَّنِي

مُذِلُّ فَكُنْ لِلظَّالِمِينَ مُذَلِّلَا

[Ey dâreynde istediğini azîz ve muhterem eden ve mülk ü saltanat i‘tâsıyla şeref-resân olan olan Allâh-ı ekber! İzzetinin hürmetine dünyâ vü âhirette benim kadr-i kıymetimi azîz eyle. Ey müstehakk-ı züll ü tebâh olanları dâreynde zelîl ü hakîr ve anlardan nez‘-i mülk ve selb-i râhat ile muzdarib ve muhkar eden Kādir ü Kayyûm! Kibr ü tecebbür ile icrâ-yı envâ‘-ı mezâlim edib halkı süründüren gaddârları berbâd ü perîşân, rezîl ü sefîl eyle.][468]

اَلْمُعِزُّ Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri “dünyâ ve âhirette dilediğini azîz edici ve istediğine mülk ve saltanat ve şeref ve şân verici” demektir. Leyle-i isneyn yâhûd cum‘a gecesi salât-ı mağrib ve salât-ı ışâdan sonra yüz kere kırâat eden kimse kulûb-ı ins ü cin ve vuhûşta heybetli olup Allâh’tan gayrıdan havfetmeyeceği bu ism-i celîlin[469] hâssasındandır. اَلْمُذِلّ Kezâlik Esmâ-i hüsnâdandır. Mübtedâ-ı mahzûf olan “ente”nin

[468] Şükrî, s. 10.
[469] NP, 32[b]: şerîfin.

haberi olur. Tefsîri "dünyâ ve âhirette dilediğini li-hikmet zelîl ve hakîr edici ve onlardan nez'-i mülk ve selb-i **[37[b]]** râhat eyleyici" demektir. Hikmet-i bâliğadır ki Hazret-i Yûsuf'u Ya'kūb -aleyhimesselâm-dan tefrîk etmeksizin mülk ve saltanat-ı kāhire ile azîz etmeye kādir iken izzet-i Yûsuf -aleyhisselâm- babasından zannolunmasın ve Muiz ve Müzil Bârî Teâlâ idiği bilinsin için tefrîk etmiş ve sultân-ı melâik-haşem –sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz hazretlerini Mekke-i Mükerreme'de hıfzetmeye kādir iken eydî-i kefere ile ondan ba'de'l-ihrâc feth ve nasr ile ikrâm eylemiş ve bunların emsâli nice nice hikmetleri zuhûra gelmiştir. يَفْعَلُ اللّٰه مَا يَشَاءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيدُ [Allâh dilediğini yapar ve dilediği şekilde hüküm verir.]

Fâide: Zâlim ve hâsid şerrinden havfeden kimse bu ism-i azîmi altmış beş kere kırâattan sonra secdeye varıp secdesinde adüv ve hâsid ve zâlimin ismini zikr ve اَللَهمّ أَمِنّي وَكُلِّ مَنْ يَخَافُهُ فَإِنَّكَ تَكْفِي شَرَّهُ وَغَدْرَهُ فُلَانٍ مِنْ [Allâh'ım beni falancadan ve ondan korkanlardan emîn kıl. Şüphesiz sen onun şerri ve ihâneti husûsunda bana yetersin.] demekte fâide-i azîme husûlü mervîdir. **أَعِزّ** Elif ve zânın fethalarıyla ve aynın kesriyle fi'l-i emrdir. "Sen azîz eyle." demek ma'nâsınadır. **ظَالِمِين** Cem'-i zâlimdir. Ma'nâsı "zulm ve bîdâd ediciler" demek olduğu ma'lûmdur. Ancak[470] zulm mâddesi zulmetten me'hûz olarak vaz'u'ş-şey'i fî gayri mevziihî ma'nâsına olduğu hâlde üç gûne olur. Biri beynallâh teâlâ[471] ve beyne'l-insân olur. Bunun a'zamı küfr ve şirk ve nifâktır. Sânî beyne'z-zâlim ve beyne'n-nâs olur. Sâlis beyne'z-zâlim ve beyne nefsihî olur ise de zulmün envâ-ı selâse-i merkūmesi fi'l-hakîka zulm li'n-nefs olduğuna وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِن كَانُوا[472] أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (Nahl, 16/33) [Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.] âyet-i[473] kerîmesi nâtıktır.

Fâide: Abd ile **[38[a]]** ma'bûd bi'l-hak beyninde olan zünûb ve mezâlimden küfr ve şirkin mâadâsı lutfen ve keremen afv buyrulmak me'mûldur. Lâkin zâlim ile insân-ı mazlûm beyninde olan zulmün afvına dünyâda irzâ-ı husûmdan gayrı çâre olmayıp meğer irzâya kudret olmadığı hâlde mazlûmu için beş vakit namâz akîbinde istiğfâr ve duâ ede. Bu sûrette helâlleşmek melhûz ve mercûdur diye tenbîh-i Ebu'l-Leys'ten

---

[470] NP, 33[a]: -ancak.
[471] NP, 33[a]: +teâlâ.
[472] NP, 33[a]: -كَانُوا .
[473] NP, 33[a]: -âyet-i.

(ö.373/983) nakl ile sâhib-i tefsîr Şeyh Sinân *Tebyînü'l-mehârim*-nâm kitâbında kayd u beyân eder. Kefere için istiğfâr ve duânın adem-i cevâzı müsellem-i ulemâ olmağın kefereyi irzâdan gayrı vecihle haklarını edâ' mümkün olmayacağı rûnümâdır. İntehâ. Bu iki ism-i celîlden abd-i mü'minin hazzı Bârî Teâlâ'nın tâatına ikdâm ile nefsi i'zâz eylemek ve kendüden sâdır olan ma'siyyete levm ve terk-i maâsîye ikdâm ile nefsi izlâl etmektir.

Meâl-i Beyt:"Ey dâreynde dilediğini azîz eden Mevlâ-yı Lâyezâl! İzzetin hürmetine dâreynde kadrimi azîz eyle. Ve sen müstehakk-ı zillet olanları zelîl edici Müzil ve Müntakim'sin. Nefislerine kibr ile zulm edenler için zelîl ve hakîr eyle." demek olur. Bu beyti husûl-ı murâd ve zaleme şerrinden halâs ve kulûb-ı halâyıkta heybet ile kesb-i uluvv-i şân için beş yüz kere kırâat eyledikleri menkūldür. İntehâ.[474]

22

سَمِعْتَ دُعَائِي يَا سَمِيعُ فَكُنْ إِذًا

بَصِيرًا بِحَالِي رَاحِمًا مُتَقَبِّلَا

[Ey cemî'-i esvât u kelimâtı alâ-mâ hüve hakkuhû işiten sâmiü'd-deavât! Benim duâ vü niyâzlarımı işittin, derûnuma muttali'sin. Ey kâffe-i mübsarâtı alâ-mâ hüve hakkuhû gören ma'bûd bi'l-hak! Benim hâl-i pür-melâlime nazar-ı rahmetinle atf-ı nigâh et. Ricâlarımı kabûl eyle, beni dil-sîr-i nevâl ve müsterîhü'l-bâl eyle.][475]

سَمِعْتَ Tânın fethiyle müfred müzekker muhâtab[476] sîgasıdır. Duâ lafzı onun mef'ûlü olur. اَلسَّمِيعُ Esmâ-i hüsnâdandır. Sâmi' **[38b]** ma'nâsına mübâlağa olur ki Hak Teâlâ teşbîh ve tekyîf ve tahdîdden münezzeh olarak cümle asvât ve kelimâtı alâ mâ hüve hakkuhû işitici ve idrâk edicidir. Ve sem' Hazret-i Hakk'ın bir sıfatıdır ki onunla kemâl-i sıfât-ı mesmûât münkeşif olur. Eğer abd-i mü'minde dahi kemâl sıfatı zuhûr edip sem' mertebesi kuvvet bulsa harekât-ı eflâkı ve bahr-i muhîtte tesbîhât-ı hûtu ve emsâlini işitir. Ve kurb ve bu'd keyfiyyeti zâil olur. ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاء (Cuma,62/4)

474 NP, 33b: +intehâ.
475 Şükrî, s. 10.
476 NP, 33b: -muhâtab.

[İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir.] Pes abd-i mü'mine lâyık olan Hakk'ın râzî olmadığı kelimâttan ihtirâz ve mâlâya'nîden lisânını hıfz etmelidir. Ve sem'in insânda sırr-ı hilkati tarîk-i Hakk'a hidâyeti müstefîd olan kitâb-ı münzeldeki kelâmullâhı istimâ' için olduğunu ve âsâr ve ehâdîs-i şerîfe kelâmullâhın zâhir ve bâtınını müfessir idiğini teyakkun edip gayrı olur olmaz söze kulak tutmamalıdır. [477]

Bu ism-i şerîfin hâssası icâbet-i duâ olmağın hamîs günleri salât-ı sabâhtan sonra beş yüz kere kırâatına müdâvemet eden mü'minin lede'l-hâcet duâsı ındallâh makbûldür diye rivâyet ederler. اَلْبَصِير Esmâ-i hüsnâdandır. İ'râb cihetiyle "kün"deki "kâne"nin haberi olur. Tefsîri "cevârih ve a'zâdan berî olarak Hak Teâlâ hazreti cemî-i mübsarâtı alâ mâ hüve hakkuhû görücü ve idrâk edici" demektir. Birgivî Muhammed Efendi merhûmun dediği gibi kara gû gecede kara karıncanın kara taş üzere yürüdüğünü görür ve ayağının hareketini dahi idrâk eyler. Pes rızâ-ı şerîfine muvâfık olmayan ef'âlden sırran ve alâniyyeten **[39ª]** ihtirâz ve mücâbezet ve kâffe-i a'mâlde كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ [(İhsân, Allâh'a) onu görüyormuş gibi (ibâdet etmendir.) Her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür.][478] hadîs-i şerîfi mûcibince ihsân ve ihlâsa mülâzemet etmek ve Hâlık bîçün basar basîreti âyât-ı beyyinât ve acâyib-i melekût ve semâvâta nazar için halkettiğini bilip görülen şeylere ibret nazarıyla bakılmak lâzımdır. Îsâ -aleyhisselâm-'a "Halktan senin gibi bir ehad var mıdır?" denildikte cevâb-ı bâsevâblarında مَنْ كَانَ نَظَرُهُ عِبْرَةً وَصَمْتُهُ فِكْرَةً وَكَلَامُهُ ذِكْرًا فَهُوَ مِثْلُهُ [Kimin nazarı ibret, sükûtu fikir ve kelâmı zikir ise o kişi onun benzeridir.] buyurdukları mervîdir. **Nazm**:

هر یک از وصف سمع وبصر\ هست جز علم معنئ دیکر
نیست از کوش سر شنیدن او\ نیست موقوف دیده دیدن او
بشنو دخواه دور یانز دیک\ بیند از روشنست وزتاریک
حال هر ممکنی بکتم عدم\بیند وداند اونه بیش ونه کم

[477] NP, 34ª: -Minhüvât: Sem' ve basarın birinden şeref ve fazîleti hakkında ihtilâf vâki' olmuş ise de insâna ferah-ı zâid ru'yet ve müşâhede-i habîb ile hâsıl olup yalnız ahvâl-i habîbi istimâ'dan ğınâ gelmediği ve cennette ru'yetullâh netîce-i a'mâl ve ahvâl olduğu cihetle kümmel-i beşer indinde basar sem'den efdaldir. Kaldı ki cennette olan ru'yet-i basariyye dünyâdaki ru'yet-i basariyyenin sûretidir. Zîrâ orada kālıb-ı insân kalb sûretiyle temessül ve tasavvur eder. Şöyle ki dünyâda kalpte olan letâfet ve ıtlâk âhirette kālıbda olsa gerektir demişler. Fehmi dakîk nesnedir.

[478] Buhârî, Îmân, 50; Müslim, Îmân, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 4695.

[Sem‘ ve basar birbirinden farklı Allah’ın sıfatlarındandır
O’nun dinlemesi mahlûkatın dinlemesi gibi değildir
O’nun görmesi mahlûkatın görmesi gibi değildir
Uzaktan da yakından da olsa (Allah) duyar
Aydınlık veya karanlık da olsa (Allah) görür
Bütün mahlûkatın hâl ve durumundan haberdar
Eksiksiz görür ve bilir
Mahlûkatın bütün taleplerine karşılık verir
İstediğimiz her şeyi eksiksiz birer birer dinler]

Nesr: Bu ism-i şerîf-i Basîr’in hâssası vücûd-ı tevfîk minallâh olmakla kable salâtı’l-cum‘a yüz kere kırâat edenlerin ayn-ı basîretlerini Allâh Teâlâ feth ve kavl ve amelin sâlihine tevfîk kerem eyler. Şeyh Ahmed Bûnî-rahimehullâh teâlâ- “Yevmü’l-isneyn ba‘de’l-farz ve’s-sünnet i‘tikād-ı sahîh ile yüz kere kırâat eden nazar-ı inâyete mahsûs olur” diye kaydetmiştir. حَال Bâl vezninde insânın mâ hüve aleyhi olduğu nesneye ya‘nî nefsi ve bedeni ve vasfı olan umûr-ı müteğayyireden insâna muhtas olan hey’et ve keyfiyyete denir. Ve hâl el-ân içinde olduğun vakte ıtlâk olunur ki mâzînin nihâyeti müstakbelin bidâyetidir. Ve ashâb-ı hâl **[39^{b}]** onlardır ki a‘mâl-i sâliha mukābelesinde evvelâ bi-tarîki’l-mücâzât vecd ve zevk bulmuşlar ve sâniyen bi-tarîki’l-mevhibe keşf ve ıyân ehli olmuşlardır. **Nazm**:

Nâr-ı gamda pûte-i aşk içre kal olduk deriz
Hâl müşkildir eğer evimizse hâle kalmaz.

رَاحِمًا مُتَقَبِّلًا harf-i atfın ıskātıyla ikisi bile “Basîran” üzerine ma‘tûflardır. Mütekabbil ism-i fâil bünyesiyle “reddetmeyip alıcı ve kabûl edici” ma‘nâsına olduğu bedîhîdir.

Meâl-i Beyt: “Ey kıdem-i zât ve sıfât ile mevsûf olan Ma‘bûd-ı Hakk’ım! Sen azîmü’ş-şân mukaddemen vâki‘ olan niyâzlarımı ya‘nî ibtidâ-ı nazmdan bu mahalle kadar tevessül ettiğim duâmı işitip derûnuma dahi muttali‘sin. Bundan sonra nazar-ı rahmetle görücü ve her halelden beni esirgeyici olup niyâzımı dahi kabûl eyle.”

mazmûnundan ibârettir. Bu beyti yevm-i müşterîde[479] ba‘de salâti’d-duhâ beş yüz kere kırâat eden kimsenin hadeng-i duâsı karîn-i hedef-i icâbet olmak ve kable salâti’l-cum‘a yüz kere kırâat edenin dîde-i basîreti nûrlanıp salâh-ı hâl ve mehâsin-i ef‘âl ve sıdk-ı akvâle tevfîk bulmak hâssasından olduğu menkūldür. İntehâ.[480]

23

إِلَى حَكَمٍ أَشْكُوا مَظَالِمَ مُعْتَدٍ

هُوَ الْعَدْلُ كَمْ أَرْدَى ظَلُوماً وَخَذَّلَا

[Sitemkârların mezâliminden hâkim-i adl olan Allâh azîmü’ş-şâna şikâyet ederimç Cenâb-ı Allâh Azîz-i zü’ntikām ve âdil-i mutlak olduğundan nice zâlimleri helâk ve rüsvâ eylemiştir.][481]

اَلْحَكَم Fethateynle esmâ-i hüsnâdandır. Lügatte Hâkim ve Kāzî ma‘nâsına olmakla لَا رَادَّ لِقَضَائِهِ[Onun hükmünü geri çevirecek yoktur.] لاَ مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ (Ra‘d,13/41) [Onun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur.] mısdâkınca Hak -celle ve alâ- hazreti dünyâ ve âhirette hakem-i muhkem ve kāzî-ı müsellem olduğu gayr-ı mübhemdir ki **[40ª]** tefsîr-i sarîhi “Hakla bâtıl ve ber ile fâcir beyinlerini fasl ve hayr u şerden cezâ-ı amel-i abdi beyân ve sa‘d u şakî ve sevâb u ıkābı temyîz edicidir” demek olur. Kaldı ki Hakem olmak Semî‘ ve Basîr ve Âlim ve Habîr ve ilâ ğayri zâlik câmi-i fazâil olmaklığa tevakkuf eylediğinden bu ism-i şerîf cemî-i sıfât-ı ulâ ve esmâ-i hüsnâyı mütezammın olup onun için Kur’ân-ı Azîm ve kelâm-ı kadîminde قَوْلُهُ الْحَقُّ (En’âm,6/73) [O'nun sözü gerçektir.] لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Kasas,28/70) [Dünyada da ahirette de hamd O'na mahsustur. Hüküm yalnızca O'nundur. Kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.] buyurmuştur. Mü’minin bu ism-i şerîften hazzı terk-i şehvet ile Allâh Teâlâ’nın emr ve kazâsına tav‘an ve kerhen teslîmiyetle nefsi üzerine hükmetmek olup zîrâ Hakk’ın cemî-i ef‘âli lütf-u mahz olduğunu bilerek ve ez-dil ü cân “Hakîm-i âdil-i mutlak ne işlerse adâlettir” diyerek hükm-i ilâhîye tav‘an rızâ-dâde olanlar dünyâda râzıyen merzıyyen taayyüş eyledikleri erbâb-ı basîrete ıyândır. Bir âdem

[479] NP, 35ª: -Minhüvât: Yevm-i müşterî yevm-i hamîstir ki rûz-i pençşenbe olur.
[480] NP, 35ª: +intehâ.
[481] Şükrî, s. 10.

kendüye ğaşy gelince kadar "Yâ Hakem" diye zikr ve kırâat eylese Allâh Teâlâ onun bâtınını ma'den-i esrâr ve yenbû'-ı envâr eder diye mervîdir.

Nükte: Enbiyâ -aleyhimüsselâm-dan yedi nebî-i zî-şânın vakt-i saâdetlerinde fasl ve hasm-ı deâvîye ahkâm-ı mahsûsaları var idi. Kurbân; Âdem -aleyhisselâm-'ın hakemi olmakla müddeî ve müddeâ aleyhten her kimin kurbânı muhterik olur ise hak onun olduğu bilinip kurbânı muhterik olmayan tarafın butlânına istidlâl ile hükmederler idi. Sefîne; hakem Nûh -aleyhisselâm- olmakla kim ki sefîneye vaz'-ı yed ettikde sefîne hareket etmez ise, **[40^{b}]** ve silsile; hakem Dâvûd -aleyhisselâm- olmakla her kim silsileye yaklaşıp tutabilir ise, ve âteş u nâr; hakem İbrâhîm -aleyhisselâm- olmakla her kim nâra vaz'-ı yed eyledikde nâr elini yakmaz ise, ve sâ' ve keyl; hâkim Yûsuf -aleyhisselâm- olmakla her kim sâa yapıştıkda sâ'dan savt ve sayha zuhûr etmez ise, hufra; hâkim Süleymân -aleyhisselâm- olmakla her kim savmaa-ı hâssa-ı süleymânîde olan hufraya vaz'-ı kadem edip hufra ayağını aşağı celb ve ahzetmez ise, ve kalem ve hadîd; hâkim Zekeriyyâ -aleyhisselâm- olmakla hasmın ismini ol kaleme yazıp kalemi suya ilkā ederler idi. Kalem üzerinde durup batmaz ise hak onun yedinde olduğuna hükmederler idi. Vaktâ ki emr-i nübüvvet peygamberimiz sultân-ı enbiyâ -aleyhi ve alâ âlihî efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahâyâ- hazretlerine bâlığ oldukta hetk-i perde-i ekâzîb olmamak için اَلْبَيِّنَةُ لِلْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَي مَنْ أَنْكَرَ [Delil iddiâ edene ve yemîn inkâr edene âittir][482] buyurdular. İmdi dünyâda kâzib fi'd-da'vâ olanlara hetk-i perde yok iken tasdîk-i şehâdet-i "en lâ ilâhe illâllâh" edenlere ukbâda hetk-i sır ve hicâb olmayacağına işâret olmakla ümmet-i Muhammedden olduğumuza hamd ve şükr lâzımdır. Elhamdülillâh, eş-şükrülillâh.

أَشْكُوا Nefs-i mütekellim vahde sîğasıdır. Ma'nâsı " Ben şikâyet ederim" demektir. Şikâyet kendinin za'f-ı hâlini ve âharın kendüye olan sû-i fi'lini ihbâr eylemekten ibârettir. **مَظَالِم** Mîmin fethi ve lâmın kesriyle rencide ma'nâsına "eşkû"nun mef'ûlüdür. Mâ-ba'dına muzâf okunur. **مُعْتَد [41^{a}]** Mîmin zammı ve aynın sükûnu ve tânın fethi ve dâlın kesriyle. Zâlim ma'nasınadır ki iftiâl bâbından aslı mu'tedîdir. **اَلْعَدْل** Esmâ-i hüsnâdandır. Aynın fethi ve dâlın sükûnuyla. Lügatta adâlet ma'nâsınadır ki

[482] اَلْبَيِّنَةُ عَلَى مَنِ ادَّعَى وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ şeklinde şu kaynaklarda geçmektedir: **Sünen-i Dârekutnî**, V, s.369 (4472); Beyhakî, **es-Sünenü's-Sağîr**, IV, s.133 (3259).

nüfûs ve ukūlda istikāmeti kāim ve derkâr olan emr ve hâleti icrânın adıdır. Sultân ve vâliye göre zulm ve sitem etmeyip dâd ve insâf eylemekten ve hâkim–i şerîata göre hakla hükmetmekten ibâret olur.

Hikâye-i Şerîfe: Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm- esnâ-ı münâcâtında "Yâ Rabbe'l-Âlemîn! Ibâdından sıfat-ı adâletle muttasıf ve mevsûf olup hakîkat üzere âdil ıtlâkına kimler lâyıktır?" diye iltimâs-ı cevâb eyledikte savb-ı Hüdâ'dan hitâb vârid olmuş ki "Beyne'n-nâs âdil-i hakîkî ol kimsedir ki kendüden insâf edip bir emr-i münkere mübâşir ve kasd-ı ızrâr-ı gayra mütecâsir iken [483]kendi nefsine kıyâs eyleye bu hâl benim hakkımda zuhûr eylese tekeddür ve tazaccur mukarrer idi deyip âhara teaddîyi revâ görmeye". İntehâ.

Kāide: Bir fi'l mevzi-i fâilde vâki'[484] oldukta sıfatı makām-ı mevsûfta ikāmet eylemek yâhût ona zû-takdîr etmek kāidesi fusahâ-ı arab indinde cârî ve sâyığ olmak hasebiyle bu mahalde zû-adl ma'nâsı verilir. Zîrâ Hak Teâlâ'nın kavli ve fi'li hak ve kazâsı fasl olup hükm-i mülk ve vahdâniyyetiyle dilediğini işler. Şöyle ki cemî-i mahlûkātını niam-ı cinân ile mütena'ım eylese kendinin fazl u keremi olduğu misillü cümleye azâb etse adldir. فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ (Şûrâ 42/7) [(İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.] nass-ı mübîni hükmünce nev'ayn ve ferîkayn kılmasında hikmet-i bâliğası vardır. Onun için ba'zı ulemâ[485] نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَدْلِهِ وَنَسْأَلُ اَللهَ مِنْ فَضْلِهِ وَنَرْغَبُ إِلَيْهِ فِي أَفْضَلِ وَجْهَيْ حِكْمَتِهِ **[41b]** [Adâletinden Allâh'a sığınır,Allâh'tan lutfunu ve hikmetinin iki vechinin efdalini isteriz.] demiştir. Hulâsa-ı kelâm murâd-ı mü'mine muvâfık ve gayr-ı muvâfık her ne vecihle sudûr ve zuhûr ederse etsin mecmûu adl olan tedbîr ve hükm ve ef'âl-i ilâhiyyeye i'tirâz olunmaz. Zâhir-i hâlde murâda muvâfık görünmeyen fi'l husûle gelmemiş olsa zarar-ı a'zam bir emr-i âhâr zuhûr eder idi i'tikādıyla alâ külli hâl hamd ve şükre iştiğāl lâzımdır. Bu ism-i şerîfi cum'a gecesi yirmi lokma hubz ve nân üzerine ketb ve kırâatla ekleden adama halâyık meshûr olmak hâssasındandır.

[483] NP, 36[a]:+ kendüden insâf edip bir emr-i münkere mübâşir ve kasd-ı ızrâr-ı gayra mütecâsir iken.
[484] NP, 36[b]: + vâki'.
[485] NP, 36[b]: -ba'zı ulemâ.

كَمْ Kâfın fethi ve mîmin sükûnuyla. Kesîr ma‘nâsına olan[486] kem-i haberiyyedir. **أَرْدَى** Hemzenin fethi ve rânın sükûnu ve dâlın fethi ve meddiyle fi‘l-i mâzî-i mu‘tellü’l-âhir olup “Helâk eyledi.” ma‘nâsınadır. **ظَلُوم** Sabûr vezninde sîga-ı mübâlağadır. Zulm ve bîdâdı kesîr olan sitemkâra denir. **خَذَّل** **“**Erdâ” üzerine ma‘tûf olarak “Hızlâna düşürdü, mahzûl eyledi.” ma‘nâsınadır ki lügat-ı *Tercümân-ı Sıhâh*’ta خَذَّلَ زَيْدٌ عَنْ عَمْرٍ وَاَصْحَابِهِ تَخْذِيلًا أَيْ حَمَلَهُمْ عَلَى خِذْلَانِهِ [Zeyd, Amr’ı ve arkadaşlarını hızlâna terk etti yani onları yardımsız bıraktı.] ile ta‘rîf olunmuştur. Ba‘zı nüshada “zalûmen ve cendelen” görüldü. Cendel cîmin fethi ile hıcâre ve taş demek olmağın bu sûrette alâ tarîki’l-istiâre “taş yürekli zâlim” demek i‘tibârıyla zalûm üzerine atıf lâzım gelir. Yâhûd zalûmun tahassun ettiği ve müstenid olduğu mahal ve me’vâ murâd olunur. Allâh a‘lem. [487]

Meâl-i Beyt: “ Zâlimin bana olan mezâlim ve teadiyyâtından hâkim-i adl olan Allâh Zü’l-Celâl’e şikâyet ederim ki ol ezelen ve ebeden adâlet sıfatıyla muttasıf olmakla hakîkatte kendi nefislerine zulmedip envâ-ı günâh ile alevde olan **[42ª]** nîce kimseleri ihlâk eylemiş ve derbeder ve mahzûl kılmıştır.” demek olur.

Tenbîh: Zulm hürmet ve şenâat cihetiyle ekber-i kebâirden idiği edille-i vâzıha ile sâbit olduğuna ve وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَ بَيْنَهُ حِجَابٌ [Mazlûmun bedduâsından sakın. Çünkü onun bedduâsıyla Allâh’ın arasında perde yoktur.][488] ve وَاتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا تَصْعَدُ كَأَنَّهَا شَرَارَةٌ [Mazlûmun bedduâsından sakının. Çünkü o kıvılcım gibi (göğe) yükselir.][489] hadîs-i şerîflerinde ve sâir âsâr ve ahbârda sarâhat ve delâlet bulunduğuna binâen Cenâb-ı Azîz-i Zû-İntikām âcilen ve âcilen ahz-ı intikām-ı mazlûm edeceği iştibâh ve zalemeye meyl ve rükûn dahi âyet-i kerîme-i وَلاَ تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ (Hûd, 11/113) [Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur.] nehyiyle harâm ve günâh olmakla beherhâl o mekūlelerden tebâud ve mücânebet eylemek

---

[486] NP, 36[b]: +kesîr ma‘nâsına olan.

[487] NP, 37[a]: -Allâh a‘lem.

[488] وَاتَّقِ دَعْوَةَ المَظْلُومِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ şeklinde şu kaynaklarda geçmektedir: Buhârî, Zekât, 1496; Beyhakî, **es-Sünenü’l-Kübrâ**, IV, s.161, 7276.

[489] اتقوا دعوة المظلوم فإنها تصعد إلى السماء كأنها شرارة şeklinde şu kaynakta geçmektedir: **Keşfü’l-Hafâ**, I, s.39 (75).

lüzûmu vâreste-i kayd-ı cidâldir. Hafazanallâh teâlâ. İmdi[490] bu beyti teshîr-i kulûb için Adl isminde muharrer olduğu[491] vecihle kırâat eylemek menkūldür. İntehâ.[492]

24

لَطِيفٌ بِحَالِي رَاحِمٌ لِشَكِيَّتِي

خَبِيرٌ بِضُعْفِي إِنْ تَضَايَقْتُ حَلَّلَا

[Kullarının muhtâç olduğu eşyâyı kemâl-i rıfk u sühûletle îsâl ü ihsân eden ve avâkıb u hafâyâ-yı umûra vâkıf u âlim olan Rabb-i müteâl hazretleri benim hâlimi bilir, bana lütf u inâyetiyle muâmele ve şikâyetlerime rahmet ü ra'fetle mukābele eder. Benim za'fımı bilir. Müşkilât ü muzâyakaya, fakr u fâkaya dûçâr olursam kemâl-i sühûletle müşkilâtımı halleyler. Bana dest-gîr ü müderris olur.][493]

اَللَّطِيف Esmâ-i hüsnâdandır. Mübtedâ-ı mahzûfun haberi olur. "Ente Latîf" takdîrindedir. Lütf taraf-ı ıbâddan mahlûkātına rıfk ve nüvâziş ve mülâyemet üzere muâmele eylemek ve cânib-i Hak'tan ıbâdına rıfk ve suhûlet vechiyle murâdını kendisine îsâl ve ihsân etmek ma'nâsına olmakla Latîf ism-i fâil bünyesiyle bu ma'nâyı mütezammın ya'nî "Hak Teâlâ ıbâdının muhtâç olduğu şeyleri min gayr-i tekellüf ve meşakkat onlara îsâl ve i'tâ eder." demek olup ba'zılar hafâyâ ve dekāyık ve avâkıb-ı umûra âlim ve dânâ ma'nâsıyla tefsîr etmişler. Ma'nâ-yı ûlâya göre bu ism-i şerîften abdin hazzı tarîk-i hak ve hidâyete da'vette herkese rıfk ve lutfetmek **[42^{b}]** olup hâssa-ı ism-i şerîf def'-i âlâm ve ekdâr eylemektir.[494]

Bir kimesne pâk âbdest alıp murâd eylediği hayırlı nesneye niyet ile günde yüz kere yâhûd yüz seksen üç kere zikreylese sıkıldığı şeyden kendisine vus'at geleceği ve husûl-ı murâdıyla mesrûr ve ber-murâd olacağı Şeyh Ahmed Bûnî ve sâir meşâyıh ve fuhûlden mervî ve menkūl olduğundan gayrı te'sîr pend ve tezkîri dâfi' şevâğıl-ı kürûb-ı

---

[490] NP, 37^{a}: -imdi.
[491] NP, 37^{a}: -olduğu.
[492] NP, 37^{a}: +intehâ.
[493] Şükrî, s. 11.
[494] NP, 37^{b}: -Minhüvât: Evkāt-ı şedâidde يَا لَطِيفُ أَسْأَلُكَ اللُّطْفَ فِيمَا جَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ duâ-ı celîli icâbetle meşhûr erbâb-ı basâyır olmakla bir kimse külle yevm bu duâyı yüz dört kere okusa harekât ve sekenâtında onunla meltûf ve şerr-i havâdisten masûn ve me'mûn olacağı muhakkaktır.

kulûb olan âlim-i âmil mürşid-i kâmil ârif-billâh vâkıf-ı sırr-ı ser-bestei't-turuk ilallâh üstâd-ı meşâyıh Ebû Alî Lehcet[495] Şeyh Alî Behçet[496] -tavvelallâhu bekāhu ve zâde takvâhu- hazretlerinin bu fakîre işâret-i aliyyeleri üzere lede'l-iktizâ' kirâran ve murâden yedi yüzden yedi noksân olarak altı yüz doksan üç kere "bismillâhi'l-latîf" zikri dahi pek hoş gelmiş ve merhem-i mâhi'l-hem hâssası mülteim-i cerîha-ı fuâdım olmuştur. Fahfaz!

لِشَكِيَّتِي Râhim lafzına müteallık olup; şekiyye, ğaniyye vezninde ve'ş-şikâye hikâye vezninde "bir kimse za'f-ı hâlini ihbâr ve bes ve hüzn izhâr eylemek" ma'nâsınadır.اَلْخَبِير Esmâ-i hüsnâdandır. Cevherî, Habîr'e "âlim" ma'nâsı verir lâkin ilm-i hafâyâ-yı bâtınaya muzâf oldukda ona haber ve sâhibine habîr derler. Vâcibü'l-Vücûd hazreti zevâhir-i ulûma alîm olduğu misillü bevâtının dahi küllîsini alîm ve habîrdir. Bu takdîrce Habîr, sıfât-ı zât olup "muhtebir" ma'nâsı verilir ise de sıfât-ı ef'âldir.[497] Fefhem. Bu ism-i şerîfin hâssası her bir şey'e husûl-ı ihbâr olmakla bir âdem yedi gün zikrine müdâvemet eylese murâd eylediği haberlerin küllîsini rûhânîler gelip haber verir. Ve ziyâdece **[43ª]** kırâat eden kimse eydî-i zalemeden ve şurûr-ı halktan ve şerr-i nefs-i emmâreden bi-iznillâh teâlâ halâs olur. Lafz-ı müşterek olduğundan habîrin abd-i fakîr üzerine icrâsını bi'l-ittifâk tecvîz buyurmuşlardır.إِنْ Harf-i şarttır. Tahkîk veyâhûd إِذْ[498] ma'nâsına ola. تَضَايَق Tefâul vezninde "daralmak ya'nî gam ve gussa ve fikr ve telâş ve fakr u fâka gibi şeylerden usrette kalıp sıkılmak" ma'nâsınadır. "Tezâyaktü" fi'l-i şart olur. حَلَّلَا Fi'l-i mâzî sîgasıyla " tahfîf ve teshîl eyledi" ma'nâsınadır.

Meâl-i Beyt: "Ey ulûhiyyet ve rubûbiyyette yektâ ve şerîk ve nazîrden muarrâ ve müberrâ olan Mevlâ'm! Sen Azîmü'ş-Şân hâl-i âcizânemi bilerek lutf u inâyet ve sana olan şikâyetime rahm ve ra'fet edici ve za'f ve zebûnluğumdan güçlüklere düşüp sıkıldığımda destgîrlik eyleyip kurtarıcı sultân-ı lâ-yezâl ve Rabb-i Rahîm'sin. Nef'an

---

[495] Inde'l-meşâyıh Ebû Alî Dekkāk hazretlerinin lakabı, üstâddır.

[496] Nakşbendî ve Mevlevî şeyhi olan Alî Behçet Efendi, Selimiye dergahı şeyhliği yaptı. Devrindeki pek çok alim ve devlet adamı üzerinde nüfuza sahip idi. (Nihat Azamat, "Ali Behcet Efendi", **DİA**, II, s.382-383.)

[497] NP, 38ª: ef'âldendir.

[498] NP, 38ª: أِ.

ve zarran nefsine mâlik olmayan ben zaîf ve bîçâre kuluna lutf u ra'fet eyle" demek olur. Bu beyt usrun yüsre tebdîli için kırâat olunduğu menkūldür. İntehâ.[499]

25

وَلَازِلْتُ أَهْفُوا وَالْحَلِيمُ مُسَتِّرٌ

وَرَبِّي عَظِيمُ الْعَفْوِ[500] إِنْ زِغْتُ أَمْهَلَا

[Ben hevâ-yı nefs-i emmâreye uyarak irtikâb-ı maâsîden ve rızâ-yı Bârî'ye muhâlefetten hiçbir vakit hâlî ve fârig olmadım. Hâl bu ki usât u müznibînin ukūbetinde acele etmeyen Allâh azîmü'ş-şân ben müznibi mücerred lütf u keremiyle setreyledi. Zelle vü hatâlarımı keşf ile beni rüsvâ eylemedi. Azameti tasavvur u hayâle sığmayan Hüdâ-yı müteâl afv-ı azîm sâhibi olduğundan ben miskîn istikāmetten inhirâf ile günâhlar işledikçe derhâl muâheze etmeyip inâyeten ben âciz-i pür-taksîre imhâl ü müsâmaha ile muâmele buyurdu.][501]

لَازِلْتُde olan lâ nâfiye, "ziltü" "zâle"den nefs-i mütekellim vahde sîgası olup zevâl dahi bir nesneden[502] ayrılmaya denildiğinden "lâ ziltü" demek "zâil olmadım ya'nî müddet-i hayâtımda fârig olup boşalmadım" demektir. **أَهْفُوا** zâlenin haberi makāmında cümle-i fi'liyyedir. Hefve "bir adamın ayağı kayıp sürçmek ve hevâ-yı nefse uyup gitmek" ma'nâlarına olduğundan **[43b]** "ehfû"dan murâd-ı mütekellim "ben hevâ-yı nefs-i emmâreye uyup kendim ve rızâya muhâlif iş tuttum" demek olduğu zâhirdir. **اَلْحَلِيمُ** Hilm ile muttasıf olan Bârî Teâlâ'nın esmâ-i hüsnâsındandır. Hilm sıfât-ı beşeriyyeden olduğu sûrette ezâ üzerine sabrı mûcibe olan kuvvet yâhûd heyecân-ı gazabdan nefsi zabdeden hâlet ma'nâlarınadır. Ammâ Hak Teâlâ hazretinin sıfatı olan hilm تَرْكُ الْاِنْتِقَامِ أَوْ تَعْجِيلٍ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ [Gücü yettiği hâlde intikām ve aceleyi terk etmek] ta'rîfiyle muarref olduğuna binâen ma'nâ-yı ism-i kerîm-i Halîm "usât-ı ıbâd ve müznibîne her ân intikām ve ukūbete muktedir iken hikmet-i bâliğa-ı ilâhiyyesine acele etmez" demek olur. Bu ism-i şerîften abd-i mü'minin hazzı keyz-ı gayz ve nâr-ı gazabı

[499] NP, 38b: +intehâ.
[500] NP, 38b: العَفْوَانِ.
[501] Şükrî, s. 11.
[502] NP, 38b: bir nesne yerinden.

ıtfâ ile “tahallakū bi-ahlâkillâh” tahtına dâhil ve bu takrîb ile afv-ı Halîm-i Afuv ve Rahîm’e nâil olmaktır. **Şi‘r**:

تَأَنَّ فِي الشَّيْئِ إِذَا رُمْتَهُ[503]
لِتَعْرِفَ الرُّشْدَ مِن الغَيّ
لَا تَتْبَعَنَّ كُلَّ دُخَانٍ تَرَى
فَالنَّارُ قَدْ تُوقَدُ لِلْكَيِّ
وَقِسْ عَلَى الشَّيْئِ بِأَمْثَالِهِ
بَدِّلْ لَكَ الشَّيْئَ عَلَى الشَّيْئِ

[Bir şey istediğinde doğruyu yanlıştan ayırmak için teennî ile hareket et. Gördüğün her dumana tâbi olma. Ateş dağlamak için tutuşturulur. Bir şeyi benzerleri ile kıyâs et. Kendin için bir şeyi başka bir şeyle değiştir.]

Nesr: Lâkin ba‘zu’l-hilm zü’l-misli üzere olur olmaz mahalde ızhâr-ı hilm eylemek mûcib-i zillet ve adem-i iktidâra hamletmekle a‘dâ-ı bî-insâfa bâis-i tağallub ve şirret olmakla beherhâl iktizâ-ı maslahata göre hareket lâzımdır. **Şi‘r**:

إِذَا كُنْتَ بَيْنَ الْحِلْمِ وَالْجَهْلِ قَاعِدًا
وَخُيِّرْتَ أَيّاً شِئْتَ فَالْحِلْمُ أَفْضَلُ
وَلكِنْ إِذَا أَنْصَفْتَ مَنْ لَيْسَ مُنْصِفًا
وَلَمْ يَرْضَ مِنْكَ الْحِلْمُ فَالْجَهْلُ مِثْلٌ

[Eğer hilim ve cehâlet arasında otururbut ve kafan karışırsa hangisini seçersen seç (ve bil ki) hilim efdaldir. Lâkin insâflı olmayana insâf edersen hilim senden râzı olmaz. Cehâlet de böyledir.][504]

مُسَتِّرٌ Tef‘îl bâbından ism-i fâil bünyesiyle “örtücü” ma‘nâsına olup “Halîm” mübtedâsının haberidir.**اَلْعَظِيمُ** Haysiyet, kudret ve şân ile kusâ-ı merâtıb-ı azame ve kibriyâya **[44ª]** bâliğ olan Allâh Zü’l-Celâl’in esmâ-i hüsnâsındandır. “Rabbî”nin haberi olur. Lügatte “a‘zamu’l-emri fahmuhû” ile müfesser olduğundan bu tefsîr ile Azîm iki ma‘nâya ıtlâk olunur. Ehadühümâ ızam-ı ecsâm ve kiber-i ecrâm olup sânî uluvv-i kadr ve ref‘-i menzilet ma‘nâsınadır ki mahsûs ve ma‘kūl de isti‘mâl olunur. Ve gayrullâha

[503] NP, 38[b]: -Minhüvât: اي إِذَا طَلَبْتَهُ إِذَا رُمْتَهُ.
[504] Minhuvât: Cehl bu mahalde hilmin hilâfı olup zıdd-ı ilm değildir.

ârız olan azamet azamet-i mutlaka olmayıp nebînin ümmeti hakkında ve şeyhin mürîdi indinde ve üstâdın şâkirdi yanında olan azametleri misillü bir şey'e izâfetle zâhir olur, azamet-i nâkısadır. Lâkin Allâh Teâlâ'nın azameti tarîk-i izâfetle ve cürm ve cesâmetle olmayıp kıdem ve vahdâniyyet ve kudret ve sâir sıfât-ı zâtiyye ve selbiyyesiyle bir azamet-i mutlakadır ki künhünü basar ve basîret ihâta etmez. Ve havsala-ı tasavvur-ı insâna sığmaz. سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمّا يَصِفُونَ [Allâh onların vasıflandırmalarından münezzehtir.]

Bu ism-i şerîften abdin hazzı azamet ve kibriyâ Allâh Teâlâ'ya mahsûs olduğunu bilip nefsini gayr üzerine azîm görmemek ve kibr ve münâzaa eylememektir. Hâssası kalben zikr ve kırâatını teksîr edenler beyne'l-akrân ızz u şân bulmak ve muhtazar olmayan hastaya bür' ve şifâ gelmektir. Hayât-bahş-ı hasta-dilân-ı âlem -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz hazretleri gam ve gussa hâletleri vaktinde "lâilâhe illallâhu'l-azîmü'l-halîm lâilâhe illallâhu rabbü'l-arşi'l-azîm lâilâhe illallâhu rabbü's-semâvâti's-seb'i ve rabbü'l-arşi'l-kerîm" buyurdukların İmâm Buhârî ve Müslim –rahımehumallâh- İbn-i Abbâs -radıyallâhu anh- hazretlerinden rivâyet ederler. إِنْ زِغْتُ[505] de olan "in" zamân-ı mâzîye delâlet eden "iz" ma'nâsınadır. "Zi'tü" zânın [44b] kesri ve ğaynın sükûnu ve tânın zammıyla fi'l-i şart olup "izâ" ile ma'nâsı "hak ve istikāmetten udûl ve meyl-i günâh ettiğimde" demek olur. أَمْهَلَ Mâzî bünyesiyle cezâ mahallinde cümle-i fi'liyye olup ma'nâsı ma'lûmdur.

Meâl-i beyt: "Ben günâhkâr ve mücrim ve âsî müddet-i hayâtımda rızâ-ı şerîfine muhâlefetten hâlî olmadım. Ancak hilm ile muttasıf olan Rahmân ve Rahîm ve Sübhân-ı Azîm, ben kulunu lutf u keremiyle setreyledi. Ve ol Mevlâ-yı Kerîm ulu afvıyla hilm sâhibidir ki ben azıp muhâlefet ve irtikâb-ı günâh ve kabâhat ettikçe beni fi'l-hâl muâheze etmeyip imhâl ve te'hîr ile muâmele eyledi. " demektir. Te'hîrde hikmet –Allâh a'lem- tevbe ve istiğfâra vakit olsun içindir. Zîrâ cân hulkūma gelinceye kadar mü'minin tevbesi makbûldür. Bu beyti kitâbet ve su ile gusleyledikten sonra ol suyu hazîne ve âlât-ı hazîne üzerine pâşîde kılsalar âsâr-ı bereket nümâyân ola. Ve

[505] "Lâilâhe illallâhu'l-azîmü'l-halîm lâilâhe illallâhu rabbü'l-arşi'l-azîm lâilâhe illallâhu rabbü's-semâvâti ve rabbü'l-arzi ve rabbü'l-arşi'l-kerîm" şeklinde şu kaynaklarda geçmektdir: Buhârî, Deavât, 6346; Müslim, Zikr, 83.

râkib-i sefîne olanlar keştîye reşheyleseler âfât-ı ğark ve zarktan sâlim olup sâhil-i selâmet ve necâta ererler diye Zerrûk-ı Fâsî risâlesinde tahrîr eder.[506] İntehâ.[507]

26

غَفُورٌ أَقِلَّ وَاغْفِرْ ذُنُوبِي وَعَثْرَتِي

شَكُورٌ فَوَالِ الشُّكْرَ قَلْبِي الْمُغَفَّلَا

[Yâ vâsiü'l-mağfire! Sen azîmü'ş-şân zünûb-ı ıbâdı setredicisin. Günâhlarımı afv u mağfiret, zelle vü hatâlarımı üzerimden def' ü izâle et. Ey perverdigârım! Sen kullarının güzel amellerine hüsn-i mükâfât ve sevâb-ı cezîl ve hayr-ı kesîr ihsân edici müfîzü'l-lütf ve'l-cûdsun. Şükrü benim gāfil olan kalbime velî et ve beni şâkirîn zümresinden kıl.][508]

اَلْغَفُور Sabûr vezninde zünûb-ı ıbâdını setredip uyûb ve hatâyâsını yarlığayıcı Mevlâ-ı Müteâl hazretinin esmâ-i hüsnâsındandır. Mübtedâ-ı mahzûfun haberi olur. "Ente Ğafûr" takdîrindedir. Ma'nâsı **[45ª]** "Ğaffâr misillü kesîru'l-mağfirettir" demişler ise de "Ğafûr" lafzında olan mübâlağa cihet-i keyfiyyetten ve Ğaffâr'da cihet-i kemiyyetten olmak mülâbesesiyle beynehümâda olan fark-ı zâhirdir. Bu ism-i şerîfi salât-ı cum'a akîbinde yüz kere zikredenlerde âsâr-ı mağfiret zuhûru cümle-i havâstan olup hummâ ve veca-ı ra's ve sâir gûne marazı olan yâhûd kendüye hüzn gelen kimse bir varak-pâreye üç satır olarak her satırında "yâ Ğafûr yâ Ğafûr yâ Ğafûr" diye üç def'a imlâ ve ol satırları bel' yâhûd boynuna ta'lîk ve tahmîl eylese şikâyeti olan şeyden Allâh Teâlâ şifâ vereceği dahi mervîdir. Ebû Bekr es-Sıddîk -radıyallâhu teâlâ anhu- hazretleri namâzda okumak üzere Resûl-i Ekrem -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz hazretlerinden bir duâ ta'lîmini niyâz ettikde اَللّٰهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ [Allâh'ım ben nefsime çokça zulmettim. Günahları ancak sen bağışlarsın. Katından bir mağfiretle beni bağışla. Bana merhamet et. Şüphesiz sen Ğafûr'sun, Rahîm'sin.] oku diye ta'lîm ve tavsiye

[506] Zerrûk, s.189.
[507] NP, 40ª: +intehâ.
[508] Şükrî, s. 11-12.

buyurduklarını İmâm Buhârî ve Müslim -rahımehumallâh- hazerâtı rivâyet ederler.[509] **أَقِلَّ** Fi'l-i duâdır. "Def' ve izâle eyle" demek olur. Zîrâ "ekılle" nefy-i mahz makāmında müsta'meldir. Leff ü neşr-i gayr-i müretteb kāidesince "ekılle", "asret"e; "vağfir", "zünûb"a râci'dir. **ذُنُوب** Zâlın ve nûnun zammeleriyle günâh ve ism ma'nâsına olan "zenb"in cem'idir. **عَثَرَت** Aynın ve rânın fethaları ve tâ-ı müsellesenin sükûnuyla zelle ve hatâ ve maâyib ve masâyıb ma'nâlarınadır.

اَلشَّكُور Esmâ-i hüsnâdandır. Ma'nâ-ı zâhirîsi "çok şükr **[45b]** edici" demektir. Zîrâ şükr lügatte ni'met ve ihsânı bilip halka izhâr ve işâa ve muhsin ve mün'imi medh ü senâ eylemeye ve ol ni'meti mün'imin hoşlanmadığı yerlere sarf ve isti'mâlden mücânebet etmeye derler. Semeresi niam-ı mevcûdeyi kayd ve niam-ı maksûdeyi sayddır. Lâkin Hak Teâlâ tarafından isti'mâl olundukda a'mâl-ı hasene-i ıbâda mücâzât ve evâmir-i ilâhiyyesine itâat edip nevâhîden ictinâb eden kullarına senâ-ı cezîle irâde olunur. Bu cihetle ism-i Şekûr sıfât-ı zât ve sıfât-ı ef'âldendir. Vasf-ı münekker olarak abd-i münekker[510] üzerine icrâsı câizdir. Ebû Dâvûd ve Tirmizî -rahımehumallâh- Ebû Hureyre -radıyallâhu anh- hazretlerinden nakl-i rivâyet eyledikleri üzere لَا يَشْكُرُ اللّٰهَ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ [İnsanlara teşekkür etmeyen Allâh'a şükretmez.][511] hadîs-i şerifinin ma'nâ-ı münîfesinde tabîatı ni'met-i nâsı küfrân olan kimse niam-ı ilâhiyyeyi dahi küfrân olup şükretmemek âdetidir. Yâhûd[512] insân ihsân-ı nâsa şükretmeyip küfrân olduğu vakitte onun ihsân-ı Bârî'ye olan şükrünü Bârî Teâlâ hazreti kabûl etmez. Ehad-i emrinin âhara ittisâli vardır diye ulemâ-ı ızâm iki vecih üzere tahrîr ve inhâ etmişler. Bu bir bahs-i dakîk olmakla tafsîlini bilmek murâd edenler İmâm Gazzâlî merhûmun *İhyâ-ı ulûm*'unda basteylediği kitâbu'ş-şükre nazar edeler.

Bu ism-i sâmînin hâssası tezâyüd-i ni'met ve vücûd-ı sıhhat ve âfiyet olduğu لَئِن شَكَرْتُمْ لأَزِيدَنَّكُمْ (İbrahim 14/7) [Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim.] âyet-i kerîmesinden ma'lûm ve vücûdunda ta'b ve sikal ve zıyk-ı nefse ve zulmet-i ayna mübtelâ olanlar kırk bir def'a yazıp bedenine mesh yâhûd **[46a]** su üzerine

[509] Buhârî, Ezân, 834 vd.; Müslim, Zikr, 48.
[510] NP, 40b: -münekker.
[511] Ebû Dâvûd, Edeb, 4811; Tirmizî, Bir ve Sıla, 1954.
[512] NP, 40b: +yâhûd.

kırk bir kere kırâat edip ba‘de ol suyu içse ve yüzüne dahi mesheylese bi-iznillâh teâlâ kendisine bür’ geleceği ashâb-ı havâssın muharrerâtından münbesıt ve mefhûmdur.

فَوَالِ de olan fâ şarta cevâb makāmında olur. “Vâli”, “yaklaştır ve dostlaştır ya‘nî sevdir” ma‘nâsına fi‘l-i duâdır. Şükr bunun mef‘ûlü olur. **مُغَفَّلَ** Tef‘îl bâbından ism-i mef‘ûl sîgasıyla kalbin sıfatı olup “gāfil ve bîhaber olmuş” ma‘nâsı verilir.

Meâl-i beyt “ Ey ma‘bûd-ı vâcibü’l-vücûd ve ey mahmûd-ı fâizü’l-lutf ve’l-cûd olan Rabb’im! Sen azîmü’ş-şân uyûb ve zünûb-ı ıbâdını yarlığayıcı Tanrı’sın. Maâyıb ve masâyıbı üzerimden def‘ ve izâle eyle. Amel-i kalîl üzerine sevâb-ı cezîl ve hayr-ı kesîr vericisin. Şükreylemekliği dahi benim gaflette olan derûnuma sevdirip dâimâ şâkirînden kıl.” demek olur. Bu beyti emrâzdan emân ve illet-i nefsâniyyetten rehâ ve halâs olmak için okudukları mezkûr ve menkūldür. İntehâ.[513]

27

وَأَعْلِ مَقَامِي يَا عَلِيُّ فَلَمْ أَزَلْ

بِكِبْرِكَ قَدْرِي يَا كَبِيرُ مُبَجَّلَا

[Ey uluvv-i şânına ve zât u sıfâtındaki ulviyyete hadd u pâyân olmayan Allâh! Dâreynde benim kadr u mertebemi âlî eyle. Ey büyüklüğünü akl-ı beşer idrâk edemeyen Allâh-ı ekber! Senin azametinin tecellîsiyle dâimâ celîlü’l-kadr olayım.][514]

أَعْلِ Elifin fethi ve lâmın kesriyle fi‘l-i duâdır. “Sen âlî eyle” ma‘nâsı verilir. Mâkabline ma‘tûftur. **مَقَام** Merâm vezninde duracak yer mevziü’l-kıyâm ma‘nâsına olup bu mahalde rütbe-i izzet ve kudret ve hürmet murâddır. Yâ-ı mütekellime muzâf olarak i‘lânın mef‘ûlüdür. **اَلْعَلِيُّ** Esmâ-i hüsnâdandır. Uluvdan müştak sîga-ı fâil olarak mekân ve cihâttan münezzeh olan Allâh Teâlâ’nın uluvv-ı şânı fevkinde rütbe[515] olmayan **[46^{b}]** mertebe-i refîa ile bülend ve âlî yâhûd zât ve sıfât ve ef‘âlinde ukūl-ı beşeriyye ve melekiyyenin medârik ve müntehâsından mürtefi‘ demektir. Bu ism-i şerifin hâssası

[513] NP, 41^{a}: +intehâ.
[514] Şükrî, s. 12.
[515] NP, 41^{b}: +rütbe.

esâfil-i umûrdan eâlî-i umûra tereffu‘ ve tefevvuk olmakla sağîru’l-kadr olanlar yazıp başına ta‘lîk eylese kebîrü’l-kadr olur. Ve garîbü’d-diyâr olanlar üzerinde götürse sâlimen ve ğānimen akrabâsıyla buluşur. Fakîr olan üzerinde bulunsa gınâyı câlib olur diye tahrîr ve işâret eylemişlerdir. قَدْر Bedr vezninde miktâr ve meblağ ve tâb u tâkat ve gınâ ve yesâr ve zûr ve kuvvet ve bir nesneye güç yetmek ve tedbîr-i husûs eylemek ma‘nâlarınadır. اَلْكَبِير Esmâ-i hüsnâdandır. Lügatte uluvv-ı şân ve rütbe cihetiyle ulu ve büzürk demektir. Hak Bârî Teâlâ’da zü’l-kibriyâ ma‘nâsına olur ki cenb-i kibriyâsında her şey’ sağîr ve hakîr ve zât-ı ecel ve a‘lâsı müşâhede-i havâs ve idrâk-i ukūldan hâriç olarak ezelen ve ebeden devâmî-ı kemâl-ı zât ve kemâl-ı sıfât-ı[516] vücûduyla Kebîr’dir. Bu ism-i şerîfin hâssası zâkir-i dâimine feth-i bâb-ı ilm ve ma‘rifet ve a‘yün-i nâsta kiber ve azamet olduğundan fazla taâm üzerine okunup ol taâmdan zevcân-ı bâridâna ziyâfet ve it‘âm eyleseler beynlerinde musâlaha ve muvâfakat husûlü dahi cümle-i havâssındandır. مُبَجَّل Tef‘îl bâbından muazzam ma‘nâsınadır. “Felem ezel”e haber olur.

Meâl-i beyt “Ey ezelen ve ebeden uluvv-ı şân ve kibriyâ sıfatlarıyla muttasıf olan Mevlâ-ı Müteâl! Rif‘at-ı dâreyn ile benim rütbemi refî‘ ve âlî eyle ki ben kulun dahi lâ zâle senin ululuğun tecellîsiyle âlî ve azîmü’l-kadr **[47ª]** olayım.” demektir. Bu beyti sağîr bâliğ ve fakîr ganî olmak ve garîb şemlini cem‘ eylemek niyetiyle yazıp bedenlerine ta‘lîk eyledikleri menkūldür. İntehâ.[517]

28

حَفِيظٌ لِرُوحِي لَايَؤُدُكَ حِفْظُهَا

مُقِيتٌ فَكُنْ لِلْقَلْبِ يَارَبِّ مُرْسِلَا

[Yâ Rabbe’l-âlemîn! Zât-ı akdesin bütün kâinât ve mâ-fîhâyı hıfz edicisin. Benim rûhum şöyle dursun zât-ı ulûhiyyetine bütün yerlerinn ve göklerin hıfzı sıklet ü zahmet vermez. Yâ Allâh! Sen cemî‘-i mahlûkātın ve ervâhın akvâtını in‘âm u ihsân

[516] NP, 41[b]: -sıfât-ı.
[517] NP, 42[a]: +intehâ.

edicisin ve her şey'e muttali' u kādirsin. Benim kalbime kūt u kuvvet irsâl ü ilkā eyle.][518]

اَلْحَفِيظ Arz ve semâda olan eşyâdan bir şey'in hıfzından baîd olmayan Hakk'ın esmâ-i hüsnâsındandır. "Mevcûdâtı dilediği müddette ihtilâl ve zevâlden hıfz ve harâset edici" ma'nâsı verilir. Yâhûd مُدَبِّرُ الْخَلْقِ وَمُخَلِّصُهُمْ عَنِ الْمَهَالِكِ [yaratılmışları idâre eden ve tehlikelerden kurtaran] ma'nâsına faîl bi-ma'nâ fâil i'tibâr olunur. Mübtedâ-ı mahzûfun haberidir. "İlâhî ente hafîz" takdîrindedir. Bu ism-i şerifi zikreden kimseye düşman hamle edemez. Hattâ bir adam yazıp gerdanına ta'lîk etse haşerât ve sibâ'dan kendisine bi-iznillâh teâlâ zarar ve ziyân erişmez. Mâ' ve nâr ve ins ü cin ve fez'-i bâtın ve kelâm-ı ehad ve harâmdan havfedenlerin her biri külle yevm on kere kırâat etmek kâfîdir diye yazmışlar. Abd-i mü'minin bu ism-i şerîften hazzı bida' ve hevâya ittibâ'dan kalbini ve şehevât-ı nefsâniyyeye ittibâ' ve inkıyâddan cevârihini hıfzetmektir. Vallâhu'l-muvaffık.

لَا يَؤُدُكَ de olan lâ, nâfiye ve "yeûdü", fi'l-i muzâri' ve kâf, kâf-ı hitâbdır. Âyet-i kerîme-i لاَ يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا (Bakara, 2/255) [Onları korumak kendisine zor gelmez.] yi لَا يُجْهِدُهُ وَلَا يَثْقُلُهُ وَلَا يَشُقُّ عَلَيْهِ [onu yormaz, ona ağır gelmez, zor gelmez] ile tefsîr etmiş olduklarına binâen bu mahalde "lâ yeûduke"nin ma'nâsı "İlâhî senin zât-ı ulûhiyyetine sıklet ve meşakkat vermez" demek olur. **حِفْظُهَا** nın zamîri "rûh"a râci'dir. **اَلْمُقِيت** Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri "Allâh Teâlâ eşbâh ve ervâha **[47b]** akvât-ı bedeniyye ve rûhâniyyeyi halk ve îsâl edici" demek olur. Yâhûd delâlet-i âyet-i وَكَانَ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا (Nisâ,4/85) [Allah'ın her şeye gücü yeter.] ile muttali' kādir ma'nâsı verilir. Ve bu sûrette ma'nâ kudret ve amele râci' ya'nî vasf bi'l-Mukît iki ma'nâyı câmi' olmak hasebiyle yalnız vasf-ı Kādir'den ve yalnız vasf-ı Âlim'den etem olup terâdüften kurtulur. Lâkin haber-i "kâne" olan "mürsilâ" karînesiyle bu mahalde ma'nâ-ı ûlâ murâd olunur. Hafîz üzerine ma'tûf ve i'râbı onun gibidir.

İsm-i şerîf-i mezkûrun hâssası zâkir-i dâimine vücûd-ı kuvvet ve kudret olmakla meşakkat-ı gurbete sabrı olmayan ve ebnâ-ı sebîlden kendi ile berâber hemrâh olan tıfl-ı sağîrin bikâsından girdâb-ı ızdırâba düşen kimseler bir bardak üzerine yedi

[518] Şükrî, s. 12.

kere kırâat eyledikten sonra yazıp ol bardaktan su içmek vahşet-i seferden emniyyet îrâs edeceği ve tıfl-ı sağîre içirildikde bikâsına sükûnet geleceği ve sâim olan kimse kezâlik kırâat ve toprak üzerine kitâbet eyledikten sonra pâk su ile ıslatıp şemmeylese kendüye za‘f veren hâleti giderip bi-iznillâh teâlâ kuvvet bulacağı mervîdir. Abd-i mü’minin bu ism-i şerîften hazzı it‘âm-ı ciyâ‘ etmek ve nâsa nef‘ vermektir.

Meâl-i beyt: “Yâ ilâhe’l-âlemîn ve yâ Rabbe’l-merbûbîn! Sen azîmü’ş-şân rûhumu halelden hâfız ve hıfzı sana ağırlık vermekten münezzeh olan Mevlâ! Ve cemî-i mahlûkātın akvât-ı yevmiyyelerini in‘âm edip rızıklandıran Hüdâ-ı veliyyü’l-âlâsın.[519] Dil-hâhım olan kūt ve kuvvet-i kalbi irsâl ve in‘âm edici ol.” **[48ª]** demektir. Bu beyti vahşet-i seferden ve zarar-ı sibâ‘dan emîn olmak için kırâat yâhûd bedenlerine ta‘lîk eyledikleri menkūldür. İntehâ.[520]

29

ذِمَامُكَ حَسْبِي يَا حَسِيبُ فَأَحْمِنِي

وَأَنْتَ جَلِيلٌ كُنْ لِقَدْرِي مُجَلِّلَا

[Ey havâyic-i halâyıkı îfâ eden kesîrü’l-atâyâ! Umûrum sana mufavvazdır. Senin ahd ü emânın ve envâ‘-ı fazl u keremin bana kâfî vü vâfîdir. Ben bîçâreyi hıfz u himâye et. Yâ Rab! Sen celîl ü azîm nuûtuyla men‘ût kibriyâsın, iki cihânda benim kadr u şânımı i‘lâ et.][521]

ذِمَام Zâl-ı mu‘cemenin kesriyle “ahd ve emân ve hak ve hürmet ve fazl ve kerem” ma‘nâsınadır. Cem‘i “ezimme” gelir. **حَسْبِي** Hânın fethi ve sînin sükûnuyla “Bana kifâyet eder” demektir. “Zimâmüke”nin haberi olur. **اَلْحَسِيبُ** Emîr vezninde esmâ-i hüsnâdandır. Faîl bi-ma‘nâ müf‘il i‘tibârıyla Allâh Teâlâ كَافِي فِي الأُمُورِ وَوَافِي حَوَائِجِ الْجُمْهُورِ كُلِّهَا [haller ve işler husûsunda yeten ve cumhûrun tüm ihtiyaçlarını karşılayan]demek iktizâ eder. مُحَاسِبٌ لِلْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ [yaratılmışları kıyâmet günü hesaba çeken] ma‘nâsını dahi iş‘âr etmişler. وَاللّٰهُ تَعَالَى حَسْبُ كُلِّ أَحَدٍ وَكَافِيهِ [Allâh Teâlâ her kimseye yeter ve ona

[519] NP, 42ᵇ: veliyyü’l-a‘lâ.
[520] NP, 42ᵇ: +intehâ.
[521] Şükrî, s. 13.

kâfidir.] İntehâ. Hafî olmaya ki lafz-ı Hasîb lügatte "sâhib-i haseb" ma'nâsına gelir. Ve haseb -sînin fethiyle- bir kişinin âbâ ve ecdâdı cihetinden fahr ve mübâhât tarîkiyle zikr ve ta'dâd eylediği mehâsin ve mefâhire ve alâ kavl mâl ve menâle ve dîn ve millete ve kereme ve fi'l ve amelde olan uluv ve şeref ve hüsn ve salâha ıtlak olunur. Ba'zıları indinde haseb sevded ve şeref ma'nâsınadır. Lâkin mecd ve şeref uluvv-ı nesebi olmayan kimseye sıfat olmak sahîh değildir. Vesselâm.

Bu ism-i şerîfin hâssası ensâb ve akrabâ sâhipleri beyninde îkā-ı emniyet olmağın kötü hem-civâr ve bed-karnâdan ve sereka ve isâbet-i ayn ve şerr-i adüv ve hâsidden havfeden kimesne yevm-i hamîsten ibtidâ ederek yedi gün ale't-tevâlî **[48^{b}]** tulû-ı şemsten mukaddem ve gurûbdan sonra yetmiş yedişer kere kırâat eder ise mahfûz olacağı mervîdir. Abd-i mü'minin bu isimden hazzı külle yevm ettiği a'mâlden nefsini muhâsebe eylemektir.

أَحْمِ Elifin fethi ve hânın sükûnu ve mîmin kesriyle fi'l-i duâ. Ve "Ahminî" nin ma'nâsı "beni himâyet eyle" demek olduğu rûşenâdır. اَلْجَلِيل Esmâ-i hüsnâdan ve Kuddûs gibi sıfât-ı tenzîhiyyedendir. "Ente"nin haberi olur. Celîl lügatte "ulu ve büzürk ve azîm" ma'nâsına olmağın biz onu azm-ı kadr u şânda gāyet ve tenâhî ma'nâsına müsta'mel olan celâl nuûtuyla tefsîr ederiz. Ya'nî "İzzet ve ilm ve kudret ve gınâ ve mülk ve takdîs sıfatlarıyla mevsûf Celîl-i Mutlak Cenâb-ı Hak -celle şânuhû-'dur" deriz.
Nazm:

بصفات كمال موصوفست
بنعوت جلال معروفست
باشد اسمای او چنین بسیار
كه بود بر تراز قیاس شمار
همه پاک از شروری واز شین
باذات او نه غیر نه عین

[Kemâl sıfatları ile vasıflanmıştır. Celâl vasıfları ile tanınmıştır. Onun böyle isimleri çoktur, saymakla bitmez. Şerden ve kötülükten uzaktır. (Sıfatları) Onun zatının ne aynıdır ne gayrı.]

Nesr: Bu ism-i Celîl ile ism-i Kebîr ve ism-i Azîm'in farkı şu vecihledir ki Kebîr, kâmil fi'z-zât ve Celîl, kâmil fi's-sıfât ma'nâsına olup Azîm, zât ve sıfâtta kâmil demektir. Fahfaz. Subh u mesâ zikr-i celîle devâm edenlerde bi-iznillâh teâlâ mehâbet husûlu cümle-i havâssından idiği menkūl ve cemî-i ahvâl ve akvâl ve ef'âlinde nefsine mehâbet ve kahr muâmelesi edenlere ahlâk-ı hamîde vürûdu me'mûldür. مُجَلِّل İsm-i fâil bünyesiyle "muazzım" ma'nâsınadır. "Kâne"den munsarıf olan "kün" fi'line haber olur. Ve mücellil an-asl buluta derler. Sehâb yağmur ile arz ve nebâtı bürüdüğü ve bürümesiyle azamet ve şeref verdiğinden **[49ª]** istiâre olunmuştur.

Meâl-i beyt: " Ey mükâfâtı bî-nihâye olan Rabb'im! Cemî-i umûrum sana müfevvaz olmakla envâ-ı fazl ve emânın bana kâfîdir. Ben bî-çâre ve âciz kulunu himâyet eyle. Ve sen celâl nuûtuyla men'ût celîlü'ş-şânsın. Benim kadr u şânımı dahi iki cihânda ululayıcı ol." demektir. Bu beyti Hasîb ve Celîl ism-i şerîflerine mahsûs olan havâs ve husûs-ı muharrere için kırâat ve misk ve za'ferân ile yazıp bedenlerine ta'lîk ederler.[522]

30

كَرِيمُ الْعَطَايَا يَا رَبِّ أَجْزِلْ عَطِيَّتِي

رَقِيبٌ عَلَى الْأَعْدَاءِ تَكْفِي إِذاً عَلَا

[Bilâ-suâl velâ-vesîle va'dini îfâ ve vaîdini afveden kesîrü'l-atâyâ! Benim atıyyemi, mükâfâtımı müzdâd eyle. Yâ Rab sen hâfız u nigehbânsın. Nefs-i emmâre, hâsid, bağîz gibi düşmanlarımın bana karşı harekâtına nâzır ve basîrsin. Bunların tecâvüzkârâne harekâtına senin hıfz u sıyânetin kâfî vü vâfîdir.][523]

اَلْكَرِيم Esmâ-i hüsnâdandır. "Ente Kerîm" takdîrinde olur. Tefsîri min gayr-i mes'ele ve lâ vesîle ikrâm ve i'tâ edici yâhûd va'dine vefâ ve vaîdini afveyleyici demektir. Zîrâ kerem ile Hazret-i Bârî izz-i şâna vasıflandıkda ihsân ve in'âm ve lütfu murâd olunur. İnsân vasıflansa ondan zâhir olan hısâl-ı hamîde ve kerem ve afv ve semâhat misillü ef'âl-i pesendîde maksûd olur. Ve eseri zuhûr eylemedikçe Kerîm ıtlâk

[522] NP, 44ª: eyledikleri mervîdir.
[523] Şükrî, s. 13.

olunmaz. Kerîm usûl cihetinden olmayıp zâtı ve nefsi olur.Ve إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ (Hucurât,49/13) [Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.] âyet-i kerîmesi mûcibince kemâl-i vera‘ ve takvâ ile muttasıf olan ademe “ekrem” ıtlâk olunduğunun vechi -Allâhu a‘lem- budur ki kerem ef‘âl-i mahmûdeden ibâret ve ef‘âl-i mahmûdenin enfes ve eazzı kendisiyle eşref-i vücûh kasdolunan fi‘l ve eşref-i vücûh dahi kendisiyle rızâ-ı Bârî kasdolunan vecih olmakla bir kimse **[49^{b}]** mehâsin-i ef‘âliyle vech ve rızâ-ı ilâhîyi kemâliyle kāsıd ve tâlib olsa lâ-cerem etkā ve ekrem olur. İşte kerem-i insân bu sûretle ıyân olup ancak Allâh Teâlâ zâten ve vasfen ve fi‘len Kerîm’dir deriz ve öyle biliriz. Bu ism-i Kerîm’in hâssası “Kerem ve ikrâm olmağın bir kimse firâşına girdikde zikr ve kırâat ederek uyumaya müdâvemet eylese Allâh Teâlâ hazreti kulûb-ı nâsa ol kimsenin ikrâmını ilkā eder.” diye yazmışlar. Bundan abd-i mü’minin hazzı alâ kadri’t-tâka vücûh-ı ikrâm ile nâsa min gayr-ı suâl ikrâma sa‘y etmektir ki hattâ huluk-ı Kerîm ile mütehallık ola. İntehâ.

عَطَايَا Atıyyenin cem‘idir. Atıyye bahş tarîkiyle verilen vergiye denir. Kerîm’in muzâf ileyhidir. **أَجْزِلْ** Fi‘l-i duâdır. “Sen cezîl eyle” demektir ki cezîl ve cezl kesîr ve azîm ma‘nâsınadır. **اَلرَّقِيب** Rânın fethiyle, Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîrinde “hâfız ve nigehbân” demişler ki Hak Teâlâ بِحَيْثُ لَا يَعْزُبُ عنْ عِلْمِهِ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ [ilminden yerde ve gökte zerre miktarının bile gizli kalmaması açısından] cemî-i ezmân ve ahvâl ve emâkinde müdebbir ve mütenebbihe muhtâç olmayarak eşyânın küllîsini görücü ve hıfz ve harâset edicidir. Tâife-i aliyye-i sûfiyye indinde murâkabe dahi bu ma‘nâya olmağın imdi Hak Teâlâ hazreti ale’d-devâm kulları üzerine muttali‘ olduğunu abd mülâhaza ve cemî-i evkātta satavât-ı ukūbet-i ma‘bûd bi’l-haktan havfederek beherhâl rızâ-ı Bârî tarafını muhâfazaya iştigāl ile nefsini muhârese eylemek lâzımdır.

Bu ism-i şerîf-i Rakîb’in hâssası hıfz-ı mâl ve ıyâl olmakla mâl zâyi‘ olan kimesne kırâatını **[50^{a}]** teksîr eylese zâyiâtını bi-iznillâh teâlâ bulmak ve anası batnında olan cenîn üzerine havfı olan yedi kere okusa bi-inâyetillâh teâlâ ve bi-iznihî suhûletle doğmak ve sefer murâd eden kimesne ehl ve[524] evlâdından üzerine havfettiği şahsın boynuna vaz‘-ı yed ederek kezâlik yedi kere kırâat eylese havfı gidip ol husûsta emîn

[524] NP, 44^{b}:+ve.

olacağı mervîdir. أَعْدَاء Adüv kelimesinin cem‘idir. Düşmanlar ma‘nâsıyla “a‘dâî” takdîrindedir ki her mü’minin mü’min-i hâsid ve münâfık-ı bağîz ve şeytân-ı muzıl ve kâfir-i mukātil dört düşmanı olup bunlardan eşed ve a‘dâ nefs-i emmâre idiği rû-nümâ ve bu ma‘nâ muvâfık-ı hadîs-i sahîh-i Hazret-i Habîb-i Hüdâ -aleyhi ve alâ âlihî ezka’s-salavât ve’t-tahâyâ-dır. تَكْفِي “Kifâye”den müfred müzekker muhâtab sîğasıdır. عَلَا atâ vezninde yüksek ve bülend olmak ma‘nâsınadır. Bu mahalde tefevvuk ve teğallübden kinâye olur.

Meâl-i Beyt:“Ey kerem kânı olan Rabb’im! Bî-nihâye olan in‘âm ve ikrâmından bana olan atıyyemi müzdâd eyle. Düşmanlarımın bana olan tegallübâne hareketlerinde sen azîmü’ş-şân hâzır ve nâzır ve nigehbânsın, senin nigehbânlığın bana kâfidir.” demek olur.

Bu beyti yitik bulmak zâyiâtını ele getirmek için çok çok[525] kırâat ve rahm-ı mâderde olan veled selâmeti için anası üzerine tilâvet ve ınde’n-nâs mükerrem olmak temennâsıyla uyku vakti firâşında okumaya müdâvemetleri menkūldür.

31

دَعَوْتُ مجِيباً آمِراً مُتَقَبِّلا

كَثِيرُ الْعَطَايَا وَاسِعُ الْجُودِ مُجْزِلَا

[Kullarına “Bana duâ ediniz, niyâzlarınızı kabûl ederim.” diye emir ve dâînin deavâtına icâbetle mukābele eden Cenâb-ı mücîbü’d-deavâta duâ ettim. Feyyâz-ı mutlak hazretlerinin kâffe-i ibâdı üzerine in‘âm u ihsânı kesîr, cûd u keremi vâsi‘ ü nihâyetsizdir.][526]

[50^{b}] اَلْمجِيب Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ (Mü’min,40/60) [Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.] va‘d-i kerîmi muktezâsınca “Allâh murâd-ı sâili is‘âf ile ve duâ-ı dâîni icâbet ile ve zarûret-i muzdarrîni kifâyet ile mukābele edici” demektir. Hâcât-ı muhtâcîni kable suâlihim ilm-i ezelîsiyle bildiği ve esbâb-ı kifâyet-i

[525] NP, 45^{a}: +çok.
[526] Şükrî, s. 13.

hâcâtı tedbîr eylediği ecilden duâ ve nidâ ve taleb ve istid‘âdan mukaddem dahi in‘âm ve ifdâl eder. “Mücîben” lafzı mef‘ûliyyet üzere mansûb olmağın “âmiren ve mütekabbilen” ona na‘t olur. كَثِيرُ الْعَطَايَا Ref‘le okunduğu sûrette mübtedâ-ı mahzûf olan “hüve”nin haberi olup nasb ile kırâat olunur ise na‘t-ı sâlistir.

Bu ism-i şerîfin hâssası ism-i Serî‘ misillü maa-zikri’d-duâ’ isrâ-ı icâbet olduğundan fazla bir şeyden havfeden kimesne kırâat eylese emânullâhta olmak mervîdir. Pes abd-i mü’mine lâyık olan dahi evvelâ evâmir-i ilâhiyyeye ve sâniyen suâl-ı sâile lütf u nüvâzişle icâbet eylemektir.

اَلْوَاسِع Esmâ-i hüsnâdandır. İ‘râbı “kesîrü’l-atâyâ”da olduğu gibi iki vecihledir. Tefsîri “ilm ve rahmeti bol ve dergâh-ı rubûbiyyetinden cemî-i mes’ûlâta atâ ve cûd ve ihsânı kâfî ve ilmi cümle eşyâyı muhît yâhûd rızkı cemî-i mahlûkāta şâmil” demektir. Sehâ ve cömertlik ma‘nâsına olan cûda izâfeti hasebiyle bu mahalde “kesîrü’l-atâyâ”yı tefsîr olur gibidir. İsm-i şerîf-i Vâsi‘in hâssası hıkd ve hased misillü marazlardan selâmet ve kanâat ile husûl-ı siat-ı sadr ve âfiyet olup zâkir-i dâimine dahi vüs‘at-ı maâş ve kifâyet-i murâd husûlu mervîdir. مُجْزِل İf‘âl **[51ª]** bâbından ism-i fâil olup müksir ma‘nâsı verilir ki cûd ve atâsı bî-nihâye demektir. Hâliyyet yâhûd vasfiyyet üzere mansûbdur.

Meâl-i beyt :“Kullarına tazarru‘ ve niyâzı emr ve tenbîh ve duâyı kabûl edici olan kesîrü’l-atâyâ Rab Teâlâ’ya ben duâ ve niyâz ettim. Ol Feyyâz-ı Mutlak’ın müstehak ve gayr-ı müstehak kâffe-i ıbâdı üzerine olan in‘âm ve ihsânıyla cûd u keremi bî-nihâyedir.” demek olur. وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (Nûr,24/32) [Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.] Bu beyti kırâat edenler duâları müstecâb olmak ve halk kendilerinden keff-i lisân etmek ve sadr-ı maâşlarına vüs‘at gelmek için okudukları menkūldür. İntehâ.[527]

32

وَأَنْتَ حَكِيمٌ يَا إِلٰهِي فَعَافِنِي

وَدُودٌ فَكُنْ لِلْوُدِّ فِي الْقَلْبِ مُنْزِلَا

[527] NP, 45[b]: +intehâ.

[Ey mukallibü'l-kulûb! Sen hâkim ü hakîm-i mutlaksın, her şey'in güneh ve hakîkatini bilirsin. Hak ile bâtılı, ber ile fâciri, saîd ü şakîyi, sevâb u ıkābı, hayr u şer, cezâ-yı ibâdı beyân u temyîz edicisin. Beni halel ü sikalden hıfzet. Dâreynde sûrî vü ma'nevî âfiyet ü selâmet ihsân eyle, âsûde vü müsterîhü'l-bâl eyle. Yâ Rab sen dostlarını ziyâde sevicisin, kâffe-i mahlûkātına hayrı in'âm ve anlardan hümûm u gumûmu, belâ ve zararı def' ve anları tarîk-i savâba hidâyet edicisin. Envâr-ı hubb u aşkınla kalbimi mişbâdar eyle. Ve benim muhabbetimi mü'minlerin kalbine inzâl ü ilkā ile mahbûbü'l-kulûb ve merğūbü'l-enâm et.][528]

اَلْحَكِيم Esmâ-i hüsnâdan olup zü'l-hikmet veyâhûd hâkim ma'nâsınadır. İmâm Gazzâlî hazretleri "Hikmet, efdal-i eşyâyı efdal-i ulûm ile bilmektir." diye ta'rîf eder. Tafsîli bâlâda zikr ve beyân olunmuştur. Hâssa-ı ism-i şerîf-i mezkûr def'-i devâhî ve feth-i bâb-ı hikmet olduğu mervîdir. إِلٰهِي "Ente Hakîm" mübtedâsına haber makāmındadır.

عَافِنِي nin ma'nâsı "Bana dîn ve dünyâ ve âhirette âfiyet ver" demek olur. Ve âfiyet dahi "Hak Teâlâ kulundan emrâz ve belâyı def' ve hıfzetmekle hâsıl olan sıhhat ve selâmete ıtlâk olunduğu misillü Cenâb-ı Bârî -celle celâluhû-hazreti ba'zı kulunu nâstan ve nâsı ol kulundan âfiyette kılmak ma'nâsınadır ki nâsın kendinden ezâ ve sıklet ve tasallutunu ve kendinin nâsa ihtiyâç ve taarruz ve mürâcaatını sarfla ol kavlini âsûde ve âzâde eylemekten **[51[b]]** ibârettir." demişler. Lâkin bu ma'nâ âfiyet-i dünyâya mahmûl olur ise münâsib ve becâdır yoksa âfiyet fi'l-âhiret abd zünûbuyla muâhaze ve a'mâlıyla muâkabe olmamak ve âfiyet fi'd-dîn muhâlefât ve muhâtarâtta bulunmamak ma'nâlarınadır ki abd-i mü'min bunları Hak Teâlâ'dan taleb ve suâle me'mûr ve muhtâçtır. Hattâ İbn-i Mâce Ebû Hureyre -radıyallâhu anhu- hazretlerinden nakleylediği hadîs-i şerîf müfâdınca rukn-ı yemânî-i haremillâhta yetmiş bin melâike olup her kim [اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدِّينِ والدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ Allâh'ım senden din, dünya ve âhirette af ve âfiyet isterim. Rabb'imiz bize dünyada ve

[528] Şükrî, s. 14.

ahirette güzellik ver ve bizi ateş azabından koru.] diye duâ eder ise onlar "âmîn âmîn" demeye müvekkellerdir.[529] **اَلْوَدُود**

Esmâ-i hüsnâdandır. Lügatte "muhib" ma'nâsına olup bu mahalde "kesîru'l-ved" demek murâddır ki Cenâb-ı Bârî -celle şânuhû- Rahîm ism-i şerîfinin muktezâsınca cemî-i mahlûkātı için hayrı sever ve ol bâbda iâne eder olduğuna şüphe yoktur. Ibâdına teveddî tevâfur-ı niam ve sarf-ı gam ve îsâl-i hasenât ve sevâb ve tarîk-ı savâba hidâyet ve def'-i mazarrât eylemesinden zâhirdir. Ancak ved ve muhabbeti ıbâdın Resûl -aleyhisselâm-a ittibâıyla muallak olmakla risâlet-penâh efendimizin emr ve nehiylerine imtisâl ve intihâ' ile ona mütâbaat etmenler muhabbetullâhtan mahrûm idiği ve aksâm-ı muhabbetin küllîsini kendisinde mevcûde ve cism ve cânımızda rûh-ı fütûh ve nûr-ı dîde olan ol Nebîü'r-rahmet ve şefîü'l-ümmet -aleyhi ve alâ âlihi ve ashâbihî efdalü's-salât ve ezke't-tahiyye- hazretlerine **[52ª]** peder ve mâderimizden ziyâde muhabbet ve meveddet ve emr-i şerîflerine mütâbaat üzerimize farz-ı ayn olduğu vâreste-i kayd-ı işârettir. **Beyt**:

Habîbin sev dilersin mağfiret takrîbin ey Âlî
Rakîb olmak gibi Mevlâ'ya rengin intisâb olmaz

Bu ism-i şerîfin hâssası meyân-ı nâsta husûsan zevceyn beyninde sübût-ı muhabbet ve meveddet olmağın taâm üzerine bin kere okuyup zevcesiyle maan ekleden adama zevcesinin muhabbeti bi-iznillâh teâlâ ziyâde ve beynehümâda rızâ hâsıl olacağı menkūl ve bu isimden abd-i mü'min ihvân-ı dîne Allâh Teâlâ muhabbet ve bi-kaderi'l-imkân ihsân ve şefkat ile mahfûz olmak me'mûldür.

وُد Vâvın harekât-ı selâsesiyle "sevmek, hub ve muhabbet" ma'nâsınadır. Ammâ ehl-i zâhir muhabbeti irâdet-i tâatla tefsîr etmişler. Zîrâ nefs bir nesneye meyleyledikde ona takrîb eden umûra rağbet eder. Felâ cerem muhib olan mutî' olur.[530]

---

[529] İbn Mâce, Menâsik, 2957'de şu şekilde geçmektedir: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

[530] NP, 46[b]: -Minhuvât: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْضَلُ الْإِيمَانِ الْحَبُّ فِي اللّٰهِ وَالْبُغْضُ فِي اللّٰهِ صَدَقَ حَبِيبُ اللّٰهُ [Resûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurdur: "Îmânın en üstünü Allâh için sevmek ve Allâh için buğzetmektir." Habîbullâh doğru söyledi.] (Benzer bir rivâyet için bkz. Ebû Bekr el-Bağdâdî el-Bezzâr, **el-Fevâidü'ş-şehîr bi'l-ğaylâniyyât**, II, Dâr-u İbni'l-Cevzî: Riyad,1997 , s.787.)

Ve ehl-i hakîkat buyurmuşlar ki muhabbet hareket-i ma‘neviyyedir ki cânib-i mahbûba ikdâmı mûcibdir. Tâ ki maksûd olan ülfet-i visâl hâsıl ve vahşet-i firâk zâil ola. Muhabbeti Zünnûn-ı Mısrî -kuddise sırruhû- hazretlerinden suâl eylediklerinde cevâbında “Hak Teâlâ’nın sevdiği nesneyi sevip ve sevmediğine buğz ve adâvet eylemek ve hayrı işleyip Bârî Teâlâ’dan iştigāl eden nesneyi terketmek ve mü’minîne âtıfet ve kâfirîne gılzet ve dînde Resûlullâh’a ittibâ‘ ile maan kazâya rızâ verip levmet-i lâimden havf ve hazer olunmamaktır. Bu ise Hak Teâlâ hazretinin fazl **[52^{b}]** ve mevhibesi olup ta‘lîm-i halka gelmez.” diye buyurmuştur. Kaldı ki mutîân-ı evâmir ve nevâhî-i ilâhiyyeye muhabbet eden tâife, serkeşân-ı fermân-ı Hüdâ olan tuğāt-ı nahvet-pîşeye adüv ve bed-hâh olmak emr-i zarûrîdir. Zîrâ lâzıme-i muhabbet mahbûbun müteallıkāt ve ahbâbına taalluk ve dostu ve meveddet ve bed-hâh ve bed-sigâllerine nefrîn ve adâvettir. Ammâ bir müslim pâk i‘tikād bi-hasebi’l-beşeriyye irtikâb-ı maâsî ile sîga-ı mebğûz-ı Hüdâ’ya misâl ola o makūle kimse hakkında hasene ve seyyiesinin hükmü verilip İslâm ve dîni cihetiyle sezâver-i muhabbet ve riâyet ve fısk ve isyânı hasebiyle mazhar-ı adâvet ve nefret kılınarak hâlet-i dostu ve düşmanı da müterеddid muâmele olunmak ve çehre-i muâşeretinde taraf-ı yesârdan seyl-i ihtikār dokundukça cânib-i yemîninden keff-i dest-i nüvâziş ve merhamet-i bî-dirîğ kılınmak lâzım gelir.

Lâkin âyet-i kerîme-i Kur’âniyye ile sâbit olduğu üzere mü’minler meyânında ülfet ve muhabbet ettirmek mukallibü’l-kulûb hazretinin kabza-ı kudret ve irâdesinde olup sarf-ı mâl ve menâl ile husûl-pezîr olmayacağı ecilden Habîb-i Hüdâ -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- hazretleri neşr-i şemîm-i[531] gülgonca-ı feyz-i amîm sadedinde bu nefha-ı cân-bahş ile ta‘tîr-i meşâm-ı sükkân-ı heft-iklîm edip hallâk-ı acâib-i âlem -celle şânuhû- nîme-i vücudu âteşten ve nısf-ı uhrâ berkten bir ferişte serişte etmiştir. “Ey kādir-i bî rayb ve hilâf meyân-ı selc ne nâra i’tilâf-ı erzânî ettiğin gibi ni‘met-i ubûdiyyetine lâyık olan bende-gân hazrete ülfet ve beynlerine **[53^{a}]** mihr ve muhabbet ilkāsın recâ ederin.” deyu arz-ı temennî buyurmuşlar ve imâm Alî -kerramallâhu vechehû radıyallâhu anh- cenâbını قُلِ اللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِي عِنْدَكَ عَهْداً وَاجْعَلْ لِي فِي صُدُورِ الْمُؤْمِنِينَ مَوَدَّة

[531] NP, 47^{a}: -neşr-i şemîm-i.

[“Allâh’ım benim için katında bir muhabbet ve müminlerin gögüslerinde sevgi var et.” de.] hitâb-ı mest-tâbıyla muhâtab ve me’mûr kılmışlar.[532]

Hikâye: Müfâd-ı berâ-ı tahkîk-nümâ evle’n-nühâdır ki Cenâb-ı Mesîh -aleyhisselâm-a vahy-i melek-i allâm nâzil olup “Yâ İbn-i Meryem ibâdât-ı kātıbe-i kattân-ı arazîn ve semâvâtı meveddî kılsın ve helâlinde benim rızâ-ı zât-ı pâkım için dostu ve düşmanı ma‘nâsı bulunmasa herkes ol tâatların bârigâh-ı izzette makbûl olmaz. Ya‘nî el-hubbu lillâh ve’l-buğzu lillâh kāidesini riâyet etmeyen abde ve zühhâdın tekellüfât-ı riyâzâtı rütbe-i kabûle vusûl bulmaz” diye hitâb-ı samadânî vürût etmekle ol zinde-sâz-ı deyr-i merd-gân -aleyhi selâmullâhi’l-meliki’l-mennân-dan cülesâ-ı hazret “Yâ nebiyyallâh! Bize ne mekūle kavm ile sohbet ve ülfet münâsibdir ki sutûr-ı ahvâlim serankeşt-i levm-i lâimden masûn ve bıdâa-ı müzcât-ı a‘mâlimiz kabûl-ı Resûl ve rızâ-ı Hüdâ’ya makrûn ola?” diye suâl eylediklerinde cânib-i rûhullâhtan “Sizler ol ricâl-i huceste-fâl il hem-bezm ve hem-hâl olmanız gerektir ki likāları tezkîr-i cemâl zü’l-cemâl ede. Ve kelâmları mûcib-i ziyâde key-i fazl ve kemâl ve bâis-i tehzîb-i ahlâk ve hısâlınız ola.” mazmûnunda şâfî cevâb ile hayât-bahş kılıp ashâb oldu.

Hikmet: Ahkâm-ı nevîsân tecârîb-i umûr, envâ-ı benî Âdem’i üç kısma münhasır edip onun bir kısmı gıdâ mekūlesidir ki **[53^{b}]** vücûdları kuvvet-i rûh ve kuvvet-i beden olup onlarsız güzerân-ı ahyâna imkân olmayıp kâr-bân-ı nefsin bî-huzûr-ı îşân kasabe-i hulkūmdan güzâr etmez. Kısm-ı sânî keyf ve tiryâk menzilesindedir ki sohbet ve ülfetlerine ezmine-i mahsûsa ve mevâtın-ı müteaddidde[533] ihtiyâç çekilir. Kısm-ı sâlis maraz ve illet makāmındadır ki herkes âşinâlıklarına sûret-i ilcâ etmez. Belki o mekūle ahlât-ı fâsidenin tebâudu mûcib-i râhat ve müfârakatı beden-i ittihâda bâis-i sıhhattır. Kazâ ile bu sıfata mübtelâ olacak şerbet-i müdârâ ile def‘ ve tahlîline sa‘y edip ol resme fazalât-ı mekūlesinden olan karîn-i fuzûl meyân-ı yârânda izâle ve ihrâç olunmak lâzımdır. el-Hâsıl yâr ve hem-dem olmaya lâyık ve cedîr ol adamdır ki mukāreneti menâfı-ı dâreynden kalîl ve kesîr celîl ve hakîr nev-i menfaati müştemil ve

[532] İbnü’l-Megazilî, **Menâkıb-ı Alî,** San’a: Dâru’l-Âsâr, 2003, s.393.
[533] NP, 47^{b}: müteaddidede.

mütezammın ola ve illâ tazyî-i evkāt-ı[534] ömr-i azîze müeddî idiği pertev-endâz-ı âyine-i temyîzdir. مُنْزِل İsm-i fâil bünyesiyle "inzâl ve ilkā edici ve kondurucu" demektir.

Meâl-i beyt :" Ey mukallibü'l-kulûb ve allâmu'l-ğuyûb olan Rabb'im! Sen azîmü'ş-şân her şey'i yerli yerine vaz' edip yakıştırıcı hakîm-i mutlak ve ma'bûd bi'l-haksın. Beni halel ve sikaldan mahfûz ve sûrî ve ma'nevî âfiyet ve selâmetle mesrûr ve mahfûz eyle. Ve sen celîlü'ş-şân dostlarını sevici ve cemî-i mahlûkātına istihkāflarından ziyâde hayr ve senâ ve atâ edici Vedûd ve Rahîm ve Rahmân'sın. Ben bî-kes ve âciz kulunun muhabbetimi mü'minlerin derûnlarına ilkā ve inzâl-berle **[54ª]** beni mahbûbu'l-kulûb kılıcı ol." demektir. Bu beyti feth-i bâb-ı hikem-i rabbâniyye ve keşf-i der-i dârü'ş-şifâ-i inâyet-i subhâniyye ile emrâza ilâc ve havf-ı derûnu izâle ve ihrâc için okudukları menkūldür. İntehâ.[535]

33

مَجِيدٌ فَمَجِّدْ شَرْعَ ذِكْرِي لَدَى الْوَرَى

وَيَا بَاعِثُ ابْعَثْ جَيْشَ نَصْرِي مُهَرْوِلَا

[Yâ Rabbe'l-âlemîn! Sen vâsiü'l-cûd ve'l-keremsin, ulûhiyyet ü rubûbiyyetinde yektâ vü bî-hemtâsın, celîl ve mülk-i vâsi' sâhibisin. Halk indinde benim zikrimi ve şöhretimi zikr-i cemîl ü hayr ile andır. Ey yevm-i kıyâmette emvâtı ihyâ ve rusul-i kirâmı ve mahlûkātın rızkını irsâl eden Kādir-i mutlak! Serîan imdâdıma leşker-i nusret ü muâveneti gönder.][536]

الْمَجِيد esmâ-i hüsnâdandır. "Ente mecîdün" takdîrinde mübtedâ-ı mahzûfun haberi olur. Ma'nâsı zâten ve fi'len ve atâen şeref-i kemâl ve mülk-i vâsi' sâhibi demektir. Yâhûd mâcidin mübâlağası olarak vâsiu'l-kerem ma'nâsınadır. Cemîlü'l-atâyâ kesîrü'l-ihsân ile dahi tefsîr etmişlerdir.[537] Zîrâ bu ism-i şerîf ism-i Celîl ve Vehhâb ve Kerem'i câmi' gibidir. Hâssası âlem ebdân ve suverde zâhiren ve bâtınen

[534] NP, 47[b]: -evkāt-ı.
[535] NP, 48[b]: +intehâ.
[536] Şükrî, s. 14.
[537] NP, 48[b]: etmişler.

tahsîl-i celâlet ve mecd ve tahârettir. Hattâ[538] sinn-i hamsîni tecâvüz etmeyerek abras olan ve[539] maraz ve[540] cüzzâmdan havf eden kimesneler eyyâm-ı bıyz ki her âyın on üçü ve on dördü ve on beşidir. Ol günlerde sâim olup iftâr vakitlerinde Mecîd ism-i şerîfini çokça kırâat eylese bi-iznillâh teâlâ illet-i barastan kendüye bür' gelir ve cüzzâmdan emîn olur diye nakl ve rivâyet etmişler. Ve elli yaşını tecâvüz eden adamdan illet-i baras zâil olmaz meğer bu ism-i şerif berekâtıyla ola diye yazmışlar.

فَمَجِّدْ de olan fâ sebebiyye ve "meccid" fi'l-i duâdır. Ma'nâsı "ilâhî sen vus'at-ı şeref ver ve zikr-i cemîl ile andır." demek olur. شَرْعَ Ref' ve beyân ve izhâr ma'nâsına olup şerîat tarîkat fi'd-dîn ma'nâsınadır. İ'râb cihetiyle fi'l-i duânın mef'ûlü **[54^{b}]** olur. ذِكْر şeref ve şân ve şöhret ve nâmdârlık ve sitâyiş ve senâ ve sâir ma'nâya olup ba'zan bir şey'in kalbe yâhûd kavl ve lisana hâzır olmasına ıtlâk olunur ki zikr bi'l-lisân Türkîde anmak ve yâd eylemek ile takdîr olunur. لَدَى Bi-fethi'l-lâm ve dâl zurûf-ı mebniyyeden "ledün" gibi "inde" ma'nâsınadır. وَرَى Bi'l-feth ve'l-med halk ve mahlûk ma'nâsına olup "ledâ"nın muzâf ileyhidir. اَلْبَاعِثُ Esmâ-i hüsnâdan olup zam üzerine mebnidir. Ma'nâsı kubûrda olanları suâl ve hesâp için yevm-i haşr ve neşrde ba's edip diriltici demek yâhûd yevm-i cezâda saâdet-i uzmâya nâil olsunlar ve îmân ve islâmı bilsinler için ümem-i muhtelifiyyeye[541] rusul-i kirâm ba's ve irsâl edici veyâhûd ekledip ibâdât ve tâatta kāim olsunlar için mahlûkātına rızklarını verici demek olup lâkin ma'nâ-ı ûlâ ile tefsîri ehem ve bu mahalde Allâh a'lem ma'nâ-ı sânî murâd ve mültezemdir.

Hafî olmaya ki rûy-i arzda Allâh Allâh der zikr-i muttasıl ehli insân-ı kâmil kalmayıp âhirete intikāllerinde âlem bî-rûh ceset gibi kalıp nefha-ı ûlâ ile fenâ buldukta kırk sene kadar ol hâl üzere kalıp ğāyetinde Allâh Teâlâ kırk gün kadar nutfe-i insân gibi beyâz ve ğalîz yağmurlar yağdırıp ecvâf ve hoş ve havâsıl-ı tuyûrda olan eczâ-i insâniyyeyi eczâ-i asliyyeye zam ve cümlesini bir yere cem' edip istikmâl-i ebdândan sonra nefha-i sânîye ile ihyâ etse gerektir. Bu ma'nâya ba's ve neşr derler. Ba'de melâike vesâtatıyla mevkıfe sevk eyler ki ona haşr derler. Bunlara îmân getirmek **[55^{a}]**

[538] NP, 48^{b}: +hattâ.
[539] NP, 48^{b}: +ve.
[540] NP, 48^{b}: -ve.
[541] NP, 49^{a}: muhtelifeye.

farz lâzımdır. Pes ba‘s ve haşr demek ba‘zılar zâhib olduğu üzere yalnız nüfûsa göre değil belki de nüfûs ve ecsâdın mecmûuna göredir. Nitekim Hazret-i Üzeyr -aleyhisselam- kıssasında ona işâret vardır. Ya‘nî Allâh Teâlâ Hazret-i Üzeyr’i imâte ettikde hımârını dahi imâte edip yüz yıl ol hâl üzere kaldıktan sonra kendini ve hımârını ihyâ eyledi.Tafsîl-i mâcerâ siyer ve tefâsîr-i şerîfede mestûrdur. İntehâ.

Bir kimesne nevmi vaktinde sadrı üzerine vaz-ı yed ederek Bâis ism-i şerîfini yüz kere kırâat eylese Allâh Teâlâ ol kimsenin kalbini nûr-ı îmân ile münevver ve ilm ve hikmet ile merzûk etmek cümle-i havâssındandır. جَيْش Cîmin fethi ve yânın sükûnuyla askere denir. Cünd ma‘nâsına ve alâ kavl harb ve kıtâle yâhûd sâir yere giden askere mahsûstur. Ba‘sın mef‘ûlü “nasr”a muzâftır. نَصْر Hasr vezninde yardım eylemek ve yağmûr-ı umûm üzere yeri suvarmak ve bir adamı bir nesneden kurtarmak ma‘nâlarınadır. “Nasr”ın âhirinde olan yâ, yâ-ı mütekellimdir. مُهَرْوِل İsm-i fâil bünyesiyle “ceyş”e hâl yâhûd sıfat olur. Sür‘atle yürüyücü çabuk ma‘nâsınadır.

Meâl-i beyt: “Ey ulûhiyyet ve rubûbiyyette bî-hemtâ ve yektâ olan Rabbim. Sen kâmil ve mülk-i vâsi‘ sâhibi olan mevlâ-ı müteâlsın. Cemî-i mahlûkat katında ismimi ve şân ve şöhretimi zikr-i cemîl ile andır. Ve ey Bâis ism-i şerîfi ile mütecellî olan Tanrım. Nusretim için dahi taraf-ı ulûhiyyetinden bana yardımcı olan askeri imdâda ba‘s ve irsâl eyle” demektir. Bu beyti neûzübillâh teâla ancak illet-i barastan halâs olmak için sâim olarak iftâr vakitleri kirâran okudukları menkûldür.

34

شَهِيدٌ عَلَى قَوْمٍ بِمَا كَانَ مِنْهُمُو

فَيَا حَقُّ خُذْ بِالثَّأْرِ مِنْهُمْ وَعَجِّلَا

[Ey ma‘bûd bi’l-hak! Sen bütün zavâhir ü bavâtın eşyâyı Alîm ü Habîr’sin. Düşmanlardan sâdır olan mekr u hîleye, gadr u siteme şâhidsin. Ey zevâl ü tagayyürden münezzeh mevcûd-ı ezelî ve sâbit lem-yezelî! A‘dâdan ale’l-acele ahz-ı sâr eyle, anlardan hakkımı ve âhımı al.][542]

[542] Şükrî, s. 14-15.

اَلشَّهِيد emîr vezninde esmâ-i hüsnâdandır. Ma‘nâsı Hak Teâlâ’nın ilminden aslâ bir nesne gâib olmayıp mecmû-ı eşyâ ilminde hâzırdır demek olur. Yâhûd şehîd, huzûr ma’nâsına olan şühûddan müştak olmak üzere zavâhir-i eşyâyı alîm ma‘nâsınadır. Nitekim Habîr bevâtın-ı eşyâyı âlim ma‘nâsına olduğu gibi. Ve ba‘zıları şâhidin mübâlağası olarak yevm-i kıyâmette halk üzerine şehâdet edicidir ma‘nâsını vermişler. Husûs-ı izafetiyle ilme rücûu müsellemdir. Zîrâ ilm-i mutlak i‘tibâr olunur ise Alîm ve eğer gayba ve umûr-ı bâtınaya muzâf kılınır ise Habîr ve umûr-ı zâhireye muzâf olunur ise Şehîd ma’nâları verilir. Hâsılı ma‘nâ-i ra‘nâ-i Şehîd meânî-i ismeyn-i şerîfeyn-i Alîm ve Habîr’e garîb olduğu zâhir ve bedîddir.

Fâide: Örf-i şerîatte fî-sebîlillâh maktûl olan adama şehîd ıtlâkının hikmeti gasline yâhûd nakline melâike-i rahmet hâzır olduklarına veyâhûd Hak -celle ve alâ- ve melâikeleri onun cennet ile mün‘im olması husûsunda şâhid olduklarına veyâhûd şâhid üzere ya‘nî müteessiren arz üzere sâkıt olduğuna veyâhûd gûyâ ki vefât etmeyip huzûr-ı ilâhîde hâzır ve zinde durduğuna veyâhûd âlem-i mülk ve melekûtu müşâhede eylediğine mebnîdir. İntehâ.

Bu ism-i şerîfin hâssası bâtıldan hakka rücû‘ olup hattâ veled-i âk **[56ª]** ve âsinin cebhesinden ve kezâlik zevce-i âsiyenin nâsiyesinden bir kıl alınıp üzerine bin kere okunsa bi-iznillâh teâlâ ıslâh-ı hâl kesbederler ve dâire-i itâata girerler diye yazmışlar. Şeyh Ahmed Bûnî -rahimehullâh- şöyle der ki veled-i âsî ve zevce-i gayr-ı sâlihanın cebhesi üzerine zâkir ve tâlî olan kimesne iki ellerini vaz‘ ve başını semt-i semâya ref‘ ile yirmi bir kere “yâ Şehîd” dese ıslâhlarına kâfîdir.

قَوْم Kâfın fethi ve vâvın sükûnuyla ism-i cem‘dir. Bi’l-maiyye ricâl ve nisâ cemâatine ıtlâk olunur. Ve alâ kavl ricâl cemâatine mahsûstur. مِنْهُم müteaalık-ı “kâne”dir. Âhirinde olan vâv-ı zarûret vezn için getirilmiş vâv-ı zâiddir. اَلْحَق esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri Allâh Teâlâ zevâl ve adem ve tegayyur kabûl etmez. Mevcûd-ı ezelî ve ebedî ve sâbittir demek olur ki ma‘dûm olan bâtıl mukābili bir lafızdır. Ba‘zılar “muzhirun li’l-hak” ma‘nâsı vermişler. Ahd-i karîbde merhûm Şâkir Ahmed Paşa’nın (ö.1234/1819) nazm ve te’lîf eylediği esmâ-i hüsnâ şerhinde işbu vetîre-i esîre ile beyân ve tefsîr eylemiştir. **Nazm**:

Ehl-i hâk oldu dâimâ el-hâk
Ol gürûh-ı hâkîkate mülhak
Oldu Allâh sâbit bizzât
Hem muhik olduğunu kıl isbât
Onu yüz kere günde ihsâ et
Yüsr ile kendi zâtın iğnâ et.

Nesr: Lügatte hak Kur'ân-ı Kerîme ve sâbit ve muhakkak[543] olan şey'e ve hükm ve fasl ve kazâ olunmuş emre ve mâddeye ve mevcûd ve sâbit ve vâkı' olan nesneye ve nefsü'l-emre mutâbık olan sıdk-ı kavle ve sıdk-ı amele ıtlâk ve bunlardan gayrı ma'nâlarda dahi isti'mâl olunur. **Nazm**: **[56^{b}]**

Merâyâya nazar kıldım muhakkak
Hüve'l-mevcût hüve'l-maksût hüve'l-hak
Budur zikrim dedim el-ân kemâ kâne
Hüve'l-mevcût hüve'l-maksût hüve'l-hak.

Nesr: Bu ism-i şerîfin hâssasındandır ki murabbau'ş-şekl bir kâğıdın erkân-ı erbaasına yazıp vakt-i seherde ol kâğıdı keffine ki elinin içine vaz' ve cânibü's-semâya ref' eden kimesnenin mühim işini Allâh Teâlâ kifâyet eder. Şeyh Ahmed Bûnî rivâyetine göre bir şey'[544] zâyi' olan kimesne bu ism-i şerîfi dört kâğıda tahrîr ve evsât-ı evrâka dahi zâyi' olan şey'i ketbedip nısfu'l-leylde ellerini med ve semâya nazar ederek hâcetini Hak Teâlâ'dan talep ve suâl eylese zâyi' olan şey' ona reddolunur. Ve eğer red[545] olunmaz ise ondan ıvaz[546] hayırlı bir nesne ile mesrûr ve rızk-ı kesîr ile merzûk olur. Abd-i mü'minin bu[547] ism-i şerîf-i Hak'tan hazzı Rabbü'l-Âlemîn'i hak ve nefsini bâtıl görerek hâlisan ve muhlisan ibâdete iştigāl etmektir. Vallâhü'l-muvaffık.

[543] NP, 50^{b}: mütehakkak.
[544] NP, 51^{a}: şey'i.
[545] NP, 51^{a}: +red.
[546] NP, 51^{a}: +ıvaz.
[547] Np, 51^{a}: -bu.

ثَّأْر sânın fethi ve hemzenin sükûnuyla kātil zimmetinde müstakar olan dem ve diyete ve maktûlün kātilini katl ile intikām almaya derler. عَجِّل fi‘l-i duâ olup “huz” fi‘li duâsı üzerine ma’tûftur.

Meâl-i beyt: “Ey kıdem-i zât ve sıfât ile mevsûf ma‘bûd-ı bi’l-hak ve mahmûd-ı mutlâk sen azîmü’ş-şân ol düşmanlarımdan sâdır olan mekr u hîl u gadr u siteme şâhidsin. Ve zevâl ve adem ve teğayyur kabûl etmez mevcûd-ı ezelî ve sâbit lem yezelîsin. Düşmanlarımdan ale’l-acele âhımı ve hakkımı alıp ahz-ı se’r ve intikām eyle.” demek olur. Bu beyti bâtıldan hakka rücû‘ ve ahz-ı intikām için okudukları menkūldür. **[57ª]**

35

وَأَنْتَ وَكِيلِي يَا وَكِيلُ عَلَيْهِمُو

فَحَسْبِي إِذَا كَانَ الْقَوِيُّ مُوَكَّلَا

[Ey kullarının masâlihini mütekeffil ve her umûrda anlara kâfî olan Allâh! O düşmanların üzerine vekîl ü kefîlim, nâzır u muînimsin. Bu sûrette zi’l-kuvve olan Kādir-i mutlakın vekâlet ü kefâleti bana kâfî vü vâfîdir.][548]

اَلْوَكِيل esmâ-i hüsnâdandır. “Ente”nin haberi olur. Lügatte bir adamın bir işi kendisine bi’l-külliyye sipâriş ve tefvîz eylediği kimesneden ibâret ve hâfız ma‘nâsınadır. Müvekkel ileyh i‘tibârıyla faîl bi-ma‘nâ mef‘ûl olub hâfız ma‘nâsı i‘tibârıyla bi-ma‘nâ fâildir. Ba‘zı meşâyıh, ism-i şerif-i Vekîl’i beyânda هُوَ الْمُتَكَفِّلُ بِمَصَالِحِ عِبَادِهِ وَالْكَافِي لَهُم فِي كُلِّ أَمْرٍ [O kullarının maslahatlarına kefil ve her işlerinde onlara yetendir.] demiştir. Cenâb-ı Hak -celle şânuhû- hazreti, umûr-ı ibâde kāim ve mesâlihlerine mütekeffil ve her umûrda kullarına kâfî idiği bî-iştibâh olmağın abd-i mü’minin bu isimden hazzı, cemî-i umûrunu O’na tefvîz ve tevekkül etmedir.

Mühimme: Hafî olmaya ki tevekkül, menâzil-i dînden bir menzile ve belki derecât-ı mukarrebînden bir derece-i refîa olub lâkin nefsü’l-emrde min haysü’l-ilm ve’l-fehm gāmız ve min haysü’l-amel meşakkatli bir şey’dir. Min haysü’l-fehm vech-i

[548] Şükrî, s. 15.

gumûzeti şudur ki esbâb-ı mülâhaza ve ona i‘timâd olunur ise tevhîdde ta‘n ve esbâbdan bi’l-külliyye tebâud olunur ise sünnette ta‘n ve şer‘de kadh olur. Onun için muktezayât-ı tevhîd ve şer‘ ve akla muvâfakatı vecihle ma‘nâ-ı tevekkülü tahkîk müşkil ise de envâr-ı hakāik ile fazl-ı ilâhîden iktihâl eden ulemâ-ı a‘lâmın inhâ ve ifhâmlarına nazaran ma‘nâ-ı tevekkül ba‘z-ı cehelenin zannı gibi insân-ı kalb ile tedbîri ve beden ile kesbi terk ve ta‘tîl edip hırka-ı mülkāt gibi rûy-i arza **[57^{b}]** sukūt değildir. Zîrâ bu sûret-i şer‘de harâmdır. Tevekkülün te’sîri ancak abdin hareketi ve ilmiyle makāsıt ve matlûba sa‘yinden zâhir olur.

Şöyle ki bir mâddenin husûlüne esbâb-ı maktûa olur ise iddiâ-ı tevekkül ile onda sa‘y ve ameli terk etmek cünûndur. Meselâ şeb‘ ve tokluk murâd eden tenâvül-i taâmı ve veled matlûb eden vikāı terk eylemek gibi. Ammâ esbâb-ı maznûne olur ise onu işlemek tevekküle menâkıs ve terk eylemek harâm olmaz. Bilâ- kāfile bevâdî ve beyâbanda olan seyyâh ve misâfir gibi ki zâd ve zâhiresine i‘timâd etmeyip fazl-ı ilâhîye i‘timâd ve iğtirârdan sonra cevâzı müsellem ve belki sünnet-i selef-i sâlihîn olduğu üzere haml-i zâd eylemeleriyle tevekkül zâil olmaz. Ve eğer esbâb-ı mevhûme olursa ki iktisâb için tedbîrât-ı dakîkada müstaksî gibi bu sûrette şart-ı tevekkül ile ol esbâbı terk etmek lâzımdır. Kaldı ki bu bâbda zikr olunan akvâl-i ulemâ ve fukahânın cümlesi avâm-ı nâs üzerine mahmûl-i ma‘nâ olup havâs ve mukarrebîn-i dergâh-ı ilâhi için değildir ki **Mesnevî-i Şerîf:**

آن که بیند او مسبب را عیان
کی نهد دل بر سببهای جهان

[Fakat müsebbibi apaçık gören cihan sebeplerine gönül kor mu?][549]

beyti beyanınca onlar her halde müsebbibü’l-esbâba tevekkül ve hablü’l-metîn lutf-ı mevlâya tevessül edip kulûb-ı sâfiyelerinde haktan gayrı nesne olmadığı muhtâc-ı beyân değildir. Fefhem cidden. Bu ism-i şerîf-i Vekîlin hâssası nefy-i ukūbât-ı dünyeviyye ve uhreviyye ve ref‘i masâib-i beliyye olmakla rîh-i âsif ve sâıka ve emsâli şeylerden havf eden kimesne çok **[58^{a}]** çok zikreder ise Allâh Teâla ol şeyleri ondan sarf ve tahvîl ve kendüye ebvâb-ı hayr ve rızkı fetheder. Ve bir adamın kavî düşmanı olup def’ine kudret

[549] **Mesnevî**, II, 3787.

tahsîl edemeği[550] hâlde dakîk hınta yâhût arpa unu hamurundan bin lokma i‘mâl edip ol lokmaları tuyûr için ettikte beherinde يَا حَقُّ يَا وَكِيلُ يَا قَوِيُّ ادْفَعْ عَنِّي الْعَدُوَّ وَأَهْلِكْهُ سَرِيعاً [Ey Hak ey Vekîl ey Kavî düşmanı benden def et ve onu helak et] dese Allâh Teâlâ ol mağlûb ve mazlûma kifâyet edeceği Şeyh Ahmed Bûnî'den mervîdir.

عَلَيْهِمdeki zamir düşmanlardan ibâret olan kavm-i mezkûra râci‘dir. حَسْبِي i‘râb cihetiyle mübtedâ olub cümle-i mâba‘di onun haberidir. الْقَوِيُّ Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri Allâh Teâlâ zât ve sıfât ve ef‘âlinde aslâ kendüye za‘f ve noksân ârız ve lâhik olmaz ve nasb ve ta‘b messetmezcesine zü'l-kuvvet demektir. Ve kuvvetin aksâ-ı meânî-i mürettebesi derece-i kemâle bâliğa olan kudret-i tâmme olmakla Hak -celle ve alâ- bu ma‘nâ ile kavîdir. Bu ism-i şerîfi zikre meşgul ve müdâvim olanlar kendi nefsi ve sâir a‘dâsı üzerlerine kavî olmak hâssasındandır. Şerr-i rîh ve zûr ve kuvvet-i mâ' ve nârdan havf edenler dahi vird edip okusalar nâfi‘dir. مُوَكَّل tef‘il bâbından ism-i mef‘ûl bünyesiyledir. "Kâne"nin haberi olur. Nitekim "kavî", "kâne"nin ismidir.

Meâl-i beyt: "Ey ilâhe'l-âlemîn! Sen azîmü'ş-şân ol düşmanların üzerlerine vekîl ve kefilsin. Ya‘nî hâzır ve nâzır muînimsin. Pes kavîlik sıfatıyla muttasıf olan kādir lâ-yezâlin vekâlet ve kefâleti bana kâfî ve vâfîdir." demek olur. Bu beyti mesâib ve riyâh **[58[b]]** ve savâıktan havf edenler ve za‘f-ı himmet ve kıllet-ı kuvvet ile rüncûr olanlar kırâat edegeldikleri mervî ve menkūldür.

36

مَتِينٌ فَمَتِّنْ قُوَّتِي وَتَوَلَّنِي

فَمَنْ يَا وَلِيُّ أَوْلَى لِي مِنْكَ بِالْوَلَى

[Yâ ilâhe'l-âlemîn! Sen şedîdü'l-kuvvesin, istediğini işler ve hükmedersin. Min-külli'l-vücûh gālib-i mutlaksın, benden za‘fı izâle ve kuvvetimi metîn ü müstahkem ve beni mahlûkātın şerrinden sıyânet et. Umûruma mütevellî ol. Ey umûr-ı

[550] NP, 52[a]: edemediği.

halâyıkın hepsine mütevellî, nâsır u muîn olan Allâh! Bana ülü'l-emr olup umûrumu tedbîre ve beni irşâda senden gayrı ehak ve evlâ kim vardır?][551]

الْمَتِين Esmâ-i hüsnâdandır. Şedîdü'l-kuvve ma'nâsı verilir. Zîra kuvvet, kudret-i tâmme üzerine delâlet eder. Şöyle ki, ma'nâ-ı metîn Allâh Teâlâ kuvvetinde mâdde ve sebebe muhtâc olmayıp min külli'l-vücûh gālip olduğu hâlde يَفْعَلُ اللهُ مَا يَشَاءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيدُ [Allah dilediğini yapar ve istediği şekilde hükmeder.] demek olduğu işâret-i âyet-i kerîme-i إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ (Zâriyât, 51/58) [Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.] ile ma'lûmdur.

Bu ism-i şerîfin dahi hâssası zâkir-i dâimine ibâdât ve tâatında metânet vermek ve a'dâsı üzerlerine bi-iznillâh Teâlâ gālip etmektedir. Çocuğunu emzirtecek kadar memesinde süt olmayan zaîfü'l-bünye hâtunlar için ism-i şerîf bir pâk ve temîz kâseye yazıp ol kâseden sakyetseler bi-kuvvetillâh Teâlâ sütü teksîr edeceği mervîdir.

مَتِّنْ temtîn bâbından i'tibâran ma'nâsı "ıslâh eyle" demek olur. Fi'l-i duâdır. Lâkin "zarufe" bâbından "metüne", berk ve muhkem nesneye denildiği ecilden murâd ve maksûd "fesâd-ı za'fı giderip kuvvetimi metîn ve müstahkem eyle" demektir. **تَوَلِّي** bu mahalde takallüd ma'nâsına olup maksûd hıfz-ı hüdâ-ı ma'bûddur. **فَمَنْ** İstifhâm-i inkârîdir.

الْوَلِي Esmâ-i hüsnâdandır. Ma'nâsı umûr-ı halâyıkın küllîsine mütevellî ve bi-haysü lâ yenkatı' in'âmühû minhüm ânân fe ânân cemi' mahlukātına husûsan mü'minîn-i muttakîne ihsânını muzhir **[59ª]** ve mu'tî demektir. Lügatte bir adamın dostuna ve yâr ve sadîkına ve muîn ve nasîrına velî denildiğine binâen ism-i şerîf-i mezkûr muhib ve nâsır ma'nâlarıyla dahi tefsîr olunur. İmâm Gazzâlî merhûm bu ma'nâyı ihtiyâr etmiş ve "İbâd-ı Allâh'tan velî şol kimsedir ki Allâh Teâlâ'ya ve dostlarına muhabbet ve evâmir-i ilâhiyyeye nusret ve a'dâ-i Allâh'a kahr ve adâvet ede" buyurmuştur. Lâkin sâir erbâb-ı hakîkatin ta'rifleri üzere velî şol kimsedir ki Hak -celle ve alâ- onun emrine tevellî ve zâhiren veyâ bâtınen onu isyândan hıfz ve berî ederek meblağ-ı kemâle eriştirmek için kendüye ve nefsine hızlân ile halel vermeye. Kemâ

[551] Şükrî, s. 15.

kālallâhu Teâlâ: إِنَّ وَلِيِّيَ اللّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ (A’râf, 7/196) [Çünkü benim velim, Kitab'ı (Kur'an'ı) indiren Allah'dır. O, bütün salihlere velilik eder.]ve kālallâhu teâlâ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ (Ahzâb,33/23) [Öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar.] Pes takrîz-i mezkûrdan ma‘nâ-ı velî vasf-ı abdde ve vasf-ı ma‘bûdda nevcihle olduğu zâhir ve celîdir.

Gelelim abdde velî ıtlâkının şümûlüne ki bu ıtlâk meczûb-i sâlik ve sâlik-i meczûba şâmil ma‘nâ ya‘nî velî kâh tâlip ve kâh matlûb-ı mevlâ olmakla eğer makām-ı matlûbîde olur ise cezbesi sülûkün tekaddüm etmekle velâyeti bir şey’e mevkûfe ve kesbiyye olmayıp mücerret mevhîbe-i ilâhiyyedir. Ve makām talepte olur ise sülûkları cezbe-i rahmâniyyeyi takdîm etmek hasebiyle bi’l-mücâhede ahlâk-ı ilâhiyye ile muttasıf ve cezbe-i rahmâniyyeye musâdif oldukta velî ıtlâkı sıhhat bulur. [552] Ve cezbe-i rahmâniyye dedikleri bir pertev-nûr tecelliyât zâtıdır ki mişkāt-ı hakîkat-ı Muhammediyye olan nazar-ı mürşid-i ekmelden mir’ât-ı kalb-i tâlibe ifâza olundukta râh-ı râst-ı hüveydâ ve lâcerem müncezip silsile-i **[59[b]]** muhabbeti gerden bend irâdet edip hakka teslîm olduktan sonra cezbe-i hak ref-i hestî-i mevhûm etmesiyle ednâs-ı beşeriyye ve kudûrât-ı nefsâniyyeden berrâ ve muarrâ olup dünyâ ve mâ-fîhânın helâk ve bekāsı fî külli hîn ve ân basar-ı basîretine rûşenâ ve ıyân olarak a‘yân ve ekvân ve insândan mücânebet ve hubb-ı zâtı ile muvâneset edip sıfat-ı kayyûmiyyet ile muttasıf olur. Zîrâ velâyet-i sıfat-ı hakla ittisâf ve şer‘ ve sünnet ile itmâr ve itlâftır.

el-Hâsıl velâyet halkta bir vecihle tasarruftur ki dûne’l-vahyi min haysü’l-keşf ve’l-ilhâm ve’l-bâtın ol şey’ ile me’mûrlardır. Ve halkta hakla mutasarrıf olup nefs ve vücûdun fânî ve min haysü’l-hakîkat ve’z-zât ve vücûd hakla bâkîdir. Ve fenâdan murâd fenâ fi’l-a‘yân olmayıp belki fenâ fi’l-irfândır. Kaldı ki bu ümmetin ekser kerâmeti bâtın ve ağlab kemâlâtı mestûr olduğu ve hadîs-i kudsîde أَوْلِيائِي تَحْتَ قِبَابِي لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي[Velîlerim kubbelerimin altındadır. Onları benden başkası bilmez.][553] buyurduğu ecilden hâl ve şân-ı îşânı cemîan idrâk ve beyân hadd-ı imkânda olmadığı zâhir ve nümâyân ise de inde ehli’l-tahkîk her asırda keşf ve kerâmet sâhibi yüz yirmi dört bin

[552] NP, 53[b]: +Minhuvât: Makbûl olan sâlik-i meczûbdur ki ? ilâhî üzerine cârî olunmuştur. Zîrâ ilmi hem kesbî ve hem irsîdir. Meczûb-ı sâlikin ise ilmi yalnız irsîdir. Vâris ve hibe bilâ ta‘b olmakla kadri bilinmez. Feamma ? gark ? olacak mu‘teber ve mazbût olur.

[553] Gazzâlî, **İhyâ-ı Ulûmi’d-Dîn**, IV, s.357.

zât mevcûd olup bunların her biri bir peygamberin sırrına vâris ve bu verâset bi‘set-i hazret-i fahri’l-enbiyâ -aleyhi’s-salavât ve selâm-dan mukaddem olan olan altı bin sene içinde zuhûra gelen esrâr-ı ilâhiyye ümmet-i merhûme arasında her ân mevcûde olmasına bâis olduğun inhâ ve meyân-ı enbiyâ **[60ª]** -aleyhimü’s-selâm- da ba‘zı ihtisâsât-ı ilâhiyye ile tefâdul olduğu gibi evliyâ arasında dahi tefâvüt-i mertebe ve maârif olmak hasebiyle her makāmın mukîmi bir isimle ta‘rîf kılındığını işâret ve îmâ’ buyurmuşlardır.[554]

Ezcümle Muhyiddîn ibn-i Arabî -radıyallâhu teâlâ anhü- hazretlerinden mervî olduğu üzere efrâddan yüz on kutub olup gavs ile muabber olan kutub birdir. Cemî-i zamânda Hak -subhânehu ve teâlâ- hazretinin mazhar-ı nazarı olarak cihâniyâna sebeb-i hayât-ı ma‘neviyyedir. Ve makām-ı kutbiyyet-i kübrâ fi’l-asl makām-ı Muhammedü’l-Mustafâ -aleyhi salâvatullâhi’l-evfâ- olup kutb-ı zamân mazhar-ı tâmm-ı hakîkat-i Muhammediyye olmakla min haysü’l-hilâfet nâib-i menâb-ı kutbiyyet-i kübrâdır. Ve kutb-ı a‘zama gavs ıtlâkı şol zamân sahîh olur ki mülteci’ ona recâ eyledikte recâsı karîn-i kabûl ola. İmdi ta‘bîr-i gavs vakt-i muayyen için mahsûs olmuş olur. İmâmân iki merd-i hâstır ki birisi gavsın yemîninde ve nazarı âlem-i melekûta ve birisi gavsın yesârında ve nazarı âlem-i meleğedir. Gavs olan zât imâm-ı yesârı istihlâf eder. Zîra onun seyr ve cûdda dâiresi ekmel ve bu cihetle imâm-ı yeminden efdaldir. Evtâd ricâlden dört nefer-i merd-i pâk-ı nihâddır ki menâzil-i hayât-ı erbaada sâbitler ve her biri çâr kûşe-i âlemde kāimlerdir.

Ebdâl havâss-ı ümmetten kırk nefer zât-ı melâik-simât olup içlerinden biri âhirete intikāl etse makām-ı müntekile birisi nasb ve ona bedel tesmiye olunur. Va‘z u nasîhat ile **[60ᵇ]** müslimîni irşâd ve ıslâha müteveccihlerdir. Nücebâ sekiz adet merd-i asfıyâ olup inde ba‘zı’l-mükâşifîn kırk adettir ki haml-i eskāl-i nâsa ve ıslâh-ı halâyıka meşgūllerdir. Ve hukūk-ı halkta mutasarrıf olup gayrı hizmetleri yoktur. Nükebâ on iki adet ricâl-i etkıyâdır ki onlara müşerrefü’z-zamâir derler. Ve ba‘zılar nükebâ üç yüz adet olan ricâl de dâhil olup bunlar mazhar-ı ism-i Bâtın’dır. Ve hükm-i ism-i Bâtın ile

[554] Minhuvât: Ümem-i sâlifede enbiyânın kesreti takrîbî fakat yirmi beş kutb geldiği ve evvel ve âhir cemî-i aktâbın ism-i ilâhîsi abdullâh idiği mervî ve menkūldür. (NP 54ª’da son kısım şu şekildedir:”…ism-i ilâhîsi abdullâhtır, örfîsi her ne olur ise olsun.”)

mütehakkık oldukları için bevâtın-ı nâsa müşriflerdir. Ve setâir-i serâir bunlara münkeşife olduğu için hafâyâ-ı zamîri müstahriclerdir derler.

Zehâirullâh bir tâife-i celîledir ki Hak -celle ve alâ- onlar ile ibâdı üzerlerinden ref-i beliyye eyler. Zanâinullâh havâss-ı evliyâ-ı kirâmdan bir tâife-i aliyyedir ki zâhir ve bâtınları[555] kemâl-i nûraniyyet ve Hakk'a ubûdiyyette husûsiyyetleri olduğu için zanâinullâh derler. Recebiyyûn kırk nefer cemî-i nûr-i manzardır ki evvel-i duhûl-i şehr-i recebde bunlara bir sikal-i acîb müstevlâ olup harekete iktidârları kalmaz. Ve âhir-i recebe kadar sıklet-i mezkûre tedrîc ile zâil olur. Ümenâullâh Melâmiyye ile ma'rûf bir zümre-i aliyye ve mecâlî-i tecelliyyât-ı sübhâniyyedir ki zâhiren ve bâtınan halk-ı cihâna hâlleri ıyân olmayacağı için tâc ve kisve-pûşân olmayıp her ne libâsta bulundular ise tağyîr-i hey'ât ile tebdîl-i şekl ve sûret eylemezler. İntehâ.

Şeyh Dâvûd-ı Kayserî[556] ve meşâyıh-ı sâire -kaddesallâhu esrârahum- hazerâtının dahi bu bahs-i şerîfi ta'rîflerinde merâtıb-ı evliyâdan mertebe-i ûlâ vâhiden ba'de vâhid ebeden kutbiyyet ve ba'de [61a] imâmeyn ve ba'de çehâr-yâr-ı güzîn -rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmeîn- gibi ebdâl-ı erbaa ve ba'de ekālîm-i seb'ayı hâfizîn ve her biri bir iklîm-i hâssın kutbu olan büdelâ-ı seb'a ve ba'de aşere-i mübeşşere misillü evliyâ-ı aşere ve ondan sonra burûc-ı isnâ aşere ve ona müteallık umûra hâkim olan on iki ricâl sümme'l-ışrîn ve'l-erbaîn ve ba'de esmâ-i hüsnâ mezâhiri doksan dokuz ve üç yüz altmışa varınca bakıyye-i mezâhir-i esmâ' olan evliyâ ki bunların kıyâmete değin adedleri ziyâde ve noksân olmayarak her zamân alâ sebili'l-bedel âlemde kāimler olup evliyâ-ı sâire hazerâtı zuhûr-ı tecellî-i ilâhiyye hasebiyle noksân ve ziyâde olarak cümlesi ve hattâ zühhâd ve ubbâd ve sülehâ-ı mü'minîn mertebesinde olanlar kutb-ı a'zamın hükmünde olup fakat kümmelînden rütbeleri hilâfetten mâ adâda mertebe-i kutba muâdil olan efrâd hazerâtı maânî ve esrâr-ı ilâhiyyeyi bi-zâtihim Hak sübhânehû ve teâlâdan ahz edegeldikleri haysiyetle kutbun hükmünden hâriçlerdir.

[555] NP, 54[b]: bâtın ve zâhirleri.

[556] Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi olan Dâvûd-i Kayserî vahdet-i vücûd düşüncesini benimsemiş bir sûfîdir. Osmanlı âlim ve sûfîlerini etkilemiş olan Kayserî'nin eserlerinden bazıları şunlardır: Matlau husûsi'l-hikem fî meânî Fusûsi'l-hikem, Şerhu Kasîdeti't-tâiyye, Şerhu Kasîdeti'l-mîmiyye. (Mehmet Bayrakdar, "Dâvûd-i Kayserî", **DİA,** IX, s.32-35.)

Cealenallâhü min ibâdihillezîne leyse li'ş-şeytâni aleyhim sultânun el-vâsilîne ilâ zirveti makāmâti'l-irfân.

Bu ism-i şerîf-i Velî'nin hâssası sübût-ı velâyet-i lâzime olmakla bir adam her cum'a günü bin kere "Yâ Velî" diye zikre müdâvemet eylese bi-iznillâh Teâlâ matlûbuna nâil olacağı ve bir kimsenin zevce yâhûd câriye-i gayr-i merziyyeti olsa ona duhûlü indinde bu ism-i şerîfi kalbi ile zikreylese ve her vakit duhûl ve hurûcunda zikre müdâvemet etse Allâh Teâlâ onları **[61^{b}]** ıslâh edeceği mervîdir. وَلِّى Vâvın fethiyle mülk ve mâlikiyyet ve yakînlik ma'nâlarınadır.

Meâl-i beyt "Ey Metîn ve Velî ism-i şerîfleriyle mütecellî ve mevsûf ve hâfız ve nâsır ve muîn olan ilâhe'l-âlemîn! Hâl-i âcizânem ma'lûm-ı izzetin olmakla kuvvetimi metîn ve müstahkem ve beni korktuğumdan[557] masûn ve mahfûz eyle. Zîrâ bana[558] veliyyü'l-emr olup umûrumu tedbîr ve irşâda senden gayrı ehak ve evlâ kim vardır." demek olur. Bu beyti mâ-fevkine tasaddur husûlü ve ıslâh-ı fâcir için kırâat husûsan subût-ı menâsıb için leyâlî-i cum'ada biner kere kırâatine müdâvemet fâidesi menkūldür.

37

حَمِدْتُ حَمِيداً لَمْ يَزَلْ مُتَفَضِّلاً[559]

وَمُحْصِي لِمَنْ عَادَ مُبِيداً وَمُخْذِلاً

[İn'âm u ihsân-ı firâvânı dâim; atıyyesi, inâyeti cezîl ü amîm ve müstehakk-ı hamd u senâ olan o pâdişâh-ı lâ-yezâle hamd-i bî-had ve şükr-i lâ-yuhsî ederim. İlmi her şey'e muhît ve her şey'e kādir olan o sultân-ı zî-şân adâvet edenleri kuvvet-i kāhire ve satvet-i bâhiresiyle helâk u ifnâ, azâb u hızlâna ilkā eylemiştir.][560]

اَلْحَمِيد Esmâ-i hüsnâdandır. Faîl bi-ma'nâ mef'ûl olmak üzere "mahmûd" ile tefsîr olunur ki vasf-ı cemîl olan hamd u senâya müstehak demektir. Ve Hak Teâlâ

[557] NP, 55^{b}: korktuğum şey'lerden.
[558] NP, 55^{b}: +bana.
[559] NP, 55^{b}: مُتَفَضَّلاً .
[560] Şükrî, s. 16.

hazreti ezelen kendi nefsi için Hamîd ve ebeden ıbâdının hamdleriyle mahmûd olmak hasebiyle ma‘nâ-ı Hamîd sıfât-ı celâl ve uluv ve kemâle ve ol sebeple zikr-i zâkirînden istiğnâya râci‘ olur. Ibâdullâhtan hamîd şol zât-ı şerîf ve saîddir ki akāid ve ahlâk ve a‘mâlinin cümlesi min gayri meşûbet mahmûd ola bu vasf ile mevsûf mefhar-ı mevcûdat ve mahmûd-ı mahlûkāt habîb-i ekrem ve nebiyy-i muhterem -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz hazreti olup hattâ Zebûr ve Tevrât ve semâvâtta ism-i şerîfleri mahmûd olduğu mervî **[62ª]** ve menkūldür. Sâir rusul ve enbiyâ ve evliyâ ve ulemâ hazerâtından dahi her birleri akāid ve ahlâk ve a‘mâl ve akvâllerinden hamd olunduğu miktâr hamîd iseler de bir ahad-ı nakîsadan hâlî olmamak hasebiyle hamîd-i mutlak ancak Cenâb-ı Hak idiği sâir ve bedîddir. Bu ism-i şerîfe müdâvemet edenler için ahlâk ve akvâl ve ef‘âlinde mehâmid-i kesîre husûlü hâssasından olup kelâmında[561] kesîru’l-fahş olan kimesne için su içtiği ke’se ve tasa yazılsa fahş ondan zâil olmak mervîdir. Abd-i mü’minin bu ism-i şerîften hazzı lisân-ı hâl ve kāl ile alâ vetîreti’t-tebcîl Cenâb-ı Hakk’a senâ-ı cezîl etmektir.

لَمْ يَزَلْ مُتَفَضِّلاً “Mün‘imen” tefsîriyle “hamîd-i mutlak”a sıfat olur. Mübtedâ-ı mahzûf farz olunan “hüve”nin haberi olmak dahi câizdir. اَلْمُحْصِي Mîmin zammı ve hânın sükûnu ve sâdın kesriyle esmâ-i hüsnâdandır. “Hüve’l-muhsî” takdîrinde haber olur. Tefsîri[562] cemî-i ma‘lûmâtı ihsâ ve ihâta edici[563] âlim ve dânâdır. Ya‘nî ilm-i huzûrîsinde her ma‘lûmun had ve aded ve meblağı münkeşiftir demek olur. Ve alâ kavl kādir ma‘nâsı verilir. Bu ism-i şerîfin hâssası zikr ve kırâatına devâm edenler niam-ı ilâhiyyeye ihsâ ve şükr ve senâya ve meâsî-i mâziyeyi ta‘dâd ve isti‘fâya mâlik olmaktır. Hesâb ve azâb-ı yevm-i kıyâmetten havf edenler leyle-i cum‘ada bin kere kırâat eder ise Allâh Teâlâ teshîl-i hesâb ve azâb eder diye yazmışlar.

عَادَ Mufâale bâbından fi‘l-i mâzîdir. Adâvet ma‘nâsı verilir. مُبِيد İsm-i fâil **[62ᵇ]** bünyesiyle ihlâk ve ifnâ ve nâm ve nişânın nâbûd nâpeydâ edici ma’nâsına “muhsî”ye sıfat yâhûd ondan hâl olur. مُخْذِل dahi kezâlik “muhsî”ye sıfat yâhûd hâl olarak hâr u zelil edici ve azâb-ı hızlânda bırakıcı ma‘nâsınadır.

---

561 NP, 56ª: -kelâmında.
562 NP, 56ª: +tefsîri.
563 NP, 56ª: eder.

Meâl-i beyt: “ Mahmûdiyyet ve hâmidiyyet ve cemî-i efrâd-ı mehâmid-i zât-ı ecel ve a‘lâsına ehas ve ahrâ olan Hüdâ-ı bî-hemtâya hamd u senâ ve şükr-i lâ yuhsâ ederim. Öyle Hüdâ-ı bî-hemtâ ve pâdişâh-ı kesîru’l-atâyâ ki lem yezel in‘âm ve ihsân-ı firâvân-ı ittisâl üzere olup ol pâdişâh-ı bî-zevâl ve sultân-ı lâ yezâl adâvet eden kişiyi satvet-i bâhiresiyle ihlâk ve ifnâ ve azâb-ı hızlâna dûçâr ve ilkā edicidir.” demek olur. Bu beyti devâm üzere kırâat edenler mâl-ı bisyâra nâil ve bir hâlî mahalde kırk yedi gün ale’t-tevâlî kādir olduğu mertebe tilâvet[564] eyleyen kimesne rütbe-i vâlâ-i velâyete vâsıl olacağı mervî ve menkūldür. İntehâ.[565]

38

بَدَأْتُ بِجُودٍ مِنْكَ يَا مُبْدِئَ الْعَطَا

وَأَنْتَ مُعِيدٌ كُلَّمَا فَاتَ أَوْ خَلَا

[Ey kâinâtı bidâyeten ademden îcâd ü izhâr eden Allâh! Senin cûd u kereminle duâ vü niyâza başladım. Beni dâreynde envâ‘-ı niam u ihsânına mazhariyyetle dil-sîr-i nevâl et. Ey mevcûdâtı haşr u neşr için ba‘de’l-adem iâde vü ircâ‘, ba‘s ü irsâl edici olan perverdigârım! Fevt ü zâyi‘ olan her türlü saâdet ü ni‘meti, şeref ü meziyyeti, sıhhat u âfiyeti, gınâ vü serveti iâde ile beni garîk-i bahr-i en‘âmın eyle.][566]

بَدَأً Bânın fethiyle şurû‘ ve ibtidâ ma‘nâsına olduğundan gayrı bir arzdan arz-ı uhrâya hurûca derler. Murâd-ı nâzım bu ma‘nâ olmak gerektir. بِجُودٍ bâsı ilsâk için olup “cûd” ziyâde kerem ve atâya denir. Zîrâ atânın sehâ ve cûd ve îsâr ta‘bîrâtıyla üç mertebesi vardır. Ekalli verip ekseri imsâka sehâ derler. Ekseri verip ekalli imsâka cûd ta‘bîr ederler. Ve bir şey’ imsâk etmeyerek küllîsini vermeye îsâr **[63ª]** ıtlâk olunur. Ba‘zılar bi-gayr-ı suâl ve bilâ-ıvaz vâkı‘ olan atâya cûd ve taleb-i suâl ile olan ihsâna sehâ demişler.[567] Mahallerine sarf eden eshıyâ ve cevâd haklarında[568] cûd ve atânın fazâili ta‘dâd olunmaz derecesindedir. **Şi‘r:**

---

564 NP, 56ᵇ: kırâat.
565 NP, 56ᵇ: +intehâ.
566 Şükrî, s. 15.
567 NP, 56ᵇ: dediler.
568 NP, 56ᵇ: hakkında.

إِذَا هَبَّتْ رِيَاحُكَ فَاغْتَنِمْهَا
فَإِنَّ لِكُلِّ حَافِقَةٍ سُكُونٌ
وَلَا تَغْفُلْ عَنْ الإِحْسَانِ فِيهَا
فَمَا تَدْرِي السُّكُونُ مَتَى يَكُونُ

[Rüzgarın estiğinde ondan faydalan/ Çünkü her fırtına için bir sükûnet vardır
O vakitte iyilik yapmaktan gaflete düşme/ Çünkü sükûnet ne zaman gelecek bilemezsin]

اَلْمُبْدِئُ Mîmin zammı bânın sükûnu dâlın kesri ve âhirinde hemze ile esmâ-i hüsnâdandır. Kāinâtı min gayr-ı sebk-ı mislihâ îcâd ya‘nî ademden vücûda izhâr edici ma‘nâsınadır. Zîrâ misli mesbûk olmayan îcâda ibdâ‘ ve misli mesbûk olur ise iâde derler. Bu sûrette “mübdiü’l-atâ”nın ma‘nâsı zâhirdir. Bu ism-i şerîf-i Mübdi‘i hâmil hâtunun batnı üzerine zevci şehâdet parmağıyla tedvîr ederek yirmi kere ve alâ rivâye yirmi dokuz kere okuyup üfürse bi-iznillâh teâlâ hamli düşmeyip sâbit olmak hâssasındandır. **اَلْمُعِيد** Mîmin zammı ve aynın kesriyle esmâ-i hüsnâdandır. Ma‘nâsı “mürciu’l-mevcûdât ba‘de’l-adem” demektir ki Allâh Teâlâ halk ve îcâd için Mübdi’ ve ba‘s ve nüşûr-ı halk için Muîd olduğu sarâhat-ı âyet-i kerîme-i وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ (Rûm, 30/27) [O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır.] ile zâhir ve bedîddir. Bu ism-i şerîfin dahi hâssası zâkir-i dâiminin kalbinde haşr-ı ecsâd takarrur etmenin ve bu takrîb ile ibâdet-i bedeniyye ve mâliyyeye ve iâde-i fevâyite sa‘y ederek korktuğundan emîn ve **[63^{b}]** ümîdine nâil olmaktır. İsm-i Mübdi’i zam ve[569] ilâve ile “yâ Mübdi’ yâ Muîd kırâatı def-i nisyâna devâdır. **كُلَّمَا** umûm ifâde eder. Bir kelime idüğü müstağnî-i kayd-ı inhâdır. **خَلَا** “Şenliksiz yere uğradı” demektir ki beyâbân ve sahrâda ve bâdiye ve tenhâda bîkes ve bînevâ kalmak ma‘nevî fevt olmak gibidir.

Meâl-i beyt: “Ey kâinâtı ketm-i ademden sahrâ-ı vücûda getiren Mevlâ-ı Müteâl! Ben senin cûd ve kereminle envâ-ı niam ve ihsânını talep ederek çıkıp gittim. Ya‘nî dâr u diyârımdan dûr ve ehl ü evlâd ve ehıbbâdan baîd ve mahcûr oldum. Her vefât eden tenhâ yerlerde kalanları ihyâ ve iâde eden sen azîmü’ş-şânsın. Mübdi’ ve Muîd isimlerinin tecellîsiyle bana tecellî edip dâr ve diyârıma avdetimi nasîb ve

[569] NP, 57^{a}: +zam ve.

müyesser eyle.” demek olur, lâkin bu ma‘nâ mecbûren terk-i diyâr etmiş olanlara göredir. Eğer kırâat eden kimesnede sıklet-i gurbet yok ise ol vakit “bedee” lafzıyla şurû‘ ve ibtidâ ma‘nâsı irâde ederek duâya başladım münâcât ve niyâza şurû‘ ve mübâşeret ettim demek iktizâ eder. Kaldı ki “bede‘tü”de olan tâ Hak Teâlâ’ya râci‘ olmak üzere tâ-ı hıtâb farz olunarak kırâat etmek dahi mümkün olmakla ol takdîrce ilâhî senden olucu cûd ve in‘âm ile bedâ’ eyledik demek lâzım gelir ki bu ma‘nâ mahlûkātın zuhûrundan mukaddem ni‘met-i îcâd ile onlara olan in‘âm ya‘nî kable **[64ª]** halkıhim onlar için erzâk ve ekvât takdîriyle ihsân ve ikrâmından ibâret ve min gayr-ı suâl i‘tâ-ı niam ve nevâl eylemesinden kinâyettir. Fefhem.

Bu beyti kırk gün mütevâliyen yevmiyye doksân yedişer kere kırâat eden kimesneye ulûm-ı şettâ ve havâss-ı eşyâ’ münkeşif ve musahhar ve cemî-i cihâttan kazâ-ı hâceti müyesser olacağı mervî ve menkūldür.

39

وَمُحْيِي فَوَسِّعْ لِي حَيَاةً نَفِيسَةً

مُمِيتٌ فَعَجِّلْ مَوْتَ خَصْمِي مُنَكِّلَا

[Ey kâffe-i mahlûkātı ifâza-ı hayât ve nefh-i rûh ile ihyâ eden Allâh! Dünyâda benim rızkımı tevsî‘ ü tevfîr ederek kemâl-i refâh ile yaşamayı nasîb ü müyesser eyle. Ey Mümît sıfatıyla mütecellî olan Allâh! Bana adâveti olan hasmı ibreten li’s-sâirîn eşedd-i ukūbât ile âcilen mahv u helâk et.][570]

اَلْمُحْيِي Mîmin zammı ve hânın sükûnuyla esmâ-ı hüsnâdandır. Ma‘nâsı zü’l-hayât demektir ki hayât sıfat-ı kadîme-i ilâhiyyedir yâhûd خَالِقُ الْحَيٰوةِ وَمُعْطِيهَا لِكُلِّ مَنْ شَاءَ حَيَاتَهُ عَلَى وَجْهٍ يُرِيدُهُ [Hayâtı yaratan ve dilediğine istediği şekilde veren][571] ma’nâsınadır. Zîrâ cümle-i mevcûdâtta hattâ cemâdâtta dahi sırr-ı hayât-ı zâtıyye vardır ki ol hayât ile hakka irtibât bulmuştur. Bu hayât-ı hakîkiyye-i zâtiyye rûh-ı insânı ve hayevânı îrâs

---

[570] Şükrî, s. 16.

[571] NP, 57ᵇ: -Minhuvât: Bu da‘vâya kerîme-i لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ (Haşr,59/21) [Eğer biz, bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün.] burhân ve güvâhtır.

ettiği hayâttan gayrı olup keşf-i sahîh ile bulunur. Zîrâ ehâricde eseri yoktur. Belki mahsüs olan mücerred sıfat-ı hayâtın mevsûfu olan nesnedir. İsm-i şerîf-i mezkûrun hâssası vücûd-ı ülfet ve emniyyet olmakla bir adam ale'd-devâm okuyup bedeni üzerine üfürse firâk ve habs havfından emîn olacağı mervîdir. وَسِّعْ Fi'l-i duâdır. حَيَاةً dirilik ki mevt mukābilidir. نَفِيسَة **[64b]** Hayâta sıfattır. Şerîf ve latîf ve fâhir ve merğūb ve zû-kıymet nesneye nefîs denir. Bu makāmda refâh ve râhattan kinâyedir. اَلْمُمِيت Mîm-i evvelin zammı ve sânînin kesriyle esmâ-i hüsnâdandır. Hâliku'l-mevt demektir ki ma'nâ îcâda rucû' eder ve ba'zan ihyâ ve imâte-i kalbe nisbetle ma'nâ-ı uhrâ olur. Zîrâ Cenâb-ı Hüdâ -celle ve alâ- bir muktezâ-ı يُضِلُّ مَن يَشَاء وَيَهْدِي مَن يَشَاء (Nahl,16/93) [O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.] muhavvilü'l-havl ve'l-ahvâl olmakla ervâhla ecsâmı ihyâ ve imâte eylediği misillü kulûb-i mü'minîni dahi nûr-ı îmân ve ma'rifetle ihyâ ve ârıza-ı gaflet ve vesvese ile imâte eder.

Bu ism-i şerîfin hâssası tâat-i Bârî'de nefsi mutî' etmektir ki nefs-i emmâre-i bi's-sû' üzerine kudreti olmayan kimesne inde's-savm sadrı üzerine vaz'-ı yed ile ism-i şerîf-i mezkûru kırâat ederek nâim olsa Allâh teâlâ onun nefsini mutîa ve mutmainne eder.

مَوْت Ölmek ve sâkin ve ebsem olmak ve uyumak ve hayâtı tekdîr eden hüzn ve endûhe ve zevâl-i akla ve cehâlet ma'nâlarına isti'mâl olunur. "accil"e mef'ûldür "hasm"a muzâftır. خَصْم "Nizâ' ve cidâl edici muhâsım" ma'nâsına müzekker ve müennes ve cem'i müsâvîdir. مُنَكِّل Tef'îl bâbından ism-i fâil bünyesiyle "accele"de olan zamîrden hâldir. Ma'nâsı bir adamı kabûl kerdesi olan nesneden ber-tarâf eyleyici yâhûd sâirlere medâr-ı havf ve ibret olacak vecİhle bir kimesneye bir iş edici demektir.

Meâl-i beyt "Sen **[65a]** sen[572] azîmü'ş-şân ihyâ sıfatıyla muttasıf ve Mümît ismiyle mütecellî Kādir ve Kayyûm'sun.[573] Dünyâ dirliğinde ben kuluna refâh ve râhat, inâyet ve ihsân; ve ins ü cin ve nefs ü hevâdan bana garaz ve adâveti olan hasmı dahi ibreten li'l-gayr eşedd-i ukūbetle serîan ve âcilen tenkîl ve ihlâk eyle." demek olur. Bu beyti zuhûr-ı fırkat-ı ıyâl ve ahbâb veyâhûd habs ile dûçâr-ı ızdırâb[574] ve azâb olmaktan

[572] NP, 58b: -sen.
[573] NP, 58b: Kayyûm.
[574] NP, 58b: -ızdırâb.

havfeden kimesne ism-i Muhyî 68 adedince okuyup bedeni üzere üfürse renciş-i firkat ve habs ve mezelletten rehâ-yâb ve masûn olacağı menkūldür. İntehâ.[575]

40

وَيَا حَيُّ اذْهَبْ رَوْعَ قَلْبِي فَلَمْ أَزَلْ

بِذِكْرِكَ يَا قَيُّومُ مَا دُمْتُ مُوصِلَا

[Ey hayât-ı ebediyye vü ezeliyye ile zinde olan îzid-i müteâl! Kalbimdeki havfı def‘ ile emniyyet ihsân et. Ey emr-i ibâdı tedbîre kāim ü dâim olan kadîm-i ezelî! Ben yaşadığım müddetçe senin zikrinle kāim ü dâim ve tâatinle behre-yâb olayım.][576]

اَلْحَي Hânın fethi ve yânın teşdîdiyle esmâ-i hüsnâdandır. Hayâttan vasf olur ki Allâh Teâlâ ilmen ve kudreten hayât-ı ebediyye ile Hay olup zât-ı ecel ve a‘lâsına aslâ fenâ ve mevt ve acz ve kusûr ve za‘f ve fütûr ârız olmaz demektir. Ba‘zılar mevt ve fenâ için üzerine sebîl olmamak vecihle bâkîdir demek ma‘nâsını vermiş. İmâm Gazzâlî -kuddise sırruhu’l-âlî- hazretleri[577] merhûm[578] fa‘âl-ı derrâk ta‘bîriyle tefsîr eder. Fi’l-hakîka Cenâb-ı Hak Hayy-ı kâmil-i mutlaktır ki kâffe-i müdrekât taht-ı idrâkinde münderic ve kātıba-ı mevcûdât-ı dâire-i fi‘linde mündemic olup hayât-ı ahyâ-ı **[65^{b}]** sâire idrâk ve fi‘lleri miktâr idiği zâhire ve merâtib-i ahyâ dahi tefâvüt-i hayâtları kadar mütefâvit idiği inde üli’l-ebsâr bedîhî ve bâhiredir. **Nazm**:

نه حياتش بروح ونفس وتنست
بلكه اوزنده بخويشتن است
او بخودزنده ايست پاينده
زنده كان ديكر باوزنده

[Hayatı ruha ve nefse bağlı değildir
Aksine o kendiliğinden vardır
Onun varlığı (canlılığı) daima devam eder

[575] NP, 58^{b}: +intehâ.
[576] Şükrî, s. 17.
[577] NP, 58^{b}: -kuddise sırruhu’l-âlî hazretleri.
[578] NP, 58^{b}: +merhûm.

Diğer canlıların da hayatı ona bağlıdır.]

Nesr: Bu ism-i şerîfi vakt-i seherde kırâatına müdâvemet edenlere kalpte tasarruf husûlü hâssasındandır. رَوْع Rânın fethi ve vâvın sükûnuyla bir nesneden korkmak ve kalbin harâreti soğumak ma‘nâlarınadır. اذْهَبْ Fi‘l-i duâsına mefûl olur. Ve mâ-ba‘dine izâfetle okunur.

Nükte: Ekser-i kümmelîn -rıdvânullâhi teâla aleyhim ecmaîn- hazerâtının vakt-i sülûkları hengâm-ı harâret ve rutûbet olan ibtidâ-ı şebâbette vâkı‘ olduğundan sonraları sâlik bir mürşid-i ekmele mukārin ve mâlik olmadıkça tedârik-i mâfât eylemesi müşkil olacağı rivâyetlere mebnî nâzım-ı kasîde-i Şeyh Nûreddîn merhûm hazretleri rav-ı kalbin zehâbını recâ ve niyâzdan murâdı Allâh Teâlâ[579] a‘lem hevâ ve heves ve nevâfil ile mürûr eden sinn ü sâlden teessüf lüzûmunu kinâyet ve tarîk-i zikr ve sulûku îmâ ve işâret olmak **[66ª]** gerektir.

اَلْقَيُّوم Kāfın fethi ve yânın teşdîdiyle bed’ ve evvel ve hudûstan münezzeh ve müberrâ ve ezelî ve kadîm olan Cenâb-ı Hüdâ -celle ve alâ-nın esmâ-ı hüsnâsından olup te’vîlinde vücûh vardır. Vech-i evvel إِنَّهُ قَائِمٌ تَدْبِيرِ أَمْرِ الْعِبَادِ فِي إِنْشَائِهِمْ وَإِرْزَاقِهِمْ [Kulları yaratma ve rızıklandırma işini devâm ettiren] ma‘nâsınadır. Ya‘nî Hak Teâlâ ıbâdını yaratıp rızıklandırmak tedbîrî emriyle kāim demek ola. Bu vecih Mücâhid’den mervî ve muhtâr-ı Zeccâc’dır. Ve vech-i sânî “el-âlim bi’l-umûr” ma‘nâsına ola. Bu vecih arabın فُلَانٌ يَقُومُ بِهَذَا الْكِتَابِ [Falan kişi bu kitabı bilir.] kavillerinden me’hûzdur ki âlem ber demektir. Vech-i sâlis اَلْقَائِمُ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ [Herkesin işlediğinin karşılığını veren] ma‘nâsına ola. Bu vecih dahi Kelbî’den mervîdir. İmdi vücûh-ı mezkûre üzere ism-i Kayyûm esmâullâhtan Hâlık ve Mübdi’ ve Rezzâk ve Hasîb ve Alîm esmâ-ı şerîfelerini mütezammın olmuş olur.

Bu ism-i şerîfin hâssası zâten ve vasfen kavlen ve fi‘len husûl-ı kıyâm ve kayyûmiyyet olmakla ism-i Hay’dan mücerred olarak zikreden kimesneden bi-iznillâh teâlâ nevm-i gaflet zâil olur. Inde ekli’t-taâm her lokma üzerine kırâat eylese yediği taâm kalb ve batnında nûr olur. Her gün kırk kere “yâ Hayyu yâ Kayyûm lâilâhe illâ

[579] NP, 59ª: -teâlâ.

ente" diyenler azîm fâide bulur. Abdin bu vasıfta medhali mâsivallâhtan istiğnâsı kadardır.

Esrâr: Ma'lûm ola ki esmâ-i ilâhiyyeden her biri nice esrâr-ı hikmet-i şiârı hâvî olup künhüyle der-künde-i **[66^{b}]** ukūl-ı kāsıra ashâb-ı dembeste ve lâl ve tefehhüm ve tefhîminde gelîl ve bî-mecâldir. Ezcümle ism-i Hayy'ın adedi on sekiz olup her bir adedi bin âlem-i ihyâ' ve îcâdına işâret olmağın on sekiz bin âlem halk olundu. Ve isim müsemmasıyla -ki hâ ve yâdır- bu vecih üzere adedi yirmi olmakla ism-i Vedûd'u mütezammın olduğundan on sekiz bin âlemde âsâr-ı[580] muhabbetullâh âşikâre ve ber-karâr olduğunu muzhir ve mübeyyindir. Ve ism-i Hayy'ın mütezammını olan ism-i Vedûd da meveddet münderice olup ve meveddetin adedi dört yüz elli ve hurûfu dahi yalnız dört olmakla aded-i mezkûreye zammolundukda mecmûu dört yüz elli dört olup "muhammedün resûlullâh" cümlesinin adedi ile müsâvî olmakla ism-i şerîf-i Hayy'ın bâtını zımnında habîbullâh olan seyyidü'l-kevneyn efendimizin[581] risâletine işâret olduğu şinâsendegân-ı esrâr-ı hurûfa nâ-setîr ve âşikâredir.

Kezâlik Kayyûm ism-i şerîfinin dahi ma'nâ-ı i'câz-peymâsında olan mu'cize-i hafiyyedendir ki müşeddedi mahsûb olmak üzere adedi yüz altmış altı olup kelime-i "lâilâhe illallâh"ın dahi adedi aded-i Kayyûm ile müsâvî olmağın bu iki ism-i şerîf "lâilâhe illallâh muhammedün resûlullâh" zikr-i şerîfini mütezammın ve müştemil oldukları şinâverân-ı bahr-i esrârda hafî değildir. **Mesnevî-i Şerîf:**[582]

چونکه او مخفی نماند از محرمان

ذات و وصفی چیست کان ماند نهان

[Mahrem olanlardan o gizli kalmayınca, bir şeyin zat ve sıfatı nedir ki, gizli kalsın!][583]

---

[580] NP, 59^{b}: -âsâr-ı.
[581] NP, 59^{b}: seyyidü'l-kevneynin.
[582] NP, 60^{a}: +Mesnevî-i Şerîf.
[583] **Mesnevî**, III, 3615.

[67ª] Ve'l-hâsıl hayât cemî-i sıfât-ı ilâhiyyeyi müstelzim ve kayyûmiyyet dahi kâffe-i halâyıkın zât-ı ilâhiyyeye iftikārına dâir olduğundan ism-i celâlin sırrına mazhar olmalarıyla bu iki ism-i şerîf hakkında dahi "İsm-i a'zamdır" diye haber-i sahîh vardır. Hattâ Îsâ-aleyhisselâm- ihyâ-ı mevtâ murâd eyledikde "yâ Hay yâ Kayyûm" diye duâ eylediği mervîdir. **Mesnevî**:

چون بیانش بی حداست ای بو الهوس

بحث کم کن بیش ازین کم زن نفس

[Onun beyânı için bir had bulunmaz ey heveskâr kişi! Bundan böyle az konuş, az dem vur.]

مُوصِلًا Sâdın fethiyle "muttasılan bi-zikrike" takdîrinde olur. Sâdın kesriyle ulaştırıcı ve ulaşmış ve erişmiş ma'nâları verilmek dahi câizdir.

Meâl-i beyt: "Ey ezelen ve ebeden hayât sıfatıyla muttasıf olan Hayy-ı lâ yezel! Ve ey emr-i ıbâdı tedbîre kāim ve dâim olan Kayyûm-ı zü'l-celâl! Derûnumun korkusunu ve soğukluğunu giderip emniyet ve itmînân kerem eyle ki ben dahi müddet-i hayâtımda muttasılan senin zikr-i şerîfinle kāim ve tâatınla behre-yâb olayım." demektir. Bu beyti belâdete mübtelâ veyâ ârıza-ı nisyân ve za'f-ı hıfz ile mütehayyir ve bî-safâ olan kimesne bir mekân-ı hâlîde on altı kere tilâvet[584] eylese rütbe-i kuvâya mürtekî ve kasvet-i kalbden halâs olacağı mervî ve menkūldür. İntehâ.[585]

41

وَيَا وَاجِدُ أَوْجِدْ لَنَا كُلَّ بَغْيَةٍ

وَيَا مَاجِدُ امْجُدْنِي وَكُنْ لِي مُنَبِّلًا

[Ey Ganî vü Muğnî ve her şey'den müstağnî ve mün'im ale'l-cemî' olan Hüdâ-ı Mennân! Bizlere her ni'meti ve rızâ-yı şerîfine muvâfık olan her hâceti îcâd u in'âm

[584] NP, 60ª: zikr.
[585] NP, 60ª: +intehâ.

et. Ey kerem ü ni‘meti vâsi‘ olan Allâh! Ben abd-i âcizi her türlü mecd ü şerefle behre-yâb, necâbet ü saâdetle kâm-bîn ü fevz-yâb kıl.][586]

اَلْوَاجِدُ Cîmin kesriyle[587] Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîrinde “âlim ve ebedî fakîr olmaz ganî ve muğnî” diye yazmışlar. Ve “irâde ve matlab **[67^{b}]** eylediği şey’i bulucu” ta‘bîrini dahi tahrîr etmişler. Hâssası takviyyet-i kalb olmakla taâmı lokmaları üzerine okuyan adamın tevhîd-i Bârî’de kalbi mukavvâ ve münevver olur. أَوْجِدْ Îcâddan fi‘l-i duâdır.[588] اَلْمَاجِدُ Esmâ-i hüsnâ-i ilâhiyye[589]’den olup ma‘nâ cihetinden ism-i şerîf-i Mecîd gibidir. Şu kadar farkı vardır ki Mecîd’de olan mübâlağa Mâcid’de olmayıp hemân “vâsiü’l-kerem ve’n-niam” ile tefsîr olunur. Hâssası tenvîr-i kalb olmakla bir adam hissi gāib oluncaya değin hâlî mahalde kırâat eylese Hak Teâlâ ona mukadder eylediği şey’ menâmında izhâr eyler. مُنَبِّل Tef‘îl bâbından ism-i fâil bünyesiyle zekâvet ve necâbet ve saâdet ve fazîlet verici ma‘nâsınadır.

Meâl-i beyt “ Ey ganî ve her şeyden müstağni olan Yezdân! Ve ey Mün‘im ale’l-kül ve muğnî olan Rabb-ı Mennân! Biz ve âciz ve muhtâc kulların için onda salâh ve senin rızâ-ı şerîfin olan her hâcet ve matlûbu bizlere halk ve îcâd ve i‘tâ ve in‘âm eyle. Ve ey niam ve keremi vâsi‘ olan Sübhân! Ben kulunu envâ-ı mecd ve şerefle şerefyâb ve zekâvet ve necâbet ve fazîlet ve saâdetle dahi kâmübîn ve fevz-yâb kıl.” demek olur. Bu beyti tenvîr-i derûn ve def‘-i ekdâr ve dehr-i dûn kasdıyla taâm üzerine okurlar. İntehâ.[590]

42

وَيَا وَاحِدُ مَا لِي سِوَاكَ مُفَرِّجٌ

وَيَا أَحَدُ فَرِّجْ وَقُلْ هَمَّكَ أَنْجَلَا

[Ey ezelen ve ebeden vahdâniyyetle münferid olan Hüdâ-yı yektâ! Benim gamm u kederimi senden gayrı izâle eden yoktur. Ey ehadiyyetle mütevahhad olan bî-

[586] Şükrî, s. 17.
[587] NP, 60^{b}: -cîmin kesriyle.
[588] NP, 60^{b}: emrdir.
[589] NP, 60^{b}: +ilâhiyye.
[590] NP, 60^{b}: +intehâ.

enbâz ü bî-hemtâ! Hemm ü hüznümü def‘ eyle. “Ey kulum senin gumûm u hümûmun zâil olmuştur.” diye hitâb u ilhâm-ı sübhâniyyenle endûh u endîşeden beni âzâde vü vâreste kıl.][591]

[68ª] **اَلْوَاحِدُ** Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri Allâh Teâlâ zât ve sıfât ve ef‘âlinde münferid ta‘bîriyledir. Bir fehvâ-ı لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ [Yerde ve gökte benzeri bir şey yoktur.] zâtında vâhiddir ki taksîm ve tecezzî olmaz. Ya‘nî inkısâm muhâldir. Ve sıfâtında vâhiddir ki bir şey’e ve bir şey’ ona şebîh değildir. Ve ef‘âlinde vâhiddir ki şerîk ve nazîri yoktur. **Nazm**:

حال عالم بیک نظام ونسق
نیست الا دلیل وحدت حق
موجد کون اکر دوتا بودی
کار آن منتظم کجا بودی

[Allah’ın vahdeti neticesinde dünya bir nizam içerisindedir. Eğer dünyayı yaratan iki tane olsaydı. Bu düzen nerede olurdu?]

Nesr: Bu ism-i şerîfi halvet ve tenhâlıktan dehşeti olan kimesne kırâat eylese kalb ve lübbü mutmain olur.

مَا لِي de olan “mâ” nâfiye **سِوَاكَ** de olan kâf vâhid-i hakîkîye râci‘ kâf-ı hitâb olup **سِوَى** sînin kesri ve vâvın fethi ve kasrıyla gayr ma‘nâsınadır. Ve esnâf-ı mâsivâ dokuz nesneden ibâret olur ki melek ve felek ve kevkeb ve tabîat ve unsur ve ma‘den ve nebât ve hayevân ve insândır. **مُفَرِّجٌ** tef‘îl bâbından ism-i fâil olarak ma‘nâsı gam ve ğussayı keşf ve izâle edici demektir. **اَلْأَحَد** Hemzenin ve hânın fethalarıyla esmâ-ı hüsnâdandır. Ma‘nâsı Allâh Teâlâ’nın zâtına aslâ teaddüd ve iştirâk tatarruk etmez. Mütevahhid fî-zâtihi ve müteferrid fî-sıfâtihi demektir.

Hafî olmaya ki Ehad ile Vâhid’in ma‘nâsı bir gibi görünür. Lâkin beynehümâ fark vardır. Şöyle ki Ehad nefy mevziinde nefy-i âmmı muktezî olur. Meselâ مَا رَأَيْتُ أَحَدًا [kimseyi görmedim] dedikte mütekellim efrâd-ı insânîden bir kimseyi görmemiş **[68ᵇ]** olur. Ve Vâhid nefy-i hâssa iktizâ etmekle مَا رَأَيْتُ وَاحَدًا [bir kişiyi görmedim] dedikte bir

[591] Şükrî, s. 17.

şahsı görmeyip mâ-fevkini görmüş olur. Hulâsa-i kelâm Vâhid dedikleri evvel kabûl etmez ki birden evvel yoktur. Ehad dedikleri sânî kabûl etmez ki adede sânî ile bed' olunmaz. Ya'nî ehad isneyn denilmez. Vâhid ve isneyn denilir. Ve ism-i Ehad inde'l-ıtlâk zât-ı akdes-i ilâhîye hâstır. Hattâ رَجُلٌ أَحَدٌ [tek (eşsiz) adam] demek câiz değildir. Kaldı ki meşâyıh-ı sûfiyye -kaddesallâhu esrârahum- hazerâtının tahrîr ve beyân buyurdukları üzere zât-ı Bârî'nin cemî-i sıfât-ı kemâliyye ile ittisâfı i'tibâr olundukta zât-ı Vâhidiyye ve ilâhiyye ıtlâk olunur. Ve sıfâttan mücerret i'tibâr olunduğu hâlde ona zât-ı ehadiyye ve imâd dahi derler. Ve dahi[592] ehad ve ehad-i ayn zât ve sıfâta delâlet eyledikleri cihetle evvelü'l esmâdır demişler. Allâh ism-i şerîfinin delâleti ise mertebeyedir. Onun için evvelü'l-esmâdır denilmedi.

Nitekim pâdişâhlara melik denilmesi zât i'tibâriyle olmayıp mertebe i'tibârıyladır. Bu makāmdandır ki Allâh Teâlâya وَاحِدٌ لَا عَنْ عَدَدٍ [adedden münezzeh olarak birdir.] derler. Zîrâ vâhid Hak -celle ve alâ-ya mertebe-i adediyyeden tenzîh için vaz' olunan derecâtın nihâyetidir. Belki Hak -subhânehu ve teâlâ- adedin mebdei olan vâhidin mebdeidir. Yoksa bi'l-fi'l adedin mebdei değil ve illâ adede mukābil gelip aded gibi ol dahi hâdis olurdu. Binâberîn ehadiyyette tecellî muhâldir. Zîrâ onda gayrın vücûdu belki zâtın zâta zuhûru vardır. **[69[a]] Nazm**:

Ehadîliğin merci-i a'dâd / Vâhidîliğin merci-i ezdâd

واحد است او بذات خویش و احد
وحدتی برتر از شمار و عدد
هر که را وحدتش شود مشهود
از عدد فارغست و از معدود

[Birdir ve kendi zâtında tektir. O'nun birliği sayı ve sayılmaktan yücedir. Birliğini gören kimse için O sayıdan ve sayılmaktan münezzehtir.]

Nesr: Bu ism-i kerîm-i Ehad'in hâssası seferinde vahîd olan adam kirâran kırâat ederse Allâh Teâlâ ona refîk irsâl etmek ve hâif olan kimesn günde bin kere okursa havfı zâil ve ol kimse için Hakk'a yakînlik hâsıl olmaktır. Abd-i mü'minin hazzı bahr-i tevhîde dalıp ezelden ebede değin Hak'tan gayrı görmemektir.

[592] NP, 61[b]: -dahi.

قُلْ fi‘l-i duâdır.[593] “Söyle” ma‘nâsına ma‘lûm ise de “ilhâm eyle” demek murâddır. **هَمّ** hânın fethi ve mîmin teşdîdiyle hüzn ve endûh ve derûnda azm ve tasmîm olunan husûsa denir. **أَنْجَلَا** İf‘âl bâbından sîga-i mâzî olarak münkeşif ve rûşen ve ıyân ma‘nâsınadır.

Meâl-i beyt: “Ey ezelen ve ebeden vahdâniyyetle münferid olan Bâri-i zü’l-celâl! Gamnâklığımı senden gayrı def‘ ve izâle eder yoktur. Ve ey ehadiyyetle mütevahhid olan Mevlâ-ı müteâl! Gamnâklığımı def‘le ben kulunu ferahyâb ve bî-gam ve “senin gam ve endûhun izâle olmuştur kulum” hitâbıyla dahi muhâtab ve mülhem eyle.” demek olur. Bu beyti hümûm-ı kıllet-i rızk ve havf-ı halk def‘i için okudukları menkūldür.

43

وَيَا فَرْدُ هَبْ لِي لَا تَذَرْنِي مُنْفَرِداً

وَيَا صَمَدُ كُنْ لِلْأُمُورِ مُسَهِّلاً

[Ey sıfât-ı kemâl ve vahdâniyyet-i zât ile münferid ve bî-nazîr olan Allâh! Ben abd-i pür-kusûra hayırlı zürriyyetler ihsân eyle, beni evlâdsız bırakma. Ey kâffe-i mahlûkāt u mevcûdâtın muhtâc ileyh, ey müstağnî ani’l-gayr! Bütün işlerimi âsân edici ol.][594]

[69[b]] فَرْد fânın fethi ve rânın sükûnuyla münferid ve bî-nazîr ma‘nâsına vetrden eam ve ehadden ehastır. Bu sûrette Allâh Teâlâ sıfât-ı kemâl ve vahdâniyyet-i zât ile münferiddir demek olur ki ma‘nâsı terkîb ve ezvâcın küllîsinden istiğnâyı mübeyyin ve mevcûdâtın cümlesine muhâlefeti mütezammındır. Bu ism-i şerîf-i Samed’e izâfetle kırâat olunur. Zîrâ ikisi bir ve birbirlerini müfessir gibidir. Ebû Hureyre -radıyallâhu anh- rivâyeti üzere mazbût olan esmâ-i hüsnâda Ferd ism-i şerîfi olmadığından gayrı ism-i şerîf-i Ehad dahi Sünen-i İbn-i Mâce’de vâkı‘ olup rivâyete İmâm Tirmizî’de vukū‘ bulmadığı ecilden kasîdenin ba‘zı nüshalarında beyt-i sâbıkın mısrâ-ı sânîsi ve وَيَا صَمَدُ فَرِّجْ وَقُلْ هَمَّكَ أَنْجَلَاolarak bu beyt bütün bütün metrûk ise teberrüken şerh ve beyân

[593] NP, 62[a]: duâsı.
[594] Şükrî, s. 18.

kılınır. **لَا تَذَرْنِي فَرْداً** "Beni yalnız kılma" demektir. Hazret-i Zekeriyyâ -aleyhisselâm-ın veled-i vâris niyâzıyla Bârî Teâlâ'ya duâsından istiâre ve iktibâs olunmakla "heb lî"nin mef'ûlü olan lafz-ı veled zarûret-i vezn için mahzûftur. **اَلصَّمَد** Sâdın ve mîmin fethalarıyla esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri derece-i kemâlde mecdet ve sevded ile seyyid ve dergâh-ı ulûhiyyeti havâyic-i mahlûkāta maksat ya'nî mahlûkātın cümlesi cemî-i ahvâllerinde kendüye muhtâc ve zât-ı ecel ve a'lâsı müstağnî ani'l-gayr demektir. İmâm Alî -kerramallâhu vechehû- hazretlerinden **[70ª]** bir rivâyete göre Samed'in ma'nâsı لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ [Doğmamış ve doğurulmamıştır.] olmakla bu takdîrce sûre-i İhlâs'ta Samed'in mâ-ba'di Samed'i müfessir olur.

Bu ism-i şerîf-i Ferd ve Samed'in hâssası iğnâ ani'l-ihtiyâç olmakla zâkir-i dâimi mâsivallâhtan müstağnî olup dünyâda harâmı kast ve rağbet etmez ve belki beliyyâttan emîn olmak için helâle dahi bi-iznillâh Teâlâ i'tibâr eylemez. **أُمُور** Hâl ve şân ve hâdise ma'nâsına olan emrin cem'idir. **مُسَهِّل** Tef'îl bâbından ism-i fâil bünyesiyle suhûlet verici ve kolaylayıcı demektir.

Meâl-i beyt: " Ey sıfât-ı kemâl ve vahdâniyyet-i zât ile münferid ve mütevahhid olan Allâh-ı Ehad! Bana hayırlı zürriyyet bağışla. Zürriyyet ve evlâdsız kılma. Ve ey muhtâc ileyhi kâffe-i mahlûkāt ve mevcûdât ve evsâf cümlesi لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ (İhlâs,112/3-4) [Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.] olan Allâhu's-Samed, cemî-i umurumu teshîl ve âsân[595] edici ol" demektir. Bu beyti ber-vech-i muharrer ve mezkûr veled-i vâris recâsı ve teshîl-i umûr temennâsıyla okudukları mestûrdur. İntehâ.[596]

44

وَيَا قَادِرُ أَهْلِكْ عَدُوِّي بِكَيْدِهِ

وَمُقْتَدِرُ أَرْدَى الْكَذُوبَ الْمُقَوِّلَا

[595] NP, 63ª: +ve âsân.
[596] NP, 63ª: +intehâ.

[Ey dilediğini îcâd u ibdâ'a kādir olan olan Hak! Düşmanlarımı kendi mekr u habâsetleriyle helâk ve benim için kazdıkları çâh-ı hızlân u mezellete kendilerini ilkā et. Ey kudret-i tâmme-i ezeliyyesine bidâyet ü nihâyet olmayan Kādir-i mutlak! Kizb ü nifâk ile kullarını bi-gayr-i hak ızrâr ve onlara akvâl ü ef'âliyle ezâ vü cefâ eden münâfık-sîret ve kizb-âlûd olan menfaat-perestânı târûmâr, rüsvâ vü bed-nâm et.][597]

اَلْقَادِرُ Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri Allâh Teâlâ vücûdunu irâde eylediği her mümkünü min gayr-ı muâvenet-i gayrihî ibdâ' ve ihtirâ' ve îcâda muktedir zû-kudret demektir. [598] **Nazm**:

Bî-nazîr ve bî-vezîr ve bî-müşîr
Pâdişâhtır küll-i şey' üzere kādîr.

اَلْمُقْتَدِر dahi esmâ-i hüsnâdan olarak Kādir ma'nâsına **[70[b]]** ise de iftiâl bâbının binâsı tekellüf için olduğu hasebiyle Muktedir Kādir'den eblağ ve mübâlağada ekser idiği evzah ve azhardır. Ve kudret bir sıfattır ki onun için işlemek ve terkeylemek sahîh olur. Ya'nî mümkinâtın vücûd ve ademlerinde te'sîr kılar. Abd için kudret-i Bârî ve esbâb ve âlât-ı vâsıtalarıyla ba'zı mümkinâta eğerçi fi'l-cümle kudret vardır. Ancak ihtirâa sâlih ve müessir olmadığından abdin kudreti nâkısa ve hâdise olup Hak Teâlâ'nın kudreti kudret-i tâmme ve kadîme ve sıfat-ı ezeliyyedir. İstese bu ân kıyâmeti ifâza ve ikāme eder. Ve ikāme ettiği te'cîl sâbıkasına binâen ta'cîli irâde eylemediğindendir.[599] Böylece îmânımız vardır. **Nazm**:

در همه کار و در همه حالت
کارگر بی توسط آلت
اثر آن بهر عدم که رسید
رخت با خطهٔ وجود کشید

[Bütün işlerde ve bütün durumlarda bir âlet kullanmadan iş yapandır. Onun etkisi her yokluğa ulaştığında onu varlık sahasına çeker.]

---

[597] Şükrî, s. 18.
[598] NP, 63[a]: demek olur.
[599] NP, 63[a]: etmediğindendir.

Mühimme: Hafî olmaya ki Allâh Teâlâ'nın mümteni‘ üzerine kudreti hakkında ulemâdan ba‘zı kelâm vardır ki lisâna gelmez. Ezcümle *Şerh-i Akāid* hâşiyesinde Mevlânâ Ramazân efendi[600] "Allâh Teâlâ mümteni‘ üzere kādir değildir" demiş. Mümteni‘ şol adem-i mahsûsa derler ki zâtı ademini iktizâ eyleye. Pes mümteni‘ taht-ı kudrette değildir. Ve illâ mümkin olmak lâzım gelir. Zîrâ makdûr oldur ki taht-ı kudrette dâhil ola. Gerek bi'l-fi‘l mevcûd olsun gerek olmasın. Urfî-i Şîrâzî'nin beyti dahi zikrolunan ma'nâyı iş‘âr eder. **Beyt**:

ذات تو قادرست بایجاد هر حال[601]\ الا بافریدن چون تو یکانه

[Her şeyi yapabilirsin bir tek kendin (Allah) gibi birini yaratamazsın]

[71ª] Velâkin bu mekūle ibâdette sû-i edeb olduğu zâhirdir. "Hak Teâlâ kendi gibi halk etmeye kādir midir?" demek suâl-i kabîhtir. Cevâbında "Muhâle kudret taalluk etmez." demek gerektir. Ve muhâl taht-ı kudrette dâhil olmamasından kādire noksân gelmez. Belki noksân muhâldedir ki müteallik-i kudret olmaya sâlih değildir. Ve ba‘zı mükāşifîn buyurmuşlar ki Allâh Teâlâ'nın kudreti mutlak olmakla îcâd-ı muhâl üzerine kādirdir. Eğer meşiyyeti taalluk etse vücûda gelir. Nazar eyle! Kur'ân'da لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا (Zümer, 39/4) [Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi…] nazm-ı şerîfine ve emsâline göre ki Allâh Teâlâ veledi ve emsâlini meşiyyetine nisbetle derece-i imkânda idhâl etmiştir. Maa-hâzâ akl delâlet eder ki bu mekūle nesne-i muhâldir. İntehâ.

Hasmına galebe[602] murâd eden adam âbdest aldıktan sonra her uzv-ı vuzû' üzerine Kādir ism-i şerîfini kırâat eylese hasmına kahr ve galebe edeceği ve nisyân ve gafleti olan kimesne Muktedir ism-i şerîfini çok okusa Hak Teâlâ îkâz ve nisyânını izâle eyleyeceği, uykudan intibâhı hînde kırâat edenler hayr-ı kesîre nâil olacağı mervîdir. **عَدُوِّي** de olan "yâ" mütekellim vahde "yâ"sıdır. Adüv aynın fethiyle düşmana derler. Müfred ve cem‘î ve müzekker ve müennesi berâberdir. **بِكَيْدِهِ** de olan bâ sebebiyye yâhûd mülâbese için olup zamîr adüvve râci‘dir. "Keyd" kâfın fethi ve yânın sükûnuyla bir adama mekr ve habâset ve hîle eylemek ma‘nâlarınadır. **أَرْدَى [71ᵇ]** elifin fethi ve rânın sükûnuyla "kötü ve kemter ve helâk eyle" ma'nâlarına fi‘l-i duâdır.

---

600 NP, 63ᵇ: -efendi.
601 NP, 63ᵇ: مَحَال.
602 NP, 64ª'da ğayn harfinin noktası bulunmamaktadır.

كَذُوب Sabûr vezniyle mübâlağa-ı kâzib ve yalancı şahsa derler ki "Bulmaz fürûu dürûğ ehli tâ ebed" fehvâsınca onlar müstehakk-ı azâb-ı elîm olan gürûh-ı mekrûh ve leîmdir. Zîrâ kizb fücûra ve fücûr nâra îsâl eder. Uyûb-ı habîse ve kabîhadan ve alâmât-ı nifâktan olmak mülâbesesiyle mü'min olan onu irtikâb etmez. Meğer mâl ve demini vikāye ve ihvân-ı dînini himâye ve istimâlet-i kulûb-ı eviddâ ve def-i keyd-i a'dâ husûsen ıslâh-ı zâtı'l-beyn misillü garaz-ı sahîh mütezammın olduğu vakit zarûrette olmuş ola. **مُقَوِّل** ism-i fâil bünyesiyle nifâkāne yalan söyleyici şahs-ı habîse derler.

Meâl-i beyt: "Ey ezelen ve ebeden kudret sıfatıyla muttasıf olan Kādir-i mutlak! Ben kuluna adüv olan düşmanı kendi mekr ve hîlesiyle ihlâk edip kazdığı hufraya düşür. Ve ey kemâl-i iktidâr ile mevsûf ve muktedir olan Hak! Sen azîmü'ş-şân ol kizb ve dürûğ ve nifâk ile alevde ve muzır olan şahsı ihlâk ve izâle eyle." demektir. Rahîlesinin seyyiesi hilekârın kendisini ihâta edip kazdığı bi'r kendi için olduğu kerîme-i وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ (Fâtır,35/43) [Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır.]ile ma'lûm ve مَنْ حَفَرَ لِأَخِيهِ جُبًّا وَقَعَ فِيهِ مُكِبًّا [Kim kardeşi için kuyu kazarsa ona tepetaklak kendi düşer.][603] hadîs-i şerîfiyle dahi müberhen ve meczûm olmakla sadâkat ve istikāmete idmân şart-ı selâmet-i ehl-i îmân idiği zâhir ve bî-gümândır. Bu beyti kahr-ı a'dâ **[72ª]** için vird edip okudukları mervî ve menkūldür. İntehâ.[604]

45

وَلَا زَالَ ذِكْرِي يَا مُقَدِّمُ فِي الْعُلَا

وَذِكْرَ عَدُوِّي يَا مُؤَخِّرُ أَسْفَلَا

[Ey "el-Mukaddim" sıfat-ı celîlesiyle muttasıf olan Bâri'-i müteâl! Ve ey dilediğini şân u şeref, izz ü ikbâl, kemâl ü cemâl ile i'lâ ve takdîm eden Allâh zü'l-celâl! Benim siyer ü menâkıbımı dâimâ medh u sitâyişle bih-ter ve nâmımı zikr-i cemîl ve hayr-ı cezîl ile ihyâ ve kadr u şânımı âlî ve bâlâ-ter eyle. Ey "Muahhir" ism-i şerîfiyle mütecellî olan girdigâr! Ve ey dilediğini envâ'-ı belâ vü masâibe dûçâr ile zelîl ü sfîl

[603] مَنْ حَفَرَ بِئْرًا لِأَخِيهِ أَوْقَعَهُ اللهُ فِيهِ şeklinde şu kaynakta geçmektedir: Keşfü'l-Hafâ, II, s.245 (2464).
[604] NP, 64ª: +intehâ.

eden perverdigâr! Düşmanlarımın yâd u zikrini takbîh u teşnî‘ ve kadr u haysiyetlerini berbâd u perîşân ve kendilerini câh-ı hızlân ve esfelü’s-sâfilîne ilkā ile rezîl et.][605]

ذِكْر Zâlın kesri ve kâfın sükûnuyla hıfza ve sitâyiş ve senâya ve namâza ve duâ ve niyâz-ı ilâhîye ve ba‘zan bir şey’in kalbe yâhûd kavl ve lisâna hâzır olmasına derler. Bu cihetle zikr ikidir ki biri zikr bi’l-kalb ve birisi zikr bi’l-lisândır ve her biri iki gûnedir. Zikr an nisyân ve zikr an lâ nisyândır ki idâme-i hıfz ve ezberden ibârettir. Ve zikr bi’l-lisân türkîde anmak ve yâd eylemek ile ta‘bîr olunur. Ve mecâzan sît ve şöhret ve şeref[606] ve şânda isti‘mâl ederler. Nâzım-ı kasîdenin kendi zikriyle murâdı ma‘nâ-ı mecâzı olan zikr-i cemîl ve şeref ve şân, ve adüv zikrinden maksûdu zikr-i müstehcen idiği zâhir ve nümâyândır.

اَلْمُقَدِّم Takdîmden ism-i fâil bünyesiyle esmâ-ı hüsnâdandır. Ma‘nâsı “Allâh Teâlâ ba‘zı eşyâyı ba‘zı eşyâ’ üzerine takdîm edicidir.” demek olur.[607] Takdîm-i zâtı ile takdîm eder ki basâyıtı mürekkebât üzerine takdîmi gibi ve takdîm-i vücûdu ile takdîm eder ki esbâbı müsebbibât üzerine takdîmi yâhûd şeref ve karâbetle enbiyâ’ ve evliyâ’ ve ulemâ’ ve sulehâyı duhûl-i cennette mâ adâya takdîmi gibidir. Ve takdîm takrîb iktizâ etmekle mukaddem olan mukarreb olmak lâzım gelmeğin murâd rütbede takdîm ve te’hîrdir demişler.

اَلْمُؤَخِّر Bu dahi te’hîrden **[72[b]]** ism-i fâil bünyesiyle esmâ-i hüsnâdan olup ma‘nâsı ma’lûm ve işbu vasfeyn-i şerîfeyn bir isim menzilesinde olmak rivâyetine mebnî lede’l-kırâa beynehümâyı cem‘ etmek tefrîkten ahsen idiği emr-i gayr-ı mevhûmdur. Ma‘reke-im harb ve kıtâlda yâhûd mahall-i[608] havf ve hatarda bulunan adam “el-Mukaddim el-Muahhir” diye yüz kere kırâat eylese bi-kudretillâh Teâlâ kalbine sükûnet gelmek hâssasındandır. **عُلَا** Aynın zammıyla uluvdan yükseltmek ve yüksek ve bülend olmak ve kadr ve şeref bulmak ki a‘lâlık ma‘nâsınadır. **أَسْفَل** Zıdd-ı a’lâdır.

---

[605] Şükrî, s. 18-19.
[606] NP, 64[b]: +ve şeref.
[607] NP, 64[b]: demektir.
[608] NP, 65[a]: mahall-i.

Meâl-i beyt: "Ey Mukaddim ism-i şerîfiyle mütecellî ve istîlâ-ı bâhire sâhibi olan Mevlâ-ı Müteâl! Ben kulunu zikr ve sitâyişini derece-i a'lâda dâim ve zikr-i cemîl ile cümlenin üzerine takdîm eyle. Ve ey Muahhir ism-i şerîfiyle mütecellî ve sultân-ı kāhire sâhibi olan Bâri-i Lâ-Yezâl! Bana düşman olan kişinin yâdını geri koyup zikr-i müstehcen ve mekrûh ile hor ve hakîr eyle" demek olur. Bu beyti hengâm-ı harb ve vegāda âfâttan emîn ve sâlim[609] olmak için okudukları mervî ve menkūldür.

46

إِلَى السَّبْقِ قُلْ يَا أَوَّلُ أَنْتَ أَوَّلُ

وَيَا آخِرُ اخْتِمْ لِي أَمُوتُ مُهَلِّلا

[Ey ibtidâsının bidâyeti olmayan evle'l-evvelîn! Bana "Ey kulum sen saâdet-i dâreyne ve fevz-i felâha mazhariyyetle mahbûb u mergūb olan kullarım meyânında sâbıkîn-i evvelîndensin, haydi saâdet-i sermediyyeye ilerüye geç." diye hitâb ve beşâret-i ilâhiyyenle beni nâil-i visâl ü merâm eyle. Ey nihâyeti olmayan bâkî-i bî-zevâl! Bana son nefesimde hüsn-i hâtime ihsân u ilhâm et. Seni tesbîh ü tehlîl ile irtihâl ü intikāl edeyim.][610]

سَبْق Sînin fethi ve bânın sükûnuyla bir kimseyi savuşup ilerisine geçmek **اَلْأَوَّل** Elifin fethi ve vâvın teşdîdiyle esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri mebde-i vücûd i'tibârıyla cemî-i mevcûdat ve halâyık üzerlerine sâbık demek ki "lâ şey'e kablehû velâ meahû" **[73ª]** ma'nâsınadır. **اَلْآخِر** Kezâlik esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri müntehâ-ı vücûd i'tibârıyla ba'de fenâi'l-halâyık bâkî vahdehû demektir. Molla Câmî -kaddesallâhu sırrahû- hazretlerinin nazm-ı münâcâtında, **Nazm**:

اولی وترا بدایت نی
وآخری وترا نهایت نی

[Evvel'sin ama başlangıcın yok
Âhir'sin ama nihayetin yok]

609 NP, 65ª: -ve sâlim.
610 Şükrî, s. 19.

buyurmalarından dahi ma‘nâ-ı ra‘nâ-ı ism-i şerîf-i Evvel ve Âhir rûşen ve zâhirdir.

Şi‘r:

Ez-ezel her önlerin oldur önü / Tâ ebed her sonların oldur sonu
Evvel Âhir künhüne akl ermedi / Kāim-i dâim Hüdâ’dır sermedî.

قُلْ Lafzıyla nâzım-ı kasîde hazretleri kendi nefsine hitâb eyler. Hâssa-ı ismeyn-i mezkûreyn oldur ki evlâd temennâ edip zevcesi âkır olan adam dört cum‘a ale’t-tevâlî beher cum‘a günü bin kere “Yâ Evvel” diye zikreylese Allâh Teâlâ hâcetini kazâ edip kudret ve inâyetiyle merzûku’l-veled eder. Ve a‘mâl-i hayriyyesi olmayan kimse “el-Âhir” ism-i şerîfini vird edinse Hak -celle ve alâ- ol kimesnenin a‘mâlini hayr u hasenât[611] ile hatmeyler diye[612] mervîdir. **أَمُوتُ** Nefs-i mütekellim vahde bünyesiyledir. **مُهَلِّل** Mîmin zammı ve hânın fethi ve lâm-ı evvelin teşdîdiyle tehlîlden ism-i fâil, tehlîl bir nesneden rücû‘ eylemek ve “lâ ilâhe illallâh” demek ma‘nâlarınadır. İ‘râb cihetiyle “emûtü” de olan zamîr mütekellimden hâl olur.

Meâl-i beyt :“Ey nefisçiğim cümleden evvel sen de ki ey mebde’ ve müntehâ-ı vücûd olan ma‘bûdum! Sen azîmü’ş-şân bî-bidâyet olan Sübhân ve bî-nihâyet olan Gufrân’sın. Bana âhir nefeste hüsn-i hâtime **[73b]** kerem eyle ki tesbîh ve tehlîl eylediğim hâlde vefât edeyim” demektir. Mazmûn-ı beyt-i mezkûrda مَنْ قَالَ فِي آخِرِ كَلَامِهِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰه مُقِيناً بِها لَيَدخُلُ الْجَنَّةَ وَيَنْجُو مِنَ النَّارِ مَاتَ عَلَى الْإِيمَانِ [Kim son sözünde kesin bir şekilde inanarak “Lâilâheillallâh” derse cennete girer, cehennemden kurtulur ve îmân üzere ölmüş olur.][613] beşâretine işâret vardır.

Ya’nî “Her kim ki âhir-i kelâmı kelime-i şehâdet ola cennete dâhil olur” buyuruldu. Zîrâ mükellef üzerine hakk-ı Hüdâ’da ve hakk-ı Resûl’de ma‘rifeti vâcip olan umûru mütezamminedir. Binâenaleyh şâri‘ onu cüz-i îmândan kılıp nutka kādir olandan onsuz îmânı kabûl etmedi. Pes her âkıla lâzımdır ki bu kelime-i şerîfenin zikrini iksâr ve akāid-i dînden onun müştemile olduğu umûru istihzâr eyleye. Kaldı ki tehlîl ve

---

611 NP, 65b: sâlihât.
612 NP, 65b: hatmeyleyeceği.
613 مَنْ كَانَ آخِرِ كَلِمَتِهِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰه دَخَلَ الْجَنَّة şeklinde şurada geçmektedir: Ebû Dâvûd, Cenâiz, 20.

tesbîh emsâli zikrullâhın kalben hafî olmasıyla mea huzûri'l-kalb lisân ile cehrî olmaklığın fazîleti bâbından ihtilâf vâkı‘ olup ihfâ sûretini tercîh edenler خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ [Zikrin hayırlısı gizli olanıdır.][614] hadîs-i şerîfini ihticâc etmişler. Cehrî zikr bi'l-lisânı tercîh edenler onda amel-i ekser olmağın ecr-i zâidi iktizâ eder demişler. Hak bu ki niyeti sâdıka olanlara zikrullâh ve kırâat-ı Kur'ân-ı Kerîm ref-i savtla olmak evlâ ve nefsinden riyâ havf edenlere ihfâ sureti enseb ve ahrâdır. İntehâ.[615]

Bu beyti müsâferette kırâatine muvâzabet edenin Allâh Teâlâ şemlini cem‘ ve vesâvis-i şeytâniyyeyi kalbinden kal‘ ve kam‘ edeceği ve külle yevm yüz kere tilâvet eden kimsenin gönlünde mâsivallâhtan eser kalmayacağı risâle-i ma‘hûdesinde tahrîr-gerde-i Zerrûk-ı Fâsî'dir. İntehâ.[616] **[74ª]**

47

وَأَظْهِرْ إِلٰهِي الْحَقَّ إِنَّكَ ظَاهِرٌ

وَيَا بَاطِنُ نَكِّلْ لِمَنْ كَانَ مُبْطِلَا

[İlâhî! Senin kudret ü azametin, vücûd u vahdâniyyetin her şeyde âyât-ı bâhire ve delâil-i zâhire ile zâhirdir. Ey kibriyâ! "Zâhir" ism-i şerîfinin tecellîsiyle hakkı, adâleti izhâr ve âşikâr et. Ey bütün hafâyâ-yı umûru âlim olan Allâh! Hakkı ibtâl ü inkâr edenleri ibreten li's-sâirîn envâ‘-ı ukūbât ile kahr u tedmîr, berbâd u perîşân eyle.][617]

أَظْهِرْ Elifin fethiyle ma'nâsı zâhir, fi'l-i duâdır. **حَق** Bi'l-feth ve't-teşdîd gerçek ve doğru nesne[618] sıdk ve sedâd gibi ki[619] bâtılın zıddıdır. **اَلْظَاهِر اَلْبَاطِن** Esmâ-i hüsnâdan iki ism-i şerîftir. Hazret-i Molla[620] Câmî -kuddise sırruhu's-sâmî- **Nazm**:

Zâhiri bâ-kemâl-i yektâyı / Bâtını bâ-vücûd-ı peydâyı

---

[614] İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VI, s.85 (29663); **Müsned**, III, s.76 (1477); İbn Hibbân, III, s.91 (809).
[615] NP, 66ª: -intehâ.
[616] NP, 66ª: +intehâ.
[617] Şükrî, s. 19.
[618] NP, 66ª: +ki.
[619] NP, 66ª: -ki.
[620] NP, 66ª: -molla.

buyurmuştur ki vücûd ve vahdâniyyet-i Hak -celle şânuhû- âyât-ı bâhire ve delâil-i zâhiresiyle zâhir ve hacb-i kibriyâsıyla ebsâr ve evhâm-ı halâyıktan muhtecib ve bâtındır. Zâhir gālip ve Bâtın gizli olan nesneleri bilici ma‘nâlarına dahi gelir. İsm-i şerîf-i Zâhir’in hâssası kalb ve kāleb-i kāri’de bi-iznillâh Teâlâ nûr-ı velâyet ve Bâtın ism-i şerîfinin hâssası beher gün otuz üç kere kırâat edende husûl-i üns ve ülfettir. Şeyh Ahmed Bûnî -kuddise sırruhû-nun işâretine nazaran Zâhir ism-i şerîfini ba‘de salâti’l-işrâk dokuz yüz kere kırâat eden adamın dîdeleri münevver ve Bâtın ism-i şerîfini külle yevm otuz üç kere okuyanlar esrâr-ı ilâhiyyeye mahrem olurlar.

نَكِّلْ Nûnun fethi ve kâfın şedde ve kesriyle tenkîlden fi‘l-i duâdır. Tenkîl dahi gayra ibret için bir şahsa envâ-ı ukūbet ve azâb ile rüsvâ eylemeye derler. مُبْطِل Mîmin zammı ve bânın sükûnuyla ibtâl bâbından ism-i fâil bünyesiyle yâve söz söyleyici ve bâtıl ve beyhûde **[74^{b}]** nesne peydâ edici demektir. “Kâne”nin haberi olur.

Meâl-i beyt: “Ey kudret ve azameti arz ve semâ’ve sâir-i mahlûkātta zâhir ve âşikâre olan Tanrı’m! Zâhir ism-i şerîfinin tecellîsiyle sen azîmü’ş-şân hakkı izhâr ve âşikâre eyle. Ve ey hafâyâ-ı umûru âlim ve Bâtın ism-i şerîfiyle mütecellî olan Rabb’im! Hakkı ibtâl ve inkâr eden kişiyi envâ-ı ukūbet ve azâb ile rüsvâ-ı âlem eyle” demek olur.[621] Bu beyti tenvîr-i derûn için inde’l-işrâk kırâat ve kulûb-ı nâsta mevdûd olmak temennâsıyla yevmiyye üçer yüz kere tilâvet edenler nâil-i merâm oldukları menkūldür. İntehâ.[622]

48

وَيَا وَالِياً أَصلِحْ وُلَاةَ الْأَنَامِ إِذْ

يَصِيرُونَ يَا مُتَعَالُ بِالْعَدْلِ فِي الْعُلَا

[Ey bütün umûr-ı kâinât ve mevcûdâtı tedbîr eden hâkim-i mutlak! Ey ulviyyetine hadd ü pâyân olmayan Allâh Teâlâ ve Tebârek! Halkın umûr u husûsâtını

[621] NP, 66^{b}: demektir.
[622] NP, 66^{b}: +intehâ.

tedbîr ü tesviye ile iştigāl eden vülât-ı umûrun hâl ü şânlarını adâlette müterakkî ve ber-karâr oldukları hâlde ıslâh ve anları muvaffak bi'l-hayr et.][623]

اَلْوَالِي Vâvın fethi ve med ve kesriyle esmâ-ı hüsnâdandır. Umûr-ı ibâdın cümlesini tevellî ve tedbîr edici ma'nâsına hâkim-i mutlak demektir. Ve velâyet tedbîr ve kudret ve fi'li müş'ir bir hâlet olmakla bunun mecmûunu câmi' olmayan kimseye ism-i vâlî ve vâliyyü'l-umûr ıtlâkı sahîh olmaz. Ve bu vecihle Hak'tan gayrıya vâli-i mutlak denilmez. **Nazm**:

هر که زین نام بهره مند بود
بهرهٔ او همین پسند بود

[Kim bu isimden nasipli olursa onun nasibine düşen pek beğenilir.]

Nesr: Bu ism-i şerîfin hâssası teysîr-i umûr olmağın külle yevm-i cum'a bin kere kırâat eden bi-iznillâh Teâlâ nâil-i merâm olmak mervîdir. Şeyh Ahmed Bûnî -kuddise sırruhû-[624] işâretine göre **[75ª]** büyût ve mezâriî âfâttan emîn olmak murâd edenler bu ism-i şerîfi bir pâk bardağa yazıp üzerine pâk su ifrâğ ve imlâ ve resm-i hatt-ı ism-i şerîf tabîatıyla bardakta mahvolduktan sonra ol suyu beytin yâhût mezraanın etrâfına saçsa Hak Teâlâ ol mahalli âfâttan emîn ve sâlim eyler.

أَصْلِحْ Hemzenin fethiyle ıslâh bâbından fi'l-i duâdır. Islâh gerek ibtidâ-ı emrden ve gerek fesâdını izâle ile sonradan bir nesneyi iyi ve sâlih kılmaya derler. **وُلَاة** Vâvın zammıyla umûr-ı cumhûru ru'yet ve ıslâh için taraf-ı pâdişâhîden mensûb ve maîn olan vüzerâ ve ümerâ ma'nâlarına olan vâlînin cem'idir. **أَنَام** Sehâb vezninde cümle-i mahlûkāta ve alâ kavl ins ü cin yâhûd yeryüzünde olan mahlûkātın mecmûuna denir. **إِذْ يَصِيرُونَ** nin ma'nâsı "oldukları vakitte" demekir ki murâd hâlet-i[625] adâlet ve insâftır. **اَلْمُتَعَال** Mîmin zammı ve tânın fethiyle esmâ-i hüsnâdandır. Ma'nâsı maa nev'i'l-mübâlağa Alî ism-i şerîfi gibidir. Yâhûd kibriyâ ve uluvv-ı mecd ve azametinde nakāyıstan mürtefi' demektir. Bu ism-i şerîfin hâssası vücûd-ı rif'at ve salâh-ı hâl olmakla eyyâm-ı hayzında hâız kalben kırâatına mülâzemet eylese Hak Teâlâ hâlini ıslâh eylemek ve her

[623] Şükrî, s. 20.
[624] NP, 67ª: -kuddise sırruhû.
[625] NP, 67ª: hâl-i.

hâtûn kişi kalben yâhûd nefesen altı yüz kere tilâvet eylese bi-savnillâh Teâlâ cemî-i âfâttan masûne olacağı mervîdir.

Meâl-i beyt: "Ey azamet ve celâl ve kibriyâsı nakāyıstan münezzeh ve müberrâ[626] olan Mevlâ! **[75ᵇ]** Hâliyâ[627] mesned-i vâlâ ve erîke-i iz ve alâda adl ve istikāmet ve insâfla kıyâm ve tedbîr ve tevellî-i umûr-ı enâm eden vülât-ı zamân ve selâtîn-i cihânın hâl ve şânların adâlette ber-karâr oldukları hâlde ıslâh eyle" demek olur.

Hafî olmaya ki mülûk ve ümerâ vücûd-ı insândaki kalb mesâbesinde[628] olup a'zâ ve kuvânın salâh ve fesâdı kalbe tâbi' olduğu misillü hâl-i âlem dahi eğer hayr ve eğer şer sultân ve vâlîye muzâf ve mukārin ve nass-ı kātı' ile itâatına me'mûr olduğumuz ulu'l-emrden murâd dahi allâme Zemahşerî'nin tahkîk ve temtîki üzere ümerâ-ı adâlet-nihâd olduğu zâhir ve âlen olmakla maa'l-itâa haklarında hayr ile duâ olunmak lâzım ve vâcibdir[629]. Onun için Fuzayl ibn-i Iyâz -rahimehullâh Teâlâ-[630] "Eğer bir da'vet-i müstecâbım olsa sultân ve vâlîye sarf ederdim. Zîrâ onlar salâh kabûl etse cemî-i halk sâlih olur." demiş ve Hasan Basrî -radiyallâhu anh- katında fesâd-ı sultân zikr olundukta cevâb-ı bâ-savâbları olarak "Allâh Teâlâ onların elleri üzerinde ıslâh ettikleri umûr ifsâd ettiklerinden ziyâdedir." buyurmuştur.

Bundan fehm olunur ki sultân ve vâlî zâlim olsa dahi cihet-i menfaat ziyâde olduğu haysiyetiyle sâirlerinden efdal olmağın dâimâ reâyâ-ı şikeste-bâle münâsib hâl[631] olan وَإِنْ جَارَ فَعَلَيْهِ الْإِصْرُ[632] وَعَلَى الرَّعِيَّةِ الصَّبْرُ [Eğer zulmederse günahını yüklenir ve halka sabretmek düşer.][633] medlûlunu[634] sandûk-ı dil-i melûlde ihrâz ve îkâz-ı fitne-i nâimeden ihtirâz edip كُنْ عَبْدَهُ الْمَظْلُومَ وَلَا تَكُنْ عَبْدَهُ الظَّالِمِ [Allâh'ın mazlûm kulu ol, zâlim

---

626 NP, 67ᵇ: muarrâ.
627 NP, 67ᵇ: hâlâ.
628 NP, 67ᵇ: gibi.
629 NP, 67ᵇ: -ve vâcib.
630 NP, 67ᵇ: -Minhuvât: Şeyh-i Hicâz Fuzayl ibn-i Iyâz hazretleri miet-i ûlâ ekâbirinden olup yüz seksen yedi târîhînde vefât etmiştir. Rahmetullâhi aleyh.
631 NP, 67ᵇ: +hâl.
632 NP, 67ᵇ: -Minhuvât: Isr, bi'l-kesr günâh ve ahd ve sıklet. Ahterî.
633 وَإِذَا جَارَ كَانَ عَلَيْهِ الْإِصْرُ وَعَلَى الرَّعِيَّةِ الصَّبْرُ şeklinde şu kaynakta yer almaktadır: Aliyyü'l-Kârî, **Mirkâtü'l-Mefâtîh**, VI, 2419 (3718).
634 NP, 67ᵇ: -Minhuvât: "Zulmü'l-mülûk evlâ min delâli'r-raıyye" kelâm-ı şerîfi zebân-ı mu'ciz-beyân Hazret-i Alî –kerremallâhu vechehû-dan sudûr eden kelimâttandır.

kulu olma.][635] hadîs-i sıhhat-muâlemini teskîn-i **[76ª]** dil-i nâ-mu'tedile sülvân[636] ve bahs-i fazâil-i sabrı kitâb-ı teslît ve şekîbe ulvân ve unvân edeler.[637] Ammâ hadîs-i şerîf-i mâru'l-beyânda fermân olunan mücerret tecerru' ve tahammül ve siyâb-ı sebât ile tedessür ve tezemmüldür. Yoksa münkerât-ı umûrun hengâm-ı zuhrunda فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ [Onu eliyle değiştirsin.] zirvesine tasâuddan tekāud eder ise Bârî وإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ [Gücü yetmezse kalbiyle] pâyesinde dûr-mânde ve dûr-ı وَذَلِكَ مِنْ أَضْعَفِ الْإِيمَانِ [Bu îmânın en zayıf derecesindendir.][638] dâru'l-emânından bîrûn olmaya demişler vesselâm.

Bu beyti âfât-ı semâviyye ve küdûrât-ı türâbiyyeden emîn ve zâlim olmak ve ihlâk-ı zâlim eylemek için yedi gün ale't-tevâlî günde biner kere kırâat eyledikleri menkūldür.

49

وَيَا بَرُّ اغْمِرْنِي بِبِرِّكَ وَاكْفِنِي

دَوَاماً وَيَا تَوَّابُ تُبْ وَتَقَبَّلَا

[Ey mahlûkātına lütf u ihsânı bî-pâyân olan ekremü'l-ekremîn! Ben kulunu dâimâ in'âm u ihsânına ve bahr-i rahmetine müstağrak eyle. Ey günâhkârların tevbesini kabûl eden erhamü'r-râhimîn! Tevbemi kabûl ve beni rahmet ü mağfiretinle karîrü'l-ayn et.][639]

اَلْبَرُّ Bânın fethası ve rânın şeddesiyle esmâ-ı hüsnâdandır. Bânın kesriyle olan birden vasıf i'tibârıyla "muhsin bi lutfihî" ma'nâsı vermişler ve asl-ı ber bânın fethiyle bahr mukābiline mevzû' olup sonra ondan tevessu' ma'nâsı i'tibâr ve kesr-i bâ ile "bir"

---

635 كُنْ عَبْدَ اللَّه الْمَظْلُومَ وَلا تَكُنْ عَبْدَ اللَّه الظَّالِم şeklinde şu kaynakta geçmektedir: Sehâvî, **el-Makâsıdu'l-Hasene**, s.523 (846).

636 NP, 68ª: -Minhuvât: Sülvân, harâret-i kalbi teskîn eden su yâhûd müferrih-i derûn olan bir devâdır.

637 NP, 68ª: -Minhuvât: Ulvân ve unvân, dîbâce (Ahterî).

638 Hadisin tamamı şöyledir: مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ [Biriniz bir kötülük gördüğünde onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu îmânın en zayıf derecesidir.] (Müslim, Îmân, 78; Nesâî, Îmân ve Şerâiihi, 5008; **Müsned**, XVII, s.239 (11150)).

639 Şükrî, s. 20.

kelimesini ahz ve tevessü‘ fî fi‘li’l-hayr ma‘nâsında isti’mâl etmişlerdir.[640]Taraf-ı ilâhîye nisbet olunduğu gibi ba‘zan ibâda dahi nisbet olunur. Lâkin Cenâb-ı Bârî’den sevâb ve ihsân ve ibâddan tâat ve hizmet murâd olur ki ol dahi iki nev‘dir. Biri i‘tikād ve biri a‘mâl cihetiyledir. Ve “birrü’l-vâlideyn” onlara **[76[b]]** hizmet ve ihsânda tevessü‘ eylemekten ibârettir.

Hulâsa-ı kelâm Allâh Teâlâ Birr-i mutlak ve Rahîm ve mahlûkātı üzerlerine atûfet ve ihsânı firâvân ve azîm olmakla insân bunu böyle bilerek ihvân-ı dîne lâ-siyyemâ ebeveyn ve akrabâsına dâimâ bir ve ihsân eylemek[641] vâciptir. Hele vâlideyn taraflarına bir ve ihsân şuab-ı îmândan olduğu bî-gümândır. Zîrâ vâlideyn zâhirde sebeb-i hayât-ı sûriyye olmuşlardır. [642]

Hizmet ve zahmetlerine mukābele ve şükrâne-i ni‘met zımnında onlara vakt-i istitâatta mâlen ve bedenen hizmet ve eğer hayâtta değiller ise kabirlerini ziyâret ve rûhları için husûs üzere istiğfâr ve duâ ve hatm-i Kur’ân ve salât ve sıyâm ve sadaka ve sâir hayrât ve hasenât sevâblarını hibe ve ihdâ etmenin vücûbu وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا (Ankebût, 29/8) [Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik.] وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا (İsrâ, 17/23) [Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti.] âyât-ı beyyinâtının ma‘nâsı ve ona dâir[643] ehâdîs-i şerîfe ve âsâr ve ahbâr-ı kesîre[644] iktizâsıyla sâbit ve mütehakkık olup hak bu ki yalnız vâlideyne değil belki onların ahbâbı olanlara bile levâzım dostu ve muhabbeti icrâ eylemek evlâd üzerlerine lâzım ve vâciptir.

Hikâye: Hazret-i kelîm-i kerîm alâ nebiyyinâ ve aleyhi’s-salât ve’t-teslîm mi‘râc-ı Tûr’a urûc edip şeref-i mükâleme ve münâcât ile serfirâz ve üç bin beş yüz kelimât-ı tâmmâta mahrem-râz oldukta hâtime-i hitâb ve hengâm-ı rücû‘ ve iyâbda bârigâh-ı izzetten taleb-i vasiyyet eyledikte yedi def‘a **[77[a]]** أُوصِيكَ بِأُمِّكَ [Sana anneni (ona

[640] NP,68[a]: +Minhuvât: Meselâ zaîfi takvît edip her ne vecihle olur ise dest-gîr olmak ve müsteşâr olan kimesne ve ? ifâde etmek ve tarîk-i mescidi suâl etseler irâe ve irşâd eylemek ve mescid ve medrese yaptırmak gibi hayrâtın cümlesini işlemek bir ve ihsândır.
[641] NP, 68[b]: etmek.
[642] NP, 68[b]: -Minhuvât:
[643] NP, 68[b]: -ona dâir.
[644] NP, 68[b]: -kesîre.

iyilik etmeni) tavsiye ederim.] peyâmı ile ilhâm ve ba‘de أَلَا إِنَّ رِضَاهَا مِنْ رِضَائِي وَسَخَطُهَا سَخَطِي [Onun rızâsı benim rızam, öfkesi benim öfkemdir.] ile hatm-i kelâm buyurulduğu Muâz ibn-i Cebel -radıyallâhu anh- hazretlerinden mervî ve menkūldür. طَاعَةُ اللَّهِ طَاعَةُ الْوَالِدِ وَمَعْصِيَةُ اللَّهِ مَعْصِيَةُ الْوَالِدِ [Allâh'a itâat, babaya itâattır, Allâh'a isyan babaya isyandır.][645] hadîs-i şerîfi hikmetince eğerçi riâyet-i peder-i nîk-hâh ğurfe-i merzât-ı ilâha süllem olduğu müsellemdir. [646] Lâkin mâder-i mihribâna birr u ihsân ehem ve ahrâ ve bu müddeânın isbâtına الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ [Cennet annelerin ayakları altındadır.][647] delîl-i akvâm ve akvâdır. İntehâ.[648]

Bu ism-i şerîfi renc-i fâlic ve lakve illetlerinden havf eden kimesne zikr-i dâimî ile zikreylese masûn olmak hâssasındandır. **اغْمِرْنِي بِبِرِّكَ** nin ma‘nâsı "Yâ Rab beni lutf u ihsânına müstağrak eyle ve kandır" demek olur. Zîrâ غُمْرَة ğaynın zammıyla suyun gürlüğü ve galebe ve kesreti demektir. **اَلتَّوَّاب** esmâ-i hüsnâdandır. Rücû‘ ve tevbeden mübâlağa sîgası olmakla tefsîri "zünûb ve günahlarından rücû‘ ve dergâh-ı ulûhiyyetine teveccüh eden mü'minîn-i müznibîn üzerlerine rahmet ve in‘âm ile rücû‘ edici demek yâhûd müznibîne[649] esbâb-ı tevbe ile tevfîk verici" demek olur.

Bu ism-i şerîfin hâssası def‘-i zulm ve tahkîk-i tevbe olmakla bir adam salât-ı duhâ akîbinde üç yüz altmış kere kırâat eylese tevbesi tahakkukuyla tevvâbîn-i makbûlînden olur. Ve bir zâlim kimesne üzerine on kere kırâat olunsa mazlûmu ondan halâs eyler diye mervîdir. Bundan abd-i mü'minin hazzı cânib-i Hakk'a tevbe-i nasûh ile tevbe etmektir ki rahmet ve in‘âm-ı Bârî'ye mazhar ola. Zîrâ tevbe-i nasûhun gayrı gûne tevbekâr-ı süfehâ' ve kezebe olup **[77^{b}]** onun fâidesi olmayacağı zâhir ve böyle tevbeden tevbe etmenin lüzûmu bedîhî ve bâhirdir. Onun için Râbia-ı Adeviyye -

---

645 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, II, s.369 (2255)

646 Minhuvât: Vâlideynden birine mürâât sebebiyle ol biri müteezzî (NP, 68^{b}:şâzî) olup bu cihetle cemîan haklarına riâyet kesb suûbet eylese ol vakt ta‘zîm ve ihtirâma müteallık muâmelâtta hakk-ı ebe ve hizmet ve in‘âm husûsunda hakk-ı ümme riâyet (NP, 68^{b}:+tercîh) olunmak gerektir. Hattâ nezd-i ibne ikisi birden gelseler babaya ta‘zîm husûsu takdîm olunur. Ve ikisi birden (NP:+bir) şey' suâl ve taleb etseler ibtidâ anaya vermek lâzım gelir (NP, 68^{b}:+demişler). Kezâ fi'l-Câmii'l-Fazâil li-Azîz Mahmûd Efendi - kuddise sırruhû-.

647 el-Kazâî, **Müsnedü'ş-Şihâb**, I, s.102; **Kenzü'l-Ummâl**, XVI, s.461 (45439); **Keşfü'l-Hafâ**, I, 387 (1078).

648 NP, 69^{a}: -intehâ.

649 NP, 69^{a}: + rahmet ve in‘âm ile rücû‘ edici demek yâhûd müznibîne.

radıyallâhu anhâ- hazretleri اِسْتِغْفَارُنَا هذَا يَحْتَاجُ إِلَى اسْتِغْفَارٍ [Bu istiğfârımızın istiğfâra ihtiyâcı var.] buyurmuşlar.[650] **Beyt**:

عاصیان از کنه توبه کند
عارفان از عبادت استغفار

[İsyânkarlar günahtan tevbe eder
Ârifler ibâdetten istiğfâr eder.]

Kaldı ki îmân-ı be’s ve îmân-ı ye’s makbûl değillerdir. Lâkin kable’l-gargara tevbe-i ye’s -yâ-ı müsennât ile- makbûldür.[651] Ve bâb-ı tevbe şems mâğribinden tulûuna kadar meftûhtur. Ve demişler ki insân-ı kâmil her ne kadar a‘le’l-makāmâta râkî ola tevbeden müstâğnî olmaz. Zîrâ beşeriyyet bâkîdir ve ismet imkân-ı zâtîye münâfî olmayıp havâs ve avâmda medâr-ı teklîf olan ma‘nâ dâimdir. Onun için her makāma ki sâıd ola ol makāmın mâ-tahtı ya hey’et-i zulmâniyye veyâ nûrâniyyesi hasebiyle nev‘an mûaleceye muhtâçtır. Muâlece ise tevbe ve istiğfâr ile olmağın hadîs-i şerîf-i nebevî ile istidlâl olunduğu üzere günde yüz kere istiğfâr etmek şart-ı şerîat ve tarîkattır. Fefhem cidden. **تُبْ** Tânın zammıyla fi‘l-i duâdır. Lügat-ı *Tercümân-ı Sıhâh*’ta تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِ أَيْ وَفَّقَهُ لَهَا أَيْ لِلتَّوْبَةِ [Allâh tevbesini kabul etti yani ona (tevbeye) muvaffak kıldı] diye kayd ve beyân kılınmış.

Meâl-i beyt: “Ey mahlûkātına lutf u ihsânı çok Rabb-i Kerîm’im! Ben kulunu in‘âm ve ihsânına müstağrak edip kandır ve zarûrât-ı dünyeviyyeye müteallık olan levâzımâtta dahi dâimâ müktefî eyle. Ve ey tevbeye tevfîk verici Rahmân ve Rahîm’im! Tevbemi ve a‘mâlimi kabûl eyle ve rahmetinle yarlığa.” demek olur. **[78ª]** Bu beyti pençe-i zâlimden kurtulup dâhil-i harâm-ı serây-ı sürûr olmak ve indallâh tevbesi kabûl kılınmak için Bir ve Tevvâb ism-i şerîflerinde yazıldığı kadar okurlar. İntehâ.[652]

---

[650] NP, 69ª: buyurmuşlardır.
[651] Minhuvât: Îmân-ı be’s -bâ-ı muvahhade ile- nüzûl-ı azâb vaktinde olan îmândır. Ve îmân-ı ye’s –bâ-ı müsennât ile- hayâttan nâ-ümîd olup hâlet-i ihtizârda olan îmândır. Bu iki hâlde olan îmân adem-i kabûlde seyyândır (NP 69ª: müsâvîdir).
[652] NP, 69ᵇ: +intehâ.

50

وَمُنْتَقِمُ رَبِّي انْتَقِمْ لِي مِنْ العِدَى

وَجُدْ وَاعْفُ عَنِّي يَا عَفُوُّ تَفَضَّلَا

[Rabb'im Allâh azîmü'ş-şân, âsî ve tâgîleri muâheze ve giriftâr-ı azâb u ıkāb eder azîz-i zü'ntikāmdır. Yâ Rabbe'l-âlemîn! Dîn vatan düşmanlarından ahz-ı sâr ile anları mahv u perîşân et. Ey seyyiât-ı mü'minîni mahv u azâb u ıkāblarından tecâvüz eden Allâh1 Fazl u kereminle günâhlarımı afv u mağfiret ve beni deryâ-yı cûd u keremine gark eyle.][653]

اَلْمُنْتَقِم İntikāmdan ism-i fâil bünyesiyle esmâ-ı hüsnâdandır. "Ve ente müntekım" takdîrinde mübtedâ-ı mahzûfun haberi olur. Ma'nâsı tevbekâr olmayan usât ve tuğātın zünûbları üzerine ba'de'l-inzâr ve'l-imhâl azâb ve ıkāb edici demektir. Satvet-i şedîde ve ukūbet-i azîme ile muâheze ma'nâsı dahi vermişler. Zîrâ Hak Teâlâ'nın intikāmı muaccel değildir. Muaccel olmayıp ba'de't-temkîn ve'l-imhâl vâki'[654] olan intikām-ı ukūbette gāyet nekâl ve vehâmeti müstevcibdir. Ve Hak Teâlâ Azîz-i züntikām olmakla günâh-ı sağâyir üzerine dahi adliyle ıkābı câiz idiği müsellem-i ulemâ-ı ehl-i sünnettir.

Abd-i mü'minin bundan hazzı a'dâullâha husûsan adüvv-i ekberi olan nefs-i emmâreye haddini bildirmektir ki nefsinde hakk-ı intikām meyl-i ma'sıyyet ve taksîr-i ibâdât eylediği hengâmdır. Nitekim Bâyezid-i Bistâmî -kuddise sırruhû- hazretleri "Ba'zı leyâlîde ba'zı evrâddan nefsim bana tekâsül eylediği için ben dahi onu tamâm bir sene âb-ı hayât-ı bâridden men' edip soğuk su **[78^{b}]** içmedim" buyurmuştur. İsm-i şerîfin hâssası zikrine muvâzebet eden kimesne a'dâsı üzerine mansûr ve muzaffer olmaktır. عِدَى Aynın kesriyle adüvvün cem'idir ve bunda olan elif ve lâm muzâf ileyhten ıvaz olmakla murâd-ı nâzım "a'dâî" demektir. جُدْ Cîmin zammıyla "ihsân ve atâ eyle" ma'nâsına fi'l-i duâdır. اَلْعَفُوّ Aynın fethi ve fânın zammı ve vâvın teşdîdiyle esmâ-ı hüsnâdandır. Tefsîri seyyiât-ı mü'minîni Allâh Teâlâ fazl u keremiyle mahv ve

653 Şükrî, s. 20.
654 NP, 70^{a}: +vâki'.

isyânlarından tecâvüz eder demek olur yâhûd mü'minînin zenb ve ısyânlarından lutfen ve keremen muâhezeyi ve ıkābı terk eyler demektir. Ve bu ma'nâ Gafûr ism-i şerîfinin tefsîrine karîb keyfiyette ise de Afüv mahv-ı seyyiâta delâlet eylemek hasebiyle Gafûr'dan eblağdır.

Hâssa-ı ism-i şerîf-i Afüv, zikrini teksîr eden adama min kablillâh Teâlâ feth-i bâb-ı rızâ olmakla a'dâ üzerine sabrı olmayan kimesne zikr eylese üç cum'a murûr eylemeksizin adüvsini irzâ eder. Vesvese-i şeytâniyyeye dûçâr olan kimesne devam üzere vird edinse veseveseden emîn ve sâlim olur.

Fâide: Nass-ı kerîm-i وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ (Şûrâ, 42/25) [O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan…] müstehakk-ı azâb ve ıkāb olan mü'min-i muvahhidden ıskāt-ı azâba evzah-ı delâil ve âyâttır. Ancak istiğfâr ve tevbe etmeksizin fevt olan mü'min-i müznibe azâb olur mu olmaz mı diye ol bâbda akvâl-ı kesîre olup mezheb-i ehl-i sünnet ve'l-cemâate **[79ª]** göre mü'min-i müznib meşiyyetullâhtadır derler ise vaîdi miktârı azâb eder ve diler ise şâfiînden bir şâfiin şefâatı ve fazl ve keremiyle afv ve mağfiret eyler.

Nazm:

ور دری از شفیع نگشاید
ارحم الراحمین ببخشاید

[Eğer şefaat ediciden bir kapı açılmazsa merhametlilerin en merhametlisi olan Allah esirger.]

Lâkin mü'min-i kâmil yalnız mağfûr olduğuna kanâat etmeyip belki ilm ve amel yüzünden derecât-ı âliye[655] sâhibi olmaya sa'y eyler. Vallâhü'l-muvaffık.

Meâl-i beyt: "Ey esmâ-i hüsnâsından bir ism-i celîli Müntekım ve Azîz-i züntikām olan Rabb'im! Benim için düşmanlarımdan ahz-ı intikām eyle ve ey seyyiât-ı mü'minîni afv edici olan Tanrım! Fazl ve kereminle günâhlarımı bağışlayıp ben kulunu afv ve mağfiretine mazhar kıl." demektir. Bu beyti a'dâdan ahz-ı intikāmda âciz olan

[655] NP, 70ᵇ: +âliye.

kimesne kırâatına müdâvemet eylese Hak Teâlâ ahz-ı intikām edeceği menkūl ve bî-iştibâhtır.

51

وَكُنْ بِي رَؤُوفاً يَا رَؤُوفُ وَمُسْعِفاً

وَلَا زِلْتَ لِي يَا مالِكَ الْمُلْكِ مَعْقِلَا

[Ey kullarına son derece Rahîm olan Allâh! Beni rahmetinle esirge ve hâcetlerimi revâ kıl. Ey mülk-i lâ-yetenâhîsinde keyfe mâ-yeşâ' tasarruf u irâde-i ilâhiyyesini infâz u icrâ eden Melikü'l-Mennân! Ale'd-devâm benim melce' ve penâhım ol. Her dem sana sığınırım.][656]

اَلرَّؤُوف Sabûr vezninde esmâ-ı hüsnâdandır. Zü'r-ra'fe ma'nâsınadır. Ra'fet lütf ve rızk ziyâdesiyle şiddet-i rahmet ve gāyet-i merhamet olduğu cihetiyle bu ism-i şerîf-i Rahîm'den eblağdır. Hâssası bir adam gazab ve tehevvürü vaktinde on kere zikr ve on kere dahi Fahr-i âlem -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz üzerine salât ve selâm eylese bi-iznillâh Teâlâ gazab ve tehevvürü sâkin **[79[b]]** olmak ve yed-i zâlimden matlûbunu tahsîl murâd eden kimesne on kere okuyup ba'de şefâat ve recâ eylese bi-inâyetillâh teâlâ husûle getirmektir. مُسْعِف İs'âf bâbından ism-i fâil bünyesiyle bir adamın hâcetini bitirici demek olup Raûf üzerine ma'tûftur.

مالِكُ الْمُلْك Esmâ-i hüsnâdandır. Mâlik mutasarrıf ma'nâsına olmakla mülke tahsîs-i izâfet ta'zîm-i mülk-i Mennân yâhûd mülkünde olan umûrun küllîsini icrâda teferrüd-i Bârî Teâlâ'yı beyân içindir ki Hak -celle ve alâ- uluvv-ı mülk ve mülkünde mutasarrıf-ı mutlak olmakla irâde-i aliyyesi taalluk eden şey'i meşiyyet ve tedbîriyle keyfe yeşâ' inkāz ve icrâ eder. Ya'nî dilediği gibi îcâd ve i'dâm ve ibkā ve ifnâya aslâ mâni' ve muâkıb yoktur. إِذَا أَرَادَ اللّٰهُ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ [Allâh bir şey murâd ettiğinde "Ol" der o da olur.] Bu ism-i şerîfin hâssası zâkir-i dâimi için şevâib-i küdûrâttan tahallus ve safâ-yı kalb olup Zü'l-celâl ve'l-ikrâm ism-i şerîfini[657] dahi zamla maan zikr ve kırâatına devâm edenlere gınâ husûlu mervîdir. مَعْقِل Menzil vezninde melce' gibi

656 Şükrî, s. 21.
657 NP, 71[a]: -ism-i şerîfini.

sığınacak yere denir. “Zâle”ye haberiyyet üzere mansûbdur. Ve “lâ zâlet”te olan “tâ” “zâle”nin ismi olur. Fa‘rif.

Meâl-i beyt: “Ey Raûf ism-i şerîfiyle mütecellî olan Rahîm ve Rahmân! Ol bî-nihâye olan rahmetinle ben kulunu esirgeyici ve hâcetimi revâ kılıcı ol. Ve ey Mâlikü’l-mülk olan Hüdâ-yı Mennân! Ale’d-devâm melce’ ve penâh-ı enâm olan sensin, sana sığındım.” demektir. Âteş-i gazabı müşteil olan **[80ª]** kimesne ol hînde bu beyti on kere kırâat eylese reşehât-ı zülâl-ı lütf-ı[658] Hüdâ nâire-i gazabın teskîn[659] ve ıtfâ edeceği ve müdâvim olan zât[660] mâlik-i gencîne-i gınâ olacağı risâle-i ma‘hûde-i Zerrûk-ı Fâsî’den[661] mervî ve[662] menkūldür.[663]

52

وَأَفْرِغْ عَلَيَّ ذَا الْجَلَالِ جَلَالَةً

فَجُودُكَ بِالْإِكْرَامِ مَا زَالَ مُهَطِّلَا

[Ey derece-i azamet ü kibriyâsı, kerem ü atâyâsı havâss u hayâl ile kābil-i idrâk olmayan Allâh-ı ekber! Her dem benim üzerime ebr-i şeref ü celâleti sevk ü irsâl ve bârân-ı cûd u keremini ifrâğ u isâle et. Her ân senin vücûd u in‘âmınla celîlü’l-kadr ve tûl-i ömürle mes‘ûd u şâd-kâm olayım.][664]

أَفْرِغْ Hemzenin fethiyle ifrâğ bâbından fi‘l-i duâdır. İfrâğ fi’l-asl suyu dökmeye ve boşaltmaya derler. Burada isti‘mâli mecâzîdir. Zü’l-celâlde harf-i nidâ mahzûf ve mukadder olduğu için “sâhib” ma‘nâsına olan “zû” yerine “zâ” getirilmiştir. ذُو الْجَلَالِ وَالإِكْرَامِ Esmâ-i hüsnâdandır. Münâdâ-yı muzâf olur. Sâhibü’l-azameti’t-tâmme ve’l-kibriyâ’ ale’l-âmme ve sâhibü’l-ikrâm ve’l-i‘zâz alâ mâ yeşâ’ ma‘nâsınadır. Ba‘zılar celâl ve cemâl ve kemâl ancak Allâh Teâlâ içindir ve kerâmet ve mekremet ancak Bârî Teâlâ hazretinden sâdıradır ya‘nî zâtında Hak -celle ve alâ- cenâbına mahsûs ve

658 NP,71ª: -lütf-ı.
659 NP, 71ª: -teskîn.
660 NP, 71ª: kimesne.
661 NP, 71ª: + risâle-i ma‘hûde-i Zerrûk-ı Fâsî’den.
662 NP, 71ª: -mervî ve.
663 Zerrûk, s.202.
664 Şükrî, s. 21.

mahlûkāt üzerine kerâmet eden fâizadır demek ma‘nâlarını kayd ve inhâ ve delâlet-i nass-ı şerîf-i وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ,17/70) [Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.] ile isbât-ı müddeâ etmişler ve ba‘zılar Cenâb-ı Hakk’ı[665] bununla tavsîf-i zât ve vahdâniyyetine istidlâl olunacak eşyâ-ı azîme halkeylediği içindir yâhûd ihâtadan âlî ve havâsla idrâk olunmaktan Celîl olduğuna mebnîdir demişler. İsm-i a‘zam olduğu sâbittir. Bu ism-i a‘zamın zâkir-i dâiminde vücûd-ı izzet **[80[b]]** ve kerâmet ve zuhûr-ı celâlet hâssasından olmağın nâzım-ı kasîde Dimyâtî merhûm onunla taleb-i celâlet ve izzet ta‘lîmini irâde buyurur. Allâh a‘lem.

Bu isimden insânın hazzı Hak Teâlâ’nın kemâl-i cemâlini[666] terk-i tekebbürüyle ale’d-devâm mütevâziâne hareket ve ikrâm ve in‘âmını[667] bilip hamd ve şükre mülâzemet ve her mü’minin derece-i ikrâmını mertebesine mülâyim kılıp tabakasında riâyet etmektir. Ve maslahat-ı riâyet-i tabaka ve menziletin vechi beyândan müstağnîdir ki esâfil-i nâs ve riâ-ı[668] reâyâdan birine ikrâmdan ekâbir ve ashâb-ı câh ve celâl muâmelesi olunsa hücneti zâhir olup takbîh-i enâmdan kat‘-ı nazar ol nâkisin tuğyân ve hızlânına müeddî olur. Ve bir aks-i ber-sâhib-i tecemmül-i dîşâne fukarâ-ı bî-tâb ve tüvân eğer emn eylesen hakîkatte ihânet ve tezlîl etmiş olursun. Hemânâ bu bâbda lutf ve ikrâm-ı Cenâb-ı ekremü’l-ekremîne teb‘ıyyet olunmak münâsibdir ki Cenâb-ı[669] Hazret-i Bârî’den[670] ne mertebede mazhar-ı ihsân olmuş ise lâyık olan taraf-ı insândan[671] dahi ol tabakada sezâvâr-ı in‘âm ve ikrâm olunmaktır. Zîrâ haber-i muhbir-i sâdık bu ma‘nâyı müeyyiddir ki “Huzûrunuza eazz-ı akviyâdan kimesne gelir ise siz dahi onu azîz ve muhterem tutun.” diye emr ve tenbîh buyurulmuştur.

جَلَالَه Mef‘ûliyyet üzere mansûbdur, cîmin fethiyle.[672] Bir adam yaşlı ve muammer olmak ve ızam-ı kadr ma‘nâlarına isti‘mâli ma‘rûf ve celâl ki âhiri “hâ”sız ola[673] ızam-ı kadr ve şânda gāyet ve tenâhî ma‘nâsı verilerek onunla hemân zât-ı ecel ve

665 NP, 71[b]: Hak –celle ve alâ-yı.
666 NP, 71[b]: celâlini.
667 NP, 72[a]: + terk-i tekebbürüyle ale’d-devâm mütevâziâne hareket ve ikrâm ve in‘âmını.
668 NP, 72[a]: -Minhuvât: Riâ’ râînin cem‘idir. Çoban ma‘nâsına.
669 NP, 72[a]: -Cenâb-ı.
670 NP, 72[a]: Hak’tan.
671 NP, 72[a]: beşerden.
672 NP, 72[a]: -cîmin fethiyle.
673 NP, 72[a]: hâsızdır.

a‘lâ **[81ª]** mevsûftur. **فَجُودُكَ** de olan fâ ta‘lîliyye olmak evlâ ve cûd ve ikrâmın ma‘nâları ise vâreste-i kayd-ı beyân[674] ve inhâdır. Mübtedâ olmakla mâ-ba‘di onun haberidir. **مُهَطِّل** İsm-i fâil bünyesiyle yağmak ile yağdırmak meyânında bir lügattır.

Meâl-i beyt: “Ey celâl ve azamet ve kemâl sâhibi olan Mevlâ-yı Müteâl! Senin sehâb-ı cûd ve keremin bârân-ı ikrâm ve ihsânı yağdırmaktan zâil olmaz. Dâimâ[675] mühettıl ve münezzil olmakla benim üzerime celâlet ve izzet yağmurunu inzâl ve isâle ve tûl-i umr ile muammer eyle.” demek olur.

Ve مِنَ الْمَاء كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ,21/30) [Diri olan her şeyi sudan (meydana getirdiğimizi görmediler mi?)] mısdâkınca su sebeb-i hayât-ı hayevânât ve arz ve nebâtât olduğu misillü insân celîlü’l-kadr ve azîz olmak dünyâda refâh ve râhata bâdî ve refâh-ı hâl ile maan tûl-i umr hayrât ve hasenât tahsîlini[676] müeddî olmak takrîbiyle alâ tarîki’l-istiâre celâleti bârâna ve cûd ve kerem-i Bârî’yi sehâba teşbîhi hakkan teşbîh-i belîğ olduğu zâhir ve hüveydâdır. Bu beyti kırâata devâm eden kimesne nâil-i ızz ü celâlet ve mâlik-i dârı’s-saltanat-ı kerâmet ve kabûl-ı duâ ile libâçe-pûş-i şöhret olacağı mervî ve[677] menkūldür. İntehâ.[678]

53

وَيَا مُقْسِطُ ثَبِّتْ عَلَى الْقِسْطِ نِيَّتِي

وَيَا جَامِعُ اجْمَعْ لِي رِضَا سَائِرِ الْمَلَا

[Ey adl ü insâf ile her şey’in nasîb ü hissesini taksît ü tevzî‘ eden Hâkim-i adl! Benim niyetimi adl ü istikāmet, sıdk u emânet üzere sâbit ve hâlis kıl. Ey bütün kâinât ve mâ-fîhâyı terkîb ü te’lîf ve kâffe-i eczâ-yı eşyâyı mezc ü terkîb ve yevm-i kıyâmette nâsı mahşere cem‘ een Kādir-i mutlak! Cemî‘-i halkın rızâsını cem‘e beni muvaffak buyur.][679]

---

674 NP, 72ª: -beyân.
675 NP, 72ª: -dâimâ.
676 NP, 72ᵇ: -tahsîlini.
677 NP, 72ᵇ: -mervî ve.
678 NP, 72ᵇ: +intehâ.
679 Şükrî, s. 21.

اَلْمُقْسِط Mîmin zammı ve kāfın sükûnu ve sînin kesriyle esmâ-i hüsnâdandır. İksât bâbından olmak üzere tefsîri adl ve insâf edici demek olur ki Allâh Teâlâ hâkim bi'l-adl **[81^{b}]** olmakla hükmüne cevr ve sitem lâyık olmazcasına ef'âlinin küllîsi hasenedir. Ba'zı ulemâ "kıst dindir" demiş kıst ise etemm-i tekâfü' ile kıyâm ya'nî irzâ-ı mazlûm için irzâ-ı zâlim eylemek ma'nâsına olan adl ve istivâ-ı tâmdır. Meselâ zâlimin hasenâtından mazlûma i'tâ ve hasenâtı yok ise zâlimden hakkını afv mukābelesinde mazlûmun seyyiât ve zünûbunu afv ve imhâ eylemek gibi iltâf ve inâyet-i Hüdâ-yı bîhemtâdır. Bu ism-i şerîfin zâkir-i dâimine hâssası cevr ve zulmden ictinâb olmakla abd-i mü'min Hak Teâlâ'nın Muksit olduğunu bilip cemî-i umûrunda adâlete sa'y etmelidir ki hattâ matlûb-ı haktan sâlim ve azâb-ı elîmden emîn ola.

Hikâye: Sâlik-i ahseni'l-mesâlik Cenâb-ı Enes ibn-i Mâlik –radıyallâhu anhu- buyurmuştur ki "Yevmen mine'l-eyyâm hâce-i kâinâtın gonca-ı dehânlarını[680] handân olup bî-ihtiyâr tebessüm buyurdular. Huzzâr-ı meclis-i âlîlerinden Hazret-i Ömer -radıyallâhu teâlâ anhu- "Yâ Resûlallâh peder ve mâderim fedâ olsun bu lutf-ı şikeftegîye ne bâis ve serâ-perde-i hâtır-ı âtırlarında âsâr-ı vahy ve müşâhedât-ı gaybiyyeden ne mekūle sahne-i kudsîye lâyıh ve hâdis oldu?" diye keşf-i râz ettikte ol fesâhat-per râz-ı i'câz-tırâz encümen-i ashâba bu mazmûn-ı ibret-nümûn ile cevâhir-nisâr tahkîk oldular ki ümmetten iki nefer pişkâh-ı kāzı'l-hâcâtta zânû-zede-i bess-i şekvâ ve takrîr **[82^{a}]** da'vâ edip "Ey âdil-i bî-muâdil! Harîfim olan şahs-ı mumâtıl bana teaddî ve zulm etmiştir. İhkāk edip dâdımı alıver." diye feryâd edicek Cenâb-ı Hüdâ hasmına hitâb edip "Şu mazlûmun hakkını edâ eyle." diye fermân eyledikte şahs-ı günahkâr şerr-i mesârr-ı dehen-küşây-ı i'tizâr olup "Perverdigârâ cemî-i hasenâtımı sâir-i husemâ alıp gittiler. Ve her biri kendi hakkına tuta mesûbâtı yağma ettiler. Hâlâ cerâyim ve zellâttan gayrı nesne kalmayıp الْمُفْلِسُ فِي أَمَانِ اللَّهِ [Müflis, Allâh'ın güvencesindedir.] mazmûnu imzâ-yı mazmûn-ı huccet-i iflâsımdır. Bâkî fermân-ı Hüdâ fermân fermânındır." dedikte Hazret-i Kahhâr-ı şedîdü'l-bahş cenâb mazlûm-ı mütezalleme hitâb edip "Ne dersin hasmının hasenesi yok ki zulmü kadar sana verip mütesellî ede?" diye suâl ve fahs murâd edicek şahs-ı dâd-hâh tahvîl-i dil-hâh edip "Yâ Rabbâhu ol takdîrce seyyiât-ı bî-nihâyemden bir miktârını ona tahmîl eyle ki hammâl-ı

[680] NP, 73^{a}: dehânları.

eskāl-ı vizr u vebâlim olup derekât-ı dûzahta bana bedel bârkeş-i azâb-ı nîrân ola” dedikte hâtır-ı hâhî üzere mazlûmun cemî-i[681] cerâyimini havâle-i gerden-i zâlim kılıp bir mazleme bâkî kaldı. Onun mücâzâtında ne zâlimde hasene var ki mazlûma verile ve ne mütezallemde cerîme kaldı ki cevrine bedel zâlime tahmîl oluna. Bu mahalde hazret-i seyyidü’l-ebrârın iki çeşm-i pürnûrların lü’lü’-bâr ettikte itmâm-ı hikâye buyurup da‘vâ-yı **[82[b]]** mütehâsımeyn faysal-yâb-ı terâzî olmadın Cenâb-ı Rabbü’l-İzzet taraf-ı mazlûma tevcîh-i hitâb edip “Mukābele ki sarf-ı nigâh ile çeşm-i ibret-bîn ki neler görünür seyr ve temâşâ kıl” deyicek harîf-i dâd-hâh nazar-endâz-ı pişgâh olup görür ki bir şehristân-ı müferreh bünyân ve zer ü sîm ve cevâhir-i fevâhir ile murassa‘ nice kusûr-ı müşeyyedü’l-erkân sunûf-ı zîb ve zeyûr ile ârâste ve ferş-i istebrakî-i gûnâgûn ile pîrâste olup durur. “Yâ ilâhe’l-âlemîn bu menâzil-i ulyâ enbiyâ ve evliyâdan kangı devletmend-i kâm-kâra müheyyâ ve sezâvârdır?” diye cür’et-nümâ-yı istifsâr olıcak cânib-i ulûhiyyetten “Behâsin-i edâya sâhib-i iktidâr olanlar için müheyyâdır” diye hitâb-ı samedânî vârid olıcak harîf dem-beste-i vele olup “Ey Kādir-i Bedîu’z-Zâhir buna akçe sayıp almaya kimler kādir olur?” dedi.

Savb-ı Hüdâ’dan “Ey fakîr-i âciz-i pür-ızdırâr hâlâ edâ-yı behâsine sende kudret vardır. Eğer zimmet-i hasmında bâkî kalan hakkından afv ile muâmele edersen ol cürm-i hakîr bu mekūle izz-i kesîre semen-i yesîrdir. Eyâvîn ve kusûr-ı mezkûre sana muayyen ve mahsûs olur.” diye beşâret-i aliyye sudûr edicek cân u dilden imtisâl-i emr-i Zi’l-Celâl’e mütâbaat ve afv-ı mazleme-i hasma mübâderet etmekle Hazret-i Gaffâru’z-Zünûb dahi ikisini berâberce ol makām-ı âlîde ârâm edeler diye mazhar-ı [83a] mağfiret ve in‘âm buyurduklarında ibtisâm vâki‘ olduğun huzzâr-ı âlî-makāma tefhîm ve i‘lâm ve ba‘de فَاتَّقُوا اللّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بِيْنِكُمْ (Enfâl, 8/1) [Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin.] فَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى يُصْلِحُ بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ [Muhakkak Allâh kıyâmet günü müminlerin arasını düzeltir.][682] kelâm-ı dürr’in-nizâmlarıyla meyân-ı mü’minîne ilkā-yı hüsn-i vifâk eylemeleri bâbında tenbîh-i enâm buyurdular. İntehâ.

نِيَّة Nûnun kesri ve yânın teşdîdiyle bir nesneye kasd ve azm eylemek ma‘nâsınadır ki ona mübâşerete akd-i kalb eylemekten ibârettir. Tâât ve mübâhâtta

[681] NP, 73[b]: +cemî-i.
[682] İbn Asâkir**, Mu‘cemu’ş-şuyûh,** I, s.324 (389).

müessire olup menhiyyâtta değildir. Ya‘nî kasd ve niyyet ile ma‘siyyet tâata mübeddel ve munkalib olmaz. **اَلْجَامِع** Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri Allâh Teâlâ mütemâsilât ve mütebâyinât ve mütezâddâtı te’lîf edici demektir. Mütemâsilâttan rûy-i arzda insândan halk-ı kesîri ve mütebâyinâttan semâvât ve arz ve havâ ve bihâr ve hayevânât ve nebâtât ve meâdin-i muhtelifeyi ve mütezâddâttan harâret ve bürûret ve rutûbet ve yubûseti cem‘ ve te’lîf gibi yâhûd ma‘nâ جَامِعُ مَا يَشَاءُ لِمَنْ يَشَاءُ مَتَى يَشَاءُ [dilediğini, dilediği kimse için, dilediği zaman toplayan]dır. Yâhûd جَامِعٌ لِأَوْصَافِ الْحَمْدِ وَالثَّنَاءِ وَجَامِعُ الْخَيْرَاتِ [hamd ve senâ vasıflarını ve hayırları toplayan] veyâhûd جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ [kendinde şüphe olmayan günde insanları toplayan] demek ola.

سَائِر Hemzenin kesriyle sü’rden me’hûz olarak bir nesneden bâkî ve geri kalan şey’dir. Mecâzen cem‘ ma‘nâsına isti‘mâli şâyi‘dir. **مَلَا** Mîmin ve lâmın fethalarıyla ecille ve a‘yân ve vücûh-ı kavm ma‘nâsına müsta‘meldir. Cem‘iyyet sâhibi gürûh-ı insâniyyeye dahi ıtlâk olunur. Eğer sâyir seyrden me’hûz **[83^{b}]** ve melâ dahi sahrâ ma‘nâsına olmak i‘tibârıyla bi’l-izâfe “sâyirü’l-melâ” kırâatı tecvîz olunur ise ma‘nâsı dünyâda seyr-i deşt ve sahrâ eden mahlûkāt demek olur.

Bu ism-i şerîfin hâssası cem‘-i beyne’l-müteferrika olmakla seferlerde zikr ve kırâatına muvâzabet eden kimesne bi-iznillâh teâlâ ehl ü evlâdıyla cem‘ olur.[683] Şeyh Ahmed Bûnî merhûmun kayd u işâretine göre ehl ü ekāribiyle ictimâ‘ recâsında olan merd-i garîb vakt-i duhâda ba‘de’l-gusl semâya nazar ederek “el-Muksit el-Câmi‘” diye on kere zikr ve her birinde bir parmağını akd ve hitâmında yüzünü eline mesheylese müddet-i karîbede ictimâ‘ları müyesser olur.

Meâl-i beyt: “Ey adl ve istivâ’ ile muttasıf olan Mevlâ-yı Müteâl! Derûnumda olan hayırlı niyetimi adâlet ve istikāmet üzere sâbit ve hâlis kıl. Ve ey envâ-ı hayrât ve cümle-i kemâlâtı cem‘ ve mütemâsilât ve mütebâyinât ve mütezâddâtı te’lîf eden Zü’l-Celâl! Benim için cemî-i halkın rızâların cem‘ edip katlarında makbûl ve merğūb eyle.” demektir. وَرِضَى النَّاسِ غَايَةٌ لَا تُرَامُ [İnsanların rızâsı istenmeyen bir amaçtır.][684] Bu beyti

[683] NP, 74^{b}: olacağı mervîdir.
[684] NP, 74^{b}: -وَرِضَى النَّاسِ غَايَةٌ لَا تُرَامُ [İnsanların rızâsı istenmeyen bir amaçtır.].

iftirâk-ı ahbâb ve hicrân-ı evlâd ve ensâbdan emîn olmak kasdıyla okumaya müdâvemetin fâidesi menkūldür. İntehâ.[685]

54

غَنِيٌّ فَوَارِ الْفَقْرَ عَنِّي بِالْغِنَى

وَمُغْنِي فَاعْذِبْ لِيَ الْقَنَاعَةَ مَنْهَلَا

[Yâ ilâhe'l-âlemîn! Sen her şey'in muhtâç ileyhi ve ganî ani'l-âlemînsin. Sûrî ve ma'nevî gınâ ile üzerimden fakrı ihfâ ve izâle et. Ben fakîri ağniyâ-i şâkirînden kıl. Ey ma'bûdum! Sen istediğini muğnî edersin, ben bî-çâreye kanâati derûnundan âb-ı şîrîn neb'ân eyleyen bir menba' gibi sevdir, tatyîb et tâ ki safâ-yı hâtırla izz ü refâh ile geçineyim.][686]

اَلْغَنِيّ Ğaynın fethi ve nûnun kesri ve yânın teşdîdiyle Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri nass-ı i'câz-nümâ-yı وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاء (Muhammed, 47/38) [Allah her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz.] **[84ª]** fehvâsınca "Allâh Teâlâ zât ve sıfât ve ef'âlinde bir şey'e muhtâç olmayıp her şey' ona muhtâçtır" demek olur. **Şi'r:**

Ganîdir cümle âlemden serâser/ Ne il hâcet ona ve ne serâser.[687]

Bu ism-i şerîfin hâssası vücûd-ı âfiyet olmakla bir maraz-ı cismânî üzerine zikrolunsa lutf u kerem-i Bârî ile ol maraz mündefi' olacağından başka ism-i şerîf-i mezkûrda erbâbına göre sırr-ı gınâ ve ma'nâ-yı ism-i a'zam dahi vardır demişler.[688] **فَوَارِ** Müvârâttan fi'l-i duâdır. Müvârât bi'z-zammı gizlenmek ve setretmek ma'nâsına gelir ki فَاسْتُرْ الفَقْرَ إِلَى غَيْرِكَ بِغِنَاكَ [Fakirliği senden başkasından zenginliğinle gizle] demek takdîrindedir. Lâkin ba'zı nüshada "fevvil" diye muharrer[689] olmakla bu sûrette[690] "sarf ve izâle eyle"[691] ma'nâsı verilmek iktizâ eder.

---

685 Np, 74ᵇ: +intehâ.
686 Şükrî, s. 20.
687 NP, 75ª: -Minhuvât: Serâser metlâ hil'attır.
688 NP, 75ª: +demişler.
689 NP, 75ª: mukayyed.
690 NP, 75ª: ol takdîrce.
691 NP, 75ª: -eyle.

غِنَى Ğaynın kesriyle sûrî ve ma‘nevî zenginlik dedikleri şeydir. Eğer kesb-i helâlden müctemi‘ ve halk ondan müntefi‘ ve zekâtı dahi edâ olunur ise ve ganî olan adam ol mâl ve mülk yed-i emânetinde hazîne-i ilâhiyye olup kendi mülk ve mâlı zannıyla fahr ve mübâhât eylemez ise gınâ memdûh nesne idiği Resûl-i Ekrem -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz hazretlerinin نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ يَصُونُ بِهِ نَفْسَهُ فِي الدَّارَيْنِ [İyi adamın iyi mala sahip olması ne güzeldir! Onunla dünya ve ahirette nefsini korur.][692] hadîs-i şerîfi ve خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ طُوبَى لِكُلِّ غَنِيٍّ نَفَّاعٍ لِلْغَيْرِ [İnsanların en hayırlısı onlara faydalı olandır. Başkasına faydalı olan zengine ne mutlu!][693] haber-i sıdk-eseriyle zâhir ve rûnümâdır. Ancak hakîkatte memdûh ve nâfi‘ olan gınâ Allâh Teâlâ’nın merzûk eylediği miktâra râzî olup hâcet mes **[84b]** etmedikçe ziyâdeye hırs eylememek ma‘nâsına olan gınâ-yı kalb olduğu bî-raybdır ki haberde لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، إِنَّمَا الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ [Zenginlik malın çok olması değildir. Asıl zenginlik nefsin zenginliğidir.][694] وَفِي رِوَايَتِهِ[ve bir rivâyette] فِي النَّفْسِ [nefste] vürûdu muhakkaktır. **اَلْمُغْنِي** İsm-i fâil bünyesiyle Esmâ-i hüsnâdandır. مُعْطِي الْغِنَى وَالْكِفَايَةِ لِمَنْ شَاءَ مِنْ عِبَادِهِ [Kullarından dilediğine zenginlik ve güç veren] ma‘nâsınadır ki Hak Teâlâ mahlûkātının muhtâç olduğu şeyleri i‘tâ ve ıbâdından dilediği kullarını iğnâ eder, atâsına mâni‘ yoktur demek olur. Bu ism-i şerîfin hâssası vücûd-ı gınâ olmakla ol bâbda halktan me’yûs olan kimesne külle yevm bin kere yâhûd ale’t-tevâlî on cum‘a gecesi on[695] biner kere kırâat eylese bi-iznillâh teâlâ eser-i gınâ zâhir olur. **اعْذِبْ** Hemzenin fethi ve aynın sükûnu ve zâl-ı mu‘cemenin kesriyle fi‘l-i duâdır.[696] Ma‘nâsı “sen tayyib ve tatlı eyle” demek ise de tayyibin ma‘nâ-ı lâzımesi olan sevmek ve sevdirmek murâd olunur.**قَنَاعَة** Semâhat vezninde نَحْنُ قَسَمْنَا (Zuhruf, 43/32) [(Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında) biz paylaştırdık.] matbahında ta‘yîn olunan kısmete râzî olmak ma‘nâsınadır.

Tenbîh: Aristotales ve sâir hukemâ’ hakîkat-enîsin vasiyyetleri üzere gınâyı murâd eden kimesne kanâatle taleb etmelidir. Zîrâ kanâati olmayan tama‘kâra mâl

---

[692] نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ kısmı şu kaynaklarda mevcuttur: Beyhakî, **Şuabu’l-îmân,** II, s.446; **Keşfü’l-Hafâ**, II, s.387 (2823).

[693] خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ kısmı şu kaynaklarda mevcuttur: **Kenzü’l-Ummâl**, XVI, s.128; **Keşfü’l-Hafâ**, I, s.450 (1254).

[694] **Muvatta’**, Câmi’, 2113; Nesâî, Tefsîr, 11786.

[695] NP, 75b: -on.

[696] NP, 75b: fi‘l-i duâ olmak üzere.

muğnî değildir. el-Hâsıl nâzîresini ıtlâk eden hâtırasını it‘âb eder. Ve lahzâtı kesîr olanların hasrâtı dâim olur demişler. **Mesnevî**:

سایه‌ی رهبر بهست از ذکر حق
یک قناعت به که صد لوت[697] و طبق

[Kılavuzun gölgesi Tanrı’yı anmadan yeğdir. Bir kanaat yüzlerce tabak yemekten hayırlıdır.][698]

مَنْهَل Mîmin ve hânın fethaları **[85ª]** ve nûnun sükûnuyla mak‘ad vezninde pınar ve enhâr ve ayazma kenârlarında olan hayevân sulağı meşreb ma‘nâsınadır. Kanâat hâl olur yâhûd temyîzdir.

Meâl-i beyt: “Ey ganî ani’l-âlemîn olan[699] Rabb-i muînim! Üzerimden yoksulluğu ihfâ ve izâle berle ben kulunu ağniyâ-ı şâkirînden eyle. Ve ey gınâ verici ma‘bûdum! Benim için kanâati sevdir ya‘nî kanâat bana menhel ve meşreb olduğu hâlde safâ-yı hâtır ile gücenmekliği müyesser eyle.” demek olur. Hadd-i zâtında kenz-i mübârek-i kanâat fenâ bulmaz bir hazîne ve nukūd-ı nâ-ma‘dûd sürûr ve safâ ve izzetten ibâret gencîne-i mekârim-i defîne olmakla dîde-i dil ehl-i kanâat âyine-i ibret-nümâ-yı felekte aslâ sûret-i elem görmeyeceği ve dâmân-ı pâk-ı hâtırına gubâr-ı küdûret ermeyeceği emîrü’l-mü’minîn imâmü’l-müslimîn Hazret-i Alî –kerremallâhu vechehû- nun لَا غَمَّ لِلقَانِعِ [Kanâatkar kimseye gam yoktur.] kelâm-ı şerîflerinden ma‘lûm ve erbâbı indinde dahi muhakkak ve meczûmdur.

Bu beyti merîz üzerine kırâat ederler ise bi-iznillâh teâlâ izâle-i maraz eyleyeceği ve Muğnî ism-i şerîfinde zikrolunduğu miktâr okumaya müdâvemet edenler gınâ-yâb olacağı mervî ve menkūldür. [700]

---

[697] NP, 75ᵇ: -Minhuvât: Lût vâv-ı mechûl ile aksâm-ı et‘ıme-i lezîze ma‘nâsınadır.
[698] **Mesnevî**, VI, 3784.
[699] NP, 75ᵇ: +olan.
[700] NP, 76ª: +ve menkūl.

55

وَيَا مَانِعُ امْنَعْنِي عَنْ السُوءِ وَاحْمِنِي

وَيَا ضَارُّ كُنْ لِلْحَاسِدِينَ مُنَكِّلَا

[Ey her şeyde helâk ü noksânı men‘ ü reddeden Hâfız-ı mutlak! Mûcib-i hemm ü keder olan her türlü halel ü seyyieden ve şeytân ü nefs-i emmâre-i bi’s-sû’ gibi mâddî ve ma‘nevî düşmanların tecâvüz ve zararından beni hıfz u himâye et. Ve ben hakîri de bir fenâlığa masdar olmaktan ya‘nî benden bir fenâlık zuhûrunu men‘ eyle. Ey müstehak olanlara adlen zarar vererek hüsrânda bırakan Kādir-i zü’l-celâl! Bana hased eden düşmanları eşedd-i ukūbât ile dûçâr-ı mücâzât et.][701]

اَلْمَانِع Esmâ-i hüsnâdandır. Ma‘nâsı Allâh Teâlâ edyân ve ebdânda esbâb-ı helâk ve noksânı reddeder yâhûd men‘e müstehak olanı **[85^{b}]** adâleten men‘ eyler demek ise de fesâdı müeddî ve helâkı müfzî olan şey’ men‘-i mukaddemât-ı hıfzdan olduğuna mebnî bu mahalde gāyet-i men‘ olan hıfz ma‘nâsı maksûddur. Allâh a‘lem.[702] Bu ism-i şerîfin zikrine muvâzabet eden kimesneyi naks ve helâk-ı beden ve dînden hıfzetmek hâssasındandır. Beynlerinde buğz ve adâvet olan zevceynden birisi ınde’n-nevm firâşında kalben zikreder ise ol hâlet zâil olacağı dahi Şeyh Ahmed Bûnî işâretinden ma‘lûmdur.[703]

سُوء Sînin zammıyla mutlakan insânı mağmûm ve münfeil ve ğussa-nâk eden şey’e denir. وَاحْمِنِي lafzında[704] olan vâv âtıfedir. “Ahmi” himâyeden fi‘l-i duâ olur. اَلضَّارّ Bâb-ı evvelden ism-i fâil bünyesiyle esmâ-i hüsnâdandır. Ma‘nâsı her zarar ve keder bi’l-vâsıta ve bilâ-vâsıta Allâh Teâlâ cânibinden adlen sudûr ve zuhûr eder. İnsân ve şeytân ve sâir mahlûkāt bi-nefsihim ızrâra kādirlerdir zannolunmasın onların cümlesi esbâb-ı müsahharadır demek olur.

---

701 Şükrî, s. 22.
702 NP, 76^{a}: -Allâh a‘lem.
703 NP, 76^{a}: menkūldür.
704 NP, 76^{a}: -lafz.

حَاسِد Hased edici demektir. Hased diye bir fâzıl ve mütena‘ım adamın ni‘meti ve fazîleti kendisine mütehavvel yâhûd ondan meslûb ve zâil[705] olmasını temennî etmeye derler. Sıfât-ı zemîmenin eşeddidir. Ve belki Allâh Teâlâ’ya i‘tirâz ve hükm ve hikmetine muhâlefetten nâşî erbâb-ı hakāyık indinde[706] küfre berâber addolunur. Nass-ı kātı‘ إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الإِسْلاَمُ (Âl-i İmrân, 3/19) [Şüphesiz Allah katında din İslam'dır.] muktezâsınca dîn-i hakîkî Rabbü’l-Âlemîn’e her emrinde teslîm olmak ve inkıyâd göstermektir. Zîrâ **[86ª]** gerek lutf u cemâl sûretinde tab‘a muvâfık ve gerek kahr u celâl hey’etinde mizâca muhâlif olsun her asırda meşhûd olan işler muktezâ-yı hikmettir. Ve haset olsa olsa iki nesnede câizdir ki biri ta‘lîm-i ilm edenin hâli ve biri dahi mâl-ı helâlden tasadduk eyleyenin şânıdır. Bu ma‘nâya hakîkatte hased denilmeyip gıbta ıtlâk olunduğu vâreste-i kayd-ı mestûrdur.

Meâl-i beyt: “Ey Hâfız ve Mâni‘ olan Mevlâ-yı Müteâl! Ben kulunu her halelden mahfûz ve masûn eyleyip himâyetinle dahi mahmî eyle. Ve ey müstehakkına adlen zararı getirip hüsrânda koyan Bârî-i lâ-yezâl! Bana düşman olup hased edenleri dahi eşedd-i ukūbetle mücâzât ve menkel eyle.” demek olur. Bu beyte müdâvim olanlar husûl-ı gınâ ile nâil-i merâtib-i ulyâ olacakları ve tahsîl-i meserret[707] ve def‘-i mazarrat etmekle huzûr-ı bâl ve nizâm-ı hâl ile vakit geçirecekleri menkūldür. İntehâ.[708]

56

وَيَا نَافِعُ انْفَعْنِي بِعِلْمِكَ وَاهْدِنِي

وَيَا نُورُ كُنْ لِلنُّورِ فِي الْقَلْبِ مُشْعِلَا

[Ey Nâfi-i mahlûkāt olan Rabbü’l-Âlemîn! Ben kulunu devâ-ı kulûb olan ilm-i nâfiinle nef‘lendir ve saâdet-i bâkiye-i sermediyyeye mûsıl olan tarîk-i hak ve müstekîme hidâyet ve delâletinle fevz-yâb eyle. Ve ey münevvir-i arz u semâvât ve

[705] NP, 76ᵇ: zâil ve meslûb.
[706] NP, 76ᵇ: katında.
[707] NP, 76ᵇ: +ve tahsîl-i meserret.
[708] NP, 76ᵇ: +intehâ.

muzhir-i mevcûdât olan Tanrı'm! Derûnumda olan nûr-ı îmân ve irfânın pertev ve ziyâsını yevmen fe-yevmen müzdâd eyle.][709]

اَلنَّافِع Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri her fâide ve hayr ve nef‘ bi'l-vâsıta ve bilâ-vâsıta Hak –celle ve alâ- tarafından lutfen ve keremen sudûr ve zuhûr eder demektir. Zîrâ hakîkatte nâfi‘ ve zâr odur. Onun gayrı esbâb ve âlât kabîlinden olmakla onun için hayra ve şerre minallâh teâlâ deyip i‘tikād ve mâ-adâdan keff-i lisân ve fuâd berle müsebbibü'l-esbâb cânibine tefvîz-i umûru i‘tiyâd etmişizdir. **[86^{b}]** İşbu[710] Nâfi‘ ism-i şerîfini seferlerde külle yevm kırâat eden adama velev kâne beyne'l-a‘dâ bir kötü şey' isâbet etmemek ve sefînede bulunup yüz kere tilâvet eden kimesne sâhil-i selâmete ermek hâssasındandır.اَلنُّور Nûnun zammıyla esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri bi-zâtihî zâhir ve gayr-i mazhar[711] ve semâvât ve arz ve sâir zuhûr ve tennûr şânından olan mahlûkātı münevvir demektir yâhûd a‘yân-ı mevcûdeyi ademden vücûda muzhir demektir. Ve lügatte nûr zulmetin zıddı olan rûşenâ ve aydınlığa denir. Zav' ve ziyâ ma‘nâsınadır ki dünyevî ve uhrevî i‘tibârıyla iki nev‘dir. Biri ayn-ı basîretle ma‘kūl ve envâr-ı ilâhiyyeden münteşir olan nûr-ı akl ve nûr-ı[712] Kur'ân gibi ve biri ayn-ı basîretle[713] mahsüs ve ecsâm-ı neyyireden ibâret olan şems ve hilâl ve kamer ve bedr ve kevkeb ve nâr ve sirâc ve berktir. Nûr-ı uhrevî يَسْعَى نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ (Hadîd, 57/12) [(Mü'min erkeklerle mü'min kadınların) nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu (göreceğin gün…)] âyet-i[714] kerîmesinde mansûs olan nûrdur. İntehâ.[715]

Bu ism-i şerîf[716] zikr ve kırâatına muvâzabet eden sulehâda nûr-ı kalb ve envâ-ı[717] cevârih zuhûru hâssasındandır. مُشْعِل İş‘âl bâbından ism-i fâil bünyesiyle "kün" emrinin haberidir. İş‘âl eğerçi âteş[718] alevlendirmeye derler. Lâkin bu mahalde murâd nûr-ı îmân-ı kâmil ve nûr-ı irfân ve îkān ile ziyâ-ı kalbi ziyâdelendirmektir ki taleb-i

---

709 Şükrî, s. 22-23.
710 NP, 77^{a}: -işbu.
711 NP, 77^{a}: +ve gayr-i mazhar.
712 NP, 77^{a}: +nûr-ı.
713 NP, 77^{a}: ayn-ı basar ile.
714 NP, 77^{a}: +âyet-i.
715 NP, 77^{a}: -Minhuvât: en-Nûr hakkında İmâm Gazzâlî -rahımehullâh hazretleri- *Mişkâtü'l-envâr* adlı kitâbında kelâm-ı tavîli'z-zeyl îrâd eder. Ona nazar oluna.
716 NP, 77^{a}: şerîfin.
717 NP, 77^{a}: envâr-ı.
718 NP, 77^{a}: âteşi.

ıslâh-ı kalbden kinâye olur. Zîrâ kalb harekât-ı bedeniyye ve irâdât-ı[719] nefsâniyyenin mebdei olmakla ondan irâde-i sâliha ve fâside her ne ki sudûr eder ise beden **[87ª]** onu tahrîk eder. A‘zâ-ı bâkiye raiyyet misillü olup reâyâ ise salâh-ı melik ile sâlih ve fesâdıyla fâsid olacağına şek ve şüphe yoktur. Binâberîn ne vecihle mümkin ise kalbi ıslâh eylemek a‘zam-ı maksûdâtımız olmak lâzım gelir. Fefhem cidden.

Meâl-i beyt: “Ey Nâfi-i mahlûkāt olan Rabbü’l-Âlemîn! Ben kulunu devâ-ı kulûb olan ilm-i nâfiinle nef‘lendir ve saâdet-i bâkiye-i sermediyyeye mûsıl olan tarîk-i hak ve müstekîme hidâyet ve delâletinle fevz-yâb eyle. Ve ey münevvir-i arz u semâvât ve muzhir-i mevcûdât olan Tanrı’m! Derûnumda olan nûr-ı îmân ve irfânın pertev ve ziyâsını yevmen fe-yevmen müzdâd eyle.” demek olur.

Bu beyti cum‘a gecesi yüz kere kırâat edenlere takarrub ilallâh husûlu ve hâl-i cimâ‘da kalben zikre meşgūl olan kimesneye hâtunu muhabbet eylemek hâssası[720] mervî olduğundan gayrı tenvîr-i cevârih dahi hâssa-ı uhrâ olduğu[721] menkūldür. İntehâ.[722]

57

إِلَى الْحَقِّ يَا هَادِي اهْدِنِي بِبَدَائِعٍ

مِن العِلْمِ زِدْنِي يَا بَدِيعُ تَوَصُّلَا

[Ey kullarını tarîk-i müstakîme hidâyet ve irşâd eden Hâdî-i müteâl! Ben abd-i pür-taksîri tefsîr, hadîs, fıkıh gibi bedâi‘-i ulûm u fünûn ile tarîk-i hakk u savâba irşâd u îsâl et. Ey kâinât ve kâffe-i mevcûdâtı ademden ibdâ‘ u îcâd eden Hâlık-ı bî-çûnuçirâ! Birçok ulûm-ı nâfia ve fünûn-ı mütenevvia tahsîline beni muvaffak eyle. İlm ü kemâlimi artır, ulûm u maârifle beni zînet-yâb u müşerref eyle.][723]

[719] NP, 77ᵇ: irâdet-i.
[720] NP, 77ᵇ: me’mûlü.
[721] NP, 77ᵇ: idüğü.
[722] NP, 77ᵇ: +intehâ.
[723] Şükrî, s. 23.

إِلَى الْحَقّ “İhdinî”ye müteallıktır. اَلْهَادِي Hidâyetten ism-i fâil bünyesiyle Esmâ-i hüsnâdan olup tefsîri alâ vechi’l-icmâl Allâh Teâlâ ıbâdına fazl u keremiyle[724] hidâyet edici ve levâzımât ve mühimmâtlarında cemî-i halâyıkı irşâd edip dalâletten necât verici demek olur. Leyse’l hâdî illâ hû. **[87^{b}]** Bu ism-i şerîfin hâssası kalb-i zâkir ve hâmilini doğru yola hidâyet olmakla zikrine muvâzabet edenler bi-iznillâh[725] teâlâ bilâd ve emsârda tahakküm bi’l-hak ile merzûk olacakları mervîdir. بَدَائِع Cem‘-i bedîadır.

اَلْبَدِيع Semî‘ vezninde esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri Allâh Teâlâ her şey’i numûne ve misli yok iken ezelen ve ebeden mâddesiz ve müddet ve âlâtsız ibdâ‘ ve îcâd edicidir demek olur. Bu ism-i şerîf mutlakâ Allâh Teâlâ’dan gayrıya lâyık değildir. Lâkin hâssa-ı velâyet ve ilm ile asrında yâhûd evkāt-ı sâirede muhtas olanlar hakkında müteferrid bihî fi’l-vakt oldukları şey’e izâfetle bedî‘ denilmek câizdir demişler. Kazâ-ı havâyic hâssa-ı ism-i şerîf-i[726] Bedî‘ olmağın yetmiş bin kere zikreden kimesnenin bi-iznillâh teâlâ hâceti revâ olmak yalnız yedi yüz kere kırâat eden mağmûma Hak Teâlâ ferah vermek eserleri[727] menkūldür.[728] تَوَصُّل Ulaşıp vâsıl olmak[729] ma‘nâsına mastardır.

Meâl-i beyt: “Ey kullarını hidâyet ve irşâd edici olan Hâdî-i Müteâl! Ve ey[730] ervâh-ı ulviyye ve süfliyyenin mübdii ve ecsâm-ı latîfe ve kesîfenin mûcidi ve cevâhir-i a‘râz-ı semâviyye ve arazıyyenin muhterii olan Hâlık-ı Zü’l-Celâl! Ben kulunu bedâyi-i ulûm ile tarîk-i Hakk’a irşâd ve sâir ulûm-ı nâfiaya dahi vâsıl olmaktan nasîbimi müzdâd eyle.” demek olur.

Bedâyi-i ulûmdan murâd sâhibini tarîk-i müstekîme irşâd ve îsâl eden ilm-i kelâm ve ilm-i fıkh ve ilm-i hadîs ve ilm-i tefsîrdir ki bunlara ulûm-ı şer‘iyye-i [88a] nâfia derler. İ‘tikād-ı sahîh ve keyfiyyât-ı[731] amel bilinecek kadarını taleb ve tahsîl ve ahkâmını icrâ etmek farzdır. Usûl-ı sanââttan ulûm-ı gayr-ı[732] şer‘iyye olan ilm-i tıb ve

[724] NP, 77^{b}: -fazl u keremiyle.
[725] NP, 77^{b}: bi-lutfillâh.
[726] NP, 78^{a}: -şerîf-i.
[727] NP, 78^{a}: -eserleri.
[728] NP, 78^{a}: mervîdir.
[729] NP, 78^{a}: olmaklık.
[730] NP, 78^{a}: +ve.
[731] NP, 78^{a}: keyfiyyet-i.
[732] NP, 78^{a}: +gayr-ı.

hısâb ve ilm-i felâhat ve hıyâke[733] ve sâir mesâlih-i dünyânın mürtebıt olduğu ilimlere dahi ulûm-ı nâfia ıtlâkı câiz ise de hakîkatte ilm-i nâfi‘ şol ilimdir ki bizim cihân-ı fânîde şem‘-i rûh-ı hayevânînin intıfâsıyla intifâ bulmayıp sâhibini azabât-ı azâbdan taklîs[734] ve akabât-ı ıkābdan tahlîs ile pîrâmen-i dil-i[735] pür-emninden haşerât-ı haserât dûr ve ol ilm-i bî-riyânın ziyâsı ile vahşet-i âbâd kabri pür-nûr ola. Bu beyti kırâata müdâvim olanlar[736] ınde'n-nâs vecîh ve zî-vakār olacağı mervîdir.[737] İntehâ.[738]

58

وَأَبْقِ الْهُدَى فِي الْقَلْبِ يَا بَاقِياً وَكُنْ

لِعِلْمِ النُّهَى يَا وَارِثاً لِي مُوَصِّلَا

[Ey dâimü'l-vücûd olan kibriyâ! Hidâyet ü irşâdı kalbimde sâbit ü ber-karâr, bâkî vü pâyedâr eyle. Ey mülk ü melekûtunda vâris-i yegâne ve bî-zevâl olan Mâlikü'l-mülk! İlmü'n-nihâye ya‘nî ilm-i irsî vü hakîkîye ben âcizi vâris ü vâsıl eyle yâ Rab!][739]

اَلْبَاقِي Esmâ-i hüsnâdandır. Bekā Allâh Teâlâ'nın zât-ı ecel ve a‘lâsıyla kāim sıfat-ı kadîmesi olduğundan tefsîri bilâ-ibtidâ' velâ-intihâ' dâimü'l-vücûd demektir ki Hay ve Kayyûm olan vâcibü'l-vücûd üzerine fenâ mümteni‘ ve adem gayr-ı câiz ve muhâldir.

Fâide: "Mâsivallâh cümleten hâdis ve fânî olup fakat kürsî ve arş ve levh ve kalem ve cennet ve ervâha fenâ ârız olmaz. Bunlar[740] ibkā-yı Hüdâ-yı Müteâl ile bâkîlerdir."rivâyeti var ise de ba‘zı ulemâ "Bir lahza olsun onlara dahi **[88^{b}]** fenâ ârız olur" demişler. el-İlmü ındallâh teâlâ.

Bu ism-i şerîf-i Bâkî'nin hâssası gamdan halâs etmek olmağın bin kere zikreden kimesne bi-iznillâh teâlâ gam ve hemden halâs olacağı ve bir adamdan yâhûd

[733] NP, 78^{a}: -Minhuvât: Hıyâke dokumak ya‘nî cellâhlıktır.
[734] NP, 78^{a}: Taklîs inzivâ ya‘nî büzülmek ve kurulmak. Tercümân.
[735] NP, 78^{b}: dil.
[736] NP, 78^{b}: olan kimesne.
[737] NP, 78^{b}: menkūldür.
[738] NP, 78^{b}: +intehâ.
[739]
[740] NP, 78^{b}: onlar.

bir nesneden havfı olan kişi her gece yüz kere kırâat eylese a‘mâli makbûle tutulacağı mervîdir.

نُهَى Nûnun zammı ve hânın feth ve meddiyle akl ma‘nâsına olan nehiyyenin cem‘idir. Gāyet ma‘nâsına dahi isti‘mâl olunur. Bu takdîrce ilm-i nühâdan maksûd ilm-i ledünnî ve ilm-i ilâhî dedikleri ilm-i hakîkî-i irsîdir ki Hak’la halk arasında olan irtibâtı ve âlimin Hak’tan intişâsını bilip esmâ’ ve sıfât ve bunların hakāyıkından haberdâr olmaktır. Bunda hazf-i muzâf olup ilm-i ehli’n-nühâ demek dahi câizdir ki ehl-i nühâ enbiyâ’ –aleyhimüsselâm- ile verese-i enbiyâ’ olan ulemâ-ı âmilîn ve ârifîn hazerâtıdır. اَلْوَارِث Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri cemî-i eşyâ’ munkalib-i fenâ olduktan sonra Allâh Teâlâ kemâ-kân bâkî ve merci‘ ileyhi emlâk-ı bâkiye-i mahlûkāt-ı fâniyedir demek olur. **Nazm**:

هر مقر باتو كفته هم جاحد
لمن الملك اليوم لله الواحد

[Seni ikrar edenler de inkâr edenler de senden bahsetmiştir
Bugün mülk kimindir? Tek olan Allâh’ındır]

Nesr:

İsm-i şerîf-i Bâkî ve Vâris’ten insânın hazzı evvelen ve âhiren vahdeti tahkîk ve Hazret-i Hakk’a tahsîs etmektir. Ve Vâris ism-i şerîfini külle yevm kable tulûi’ş-şems kırâat eden kimesnenin cismine bir gûne elem isâbet etmemek hâssasındandır. مُوَصِّل İsm-i fâil bünyesiyle **[89ª]** “kün” emrinin haberi olur.

Meâl-i beyt: “Ey Bâkî ism-i şerîfiyle mütecellî vâcibü’l-vücûd olan Rabb-i Vedûd! Hidâyet ve irşâdı derûnumda takrîr ve ibkā eyle. Ve ey ezelen ve ebeden mülk ve melekûtunda bi’l-fi‘l müteferrid ve Vâhid ve Vâris ism-i şerîfiyle mezkûr-ı elsine-i her âbid ve câhid olan ma‘bûdum! İlm-i hakîkî ve irsîye ben kulunu vâris ve vâsıl edici ol.” demektir. Bu beyti bin kere zikreden zarardan masûn[741] ve zevâl-i hayret ile mesrûr olur. Ammâ mütehayyir olan kimesne beyne’l-mağrib ve’l-ışâ’ zikreylemek evlâ ve

[741] NP, 79ª: halâs.

hâssıyyet-i uhrâsı zâkir ve hâmilinin kalbini ma‘rifetullâha imâledir diye kayd ve işâret eyledikleri menkūldür. İntehâ.[742]

59

عَلَى الرُّشْدِ ثَبِّتْ يَا رَشِيدُ عَزَائِمِي

عَلَى الصَّبْرِ هَبْ لِي يَا صَبُورُ تَجَمُّلَا

[Ey kullarını sırât-ı müstakîme hidâyet ü sevk eden el-muvaffık ve’l-mürşid! Duâlarımı rüşd ü hidâyet üzere sâbit ve ber-karâr eyle. Ey usât u müznibînin azâb u ıkābında teennî eden ve her şey’i vakt ü zamânında işleyen Hüdâ-yı lâ-yezâl! Umûr u husûsâtımda ibâdât u tââtımda dûçâr-ı müşkilât olduğum vakit bana sabr-ı cemîl bahş u ihsân eyle, beni zafer-yâb kıl.][743]

رُشْد Rânın zammı ve şîn-ı mu‘cemenin sükûnuyla hissî ve ma‘nevî doğru yol bulup sülûk etmeye derler. اَلرَّشِيد Emîr vezninde Esmâ-i hüsnâdandır. Mürşid ma‘nâsı vermişler ki Allâh Teâlâ ıbâdını doğru yola hâdî ve bir müşîr ile istişâresiz[744] umûr-ı mukadderesinde hasenü’t-takdîr demektir. Abdin bu ism-i şerîften hazzı ba‘de mâ-kân râşiden ihvân-ı dîni tarîk-i müstekîme irşâd etmektir. Bi-hulûsi’l-bâl Reşîd ism-i şerîfinin zikr ve kırâatına iştigāl eden adam bi-iznillâh teâlâ tarîk-i hakta râşid ve mürşid olmak hâssasındandır. **[89^{b}]** Tedbîr-i hâlini bilmeyen kimesne bin kere kırâat eylese Allâh Teâlâ ona tedbîr halk eyler diye Ahmed Bûnî merhûm rivâyet eder.

عَزَائِم Azîmenin cem‘idir. Hakkında eser vârid olup âfât ve emrâz ashâbına şifâ ve ifâkat recâsına kırâat olunan âyât-ı kerîmeye ve me’sûr ve meşhûr[745] olan deavât-ı şerîfeye derler. Ve azâyim-i ilâhî Bârî Teâlâ[746] hazretinin emir ve îcâb eylediği farâizden ibârettir.

---

[742] NP, 79^{b}: +intehâ.
[743] Şükrî, s. 24.
[744] NP, 79^{b}: min gayr-i istişâre-i müşîr.
[745] NP,79^{b}: meşhûr ve me’sûr.
[746] NP, 79^{b}: zü’l-celâl.

اَلصَّبُور Esmâ-i hüsnâdandır. Tefsîri Allâh Teâlâ usât-ı ıbâdı muâheze ve isyânları sebebiyle azâb etmekte acele etmez ve vakt ü zamânından evvel bir işi işlemez ve vakti geldikten sonra te'hîr de etmez lâyıkı vech üzere her bir şey'i vaktine tevzî' edicidir demek olur ki asl-ı sabr nefsi murâddan habs iken teennîde istiâredir. İnsân için olan sabrın keyfiyyât ve fazâilinden mukaddemen cüz'îce işâret ve inhâ kılınmış. Ve kezâlik lafz-ı tecemmül dahi zînet-yâb ma'nâ olmuş idi, tekrâra hâcet yok. Lâkin zîb ve zînet ma'nâsına olan "tecemmülâ" yerine ba'zı nüshada hâ-ı mühmele ile "tahammülâ" yazılmış olmakla ol takdîrce sabrın müşâkkı üzerine tahammül taleb etmek[747] olur ki fi'l-hakîka ma'siyyetten nefsi habs ve tâât ve ıbâdât üzerine sabrın sevâb-ı cezîli olduğu kadr-i sabrın nefs üzerine derkâr olan müşâkkı inkâr olunur şey' değildir. Zümre-i[748] sâbîrîne atâyâ-ı ilâhiyye olan ecr ü sevâb-ı bî-hisâb onun için olduğu **[90ª]** meczûm-ı erbâb-ı akl ve elbâbdır.

Bu ism-i şerîf-i Sabûr'un zikr ve kırâatına müdâvemet edenleri efdal-i a'mâle îsâl eylemek hâssası mazbût-ı cerîde-i ehl-i havâs olduğundan gayrı vücûdunda maraz ve veca' olan şahs-ı alîl[749] otuz üç kere kırâat eylese bi-iznillâh teâlâ bür' ve âfiyet[750] ve şifâ bulmak dahi mervîdir.

Meâl-i beyt: "Ey kullarını tarîk-i müstakîme hâdî olan Mevlâ-yı Müteâl! Hidâyet ve irşâdın üzerine olan azîmetlerimi sâbit ve ber-karâr eyle. Ve ey Sabûr ismiyle mütecellî olan Hüdâ-yı lâ yezâl! Üzerime takdîr eylediğin mekādîr-i ilâhiyyenin üzerine dahi sabr-ı cemîl bağışlayıp inâyetinle dahi[751] ben kulunu fevz-yâb ve esbâb-ı tecemmülât-ı haseneyi[752] i'tâ ve îhâb eyle." demek yâhûd "sabrın meşakkatlerine tahammül ver" demek olur. Eâlînin kabûlünü ve makāsıdının husûlünü murâd eden kimesne bu beyti ba'de salâti'l-ışâ' yüz kere kırâat etmek ve kable tulûı'ş-şems yüz kere tilâvet edenler[753] nekebât-ı dâreynden emîn olmak mervîdir.[754]

---

747 NP, 80ª: taleb-i tahammül etmiş.
748 NP, 80ª: -zümre-i.
749 NP, 80ª: -alîl.
750 NP, 80ª: +ve âfiyet.
751 NP, 80ª: +dahi.
752 NP, 80ª: +haseneyi.
753 NP, 80ª: eden.
754 NP, 80ª: menkūldür.

60

بِأَسْمَائِكَ الْحُسْنَى دَعَوْتُكَ سَيِّدِي

وَجِئْتُ بِهَا يَا خَالِقِي مُتَوَسِّلَا

[Yâ mücîbü’d-daavât ve yâ mücîbü’s-sâilîn! Senin güzel ve mukaddes esmâ-i şerîfenle zât-ı akdesine tazarru‘ u niyâz eylerim. Senin esmâ-i hüsnâ-i ilâhiyyene tevessül ederek dergâh-ı sübhâniyyene geldim. Ebvâb-ı ra’fetine ve makām-ı samadâniyyene dehâlet ü ilticâ eylerim. Yâ Rab! Hâl-i perîşân u pür-melâlim ma‘lûm-ı rabbâniyyendir. Duâlarımı kabûl ve hâcetlerimi kazâ eyle yâ Rab.][755]

حُسْنَى Büşrâ vezninde güzelliğe denir. Bir isim olup bu mahalde esmâ-ı ilâhiyyeye sıfattır. سَيِّد Ceyyid vezninde ulu ve mihter ve ecel ve a‘zam ma‘nâsına olan efendi ve metbû‘ **[90^{b}]** demektir. جَاءَ kelimesi “geldi” ma‘nâsına olduğu misillü “oldu” ta‘bîr ettikleri[756] “kâne” ve “sâra” mu‘tâllarına dahi müsta‘meldir. مُتَوَسِّل Tefe‘ul bâbından ism-i fâil bünyesiyle “ci’tü” kelimesine hâl olur.

Meâl-i beyt: “Ey ben kulunu yoktan var eden Hâlık ve Râzık’ım efendim! Esmâ-ı hüsnâ-yı ilâhiyyen ile tazarru‘ ve duâ‘ ve onunla tevessül ve takarrub eylediğim hâlde senin dergâhına müteveccih olup ilticâ eyledim.[757]” demek olur. İntehâ.[758]

61

وَمُبْتَهِلًا رَبِّي إِلَيْكَ بِفَضْلِهَا

وَأَرْجُوا بِهَا كُلَّ الْمُرَادِ مُؤَمِّلَا

[Yâ Rabbe’l-âlemîn! Senin o mukaddes esmâ-i aliyye-i sübhâniyyenin fazl u bereketine mütevessilen zât-ı pâkine an-samîmi’l-kalb ve kemâl-i ihlâs ile duâ vü niyâz

[755] Şükrî, s. 24.
[756] NP, 80^{b}: olunan.
[757] NP, 80^{b}: Esmâ-ı hüsnâ-yı ilâhiyyen ile tazarru‘ ve duâ‘ ve onunla tevessül ve takarrub eylediğim hâlde sana teveccüh ve ilticâ eyledim.
[758] NP, 80^{b}: +intehâ.

eylerim. Esmâ-i celîle-i samadâniyyene mütevekkilen ve mu‘temiden hadd ü nihâyeti olmayan fazl u kereminden, in‘âm u ihsânından ümîdvâr olduğum hâlde bütün murâd u maksûdumun husûlünü eltâf-ı cemîle-i sübhâniyyenden ve inâyet-i aliyye-i rabbâniyyenden ricâ vü istirhâm eylerim.][759]

مُبْتَهِلًا İbtihâl bâbından ism-i fâil bünyesiyle “mütevessilen” üzerine ma‘tûf olup ibtihâl ise sâirden kat‘-ı taalluk edip samîm ve ihlâs ile Hazret-i Hakk’a tazarru‘ ve niyâz[760] eylemek ma‘nâsınadır. “Bifazlihâ”da olan zamîr esmâ-i hüsnâya râci‘dir. **مُؤَمِّل** Te’mîl bâbından ism-i fâil bünyesiyle “umucu ya‘nî me’mûl edici” demektir. “Ercû”ye hâl olur.

Meâl-i beyt: “ Dahi ol esmâ-i hüsnânın fazîleti hürmetine Rabb’im sana tazarru‘ ve duâ ve onun bereketiyle dahi[761] cemî-i murâdlarımı[762] senden me’mûl eylediğim hâlde niyâz ve recâ ederim. İnâyet ve ihsân ve kerem[763] eyle.” demek olur.[764]

62

فَقَابِلْ إِلٰهِي بِالرِّضَى مِنْكَ وَاكْفِنِي

صُرُوفَ زَمَانِي مُكْثِراً أَوْ مُقَلِّلَا

[Yâ kâzı’l-hâcât! Niyâz u duâlarımıza lutfen ve keremen rızâ-yı âlî-i sübhâniyyenle mukābele eyle. Ricâlarımızı merhameten dergâh-ı ulûhiyyetinde karîn-i hedef-i kabûl ve müstecâb eyle. Bizi hâib ü hâsir kılma. Kalîl ü kesîr nevâib ü masâib-i dehrden, belâ vü mehâlik-i zamândan bizi ve bütün ihvân-ı dîni savn-ı samadâniyyenle masûn u mahfûz eyle yâ Rab.][765]

---

759 Şükrî, s. 24-25.
760 NP, 80[b]: duâ.
761 NP, 80[b]: +dahi.
762 NP, 80[b]: murâdâtımı.
763 NP, 80[b]: -ve ihsân ve kerem.
764 NP, 80[b]: demektir.
765 Şükrî, s. 25.

[91ª] رِضَى Rânın kesri ve zammı ve elifin kasrıyla “hoşnûd olmak” ma‘nâsına ki zıdd-ı suhttur. Ve rızâ bir nesneyi pesend ve ihtiyâr eylemek ma‘nâsına ve merzâ ma‘nâsına dahi[766] isti‘mâl olunur.

Hak Teâlâ hazreti[767] li-hikmet ihfâ buyurduğu eşyâdan biri rızâdır. Ya‘nî rızâ eğerçi tâat içindedir. Ammâ şol tâat ki kul onu ancak münferiden işlemekle Hak –celle ve alâ-[768] ol kulundan râzî olacağını kul bilmek gaybdır. Gaybı ise kimesne[769] bilmez illâ şol kimesne bilir ki Cenâb-ı Bârî ol kimesneyi onun üzerine muttali‘ kıla.

el-Hâsıl bahs-i rızâda ahbâr ve âsâr çok olup fehmedebildiğimiz miktâra göre Allâh Teâlâ’nın rızâ-yı aliyyesi derecât-ı neîmden efdal ve ekber ve ol dahi abdin kazâ-ı Hakk’a rızâsının semeresi olduğu[770] azhardır.[771] Bu mahalde rızâya merzî ve muhtâr ma‘nâları verilmek münâsib görülür. [772] صُرُوف زَمَان hadesân ve nevâib-i zamân ve mehâlik ve masâib-i vakt ve ân demektir.[773]

Meâl-i beyt: “ Ey mükevvirü’l-leyl ale’n-nehâr olan Rabb-i Rahîm ve Settâr’ım! Niyâzımı rızâ-yı şerîfinle mukābele ve merzî ve muhtâr kılıp zamânımın dahi kalîl ve kesîr masâib ve[774] mehâlikinden abd-i âcizi masûn ve mahfûz eyle.” demek olur. Allâh a‘lem.[775]

63

وَجُدْ وَأَنْعِمْ وَارْحَمْ وَانْصُرْ عَلَى الْعِدَى

وَتُبْ وَاعْفُ وَاهدِ وَأَصْلِحْ مَا تَحَلَّلَا

---

766 NP, 81ª: +dahi.
767 NP, 81ª: -hazreti.
768 NP, 81ª: teâlâ.
769 NP, 81ª: +kimesne.
770 NP, 81ª: olmakla.
771 NP, 81ª: -azhardır.
772 NP, 81ª: - Minhuvât: Rızâ-yı Bârî sâir sıfâtı gibi vasfen müteşâbihâttan olup bizim rızâmıza benzer şey’ olmadığı İmâm-ı A‘zam –radıyallâhu teâlâ anh- hazretleri *Fıkh-ı Ekber*’inde وَغَضَبُهُ وَرِضَاهُ صِفَتَانِ مِنْ صِفَاتِهِ بِلَا كَيْفٍ [Onun gazabı ve rızâsı bilâ-keyf sıfatlarından iki sıfattır.] buyurduklarından ma‘lûmdur.
773 NP, 81ª: -demektir.
774 NP, 81ª: +masâib ve.
775 NP, 81ª: -Allâh a‘lem.

[Yâ Rabbe'l-âlemîn! Bizi deryâ-yı bî-nihâye-i cûd u keremine ve bahr-i bî-pâyân-ı rahmet ü ra'fetine müstağrak ve a'dâ-yı bed-hâh üzerine mansûr u muzaffer eyle. Özr ü tevbemizi kabûl ve günâhlarımızı mahv u setr ve tarîk-i müstakîme irşâd u hidâyet et. Kusûr u nakāyısımızı ıslâh u ikmâl ederek bizi dünyevî vü uhrevî saâdet-i ebediyyeye îsâl ile mes'ûd u bahtiyâr, hoşnûd u ber-murâd, kâm-yâb u dil-şâd eyle.][776]

[91^{b}] وَجُدْ de olan vâv âtıfedir. "Cüd" جَادَ-يَجُودُden fi'l-i duâdır. "Cûd ve ihsân eyle" ma'nâsına. **تَحَلُّل** Tefe'ul vezninde aralığa sokulmak ve vehn ve za'f ve fesâd ve yermek ma'nâlarınadır.

Meâl-i beyt: "Sen azîmü'ş-şân ben abd-i hakîri deryâ-yı cûd u kerem ve in'âm ve rahm ve ra'fetine müstağrak ve düşmanlarım üzerine mansûr edip dahi tevbeye tevfîk i'tâ ve ne ki halel verir kusûr[777] ve küsûrum[778] var ise onu dahi setr ve ıslâh eyle[779] ve afv kıl." demektir. İntehâ.[780]

64

وَكُنْ إِلٰهِي مُسْتَجِيباً دُعَائَنَا

وَأَجْزِلْ لَنَا النَّعْمَاءَ مِنْكَ تَفَضُّلَا

[Yâ mücîbü'd-daavât! Fazl u kerem, lutf u inâyetinle duâlarımızı, ricâ vü niyâzlarımızı kabûl eyle. Bizlere in'âm u ihsân buyurduğun her türlü niam-ı rabbâniyyeni müzdâd eyle.][781]

مُسْتَجِيباً icâbe ve kabûl edici ma'nâsına olan mücîb gibidir. **نَعْمَاء** Nûnun fethi ve aynın sükûnuyla ni'met ve minnet ve hüsn-i hâl ve râhatlığa derler.

Meâl-i beyt: " Ey ulûhiyyet ve rubûbiyyette yektâ ve bîhemtâ olan Allâh azîmü'n-neîm ve'l-âlâ –celle şânuhû ve teâlâ- şu duâ ve niyâzımı kabûl edici ol ve fazl

[776] Şükrî, s. 25.
[777] NP, 81^{a}: kusûrum.
[778] NP, 81^{a}: -ve küsûrum.
[779] NP, 81^{a}: -eyle.
[780] NP, 81^{a}: +intehâ.
[781] Şükrî, s. 26.

u kereminden bize in‘âm ve ihsân eylediğin hüsn-i hâl ve envâ-ı ni‘met ve safâ-yı bâlı dahi yevmen fe-yevmen terakkîde kıl.” demek olur. İntehâ.[782]

65

وَنَسْأَلُ رَبِّي أَنْ يُثَبِّتَ دِينَنَا

عَلَيْنَا وَيَهْدِينَا الصِّرَاطَ الْمُطَوَّلَا

[En büyük in‘âm u ihsân-ı ilâhîsi olan nûr-ı îmân u islâmı üzerimizde sâbit ve ber-karâr ve bizleri şerîat-ı mukaddes-i Muhammediyye’ye hidâyet etmesini ve bu vecihle cümlemizi fevz-yâb, şâd u handân buyurmasını mâ-lâ yuhsâ olan eltâf-ı samadâniyyesinden istirhâm eyleriz.][783]

دِين dedikleri lafz îmân ve İslâm ve şerâyi‘ üzerine vâkı‘ **[92ª]** bir isimdir. Ve mevzû‘-ı lügatte îmân ve İslâm beyninde fark vardır. Şöyle ki bir fehvâ-yı nass-ı mübîn-i وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (Yûsuf, 12/17) [Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın.] îmân, Allâh Teâlâ’nın ulûhiyyetini sıfât ve esmâsıyla ve resûlünün hakkāniyyetini haber verdiği şeyler ile mean ikrâr ve tasdîk etmektir. İslâm, kalb ve lisân ve cevârih ve a‘zâ[784] yâhûd bunların cümlesiyle evâmir-i ilâhiyyeyi teslîm ve kabûl ve inkıyâd[785] eylemektir. Bu sûrette lügaten İslâm îmândan eam olur. Onun için hükm-i şer‘-i şerîfte islâmsız îmân olmaz. Münâfıklara bi-hasebi’ş-şer‘ ve’l-lügat mü’min denilmez.[786] Ve’l-hâsıl îmân islâmsız ve islâm îmânsız bulunmaz. Ve cüssede zahr ile batn misillü birbirinden münfek olmaz şey’dir.

صِرَاط مُطَوَّل Metn-i cehennem üzerine memdûd olan sırâttır. Mü’min-i muvahhid haşr ve neşr ve şefâat ve vezn-i a‘mâl ve havz-ı nebî ve kısâs fîmâ beyne’l-husûm ve cennet ve cehenneme inanıp[787] îmân ve i‘tikād[788] etmek vâcib olduğu misillü sırât-ı

---

782 NP, 81ᵇ: +intehâ.
783 Şükrî, s. 26.
784 NP, 81ᵇ: -ve a‘zâ.
785 NP, 81ᵇ: +ve inkıyâd.
786 NP, 81ᵇ: -Minhuvât: Amel îmândan cüz’ olur ammâ Mu‘tezile ile Havâric indinde cüz-i hakîkî olup Ehl-i Sünnet indinde bi’l-ittifâk cüz-i örfîdir ve mezheb-i hak budur.
787 NP, 81ᵇ: -inanıp.
788 NP, 81ᵇ: +ve i‘tikād.

ma‘hûde dahi i‘tikād-ı tâm eylemek[789] lâzımdır. Zîrâ haktır ve vâki‘dir ve âsârda vârid olduğu üzere vasfı budur ki sırât kıldan ince ve kılıçtan keskin olup mü’minlerin ayakları sâbit ve oradan cennete yol bulsalar gerek.[790] Ve münâfıkların ayakları sürçüp cehenneme düşseler gerek.[791] Ve sırâtın zuhûru herkesin envâr-ı a‘mâli kadar olup kimine rakîk ve kimine arîz görünür. Bu sırât-ı mahsüs dünyâda olan sırât-ı müstakîmin **[92^{b}]** ya‘nî şer‘-i şerîf-i kavîmin sûretidir ki aslâ şer‘i olmayan zulmet-i mahzda kalıp şer‘ ehli olan ameline göre bulur. Ve bu sırât cehennem üzerinde etrâfı alev-efşân yedi aded cisr olup benî Âdem’in a‘mâl-i kabîhası sûretleri olarak ol cisrlerin üzerlerinde âteşten âletler vardır. Âmil-i kabâyıh olanları orada habs ve imsâk eyleyip afv ile[792] ve şefâat-i Resûlullâh erişip yetişince kadar muazzeb olurlar. Ve her cisr üzerinde üç bin yıllık miktârı akabe ve me’mûr ve muayyen melâike olup ibtidâ gî cisrde îmân billâhtan suâl ederler.

Eğer mü’min-i muhlis ise ikinci cisre geçer. Ve illâ orada bin yıl kadar habsolup kalır. Ve ikinci cisrde[793] salâttan ve üçüncüde de zekâttan ve dördüncüde sıyâmdan beşincide hacdan altıncıda tahâretten yedincide mezâlimden suâl ederler. Cevâba kādir olmayanlar yedi bin yıl oralarda mahbûs olur. Ve dünyâda sâni-i âlemi inkâr ile sırât-ı vücûd üzerinde bulunmayan fırka-ı muattıla ile maan[794] yalnız vücûd-ı Hakk’ı ikrâr edip sırât-ı tevhîdde kademleri olmayan müşriklerin dünyâda sırâtları müstakîm olmadığından nâşî onlar için cennete memer ma‘nâsına sırât olmayıp sırât üzerine eriştiklerinde sâir-i kefere ile berâber[795] cehenneme îkā‘ olunsalar gerektir. el-Hâsıl sırât-ı müstakîm adak nesne olmağın onun için her rek‘atta اهدِنَــا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ (Fâtiha, 1/6) [Bizi doğru yola ilet.] demekle teshîl ve teysîr-i[796] **[93^{a}]** tarîke sa‘y eylemek meşrû‘ olmuştur.

[789] NP, 81^{b}: dahi inanıp îmân eylemek.
[790] NP, 81^{b}: -gerek.
[791] NP, 81^{b}: gerektir.
[792] NP, 82^{a}: eyleyip inâyet-i ilâhî.
[793] NP, 82^{a}: -cisrde.
[794] NP, 82^{a}: -maan.
[795] NP, 82^{a}: maan.
[796] NP, 82^{b}: -ve teysîr-i.

Meâl-i beyt: “Bizi yoktan var eden Bârî Teâlâ’dan niyâz ederiz ki bize in‘âm ve ihsân[797] eylediği ni‘met-i îmân ve islâmı üzerimizde sâbit ve ber-karâr ve tarîk-i müstakîm ve mes‘ûd ve sırât-ı mutavvel ve memdûd[798] üzere hidâyet ve delâletiyle fevz-yâb ve kâm-kâr eyleye.” demektir.[799] İntehâ.[800]

66

وَأَنْ يَعْفُوَ عَنَّا مِنَّةً وَتَكَرُّماً

وَأَنْ[801] يَحْشُرَنَا مِنْ ذُمْرَةِ الْمُصْطَفَى مَلَا

[Günâh u hatâlarımızın lutfen ve keremen afvını ve bizi mefhar-i mevcûdât sultânü’l-enbiyâ Muhammedü’l-Mustafâ aleyhi ekmelü’t-tahâyâ efendimiz hazretlerinin ümmet ü millet-i merhûmeleri zümre-i celîlesinden cem‘ ü haşr buyurmasını inâyet-i aliyye-i sübhâniyyesinden niyâz ü ricâ eyleriz.][802]

مِنَّة Bir adama iyilik eylemek ve ettiği iyiliği ve lutf u ihsânı ta‘dâd ederek muhsen ileyhten şükr ve senâ[803] ve hizmet ve tevkîr ve kıyâm bi’l-hukūk ile taleb-i mükâfât etmek[804] ve sadaka ve atıyyesini başına kakmak ma‘nâlarına müsta‘mel olunmakla Mennân ism-i şerîfi hükmünce Hak Teâlâ cânibinden kulları hakkında minnet zuhûrunun cevâzı müsellem ammâ ıbâd tarafından men ve ezâ sudûru kebâirden ma‘dûd ve menhiyyâttan idiği emr-i gayr-ı mübhemdir. Ve minnet mutlakan ihsân ve ni‘met ma‘nâsına dahi isti‘mâl olunur ki bu mahalde murâd odur.

حَشْر Lügatte cem‘ eylemek ma‘nâsınadır.Istılâh-ı şer‘de emvât istikmâl-i ebdân ve ecsâd ile ba‘s ve neşr olunduklarından sonra melâike vesâteti ile mevkıfa sevk

---

797 NP, 82b: -ve ihsân.
798 NP, 82b: ma‘hûd.
799 NP, 82b: -Minhuvât: Nâzım-ı kasîde hazretleri îmân ve islâmın sebât ve bekāsını niyâz ve recânın sır ve sîbi insânın fâtiha ve hânesi mechûl ve saâdet-i ârıza ve şekāvetin ârıza-ı gayr-ı mu‘teber olduğundandır.Nice mü’min şekāvet-i asliyye üzerine me’hûz ve nîce kâfir saâdet-i zâtiyye üzerine makbûzdur. إِنَّمَا الْعِبْرَةُ بِالْخَوَاتِيمِ [Ancak sonlara i‘tibâr edilir.] bu ma‘nâya vâriddir.
800 NP, 82b: +intehâ.
801 NP, 82b: -أَنْ.
802 Şükrî, s. 26.
803 NP, 82b: duâ.
804 NP, 82b: +etmek.

olunmaya derler. Ve kıyâmette elli adet mevkıf olup insânı her birinde bir türlü nesneden suâl ederler. Husûsan mevkıf-ı ilâhîde on iki nesne suâl olunsa gerektir. [93b] Itk-ı rikāb ve Kur'ân ve cihâd ve gıybet ve nemîmet ve kizb ve taleb-i ilm ve ucb ve tekebbür ve kunût min rahmetillâh ve emn min mekrillâh ve hakku'l-câr gibi mevkıflarda vakfe etmek nas ile sâbit olmakla ona îmân vâcibdir.

ذُمْرَة Zânın zammı ve mîmin sükûnuyla bir bölük gürûh-ı insânîye denir. **مَل** Mîmin fethiyle millet, dîn ve şerîat ıtlâk olunur. Bu sûrette kelâm fî-zümre "milletü'l-Mustafâ" takdîrinde olmağı ifhâm eder.

Meâl-i beyt: "Cemî-i kusûrumuzu dahi fazl u kerem ve ihsânıyla afv ve fahru'l-enbiyâ' peygamberimiz hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ -aleyhi ve alâ âlihî ve ashâbihî[805] efdalü's-salât ve ekmelü't-tahâyâ-nın dîn ve milletinde olan zümre-i aliyye-i nâciye[806] ile haşr ve cem' eylemekliği niyâz ederiz." demektir ki murâd yine sebât-ı dîn-i mübîndir.[807]

67

عَلَيْهِ صَلَاةُ اللّٰهِ مَا هَبَّتْ الصَبَا

وَمَا نَاحَ طَيْرٌ فَوْقَ غُصْنٍ وَجَلَّلَا

[Her şâm u seher nesîm-i sabâ-yı hayât-bahşâ hubûb ederek mürgān-ı hoş-elhânda ağsân-ı dırahtân üzerinde nağmât-ı ferah-fezâlarıyla Hâlık-ı lem-yezeli zikr u tesbîh u tehlîl ü ta'zîm için terennüm-sâz oldukça Cenâb-ı Mübdi'-i kâinât -celle celâlühû ve amme nevâlühû- hazretlerinin efdal-i salât ü selâmı gül-i gülzâr-ı nübüvvet ve andelîb-i gülşen-i fesâhat, şefî'-i rûz-i cezâ rasûl-i müctebâ -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz hazretlerinin üzerine olsun.][808]

هُبُوب صَبَا Ehl-i lügatin ta'yînine göre istivâ-ı leyl ü nehâr hengâmında rûzgârın meşrik tarafından esmesidir. Usûl-ı riyâh dört olmak i'tibârıyla poyraz rûzgârı demek

[805] NP, 83[a]: -ve ashâbihî.
[806] NP, 83[a]: -nâciye.
[807] NP, 83[a]: murâd yine dîn-i mübînde sebâtı niyâzdır.
[808] Şükrî, s. 26-27.

olur. Ammâ sabâ vakt-i seherde kıble tarafından gelip vezân ve istiğfâr-ı mü'minîni yoklanıp savb-ı bârigâh-ı Rabb-i Gafûr savbına[809] revân olan ve rîh-i Yûsuf'u Ya'kūb -aleyhimesselâm-a îsâl eden rîh-i tayyib ve[810] mübârektir ki ona Ebû Alî Dekkāk[811] resûl-i uşşâk **[94ª]** demiştir. Nâzım merhûm rîh-i sabâya tahsîs-i kelâm etmekten murâdı bu rîh-ı ferah-fezâ Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem –sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- efendimiz hazretlerine mahsûs olmak rivâyetine mebnîdir ki hadîs-i şerîf-i نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ العَادُ بِالدَّبُورِ müfâdınca "Yevm-i Ahzâb'da ben rîh-i sabâ ile yardım olundum ve Âd kavmi rîh-i debûr ile helâk oldu" buyurmuştur.[812] Rîh-i debûr poyraz mukābili olan lodos rûzgârına derler. **Nazm**:

Birbirinden kapışır her biri ferrâşîdir
Ki sabâ hizmet eder güneye ki bâd-ı şimâl.

نَاحَ nın masdarı olan "nevh" -ki nûnun fethi ve vâvın sükûnuyladır- kuşlar nağmât ile ötmek ve feryâd u figān etmeye derler. "Tayr" Gayr vezninde tâir lafzının cem'i olmakla murâd cümle kuşlar demektir.[813] غُصْن Ğaynın zammı ve sâdın sükûnuyla mutlakan ağaç dalına ve ağaç şâhına derler[814] .جَلَّلَ Veznen ve ma'nen "sebbeha" gibidir.

Meâl-i beyt: "Sabâ ismiyle müsemmâ rûzgâr-ı ferah-bahşâ esip kuşlar dahi ağaçların dallarında nevha ve tesbîh eyledikçe Tanrı Teâlâ'nın salât ve rahmeti ol andelîb-i riyâz-ı gınâ-yı melekût ve bülbül-i gıyâz[815]-ı ra'nâ-yı ceberût –sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- üzerine olsun." demektir. İntehâ.[816]

---

809 NP, 83ª: +savb-ı bârigâh-ı Rabb-i Gafûr'a.
810 NP, 83ª: -tayyib ve.
811 Ebû Alî Dekkāk Nişabur sûfîlerindendir.Ondan en geniş şekilde damadı Kuşeyrî bahsetmiş ve er-Risâle'sinde birçok sözünü aktarmıştır. (Recep Uslu, "Ebû Alî Dekkāk", **DİA**, IX, s.112.)
812 نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ şeklinde şu kaynaklarda geçmektedir: Buhârî, İstiskâ, 1035; **Müsned**, III, s.461 (2013); İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VI, s.304 (31646)
813 NP, 83ᵇ: +"Tayr" Gayr vezninde tâir lafzının cem'i olmakla murâd cümle kuşlar demektir.
814 NP, 83ᵇ: ağaç dalına ve şâhına denir.
815 NP, 83ᵇ: -Minhuvât: Gıyâz, gayzanın cem'idir. Mîsrâr ve mahall-i eşcârdır.
816 NP, 83ᵇ: +intehâ.

68

وَسَلِّمْ إِلٰهِي بُكْرَةً وَعَشِيَّةً

عَلَى الْمُصْطَفَى خَيْرِ الْأَنَامِ الْمُبَجَّلَا

[Yâ vâsiü'l-cûd! Halkın muvakkar u mu'zamı, nâsın en hayırlısı habîb-i müctebâ Muhammedü'l-Mustafâ -aleyhi ezke't-tahâyâ- efendimiz hazretlerinin üzerine subh u mesâ salât u selâm olsun.][817]

بُكْرَةً Bânın zammı ve kâfın sükûnuyla "ğudüv" ma'nâsınadır ki erken ve hîn-i sabâh ta'bîr olunur. عَشِيَّة Aynın fethi **[94^{b}]** ve şînin kesri ve yâ-ı müşeddede ile akşamdan yatsı vaktine varınca kadar zamândır. أَنَام Sehâb vezninde cümle mahlûkāta ve alâ kavl cin ve ins veyâhûd yeryüzünde olan mahlûkātın mecmûuna denir. مُبَجَّل Muazzam ve muvakkar ma'nâsınadır.

Meâl-i beyt: " Ey celâl ve azamet ve kibriyâ ve ikrâm ve in'âm sâhibi olan Rabb'im! Mahlûkātın muazzam ve muvakkarı ve hayırlısı olan Habîb-i Ekrem'in üzerine subh u mesâ güzîde-i selâmla selâm eyle." demektir. İntehâ.[818]

69

وَآتِهِ يَا رَبِّ الْوَسِيلَةَ وَاجْزِهِ

بِأَفْضَلِ مَا تَجْزِي نَبِيّاً وَمُرْسَلاً

[Ey kesîrü'l-atâyâ! Seyyidü'l-kevneyn resûlü's-sekaleyn imâmü'l-enbiyâ ve'l-mürselîn efendimiz hazretlerine va'd buyurduğun makām-ı vesîle ve mahmûdu in'âm u ihsân ve bi'l-cümle enbiyâ ve rusul-i ızâm efendilerimiz hazerâtına bahş u i'tâ buyurduğun mükâfâtın ahsen ü efdali, a'lâ vü ecmeli ile mükâfât eyle.][819]

آتِهِ de olan zamîr Mustafâ'ya râci'dir, sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem.وَسِيلَة Pâye ve rütbe ve kurbet ve cennet-i a'lâda fahru'l-enâm -aleyhissalâtu vesselâm-a mev'ûd bir

[817] Şükrî, s. 27.
[818] NP, 83^{b}: +intehâ.
[819] Şükrî, s. 27.

makām-ı mübârek ve mahmûddur ki cennet-i Adn'ın zirvesidir. Ve a'la'l-cinân cennet-i Adn'dır ki makām-ı ru'yettir. Ondan sonra Firdevs, ondan cennet-i Huld, ondan cennet-i Neîm, ondan cennet-i Me'vâ, ondan Dâru's-Selâm, ondan Dâru'l-Mukāme'dir. Cealenallâhu ve iyyâküm mine'l-vâsılîne ileyhim.جَزَا Vefâ vezninde bir nesneye mukābil ıvazdan ibâret ve mükâfât eylemek ma'nâsınadır.[820]

مُرْسَل Mîmin zammı ve rânın sükûnu ve sînin fethiyle resûl ma'nâsınadır. Ve resûl lafzı gâhî nebîye murâdif isti'mâl ve gâhî sâhib-i kitâb yâhûd sâhib-i şerîat olana ıtlâk olunur. Ba'zılar kendüye Cibrîl-i Emîn nâzil ve teblîğ ile **[95ª]** taraf-ı ilâhîden emreyleyen zât-ı şerîfe resûl ve bilâ-nüzûl Cibrîl-i hâtiften savt ve nidâ istimâ' ve emr ve nehy ile me'mûr olanlara nebî demişler. Keşşâf'ın sûre-i Hac'da kelâmı; "Resûl kendi ile kitâb olmaya meşrûttur, nebî sâhib-i kitâb olmamakla ma'rûftur" deyip sûre-i Meryem'de nebî eam olduğunu beyân eylemiş. Aded-i rusul-i kirâm[821] üç yüz on üçtür. Aded-i kütüb yüz dörttür ki yüzü suhuf ve dördü Zebûr ve Tevrât ve İncîl ve Furkān-ı Mübîn[822] isimleriyle müsemmâ kütüb-i şerîfedir. İmdi resûlde inzâl-i kütüb şarttır diyenlere göre bu husûsta iştirât sahîh olmamış olur. Lâkin şu gûne cevâb vermişler ki şart olan kitâb gerek kendi üzerine nâzil olsun ve gerek nâzil olmayıp kendüden evvel tenzîl olunmamış bir hükm ile me'mûr olsun beher dû takdîr resûl ıtlâkı câizdir. Ve ba'zı kütübün nüzûlu mütekerrir olmak ihtimâli dahi vardır. Nitekim Fâtihatü'l-Kitâb nüzûlu mütekerrirdir.

Ve'l-hâsıl enbiyâ-ı kirâm ve rusul-ı ızâm –aleyhimüssalât vesselâm- hazerâtı halk ile Hak Teâlâ arasında vâsıta olan zevât-ı bâhiretü'l-mu'cizâttır ki cihet-i tecerrüdleriyle Hak'tan istifâza ve taallukları yüzünden halka ifâza buyurmuşlardır. Fazîlet-i kübrâ sâhibleri olmak hasebiyle melâikeden efdallerdir. Bunların evveli Âdem ve âhiri Muhammed –aleyhimâ ve aleyhimüssalât vesselâm- olarak cümlesi yüz yirmi dört bin ve alâ kavl iki yüz yirmi dört bin demişler. Lâkin **[95ᵇ]** evlâ olan aded ta'bîr etmeyip cümlesinin sıdk ve hak üzerine îmân getirmektir.

---

[820] NP, 84ª: ma'nâsına olur.
[821] NP, 84ª: -kirâm.
[822] NP, 84ª: -mübîn.

Ve peygamberimiz -aleyhissalâtu vesselâm- hatmü'l-enbiyâ' ve bekā-yı şerîat-ı garrâsıyla hâlâ bi'l-fi'l resûl-i Hüdâ olup sâir enbiyâ-yı kirâmın dünyâdan intikāllerinden sonra şerîatleri mensûha olmakla Hazret-i Îsâ -aleyhisselâm- âhir-i zamânda nüzûl ettikte bu şerîat-ı garrâ ile âmil olsa gerektir. Kaldı ki[823] ve لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ (Bakara, 2/285) [Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.] mısdâkınca cümlesi nübüvvet ve risâlette müsâvî ve ba'zının ba'z üzerine fazâilde derecâtı olup efdalü'l-halk peygamberimiz Muhammedü'l-Mustafâ –aleyhissalâtu vesselâm-dır. Ve bunların cümlesi nübüvvetlerinden evvel ve sonra kebâir ve sağāirden münezzeh ve ma'sûm olup Hazret-i Âdem -aleyhisselâm-ın şecere-i cennetten ekli gibi sudûr eden zellât ve sehevât ictihâd ve te'vîl üzere mebnî ve nice hikem ve mesâlihi müştemildir diye i'tikād olunmak vâcibdir.[824]

Meâl-i beyt: " Ey atâyâsı kesîr olan Rabb-i Kadîr! Mustafâ'ya -aleyhissalâtu vesselâm- mev'ûd olan makām-ı vesîle ve mahmûdu i'tâ ve sâir enbiyâ' ve mürselîne eylediğin mükâfâttan ezyed ve evfer ve efdal mükâfât eyle." demektir. Zîrâ cümlesinin efdal ve ekremidir. İntehâ.[825]

70

كَذَا الأَنْبِيَاءِ وَالآلِ وَالصَّحْبِ كُلِّهِمْ

وَبَعْدُ فَحَمْدُ اللّٰهِ خَتْماً وَأَوَّلاً

[Kezâ cemî'-i peygamberân-ı ızâm aleyhimü's-salât ve's-selâm ve ashâb-ı kirâm ve tâbiîn zevi'l-kadr ve'l-ihtirâm rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn efendilerimiz hazerâtı üzerine de güzîde-i salât u selâmlar eyle yâ Rab. Ve ba'de-zâ Cenâbü'l-muvaffık ve'l-mürşid, evvelü'l-evvelîn ve âhirü'l-âhirîn -celle şânühû ve amme nevâlühû- hazretlerinin şu kasîde-i mübârekenin ibtidâsından hitâmına kadar bize bahş

---

[823] NP, 84[b]: -kaldı ki.

[824] Minhuvât: Rusul-i kirâmdan ulu'l-azm olanlar şol peygamberân-ı zî-şândır ki Hak Teâlâ kendülerden ahz-ı ahd ve mîsâk eylediği evâmir-i aliyye-i Rabbâniyyenin temşiyyet ve ihrâsı bâbında azm ve cid ve ihtimâm eylediler. Ba'zılar Nûh ve İbrâhîm ve Mûsâ ve Muhammed -aleyhimüssalât vesselâm-dır demişler. Ve ba'zılar Âdem ve İshâk ve Ya'kūb ve Yûsuf ve Eyyûb ve Dâvûd ve Süleymân ve Îsâ –aleyhimüsselâm-ı dahi ulu'l-azmdan addeylemişler ise de sahîhan ma'dûd ve muayyen değillerdir (NP, 84[b]: değildir.).

[825] NP, 84[b]: +ve ekremidir. İntehâ.

u ihsân buyurduğu lutf u tevfîkāt-ı ilâhiyyesine lâ-yüad hamd u senâ ve şükr-i lâ-yuhsâ eylerim.][826]

آل Erbâb-ı kadr u şân ve eşrâf ve sâdâtın ehl[827] ü ıyâl **[96ª]** ve etbâ‘ ve ehıbbâsından ibârettir. Burada âl ve evlâd-ı kirâm-ı[828] hazret-i fahru’l-enâm murâddır. صَحْب Sâdın fethi ve hânın sükûnuyla sahâbe ma‘nâsına olup maksûd yâr ve hem-dem ve mülâzim-i meclis-i saâdet[829] musâhib-i Resûl-i Ekrem[830]’dir ki onlar şeref-i hizmet ve musâhabet ve nusret-i hazret sebebiyle merâtib-i a‘lâda ve bir ve yakîn ve rüşd ve zühd ve hüdâ ve takvâda kâin ve ındallâh teâlâ zellât ve sakatâtları afv u mağfiret olmak va‘dine mazhar ve mukārinlerdir.

Mezheb-i ehl-i sünnet ve’l-cemâat üzere cümlesini tezkiye ve Hak Teâlâ ve Resûl’ü senâ eyledikleri gibi üzerlerine senâ ve selâm edip ba‘de Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- efdal-i nâs Ebû Bekr es-Sıddîk sümme Ömer ibni’l-Hattâb el-Fârûk sümme Osmân ibn-i Affân zi’n-nûreyn sümme Alî ibn-i Ebî Tâlib diye ikrâr ve i‘tirâf ve Resûlullâh -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem-in haber verdiği üzere ashâb-ı kirâmdan aşere-i mübeşşere ki Ebû Bekr es-Sıddîk ve Ömer ibni’l-Hattâb ve Osmân ibn-i Affân ve Alî ibn-i Ebî Tâlib ve Talha ve Zübeyr ve Sa‘d ibn-i Ebî Vakkās ve Saîd ve Abdurrahmân ibn-i Avf ve Ebû Ubeyde ibn-i Cerrâh’tır. Onların ve kezâlik kurret-i a‘yün-i ehli’s-sünnet İmâm Hasan ve İmâm Hüseyn ve vâlide-i muhteremeleri Fâtımatü’z-Zehrâ’ efendilerimiz hazerâtının cennât-ı âliyyâta duhûllerine şehâdet ile her ân ervâh-ı tayyibelerine tahiyyât ve selâm ihdâ ve ithâf eyleriz. Rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmeîn.

Mühimme: Enbiyâ-ı ızâmın gayrı üzerine salât mekrûh ve ba‘zılar **[96ᵇ]** indinde gayr-ı mekrûh olduğunu İbn-i Hümâm nakl ve ifhâm etmiş ise de Tîbî merhûm *Mişkât-ı Mesâbîh* şerhinde[831] İmâm Nevevî’den nakl ile Peygamberimiz -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- üzerine salavâtın vücûbu gibi sâir enbiyâ’ -aleyhimüsselâm- ve

[826] Şükrî, s. 27-28.
[827] NP, 85ª: asl.
[828] NP, 85ª: -kirâm-ı.
[829] NP, 85ª: -meclis-i saâdet.
[830] NP, 85ª: Resûl aleyhisselâm.
[831] Eserin ismi el-Kâşif ʿan haḳāʾiḳi’s-sünen (Şerhu’t-Tîbî ʿalâ Mişkâti’l-mesâbîh)’tir.

melâike-i kirâm üzerlerine bi'l-istiklâl salât vâcib olduğu icmâ-ı ümmet ile sâbittir. Ancak enbiyâ-ı ızâm ve melâike-i kirâmdan mâ-adâya müstakil tasliye mes'elesinde cumhûr-ı ulemâ' ibtidâ-ı adem cevâzıyla iftâ edip hattâ ba'zıları harâmdır demiş. Ammâ sahîh olan kerâhet-i tenzîhiyye ile mekrûh olmağın enbiyâ-ı ızâma tebean âl u ashâb ve sâire salât u selâmın cevâzına muahharan ittifâk eylediler diye tahrîr ve inhâ eder.

Selâm dahi salât hükmündedir demişler ise de mezheb-i sahîh üzere yalnız salât enbiyâ' ve melâikeye ve selâm nübüvvetlerinde ihtilâf olan Hızır ve Lokmân ve Zülkarneyn –aleyhimüsselâm-a teraddî sahâbe ve evliyâ' ve ulemâya mahsûstur. İntehâ.

Kur'ân-ı Azîmü'ş-Şân'da isimleri mezkûr olan enbiyâ' –aleyhimüsselâm- hazerâtı bunlardır: Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kūb, Yûsuf, Şuayb, Lût, Mûsâ, Hârûn, Zülkifl, Yûnus, İlyâs, Eyyûb, Elyesa', Dâvûd, Süleymân, Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ, Muhammedü'l-Mustafâ –sallallâhu teâlâ[832] aleyhi ve sellem.

Meâl-i beyt: "Kezâlik cemî-i peygamberân ve rusul-i kirâm ile âl ve ashâb zevi'l-ihtirâm üzerlerine dahi güzîde-i salât ve selâm ve tehâyâ **[97ª]** ve ba'de ezîn bu tahrîrimizin ibtidâ' ve ihtitâmı için evvelü'l-evvelîn ve âhirü'l-âhirîn olan Cenâb-ı[833] Rabbü'l-Âlemîn'e hamd ve senâ ve şükr-i lâ-yuhsâ olsun." demektir.

تَمَّ شَرْحُ القَصِيدَةِ الْمُبَارَكَةِ الْمَذْكُورَةِ فِي يَوْمِ السَّابِعِ مِنْ شَهْرِ رَبِيعِ الْأُولَى لِسَنَةِ سِتٍ وَثَلَاثِينَ وَمِأَتَيْن وَأَلْفٍ مِنْ هِجْرَة مَنْ لَهُ الْعِزَّةُ وَالشَّرَفُ[834] اللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ هذَا مِمَّا يَنْفَعُ الدَّاعِينَ وَكُنْ لَهُمْ وَلَنَا سَبَباً إِلَى حُصُولِ الْحَقِّ وَالْيَقِينِ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَمُجِيبُ السَّائِلِينَ وَالْحَمْدُ للّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[835] تَمَّتْ [836]

[Zikredilen mübârek kasîdenin şerhi izzet ve şeref kendisine ait olanın hicretinin bin iki yüz otuz altıncı senesinin rebîülevvel ayının yedinci gününde tamamlandı. Allâh'ım onu duâ edenlere faydalı kıl, onlar ve bizim için hak ve yakîn

---

832 NP, 85ᵇ: -teâlâ.
833 NP, 85ᵇ: Hazret-i.
834 NP, 85ᵇ: تَمَّ شَرْحُ الْقَصِيدَةِ فِي يَوْمِ الْجُمْعَةِ مِنْ مُحَرَّمِ الْحَرَامِ لِسَنَة سَبْع وَثَلَاثِين وَمِأَتَيْن وَأَلْف مِنْ هِجْرَة مَنْ لَهُ الْعِزُّ وَالشَّرَفُ [Zikredilen mübârek kasîdenin şerhi izzet ve şeref kendisine ait olanın hicretinin bin iki yüz otuz yedinci senesinin muharrem ayında cum'a günü tamamlandı.]
835 NP, 85ᵇ: +١٢٣٧ [1237].
836 NP, 85ᵇ: -تَمَّتْ [tamamlandı].

elde etmemize sebep ol. Sen merhametlilerin en merhametlisi ve isteyenlere icâbet edensin. Hamd âlemlerin Rabb'i Allâh'adır. Tamamlandı.

SONUÇ

İlahi isimleri içeren münâcaat formunda yaklaşık otuz iki Arapça manzum eserden biri olan *Kasîde-i Dimyâtiyye* ve etrafında oluşan literatüre odaklanan tez çalışması, özelde söz konusu kasîdenin ilk Türkçe çeviri-şerhi olan Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın *Mirkāt-ı Münâcât* adlı eserini biçim ve içerik açısından merkeze almıştır.

Birincil ve ikincil biyografik kaynaklarda yer alan sınırlı bilgilerin derlenmesiyle hayatını bir anlatı şeklinde kaleme almaya çalıştığımız *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin müellifi Nûreddîn ed-Dimyâtî tarihsel açıdan gizemliliğini hafızalarda korumaya devam edegelmiş bir şahsiyettir. XV-XVI. yüzyılda Memlüklüler devrinde yaşayan, "Ezher'in vâizlerinden" biri olarak tanıtılan, yaşamı menkıbe ve kerametlerle örülü bir biçimde sunulan, ilgili kasîdesinin dışında *el-Fevâidu'l-celiyye fî halli elfâzi'l-endelûsiyye* isimli bir eser daha nispet edilen Nûreddîn ed-Dimyâtî'nin üstün kişiliği ve menkıbelerine diğerlerine kıyasla daha çok Şa'rânî'nin *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sında yer verilir. Ayrıca Şa'rânî Nûreddin ed-Dimyâtî'nin *Şerhu Minhâci'n-Nevevî, Şerhu's-sittîn, Kitâbu'l-kâmûs* ve *Şerhu kıt'a mine'l-İrşâd libni'l-Mukrî* isimli dört eserinin daha olduğu bilgisini literatüre dâhil etmektedir. Ancak *Kasîde-i Dimyâtiyye* hâricindeki tüm bu eserlerin varlığı ve muhtevası meçhul olup yeni akademik çalışmalarla gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir.

Kasîde-i Dimyâtiyye ise yetmiş beyitten oluşan münâcât tarzında bir eser olup beyitlerde ilâhî isimler, kendi anlamlarıyla ilişkili bir duâ içerisinde zikredilir. Kasîde üzerine yapılmış şerh, tahmîs ve tercüme gibi çalışmalar müstakil bir literatür oluşturur. Bunlardan Şâzeliyye'nin Zerrûkiyye kolunun pîri Ahmed Zerrûk'un *el-Mevâhibü's-seniyye fî havâss-ı nazmı'd-dimyâtiyye*, Yusuf b. Hüseyn el-Hüseynî'nin *el-Fevâidü'l-mansûriyye şerhü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye*, eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed el-Cezâirî'nin *el-Kavlü'l-mütevâtî fî şerhi Kasîdeti'd-dimyâtî* isimli şerhleri, Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin *Tahmîsü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye* isimli tahmîsi, Mehmed Akkirmânî'nin bu tahmîs üzerine yaptığı şerh olan *Şerhü tahmîsi'l-kasîdeti'd-*

dimyâtiyye'si kasîde üzerine yapılan Arapça çalışmalardandır. Şeyh İbrahim Nûreddîn Kâdirî'nin *Fevâidü'l-leâlî fî beyâni esmâi'l-müteâlî*, Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim'in *Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî*, Mehmed Saîd b. İbrâhîm b. Ömer'in *Dürr-i Müntehabat-ı Musaffâ alâ Kasîdeti'd-Dimyâtî* isimli şerhleri, Mustafa Şükrî'nin *Süllem-i Münâcât* isimli tercümesi de Türkçe çalışmalardandır. Tezde *Kasîde-i Dimyâtiyye* üzerine yapılan Arapça ve Türkçe çalışmalar iki başlık altında tasnif edilerek müellif, içerik, üslup ve nüsha bilgisi açısından ilk defa detaylı tahlile konu olmuştur. Muhtevasını tespit edemediğimiz kaside literatürüne ise sadece işaret edilmekle yetinilmiştir. Bu da göstermektedir ki, Dimyâtiyye kasidesi hakkında pek çok bilimsel araştırmada bulunmak kaçınılmazdır.

Tespit edildiği kadarıyla *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin Türkçe şerhlerinden ilki Mehmed Emîn Vahîd Paşa'nın *Mirkāt-ı Münâcât* isimli eseridir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Fransa elçiliği, muhafızlık, vezirlik, valilik gibi çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş bir bürokrat olan Vahîd Paşa'nın yaşadığı olaylar, görevleri esnasında yaptığı gözlemler onun yazım faaliyetlerine yön veren unsurlardır. Okçuluğun mahiyeti, âdâb ve erkânı hususunda kaleme aldığı *Minhâcu'r-rumât* adlı eseri, alanında orijinal kaynaklardan biri olmaya adaydır. Bu çalışmalarının yanı sıra tasavvufî nitelikteki yegâne eseri *Mirkāt-ı Münâcât*'tır. Zaman zaman sürgünler yaşamış, hakkında şikâyetlerde bulunulmuş olan Vahîd Paşa, esmâ-i hüsnâ ile Hakk'a münâcâtı ve *Kasîde-i Dimyâtiyye* beyitlerini hayatındaki zorlukları aşmak ve sıkıntıların üstesinden gelmek için birer vesîle olarak görmüş olmalıdır. Dolayısıyla onu Dimyâtiyye kasidesini tercüme ve şerhetmeye sevkeden âmiller bu türden hayat tecrübesinin aşamalarıdır. Tasavvufî kimliği kesin olarak ortaya konulamayan Vahîd Paşa'nın *Mirkāt-ı Münâcât*'ta konuları tasavvufî açıdan ele alışı, yer yer Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Abdülkâdir Geylânî, İsmâil Hakkı Bursevî gibi pek çok sûfî müellife atıfta bulunması, Selimiye Dergâhı şeyhlerinden Ali Behçet Efendi'den dua ve hürmet ile bahsederek ondan aldığı bir zikrin gönlüne şifa verdiğini anlatması tasavvufa

olan yakınlığını akla getirmektedir. Bu sebeple Vahîd Paşa hakkında yapılan birkaç incelemede söz konusu edilmeyen müellifin tasavvufî yönü tezde ortaya çıkarılmaya çalışılmış, konuya dair birkaç biyografik nüansla birlikte *Mirkât*'taki referans verilen bibliyografik atıflar ve tasavvufî içerik araştırması delil olarak ileri sürülmüştür.

*Mirkāt-ı Münâcât'*ın genel karakteristik özelliklerine bakıldığında *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin yetmiş beytinden her birinin kelime kelime sistematik bir düzen içinde şerh edildiği hemen göze çarpar. Bu özellikleri daha belirgin kılmak için tezde kasîdenin diğer Türkçe şerhlerinden olan *Fevâidü'l-leâlî* ve *Behcetü'l-meâlî* arasında şerh üslûbu açısından bazı benzerliklere ve farklılıklara değinilmiştir. Şöyle ki, her üç şerhte de ilgili beyit şerhinin sonunda beytin toplu tercümesi yapılır. Bu anlamda Türkçe şerhler arasında müşterek bir uyumdan söz edilebilir. *Mirkāt-ı Münâcât, Fevâidü'l-leâlî* ile kelimelerin ve cümlelerin gramatik analizinin yapılması noktasında, *Behcetü'l-meâlî* ile ise ilgili konularda geniş açıklamalarda bulunulması konusunda birleşir. *Behcetü'l-meâlî'*de ilâhî isimler diğer iki şerhe göre geniş bir şekilde ele alınır. *Mirkât*'ta ve *Fevâid'*de ise genelde isimlerin sadece anlamları verilmektedir. Ancak *Mirkât*'ta bazen daha uzun açıklamalara da rastlanır. *Mirkāt-ı Münâcât,* esmâ-i hüsnânın ve beyitlerin havâssını aktarma hususunda diğer iki şerhten farklılaşır. *Mirkât*'ta her bir ismin ve beytin havâssı tek tek verilirken diğerlerinde bu özellik gözlemlenmemektedir. *Mirkât*'ta yer yer şerhi yapılan kelime ve beyitle alakalı çağrışımlar üzerinden tasavvuf, kelam, fıkıh, belâğat gibi alanların kavram ve meselelerine dair detaylı açıklamalara girilir. *Behcet*'te ilâhî isimlerin şerhi, *Fevâid*'de ise gramatik tahliller öne çıkmaktadır.

*Mirkāt-ı Münâcât'*taki tasavvufî muhtevâ iki kısımda değerlendirilebilir. İlki Vahîd Paşa'nın *Kasîde-i Dimyâtiyye*'nin bazı beyitlerini şerh ederken bahsi geçen kelime veya konu ile alakalı yaptığı tasavvufî nitelikteki açıklamalarıdır. Bu kapsamda öne çıkan tasavvufî kavram ve meseleler; ilmin mahiyeti, ilimler sayımı, tasavvufun ilimler sayımındaki yeri, ilâhî isimler, ricâlü'l-gayb, nefsin tezkiyesi, hafî ve cehrî zikir

olmak üzere zikrin türleri, kalp, tevbe, muhabbet, uzlet ve tevekkülden ibarettir. *Mirkāt-ı Münâcât'*taki tasavvufî muhtevânın ikinci kısmı ise beyitlerin ve beyitlerde zikredilen esmâ-i hüsnânın havâssına yani gizemli niteliklerine dair verilen bilgilerdir. Erken dönemden itibaren sûfîlerin ilgisi kapsamında olan havâs ilmi Vahîd Paşa'nın da yöneldiği konuların başında gelmektedir. Şerhinde konuya dair çoklukla atıf yaptığı isim Ahmed el-Bûnî ve meşhur eseri *Şemsü'l-mâârif*'dir.

Tezin en hacimli kısmını oluşturan *Mirkāt-ı Münâcât*'ın çeviri yazısında eserin Kütahya Vahid Paşa Y.E.K. nr.1161'deki hicri 1236 tarihli müellif nüshası esas alınmış, Süleymaniye Y.E.K. Nafiz Paşa Koleksiyonu nr.758'deki 1237 tarihli nüshayla karşılaştırılmıştır. Mustafa Şükrî'nin *Süllem-i Münâcât*'ta yaptığı *Kasîde-i Dimyâtiyye* beyitlerinin tercümeleri, çeviri yazısı yapılarak metne dahil edilmiştir. Ortaya çıkarılan metin gerek tasavvufî esmâ şerhleri yazım geleneğine gerek havâs literatürüne şerh yöntemi ve içerik açısından dikkate değer katkı sunacak niteliktedir.

EKLER

EK1: ESMÂ-İ HÜSNÂNIN *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*'TA GEÇEN ANLAMI İLE HAVÂS VE UYGULAMASINA İLİŞKİN TABLO

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
Allâh	9	İlâhî isimlerin tamamını içeren, Allâh'ın yüce zâtına delâlet eden özel isim	İlm-i yakîn ile rızıklandırılma	"Yâ Allâh Yâ Hû" veya يَا اللّٰهُ الْمَحْمُودُ فِي كُلِّ فِعَالِهِ [Ey her işinde övülen Allâh!] diye zikir ile meşgûl olmak yâhud هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الَّذِي أَقَرَّ بِوَحْدَانِيَّتِهِ كُلُّ مَعْبُودٍ وَأَخْبَرَ عَنْ فَرْدَانِيَّتِهِ كُلُّ مَوْجُودٍ [O, kendinden başka ilâh olmayan Allah'tır ki onun vahdâniyyetini kendine tapınılan tüm varlıklar ikrâr eder ve ferdâniyyetini bütün mevcûdât haber verir.] virdine devam etmek
			İsteğine kolaylıkla ulaşma	Cuma namazı sonrası temiz bir şekilde boş bir mekana oturup gizli olarak yüz kere "Yâ Allâh Yâ Hû" demek
er-Rahmân	9	Esirgeyici	Nefsindeki hoş olmayan halleri giderme	er-Rahmân ismini zikretmek ve yazıp üzerinde taşımak
			Kalpten gaflet ve nisyanın çıkması ve kalbin Allah'ın nuruyla nurlanması	Her cuma namazı sonrası boş bir yerde yüz kere okumak
			Ev sâhibinin kötü ahlakının yerini hayâ ve mahlûkât üzerine merhamet ve şefkate bırakması	Misk ve za'ferân ile يَا رَحْمٰنُ كُلِّ شَيْءٍ وَرَاحِمُهُ [Ey her şeye merhamet eden ve acıyan] yazıp eve defnetmek
er-Rahîm	10	Esirgeyici	Kalpte incelik ve halka karşı merhamet meydana gelmesi	Her gün yüz kere okumak

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Melik	10	Zât ve sıfâtında hiçbir şeye muhtaç olmayan, herşeyin kendisine muhtaç olduğu, mutlak olarak her şeye mâlik olan	Yönetici ve başkanlara muhtaç olmamak	el-Melik ismini zikre devâm etmek
			Kalpte incelik ve halka karşı merhamet meydana gelmesi	Her gün zevalde yüz kere okumak
			Zengin olmak	Her gün fecir vaktinden sonra yüz yirmi kere okumak
el-Kuddûs	11	Her türlü ayıp ve noksandan münezzeh ve mübârek olan	Kulluk kapısının açılması, âfetlerden kurtulma ve derece-i zülfâ ve ziyâdeye ulaşma	Cuma namazı sonrasında nân-ı azîz (mübârek kabul edilen bir ekmek) üzerine وَالرُّوحِ [Rabb'imiz, noksanlıklardan münezzeh ve mukaddessin, meleklerin ve Rûh'un Rabb'isin.] yazıp yine bunu okuyarak yemek
es-Selâm	11	Selâmet sâhibi	Müsîbet ve üzüntüleri gidermek	es-Selâm ismini zikre devam etmek
			Hastalığı iyileştirmek veya hafifletmek	Hasta üzerine yüz on bir kere okumak

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Mü’min	12	Korku ve tehlikelere karşı emniyet veren; âhirette iyileri ve hayırlıları fez-i ekberden muhafaza eden; kâfirler ile çatışmalarında resullerinin sözlerini mucizelerle, evliyâsını kerametlerle ve âlimleri Hak’tan haber vermeleriyle tasdîk eden, emniyet sebeplerini yaratan, korkulu yolları kapayan ve zararları def için alet-edevât veren	Allah tarafından emniyet, sıdk ve tasdik verilmesi	el-Mü'min zikrine devam etmek
			Nefsi ve malı cin, şeytan ve her türlü şerlinin şerrinden korumak	Otuz altı kere okumak veya yazıp yanında taşımak
el-Müheymin	12	Allah’ın sıfatlarını kapsayan ve yücelik ifade eden isim	Kalbin nurlanması, gönlün ferahlaması ve isteğine kavuşmak	Hayır murâdı için gusledip namaz kıldıktan sonra gizli bir mekanda zihnini toplayıp zâhir ve bâtın temizliğini yaparak yüz kere kıraat eylemek
el-Azîz	13	Mutlak gâlip, benzersiz, eşsiz, izzet ve kuvvet sahibi ve şânı yüce	Sûreten veya hakîkaten azîz olmak	el-Azîz ismini zikre devam etmek
			Borçları ödemek, zengin ve azîz olmak	Temiz bir hâlde samimi niyetle sabah namazı sonrası günde kırk bir kere peşpeşe kırk gün kırâat etmek
el-Cebbâr	13	Kullarının işlerinin tamamını dilediği şekil üzere ıslâh eden, irâdesini dilediği gibi gerçekleştiren	Zorba kimselerin zulmünden korunmak ve hapisten kurtulmak	Hâlis niyet ile sabah-akşam okumak ve özellikle sabah namazı sonrası günde yirmi bir kere okumayı âdet edinmek

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Mütekebbir	14		Yücelik ve bereket	el-Mütekebbir ismini okumaya devam etmek
			Sâlih ve güzel bir erkek çocuk sahibi olmak	Karısı ile cinsel ilişkide bulunacağı gece ilişkiden önce on kere bu ismi zikretmek
el-Hâlık	14	Takdîr eden, yoktan yaratan, varlığı mümkün olanı îcâd eden ve yokluktan varlığa çıkaran	Kalbin ve tenin nurlanması	Gece yarısı hâlis niyetle zikirle meşgul olmak
el-Bâri’	15	Her şeyi kuvvet ve zayıflık açısından farklılıktan uzak olarak hikmetinin gerektirdiği üzere yoktan yaratan; su, hava, ateş ve toprağı hiçbir ana madde olmaksızın ibdâ edip onlardan diğer cisimleri yaratan	Âfetlerden korunmak	Bâri' ismini samîmî ve doğru bir niyet ile peşpeşe yedi gün, günde 100 kere okumak ve zikretmek
			Kabirde bir meleğin arkadaşlık etmesi	Her gün gücü yettiğince okumak
el-Musavvir	15	Varlıkların sûret ve keyfiyyetlerini istediği şekilde îcâd eden, sûretleri yoktan var eden ve terbiye eden	Yaratılmışlara bakıp onları yaratan Allah'a bağlanmak	el-Musavvir ismini okumaya devam etmek
			Kadının kısırlığının kaybolması ve çocuk sahibi olması	Kadının oruçlu olarak her gün, güneş battıktan sonra ve iftardan önce 21 kere bu ismi zikretmesi ve sonrasında su ile iftar etmesi
el-Gaffâr	16	Dünyada kullarının günahlarını örten, âhirette ayıp ve hatalarını bağışlayan	Günahların bağışlanması	Gaffâr ismini okuyarak mağfiret talep etmek
			Bağışlanma izlerinin meydana gelmesi	Cuma namazı sonrası yüz kere zikretmek

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Kahhâr	16	Zorba kimseleri zelîl ve helâk edici, zâhiren ve bâtınan her şeyin üzerinde bulunan	Kalbinden mâsivâllâhın azameti ve dünyâ sevgisinin gitmesi ve kalbinde âhirete yönelik işlere karşı rağbet ve muhabbet meydana gelmesi. Ayrıca düşmanlara karşı zafer kazanmak ve gâlip gelmek	el-Kahhâr ismini çokça zikretmek
el-Vehhâb	17	Kullarına karşılıksız olarak sayısız nimetler veren, inâyetine bir mâni bulunmayan, dâimâ zorlanmaksızın nimetlendiren ve ihsân eden	Zenginlik, kabûl görme ve yücelik	El-Vehhâb ismini zikre devam etmek
			Malda bereket, zenginlik ve servete kavuşma	Kuşluk namazının secdesinde bu ismi okumaya devam etmek ve "el-Kerîmü zü't-tavli'l-Vehhâb" şeklinde çokça zikretmek
			Zengin olmak	Kuşluk namazından sonra secdeye varıp secdede bu ismi 7 kere zikretmek
			İhtiyacın giderilmesi	Gece yarısı evinin boş bir yerinde veya bir mescidde 100 defa bu ismi zikrederek başı açık bir halde elini kaldırarak dua etmek
er-Rezzâk	17	Rızıkları ve onları verenleri sebepli ve sebepsiz yaratan	Rızık genişliği	Her gün sabah namazından önce kıble yönünün sağ tarafından başlayarak her tarafa yönelip sonunda kıbleye dönerek 10 kere okumak
			Bir evin fakirlikten ebediyyen kurtulması	Her gün fecirden önce evin dört direğinden her birinde kıbleye yönelip 60 kere bu ismi okumak

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Fettâh	18	Kulları için kapalı ve zor şeylerin tamamını özellikle rızık, rahmet ve zafer kapılarını açan; evliyânın kalplerinden perdeyi kaldırarak onlar için celâl-i kibriyâsına ve semânın meleklerine kapıları açan; kulları üzerinde hükmeden	Kalbin temizlenmesi, için nurlanması ve işlerin kolaylaşması	Sabah namazı sonrası sağ elini göğsüne koyup 71 kere bu ismi okumak
el-Alîm	18	Görünen, görünmeyen, gizli ve açık tüm varlıkların bütün, parça, kalıcı ve değişken olanlarının hepsini bilen; kadîm olarak her şeyi eksiksiz bilen	İlim ve ma'rifet sahibi olma	el-Alîm ismini zikre devam etmek
el-Kâbız, el-Bâsıt			İlâhî sırlara erişmek, cimrilikten kurtulmak	Kâbız ve Bâsıt isimlerini zikretmeye devam etmek
el-Kâbız	19	Yarattıklarından istediği üzerine rızkı daraltan, cehâlet ve gafletle kalbleri kabzedip sıkan, ruh sahiplerinin ölüm anında ruhlarını alan ve bir görüşe göre de zenginlerin sadakalarını kabul eden.	Açlıktan korunmak	Kırk lokma ekmek üzerine yazıp okuyarak günde bir lokmasını yemek (Fakat Bâsıt ismi eklenmedikçe Kâbız ismiyle Allah'a niyâz etmek uygun olmaz)
el-Bâsıt	19	İstediğinin rızkını genişleten, kulları üzerine lütfunu yayan ve muhtaç oldukları şeylerin çoğunu veren	Malın çoğalması	Ellerini yukarı kaldırarak günde 10 kere Bâsıt ismini okuyup sonrasında ellerini yüzüne sürmek

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Hâfiz	20		Düşmanları def etmek	Üç gün Hâfiz ismi ile dua edip dördüncü gün aynı mecliste 70 kere okumak
er-Râfi’	20	Mü’minleri zafer, izzet ve saâdet ile; evliyâsını takarrubla yücelten	İnsanlar içinde seçkin olmak, işlerin kolaylaşması ve zengin olmak	Gece yarısı 100 kere okumak
el-Muiz	21	Dilediğini dünya ve âhirette azîz eden ve dilediğine mülk, saltanat, şan ve şeref veren	İnsan, cin ve vahşi hayvanlara karşı heybetli olup Allah'tan başkasından korkmamak	Pazartesi veya cuma gecesi akşam ve yatsı namazlarından sonra yüz kere okumak
el-Müzil	21	Dilediğini bir hikmete binâen dünya ve âhirette zelîl ve hakîr eden, onlardan mülk ve rahatı alan	Zâlim ve hasetçinin şerrinden emîn olmak	el-Müzil ism-i şerîfini altmış beş kere okuduktan sonra secdeye varıp secdesinde düşman, zâlim ve hasetçinin adını söyleyip اَللَهمّ أَمِنِّي مِنْ فُلَانٍ وَكُلِّ مَنْ يَخَافُهُ فَإِنَّكَ تَكْفِي شَرَّهُ وَغَدْرَهُ [Allâh’ım beni falancadan ve ondan korkanlardan emîn kıl, şüphesiz sen onun şerri ve ihâneti husûsunda bana yetersin.] demek
es-Semî’	22	İşiten, duyan; benzetme ve sınırlamalardan münezzeh olarak tüm ses ve kelimeleri hakkıyla işitip idrâk ede	Duânın kabul olması	Perşembe günleri sabah namazından sonra beş yüz kere okumaya devam etmek
el-Basîr	22	Organ ve a’zâya ihtiyaç duymadan tüm görülenleri hakkıyla görüp idrâk eden	Basîretin açılması, sâlih söz ve fiil sahibi olma	Cuma namazı öncesi yüz kere okumak
			Allah'ın yardımına erişmek	Pazartesi farz ve sünnetten sonra sahîh bir i'tikad ile yüz defa okumak

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Hakem	23	Hüküm veren; hak ve bâtılı, iyi ile kötüyü birbirinden ayıran, kulların amellerinin karşılığını açıklayan, saîd ve şakî olanları, mükâfat ve cezâ alacakları ayırt eden	Sırlara erişmek ve nurlanmak	Kendinden geçinceye kadar "Yâ Hakem" diye zikretmek
el-Adl	23		Yaratılmışların emrine girmesi	Adl ism-i şerîfini cuma gecesi yirmi lokma ekmek üzerine yazıp okuyarak yemek
el-Latîf	24	Kullarının ihtiyaçlarını meşakkatsiz bir biçimde onlara gönderen, veren; işlerin gizli ve ince taraflarını ve âkıbetlerini bilen	Üzüntü ve sıkıntıdan kurtulma, isteğine kavuşma	Abdest alıp hayırlı bir murâdı için niyet ederek günde yüz veya yüz seksen üç kere Latîf ismini zikretmek
			Gönlün şifa bulması	Altı yüz doksan üç kere "bismillâhi'l-latîf" zikrini çekmek
			Zorluklardan kurtulmak	Zor zamanlarda يَا لَطِيفُ أَسْأَلُكَ اللُّطْفَ فِيمَا جَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُduâsını etmek
			Her halde lütuf bulma ve şerlerden korunma	Bu duâyı her gün yüz dört kere okumak
el-Habîr	24	Gizli ve açık herşeyi bilen	Zalimlerin elinden, halkın şerrinden ve nefs-i emmârenin şerrinden kurtulmak	el-Habîr ismini çokça okumak
			İstediği bilgilerden haberdar olmak	Yedi gün bu ismin zikrine devâm etmek
el-Halîm	25	Âsî ve günahkâr kullarından her an intikâm almaya gücü yettiği hâlde yüce hikmetine binâen acele etmeyen		

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Azîm	25	Azameti izafet yoluyla ve hacim açısından olmayıp kıdem, vahdâniyet, kudret ve diğer sıfatlarıyla mutlak yüce olan	Akranlar arasında izzet sahibi olma, ölüm hali gelmemiş olan hastanın şifa bulması	Kalp ve dil ile el-Azîm zikrini çok yapmak
			Üzüntü ve sıkıntının giderilmesi	"Lâilâhe illallâhu'l-azîmü'l-halîm lâilâhe illallâhu rabbü'l-arşi'l-azîm lâilâhe illallâhu rabbü's-semâvâti's-seb'i ve rabbü'l-arşi'l-kerîm" demek
el- Gafûr	26	Mağfireti çok olan	Bağışlanma izlerinin meydana gelmesi	Cuma namazı sonrası 100 kere bu ismi zikretmek
			Hummâ, baş ağrısı veya başka çeşit hastalıktan şifâ bulma ve hüznün giderilmesi	Bir kağıt parçasına üç satır halinde her bir satırda "Ya Gafûr ya Gafûr ya Gafûr" yazıp o satırları yutmak veya boynuna asıp taşımak
eş-Şekûr	26	Kullarının güzel amellerine mükâfât veren ve ilâhî emirlerine itâat edip nehiylerinden kaçınanları öven	Nimeti artırmak, sıhhat ve âfiyet bulmak	halinde şikayetlerinin geçeceği nakledilmektedir.
			Vücuttaki ağırlıktan, yorgunluktan ve can sıkıntısından kurtulmak	Kırk bir defa yazıp bedene meshetmek veya su üzerine kırk bir kez okuyup sonra o suyu içmek ve yüze meshetmek

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Alî	27	En üstün mertebede bulunan ve zât, sıfât ve fiilerinde insan ve meleklerin idrakinin alamayacağı yücelikte olan	Aşağı hallerden yüce hallere terfi etme, itibara kavuşma	Bu ismi yazıp başına asmak
			Gurbette olan birinin salimen ve memnun bir şekilde akrabalarıyla buluşması	Gurbette olan kişinin el-Alî ismini üzerinde taşıması
			Zengin olmak	el-Alî ismini üzerinde taşımak
el-Kebîr	27	Şan ve rütbesi yüce ve büyük olan, kibriyâ sahibi.	İlim ve ma'rifet sahibi olma, insanların gözünde yücelme	el-Kebîr ismini zikre devâm etmek
			Aralarında soğukluk bulunan eşlerin barışması	Yemek üzerine el-Kebîr ismini okumak
el-Hafîz	28	Dilediği müddette bütün mevcûdâtı bozulma ve yok olmaktan koruyan; yaratılmışları idâre eden ve tehlikelerden kurtaran	Düşman saldırısından emîn olma	el-Hafîz ismini zikre devâm etmek
			Haşerat ve yırtıcı hayvanlardan korunma	el-Hafîz ismini yazıp boynuna asmak
			Su, ateş, insan ve cinden, haramdan ve insanların zarar verici konuşmasından korunmak	Her gün on kere el-Hafîz ismini okumak

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Mukît	28	Vücutlara ve ruhlara bedenî ve rûhânî gıdaları yaratıp gönderen, her şeye muttali olan ve gücü yeten	Kuvvet ve kudret bulma	el-Mukît ismini zikre devam etmek
			Ağlayan çocuğun sakinleşmesi	Bir bardak üzerine yedi kere okuduktan sonra yazıp o bardaktan ağlayan çocuğa su içirmek
			Gurbetin zorluğundan ve yolculuğun tehlikelerinden emîn olma	Bir bardak üzerine yedi kere okuduktan sonra yazıp o bardaktan su içmek
			Oruçlunun, zayıflık veren halden kurtulup kuvvet bulması	Oruçlunun yedi kere el-Mukît ismini okuyup toprak üzerine yazdıktan sonra temiz su ile ıslatıp onu koklaması
el-Hasîb	29	Mahlûkâtın tüm ihtiyaçlarını karşılayıp onlara yeten; yaratılmışları kıyâmet günü hesaba çeken	Akraba arasında emniyet sağlamak	el-Hasîb ismini zikre devam etmek
			Kötü komşu, hırsız, nazar, düşman ve hasetçinin şerrinden korunma	Perşembe gününden başlayarak yedi gün peşpeşe güneşin doğuşundan önce ve batışından sonra yedişer kere okumak
el-Celîl	29	Takdîs, izzet, kudret, ilim, mülk ve zenginlik sıfatlarıyla mevsûf olan; sıfatlarında kâmil olan	Bütün hâl, söz ve fiilerinde heybetli olma	Sabah-akşam el-Celîl isminin zikrine devam etmek
el-Kerîm	30	Kendinden istenmeksizin ve arada vesile olmaksızın ikram eden veya va'dini yerine getiren ve tehdidini hak edeni affeden	İnsanların kalbine kendisine karşı hürmet duygularının yerleştirilmesi	Yatağa girdiğinde el-Kerîm ismini okuyarak uyumaya devam etme

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
er-Rakîb	30	Koruyan ve gözleyen	Kaybedilen eşyanın bulunması	er-Rakîb isimini okumaya devam etmek
			Sağlığı hakkında endişe duyulan bebeğin kolay bir şekilde doğması	er-Rakîb ismini yedi kere okumak
			Yolculuğa niyetlenen ve ailesi ve çocukları hakkında korkuya düşen kişinin korkusunun geçmesi	Korktuğu kişinin boynuna elini koyup yedi kere er-Rakîb ismini okumak
el-Mücîb	31	Kendinden istekte bulunan kişinin isteğini kabul eden, duâ edene icâbet eden ve zor durumdaki kişiye yeten	Korktuğu şeyden emîn olmak	el-Mücîb ismini okumaya devam etmek
el-Vâsi’	31	İlim ve rahmeti bol, ilmi her şeyi kaplayan, rızkı tüm mahlûkâtı kapsayan, dergâh-ı rubûbiyetine yapılan taleplere cömertlik ve ihsânı yeten	Kin ve haset gibi hastalıklardan selâmet bulmak; kanâat, göğüs genişliği ve âfiyet elde etmek, rızkın bollaşması ve isteğine kavuşma	el-Vâsi' ismini zikre devam etmek
el-Hakîm	32	Hikmet sahibi veya hâkim	Musîbetleri def etmek ve hikmet kapısının açılması	el-Hakîm ismini zikre devam etmek
el-Vedûd	32	Sevgisi çok olan	İnsanlar arasında muhabbetin devamı	el-Vedûd ismini zikre devam etmek
			Kocasına karşı hanımının muhabbetinin artması ve bu eşlerin birbirlerinden râzı hâle gelmesi	Yemek üzerine 1000 kere okuyup hanımıyla beraber yemek

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Mecîd	33	Zâtı, fiili ve ihsânları açısından şeref, kemâl ve geniş mülk sahibi olan; ihsânı bol olan	Bedenler ve sûretler aleminde zâhiren ve bâtınen yücelik, şeref ve temizlik elde etmek	el-Mecîd ismini zikre devam etmek
			Elli yaşını geçmemiş baras hastasının hastalıktan kurtulması; cüzzam ve diğer hastalıklardan korunma	Her ayın 13-14 ve 15'inde oruç tutup iftar vakitlerinde el-Mecîd ismini çok okumak
el-Bâis	33	Cezâ günü ebedî saâdete ersinler, iman ve islâmı bilsinler diye ümmetlere peygamberler gönderen; kabirde olanları suâl ve hesaba çekmek için haşir gününde dirilten; yiyip ibâdet ve tâate devam etsinler diye mahlûkâtını rızıklandıran	Kalbin iman nuruyla dolması, ilim ve hikmet ile rızıklandırılma	Uyku vaktinde elini göğsü üzerine koyup Bâis ism-i şerîfini 100 kere okumak
eş-Şehîd	34	İlmi her şeyi kapsayan; varlıkların zâhirini bilen; kıyamette halk üzerine şehâdet eden	Bâtıldan hakka dönmek	eş-Şehîd ismini zikre devam etmek
			Âsî hanımın ve çocuğun hallerinin düzelmesi ve itâatkâr olmaları	Âsî çocuk ve âsî hanımın perçemlerinden bir kıl alınıp üzerine bin kez eş-Şehîd ismini okumak veya eş-Şehîd ismini okuyarak, âsî evlâdın ve sâliha olmayan hanımın alnı üzerine iki elini koyup başını göğe doğru kaldırarak yirmi bir kere "yâ Şehîd" demek

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Hak	34	Zeval, yokluk ve değişim kabul etmeyen; varlığı ezelî, ebedî ve sâbit olan; hakkı açığa çıkaran	Önemli işinde Allah'ın yardımına erişmek	Bu ismi kare şeklindeki bir kağıdın dört köşesine yazıp seher vaktinde o kağıdı elinin içine koyup göğe kaldırmak
			Kaybettiği eşyanın bulunması veya ondan daha hayırlı bir şey elde ederek rızkın bollaşması	Bu ismi dört kağıda yazıp kağıtların ortalarına kaybolan şeyi yazdıktan sonra gece yarısı ellerini uzatıp gökyüzüne bakarak ihtiyacını Allah'tan talep etmek
el-Vekîl	35	Kullarının maslahatlarına kefil olan ve her işlerinde onlara yeten	Dünyevî ve uhrevî cezaları yok etmek ve belaları kaldırmak; fırtına ve yıldırım gibi âfetlerden korunup hayra ve rızka erişmek	el-Vekîl ismini zikre devam etmek
			Def etmeye güç yetiremediği bir düşmana gâlip gelme	İnce buğday veya arpa unu hamurundan bin lokma yapıp o lokmaları kuşlara verip her birinde يَا حَقُّ يَا وَكِيلُ يَا قَوِيُّ ادْفَعْ عَنِّي الْعَدُوَّ وَأَهْلِكْهُ سَرِيعاً [Ey Hak ey Vekîl ey Kavî düşmanı benden def et ve onu helak et] demek
el-Kavî	35	Zât, sıfât ve ef'âlinde zayıflık ve noksan bulunmayan, kendinde hiç yorgunluk meydana gelmeyen kuvvet sahibi	Nefis ve diğer düşmanlara karşı kuvvetli olmak; rüzgar, su, ateş ve yalandan korunmak	el-Kavî ismini zikre devam etmek

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Metîn	36	Çok kuvvetli	İbâdetlerinde metânet sahibi olmak ve düşmanları üzerine gâlip gelmek	el-Metîn ismini zikre devam etmek
			Çocuğunu emzirmek için yeterli süte sahip olmayan kadının sütünün artması	Temiz bir kaseye bu ismi yazıp o kaseden içmek
el-Velî	36	Mahlûkâtın tamamının sorumluluğu kendinde bulunan, bütün mahlûkâta özellikle müttakî mü'min kullarına devamlı surette nimet vererek ihsânda bulunan	İsteğine ulaşma	Her cuma günü bin kere "Yâ Velî" diye zikre devam etmek
			Kendinden hoşnut olunmayan hanımın veya cariyenin ıslâhı	Cinsel birleşme anında bu ismi kalbi ile zikretmek ve her duhûlü ile hurûcunda zikre devam etmek
el-Hamîd	37	Övülen, hamd u senâya lâyık olan	Ahlâk, söz ve fiillerde pek çok güzel haslet meydana gelmesi	el-Hamîd ismini zikre devam etmek
			Konuşmasında kusur bulunan kimsenin konuşmasının düzelmesi	Su içtiği kaba bu ismin yazılması
el-Muhsî	37	Bütün malûmâtı sayıp ihâta ederek bilen, ilminde her şeyin sınır ve adedi belli olan; her şeye gücü yeten	İlâhî nimetleri sayıp şükretmek ve geçmişteki günahları sayıp onları terketmek	el-Muhsî ismini zikre devam etmek
			Ahirette hesabın kolay olması ve azabın hafiflemesi	Cuma gecesi bin kere okumak
el-Mübdi'	38	Kâinâtı hiç benzeri yok iken îcâd eden, varlığa çıkaran	Anne karnındaki bebeğin düşmesini engellemek	Hamile kadının karnı üzerinde kocasının şehâdet parmağını döndürerek yirmi veya bir rivâyete göre yirmi dokuz kere okuyup üflemesi

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Muîd	38	Mevcûdâtı yok olmalarından sonra tekrar var eden	Yeniden diriltilme inancının kalpte tam olarak yerleşmesi; korktuğundan emîn umduğuna nâil olmak	Muîd ism-i şerîfini devamlı olarak zikretmek
			Unuktanlığı gidermek	"Yâ Mübdi' yâ Muîd" demek
el-Muhyî	39	Hayat sahibi, hayatı yaratan ve dilediğine istediği şekilde veren	Ülfet ve emniyet meydana getirmek	el-Muhyî ismini zikre devam etmek
			Ayrılık ve hapis korkularından emîn olmak	el-Muhyî ismini devamlı olarak okuyup bedenine üflemek
el-Mümît	39	Ölümü yaratan	Nefs-i emmâresi üzerine kudreti olmayan kişinin nefsini itâatkar ve mutmainne haline getirmesi	Oruçlu bir halde göğsü üzerine eline koyup Mümît ismini zikrederek orucu açmak
el-Hay	40	İlim ve kudret açısından ebedî hayât ile diri olan ve zâtı; fenâ, ölüm, acziyet, kusur ve za'fiyetten uzak olan	Kalplerde tasarrufta bulunmak	Seher vakti okumaya devam etmek
el-Kayyûm	40	Kulları yaratma ve rızıklandırma işini devâm ettiren, bütün iş ve halleri bilen, herkesin işlediğinin karşılığını veren	Zât, vasıf, söz ve fiil açısından kıyâm hâli elde etmek, gafletten kurtulmak	el-Kayyûm ismini zikre devam etmek
			Yediği yemeğin kalbinde ve içinde nur olması	Yemek yerken her lokma üzerine okumak
				Her gün kırk kere "yâ Hayyu yâ Kayyûm lâilâhe illâ ente" diyenlerin büyük fayda görmesi

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Vâcid	41	Her şeyi bilen, ebediyyen zengin olan ve zengin eden, istediği şeyi bulan	Kalbin kuvvetli ve nurlu hale gelmesi	Yemeğin lokmaları üzerine bu ismi okumak
el-Mâcid	41	Kerem ve nimetleri geniş olan	Kalbin nurlanması	el-Mâcid ismini zikre devam etmek
			Allah'ın takdîr ettiği şeyi rüyada göstermesi	Hisleri kaybolunceya kadar boş bir yerde bu ismi okumak
el-Vâhid	42	Zât, sıfat ve fiillerinde tek olan	Yalnızlık korkusunun gidip kalbin mutmain olması	el-Vâhid ismini zikre devam etmek
el-Ehad	42	Zâtı için çokluk ve ortaklık mümkün olmayan, zâtında ve sıfatlarında tek olan	Yolculuğunda tek olan kimseye Allah'ın bir arkadaş göndermesi	Ehad ismini tekrar tekrar okumak
			Korkunun gitmesi ve Hakk'a yakınlık kazanma	Günde bin kere el-Ehad ismini okumak
Ferdü's-Samed	43	Ferd, "tek ve eşsiz" manasındadır. es-Samed, "kemâl derecesinde yüceliği ile efendi, mahlûkâtın tamamı kendine muhtaç ve kendi zâtı hiç bir şeye muhtaç olmayan, doğmamış ve doğurmamış" manasındadır.	İhtiyaç sahibi olmaktan kurtulmak; dünyaya muhtaç olmayıp harama rağbet etmemek ve belalardan emîn olmak için helâle bile itibar etmemek	Ferdü's-Samed ismini zikre devam etmek
el-Kâdir	44	Var olmasını istediği şeyi başkasının yardımı olmaksızın, yoktan, örneksiz bir şekilde yaratmaya gücü yeten, kudret sahibi	Düşmana gâlip gelmek	Abdest aldıktan sonra her abdest uzvu üzerine el-Kâdir ismini okumak

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Muktedir	44	Kudreti tam, kadîm ve ezelî olan	Unutkanlığı ve gafleti gidermek	el-Muktedîr ismini çokça okumak
			Pek çok hayra kavuşmak	Uykudan uyanınca okumak
el-Mukaddim, el-Muahhir	45	Mukaddim bazı şeyleri bazısının önüne alan; Muahhir sonraya bırakan, geciktiren.	Harp meydanında veya korku ve tehlike içinde olan kimsenin kalbine sükûnet gelmesi	"el-Mukaddim el-Muahhir" diye yüz kere okumak
el-Evvel	46	Bütün mevcûdâttan önce var olan, ondan önce ve beraberinde kimse bulunmayan	Hanımı kısır olan kişinin çocuk sahibi olması	Peşpeşe dört cuma, her bir cumada bin kere "Yâ Evvel" diye zikretmek
el-Âhir	46	Yaratılmışların yok olmasından sonra tek başına bâkî olan	Hayırlı ve güzel işler yapma	"el-Âhir" ismini vird edinmek
ez-Zâhir	47	Varlığı ve birliği açık delilleriyle ortada olan; gâlip	Kalp ve bedende velâyet nûrunun meydana gelmesi	ez-Zâhir ismini okumaya devam etmek
			Gözlerin nurlanması	ez-Zâhir ismini işrâk namazından sonra dokuz yüz kere okumak
el-Bâtın	47	Kibriyâ perdesiyle yaratılmışların göz ve idrâklerinden gizlenmiş, gizli şeyleri bilen	Ünsiyet ve ülfet ortaya çıkması; ilahî sırlara erişme	el-Bâtın ismini her gün otuz üç kere okumak
el-Vâlî	48	Kullarının işlerinin tamamını üstlenip idâre eden, hâkim-i mutlak	İsteğine ulaşma	Cuma günleri bin kere okumak
			Ev ve tarlaları âfetten korumak	Bu ismi temiz bir bardağa yazıp üzerine temiz su boşaltıp yazı kendiliğinden kaybolunca o suyu evin veya tarlanın etrafına saçmak

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Müteâl	48	Kibriyâ, yücelik ve azametinde noksanlıklardan uzak olan	Yükselmek ve halin ıslahı	el-Müteâl ismini zikre devam etmek
			Kadının halinin düzelmesi	Kadının, hayız günlerinde kalben bu ismi zikretmeye devam etmesi
			Kadının âfetlerden korunması	Kadının, kalp veya nefesle altı yüz kere okuması
el-Ber	49	Lütfuyla ihsânda bulunan	İnme ve yüz felcinden korkan kişinin bunlardan korunması	el-Ber ismini zikre devam etmek
et-Tevvâb	49	Günahlarını bırakıp Allah'a yönelen müminlere rahmet ve ihsân ile dönen; günah işleyenlere tevbe sebepleri ile tevfîk veren	Tevbenin kabul edilmesi	Kuşluk namazından sonra 360 kere bu ismi kırâat etmek
			Zâlimden kurtulmak	Zulüm görenin, zâlim kişi üzerine 10 kere et-Tevvâb ismini okuması
el-Müntakim	50	Tevbe etmeyen isyânkârları uyarıp onlara mühlet verdikten sonra günahları sebebiyle azâp eden	Kişinin düşmanına karşı muzaffer olması	el-Müntakim ismini zikre devam etmek
el-Afüv	50	Mü'minlerin günahlarını fazl u keremiyle silip lutfuyla sorgu ve cezayı terk eden	Rıza kapısının açılması; vesveselerden kurtulma	el-Afüv ismini vird edinmek
			Düşmanı üzerine sabrı olmayan kimsenin düşmanını razı etmesi	Peşpeşe üç cuma el-Afüv ismini zikretmek
er-Raûf	51	Lütuf ve nimetlerini artırarak çok merhamet eden	Öfkenin geçmesi	Öfke anında 10 kere bu ismi zikredip 10 kere de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) salât u selâm eylemek
			Zalim birinin elinden istediğini almak	er-Raûf ismi 10 kere okuyup sonra şefaat ve rica eylemek

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
Mâlikü'l-mülk	51	Mülkündeki işlerin tamamında tasarruf sahibi olan, irâde ettiği şeyi istediği şekilde gerçekleştiren	Üzüntüden kurtulup kalbin safaya ermesi	Mâlikü'l-mülk ismini zikre devam etmek
			Zengin olmak	Zü'l-celâl ve'l-ikrâm ismiyle beraber zikretmeye devam etmek
Zü'l-celâl ve'l-ikrâm	52	Tam azamet ve yücelik sahibi olan, dilediği üzere ikram edip azîz kılan	İzzet ve celâlet meydana gelmesi	Zü'l-celâl ve'l-ikrâm ismini zikre devam etmek
el-Muksit	53	Adalet ve insaf eden	Eziyet ve zulümden korunma	el-Muksit ismini zikre devam etmek
el-Câmi'	53	Benzer, farklı ve zıt olan şeyleri bir araya toplayan; dilediğini, dilediği kimse için, dilediği zaman toplayan; hamd ve senâ vasıflarını ve hayırları toplayan; kıyâmet günü insanları toplayan	Yolcunun âilesiyle bir araya gelmesi	Yolculukta el-Câmi' ismini okumaya devam etmek
			Gurbette olup akrabalarıyla kavuşmak isteyen kişinin yakın zamanda akrabalarına kavuşması	Kuşluk vakti gusülden sonra göğe bakarak "el-Muksit el-Câmi" diye on kere zikretmek ve her birinde parmağını bağlayıp sonunda elini yüzüne meshetmek
el-Ganî	54	Zât, sıfât ve fiillerinde hiçbir şeye muhtaç olmayıp her şey kendine muhtaç olan	Bedensel bir hastalığın iyileşmesi	el-Ganî ismini zikre devam etmek
el-Muğnî	54	Kullarından dilediğine zenginlik ve güç veren	Zengin olmak	Her gün 1000 kere veya peşpeşe on cuma gecesi 10000'er kere okumak
el-Mâni'	55	Helâk ve noksanlık sebeplerini engelleyen veya men edilmeyi hak edeni adaleti gereği men eden	Vücuttaki ve dindeki eksiklikten ve helâkten korunmak	el-Mâni' ismini zikre devam etmek
			Eşler arasındaki kin ve düşmanlığın giderilmesi	Eşlerden birinin uyku zamanı yatağında kalben bu ismi zikretmesi

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
ez-Zâr	55	Adalet gereği her zarar ve keder, vasıtalı veya vasıtasız kendinden meydana gelen		
en-Nâfi’	56	Lütuf ve keremi sayesinde bütün hayır ve faydalar vasıtalı veya vasıtasız kendinden meydana gelen	Düşmanların kötülüklerinden emîn olma	en-Nâfî ismini her gün okumak
			Güvenli bir şekilde, gemiden karaya ulaşma	Gemide bulunan kişi tarafından yüz kere okumak
en-Nûr	56	Zâtıyla zâhir olan ve mahlûkâtı nurlandıran; a’yân-ı mevcûdeyi yokluktan varlığa çıkaran	Kalp ve organlarının nûrlanması	en-Nûr ismini zikre devam etmek
el-Hâdî	57	İhsân ile kullarına hidâyet eden, mahlûkâtı irşâd edip delâletten kurtaran	Hidayete ermek	el-Hâdî ismini zikretmek ve üzerinde taşımak
			Ülke ve şehirlere hakkıyla hükmetmek	el-Hâdî ismini zikre devam etmek
el-Bedî’	57	Her şeyi misli ve örneği yokken madde, müddet ve aletsiz olarak îcâd edip yaratan	İhtiyaçların giderilmesi	el-Bedi' ismini yetmiş bin kere zikretmek
			Feraha ermek	Yedi yüz kere zikretmek
el-Bâkî	58	Başlangıcı ve sonu olmaksızın daima var olan	Üzüntüden kurtulmak	el-Bâkî ismini bin kere okumak
			Bir adam veya nesneden korkusu olan kimsenin amellerinin kabûl edilmesi	Her gece yüz kere el-Bâkî ismini okumak

ESMÂ	BEYİT	ANLAMI	HAVÂSSI	UYGULAMASI
el-Vâris	58	Her şey yok olduktan sonra önceki hâli üzere bâkî kalan ve mahlûkâtın kalan mülkleri kendine dönen	Her türlü elemden kurtulma	Her gün güneş doğmadan önce el-Vâris ismini okumak
er-Reşîd	59	Kullarını doğru yola ileten ve kimse ile istişâre etmeden hâdiseleri en güzel şekilde takdîr eden	Hak yola erip o yolda mürşid olmak	Hâlis niyetle er-Reşîd ismiyle meşgul olmak
			Hâlini idare edemeyen kimseye Allah'ın yardım etmesi	Bin kere er-Reşîd ismini okumak
es-Sabûr	59	Âsî kulları sorgulamakta ve isyanları sebebiyle onlara azab etmekte acele etmeyen ve her işi vaktinden evvel veya sonra yapmayıp tam vaktinde yapan	Okuyanı en fazîletli amellere ulaştırmak	es-Sabûr ismini okumaya devam etmek
			Vücudunda hastalık ve ağrı olan kimsenin şifa bulması	Otuz üç kere bu ismi okumak

EK2: *KASÎDE-İ DİMYÂTİYYE*'NİN *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*'TA GEÇEN HAVÂS VE UYGULAMASINA İLİŞKİN TABLO

BEYİT NR.	BEYİT	HAVÂSSI	UYGULAMASI
1	بَدَأْتُ بِبِسْمِ اللّٰهِ وَالْحَمْدِ أَوَّلا/ عَلَى نِعَمٍ لَمْ تُحْصَ فِيمَا تَنَزَّلاَ	İsteğe ulaşma	Temiz bir halde ve dosdoğru bir niyetle besmeleyi yedi yüz seksen kere okumak
1-2-3-4-8	بَدَأْتُ بِبِسْمِ اللّٰهِ وَالْحَمْدِ أَوَّلا/ عَلَى نِعَمٍ لَمْ تُحْصَ فِيمَا تَنَزَّلاَ/ فَمِنْهَا ثَنَاءٌ لِلْإِلٰهِ بِنَفْسِهِ/ عَلَى نَفْسِهِ إِذْ لَيْسَ يُحْصِيهِ مَنْ تَلَا/ وَمِنْهَا صَلَاةُ اللّٰهِ ثُمَّ سَلَامُهُ/ عَلَى الْمُصْطَفَى سِرِّ الْوُجُودِ الْمُكَمَّلَا/ وَمِنْهَا صَلَاةُ اللّٰهِ ثُمَّ سَلَامُهُ/ عَلَى الْمُصْطَفَى سِرِّ الْوُجُودِ الْمُكَمَّلَا/ فَنَسْأَلُكَ اللهُمَّ أَمْناً وَرَحْمَةً/ وَصَبْراً جَمِيلاً دَائِماً مُتَفَضِّلاَ	İhtiyacın giderilmesi	İlk rekatta Fâtiha ve Secde sûresini, ikinci rekatta Fâtiha ve Mülk sûresini okuyarak iki rekat namaz kılıp selâm verdikten sonra bu beş beyti sayısız olarak okumak
9	مِنْ اللهِ أَرْجُوا أَمْنَ قَلْبٍ تَوَجَّلَا/ فَبِالْأَمْنِ يَا رَحْمٰنُ لَا تُبْقِ مُؤَجَّلَا	Hoş olmayan halleri geri çevirmek	Bu beyti okumaya devam etmek
10	وَكُنْ يَا رَحِيمُ رَاحِماً ضُعْفَ قُوَّتِي/ وَيَا مَلِكاً كُنْ لِي نَصِيراً وَمَوْئِلَا	Zengin olmak	Sabah namazının farzından sonra yüz yirmi bir kere okumayı âdet hâline getirmek
11	وَيَا رَبِّ يَا قُدُّوسُ كُنْ لِي مُنَزِّهاً/ مِنْ اَلشَّرِّ سَلِّمْ يَا سَلَامُ مُبَدِّلاَ	İşleri dağınık ve perişan olan kişinin işlerinin yoluna girmesi, ondan keder ve müsibetlerin gitmesi	Boş bir yerde peşpeşe kırk gün günde bin kere bu beyti okumak
12	وَيَا مُؤْمِنُ هَبْ لِي أَمَاناً مُسَلِّماً/ وَسَتْراً عَمِيماً يَا مُهَيْمِنُ مُسْبِلاً	Unutkanlığın giderilmesi, hafızanın kuvvetlenmesi, doğruluk ve başarıya ulaşmak	Bu beyti okumaya devam etmek
		Korkulan âfetlerden kurtuluşa ermek	Otuz altı kere okumak
13	أَزِلْ يَا عَزِيزُ الذُّلَّ عَنِّي فَلَمْ أُزِلْ/ بِعِزِّكَ يَا جَبَّارُ مُكْفاً مُجَمَّلاً	Allah'tan başkasına muhtaç olmamak	Peşpeşe kırk gün, günde kırk kere okumak
		Zâlim kimsenin şerrinden korunmak	Sabah yirmi bir, akşam yirmi bir kere okumak
		Bu beytin diğer havâssı için bkz. Azîz ve Cebbâr isimlerinin havâssı	

BEYİT NR.	BEYİT	HAVÂSSI	UYGULAMASI
14	وَأَصْغِرْ وَضْعَ ذَا الْكِبْرِ يَا مُتَكَبِّرُ/ وَيَا خَالِقُ اجْعَلْ لِي عَنْ الخَلْقِ مَعْزِلاً	İnsanlarla uyumlu olmak, çatışmamak	Bu beyti okumaya devam etmek
15	وَيَا بَارِئُ الْأَنْفَاسِ قَدْ بِتُّ مُبْرِأً/ بِكَ السُّقْمُ عَنِّي يَا مُصَوِّرُ زَوِّلَا	İzzet ve selâmet bulmak, yaratılış sırlarına vâkıf olmak	Bu beyti okumaya devam etmek
16	سَأَلْتُكَ يَا غَفَّارُ عَفْواً وَ تَوْبَةً/ وَبِالْقَهْرِ يَا قَهَّارُ خُذْ مَنْ تَحَيَّلَا	Tevbe izlerinin ve mağfiret sırrının ortaya çıkması, kalpten dünya sevgisinin çekilmesi, nefsi isteklerden uzaklaşma ve kulların yanında sevilen biri hâline gelme	Cuma namazından sonra okumak
17	وَهَبْ لِي يَا وَهَّابُ عِلْماً وَحِكْمَةً/ وَلِلرِّزْقِ يَا رَزَّاقُ كُنْ لِي مُسَهِّلاً	Zengin olmak, duânın kabul olması, yöneticilerin ihtiyacını gidermesi	Kuşluk vakti okumak
		Hapisten kurtulma	Hapisteki kimsenin 100 kere okuması
18	وَبِالْخَيْرِ يَا فَتَّاحُ فَافْتَحْ وَبِالْهُدَى/ وَبِالْعِلْمِ كُنْ لِي يَا عَلِيمُ مُفَضِّلَا	İlâhî ma'rifetleri elde etmek, keşif ve ilhâm mertebelerine ulaşmak	Beş vakit farz namazda okur.
19	وَيَا قَابِضُ اقْبِضْ رُوحَ كُلِّ مُعَانِدٍ/ وَيَا بَاسِطُ النَّعْمَاءِ زِدْنِي تَجَمُّلَا	Bu beytin havâssı için bkz. Azîz ve Cebbâr isimlerinin havâssı	
20	وَيَا خَافِضُ اخْفِضْ قَدْرَ كُلِّ مُعَارِضٍ/ وَيَا رَافِعُ ارفَعْنِي عَلَى رَغْمِ مَنْ قَلَا	Düşman şerrinden kurtulmak	Yetmiş kere okuduktan sonra secdeye varıp duâ etmek
		Velâyet ve kerâmet mertebesine ulaşmak	Gece yarısı sürekli 10 kere okumak
21	بِعِزِّكَ قَدْرِي يَا مُعِزُّ أَعِزَّنِي/ مُذِلُّ فَكُنْ لِلظَّالِمِينَ مُذَلِّلَا	İsteğe ulaşmak, zâlimlerin şerrinden kurtulmak, yaratılmışların kalbinde heybetli olmak ve yüce şân sahibi olmak	Beş yüz kere okumak

BEYİT NR.	BEYİT	HAVÂSSI	UYGULAMASI
22	سَمِعْتَ دُعَائِي يَا سَمِيعُ فَكُنْ إِذًا/ بَصِيرًا بِحَالِي رَاحِمًا مُتَقَبِّلَا	Duanın kabulü	Perşembe günü kuşluk namazından sonra beş yüz kere okumak
		Basîret sahibi olmak, hâlin düzelmesi, fiillerin güzelleşmesi ve sözlerin doğru olması	Cuma namazı sonrası yüz kere okumak
23	إِلَى حَكَمٍ أَشْكُوا مَظَالِمَ مُعْتَدٍ/ هُوَ الْعَدْلُ كَمْ أَرْدَى ظَلُوماً وَخَذَّلَا	Kalpleri kendine bağlamak	"Adl" isminin havâssında yazılanlar burada da geçerlidir
24	لَطِيفٌ بِحَالِي رَاحِمٌ لِشَكِيَّتِي/ خَبِيرٌ بِضُعْفِي إِنْ تَضَايَقْتُ حَلَّلَا	Zorluğun kolaylığa dönüşmesi için	Bu beyti okumaya devam etmek
25	وَلَازِلْتُ أَهْفُوا وَالْحَلِيمُ مُسَتِّرٌ/ وَرَبِّي عَظِيمُ الْعَفْوِ إِنْ زِغْتُ أَمْهَلَا	Bereket için	Beyti kağıda yazıp su ile yıkadıktan sonra o suyu hazine ve hazine aletleri üzerine serpmek
		Deniz yolculuğunda boğulma tehlikesinden emîn olmak	Beyti kağıda yazıp su ile yıkadıktan sonra, o suyu gemide giderken gemiye damlatmak
26	غَفُورٌ أَقِلَّ وَاغْفِرْ ذُنُوبِي وَعَثْرَتِي/ شَكُورٌ فَوَالِ الشُّكْرَ قَلْبِي الْمُغَفَّلَا	Hastalıklardan ve nefsâniyyet hastalığından kurtulmak	Bu beyti okumaya devam etmek
27	وَأَعْلِ مَقَامِي يَا عَلِيُّ فَلَمْ أَزَلْ/ بِكِبْرِكَ قَدْرِي يَا كَبِيرُ مُبَجَّلَا	Genç kimsenin olgunluğa ermesi, fakir kimsenin zengin olması, gurbette olan kişinn eş-dostu ile bir araya gelmesi	Beyti yazıp üzerinde taşımak
28	حَفِيظٌ لِرُوحِي لَايَؤُدُكَ حِفْظُهَا/ مُقِيتٌ فَكُنْ لِلْقَلْبِ يَارَبِّ مُرْسِلَا	Yolculuğun tehlikelerinden ve yırtıcı hayvanların zararından korunmak	Beyti okumaya devam etmek veya üzerinde taşımak
29	ذِمَامُكَ حَسْبِي يَا حَسِيبُ فَأَحْمِنِي/ وَأَنْتَ جَلِيلٌ كُنْ لِقَدْرِي مُجَلِّلَا		Bu beyti "Hasîb" ve "Celîl" isimlerinin havâssında yazıldığı gibi okuyup misk ve zaferan ile yazarak bedene asmak.

BEYİT NR.	BEYİT	HAVÂSSI	UYGULAMASI
30	كَرِيمُ الْعَطَايَا يَا رَبِّ أَجْزِلْ عَطِيَّتِي/ رَقِيبٌ عَلَى الْأَعْدَاءِ تَكْفِي إِذاً عَلَا	Kaybolan şeyleri bulmak, anne karnındaki çocuğun selâmete ermesi	Beyti anne üzerine okumak
		İnsanların yanında şerefli olmak	Uyku vakti yatakta okumak
31	دَعَوْتُ مجِيباً آمِراً مُتَقَبِّلا/ كَثِيرُ الْعَطَايَا وَاسِعُ الْجُودِ مُجْزِلَا	Halkın dilinden korunmak, duâların kabul olması ve rızkın bol olması	Bu beyti okumaya devam etmek
32	وَأَنْتَ حَكِيمٌ يَا إِلٰهِي فَعَافِنِي/ وَدُودٌ فَكُنْ لِلْوُدِّ فِي الْقَلْبِ مُنْزِلَا	Rabbânî hikmet kapılarının açılması, hastalıklara şifa ve içteki korkuları atmak	Bu beyti okumaya devam etmek
33	مَجِيدٌ فَمَجِّدْ شَرْعَ ذِكْرِي لَدَى الْوَرَى/ وَيَا بَاعِثُ ابْعَثْ جَيْشَ نَصْرِي مُهَرْوِلَا	Baras hastalığından kurtulmak	Oruçlu hâlde iftar vakitleri okumak
34	شَهِيدٌ عَلَى قَوْمٍ بِمَا كَانَ مِنْهُمُو/ فَيَا حَقُّ خُذْ بِالثَّأْرِ مِنْهُمْ وَعَجِّلَا	Bâtıldan hakka dönmek ve intikâm almak	Bu beyti okumaya devam etmek
35	وَأَنْتَ وَكِيلِي يَا وَكِيلُ عَلَيْهِمُو/ فَحَسْبِي إِذَا كَانَ الْقَوِيُّ مُوَكَّلَا	Musîbetlerden kurtulmak, rüzgar ve şimşek korkusunu yenmek ve kuvvetli olmak	Bu beyti okumaya devam etmek
36	مَتِينٌ فَمَتِّنْ قُوَّتِي وَتَوَلَّنِي/ فَمَنْ يَا وَلِيُّ أَوْلَى لِي مِنْكَ بِالْوَلَى	Üstünde bulunanı geçmek, fâcir kimseyi ıslah etmek ve özellikle makam elde etmek	Cuma geceleri biner kere okumaya devam etmek
37	حَمِدْتُ حَمِيداً لَمْ يَزَلْ مُتَفَضِّلاً/ وَمُحْصِي لِمَنْ عَادَ مُبِيداً وَمُخْذِلاً	Çok mal sahibi olmak	Bu beyti okumaya devam etmek
		Velâyet mertebesine ulaşmak	Boş bir mekanda peşpeşe kırk yedi gün gücü yettiğince okumak
38	بَدَأْتُ بِجُودٍ مِنْكَ يَا مُبْدِئَ الْعَطَا/ وَأَنْتَ مُعِيدٌ كُلَّمَا فَاتَ أَوْ خَلَا	Çeşitli ilimlere vakıf olmak ve eşyanın havâssını bilmek	Kırk gün peşpeşe, günde doksan yedi kere okumak
39	وَمُحْيِي فَوَسِّعْ لِي حَيَاةً نَفِيسَةً/ مُمِيتٌ فَعَجِّلْ مَوْتَ خَصْمِي مُنَكِّلَا	Aile ve dostlarından ayrılma veya hapsedilme korkusundan emîn olmak	Altmış sekiz defa okuyup bedenine üflemek

BEYİT NR.	BEYİT	HAVÂSSI	UYGULAMASI
40	وَيَا حَيُّ اذْهَبْ رَوْعَ قَلْبِي فَلَمْ أَزَلْ/ بِذِكْرِكَ يَا قَيُّومُ مَا دُمْتُ مُوصِلَا	Ahmaklık, şaşkınlık, unutkanlık ve hafıza zayıflığından kurtulup kuvvetlilerin mertebesine yükselmek ve kalbin kasvetinden kurtulmak	Boş bir mekanda on altı kere zikretmek
41	وَيَا وَاجِدُ أَوْجِدْ لَنَا كُلَّ بَغْيَةٍ/ وَيَا مَاجِدُ امْجُدْنِي وَكُنْ لِي مُنَبِّلَا	Kalbin nurlanması ve kederlerin dağılması	Beyti yemek üzerine okumak
42	وَيَا وَاحِدُ مَا لِي سِوَاكَ مُفَرِّجٌ/ وَيَا أَحَدُ فَرِّجْ وَقُلْ هَمَّكَ أَنْجَلَا	Rızkın az olmasından dolayı duyulan üzüntüden ve halktan korkmaktan kurtulmak	Bu beyti okumaya devam etmek
43	وَيَا فَرْدُ هَبْ لِي لَا تَذَرْنِي مُنْفَرِداً/ وَيَا صَمَدُ كُنْ لِلْأُمُورِ مُسَهِّلاً	Evlat sahibi olmak ve işlerin kolaylaşması	Bu beyti okumaya devam etmek
44	وَيَا قَادِرُ أَهْلِكْ عَدُوِّي بِكَيْدِهِ/ وَمُقْتَدِرُ أَرْدَى الْكَذُوبَ الْمُقَوَّلَا	Düşmanı kahretmek	Bu beyti okumaya devam etmek
45	وَلَا زَالَ ذِكْرِي يَا مُقَدِّمُ فِي الْعُلَا/ وَذِكْرَ عَدُوِّي يَا مُؤَخِّرُ أَسْفَلَا	Harp ve kavgada korunmak	Bu beyti okumaya devam etmek
46	إِلَى السَّبْقِ قُلْ يَا أَوَّلُ أَنْتَ أَوَّلُ/ وَيَا آخِرُ اخْتِمْ لِي أَمُوتُ مُهَلِّلا	Yolculukta arkadaşıyla bir araya gelmek ve kalbinden şeytânî vesveseler çıkarmak	Beyti yolculukta okumaya devam etmek
		Gönülden Allah'tan başka herşeyi çıkarmak	Her gün yüz kere okumak
47	وَأَظْهِرْ إِلٰهِي الْحَقَّ إِنَّكَ ظَاهِرٌ/ وَيَا بَاطِنُ نَكِّلْ لِمَنْ كَانَ مُبْطِلَا	Kalbin nurlanması	İşrak vakti okumak
		İnsanlar tarafından sevilen biri olmak	Her gün üç yüz kere okumak
48	وَيَا وَالِياً أَصلِحْ وُلَاةَ الْأَنَامِ إِذْ/ يَصِيرُونَ يَا مُتَعَالُ بِالْعَدْلِ فِي الْعُلَا	Gökten ve yerden gelecek âfetlerden emîn olmak ve zâlimleri helâk etmek	Yedi gün peşpeşe günde bin kere okumak
49	وَيَا بَرُّ اغْمِرْنِي بِبِرِّكَ وَاكْفِنِي/ دَوَاماً وَيَا تَوَّابُ تُبْ وَتَقَبَّلَا	Zâlimden kurtulup huzûra ermek ve Allah katında tevbenin kabul olması	Bu beyit "Ber" ve "Tevvâb" isimlerinde yazıldığı miktarda okumak
50	وَمُنْتَقِمُ رَبِّي انْتَقِمْ لِي مِنْ العِدَى/ وَجُدْ وَاعْفُ عَنِّي يَا عَفُوُّ تَفَضَّلَا	Düşmanından intikam almaktan aciz olan kimsenin intikamını Allah'ın alması	Bu beyti okumaya devam etmek

BEYİT NR.	BEYİT	HAVÂSSI	UYGULAMASI
51	وَكُنْ بِي رَؤُوفاً يَا رَؤُوفُ وَمُسْعِفاً/ وَلَا زِلْتَ لِي يَا مَالِكَ الْمُلْكِ مَعْقِلَا	Öfkenin giderilmesi	Beyti on kere okumak
		Zengin olmak	Bu beyti okumaya devam etmek
52	وَأَفْرِغْ عَلَيَّ ذَا الْجَلَالِ جَلَالَةً/ فَجُودُكَ بِالْإِكْرَامِ مَا زَالَ مُهَطِّلَا	İzzet ve kerâmet sahibi olmak, duâların kabûl olması	Bu beyti okumaya devam etmek
53	وَيَا مُقْسِطُ ثَبِّتْ عَلَى الْقِسْطِ نِيَّتِي/ وَيَا جَامِعُ اجْمَعْ لِي رِضَا سَائِرِ الْمَلَا	Ahbâb ve evlâddan ayrılmamak	Ahbâb ve evlâddan ayrılmamak kasdıyla okumaya devam etmek
54	غَنِيٌّ فَوَارِ الْفَقْرَ عَنِّي بِالْغِنَى/ وَمُغْنِي فَاعْذِبْ لِيَ الْقَنَاعَةَ مَنْهَلَا	Hastanın iyileşmesi	Beyti hasta üzerine okumak
		Zengin olmak	Bu beyti Muğnî isminde zikredildiği kadar okumaya devam etmek
55	وَيَا مَانِعُ امْنَعْنِي عَنْ السُوءِ وَاحْمِنِي/ وَيَا ضَارُّ كُنْ لِلْحَاسِدِينَ مُنَكِّلَا	Zengin olmak, yüksek mertebelere erişmek, iç huzuruna kavuşmak ve hallerin düzene girmesi	Bu beyti okumaya devam etmek
56	وَيَا نَافِعُ انْفَعْنِي بِعِلْمِكَ وَاهْدِنِي/ وَيَا نُورُ كُنْ لِلْنُورِ فِي الْقَلْبِ مُشْعِلَا	Allah'a yakın olmak	Bu beyti cuma gecesi yüz kere okumak
		Hanımının, kocasına muhabbet beslemesi; âzâların nurlanması	Cimâ halinde kalbi ile bu beyti zikretmek
57	إِلَى الْحَقِّ يَا هَادِي اهْدِنِي بِبَدَائِعٍ/ مِن العِلْمِ زِدْنِي يَا بَدِيعُ تَوَصُّلَا	İnsanların itibar ettiği vakar sahibi biri olmak	Bu beyti okumaya devam etmek
58	وَأَبْقِ الْهُدَى فِي الْقَلْبِ يَا بَاقِياً وَكُنْ/ لِعِلْمِ النُّهَى يَا وَارِثاً لِي مُوَصِّلَا	Zarar görmekten korunmak ve şaşkınlık halinden kurtulmak	Bu beyti okumaya devam etmek (Şaşkın olan kimsenin akşam ve yatsı arası zikretmesi daha uygundur)
		Kalbin marifetullâha meyletmesi	Bu beyti okumaya devam etmek
59	عَلَى الرُّشْدِ ثَبِّتْ يَا رَشِيدُ عَزَائِمِي/ عَلَى الصَّبْرِ هَبْ لِي يَا صَبُورُ تَجَمُّلَا	Şerefli kimseler tarafından kabul görmek ve maksatlarını elde etmek	Yatsı namazından sonra yüz kere okumak
		Dünya ve ahiret musibetlerinden emîn olmak	Güneş doğmadan evvel yüz kere okumak

EK 3: *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*'IN VAHÎD PAŞA Y.E.K. NR. 1161 NÜSHASININ İLK SAYFASI

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى الهمنا الاخلاص والانابة وجعلنا ممن تعلق
بالهدى ولازم اسبابه والصلوة والسلام على سيدنا
محمد الذى هو افضل من فاز عند دعائه بالاجابة وعلى اله
واصحابه الذين وفرت نصيبهم من جزيل فوائد الاصابة اما بعد
بارگاهِ امن يجيب المضطر اذا دعاه ده مقبول وپيشگاهِ فاستجبنا
له ونجيناه ده سزاوار ونائل جائزهِ قبول اولان دعوات دن رشحات
سحابِ تامات جامعيت آياتى احياى صحراى دل وجاد دردمندان
جهان ايتمكده اكسير تأثير انفاس مسيحيه كبى ذوالخاصه وبركات
وفيوضاتِ اسرار تركيب وحروفاتى دافع هموم وسموم اسرار
حاصه وماصه اولان قصيدهِ نضيدهِ دمياطيه كه عالم وعامل
فقيه وكامل روح القدس اسرار بلاغت لسان الغيب حسن سبك
وصباغت عارف بالله ولى الله شيخ نور الدين الدمياطى روح الله
روحه وقدس سره حضرتلرى اسماى حسناى الهيه دن اقتباس
وحوراى عبارة سندس فصاحت واستبرق بلاغت الباس ايتمكله
جزالتِ اساسدن مصاقع عرب بسته لب وخواص كثيره اله
مشهور ومجرب اولان نظم شريف ولطيف درحال اتمام صراعت

حاصه حاء مهمله ايله
برعلت مزمنه اولوب
ماصه ذالى آنك كبيدر
منه

مصاقع فصحا وبلغا
منه

EK 4: *MİRKĀT-I MÜNÂCÂT*'IN SÜLEYMÂNİYE Y.E.K, NÂFİZ PAŞA, NR. 758 NÜSHASININ İLK SAYFASI

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى لهمنا الاخلاص والانابه وجعلنا ممن تعلق
بالهدى ولازم اسبابه والصلوة والسلام على سيدنا محمد
الذى هو افضل من فاز عند دعآئه بالاجابه وعلى اله واصحابه
الذين وفرت نصيبهم من جزيل فوائد الأصابه اما بعد يا كاه
امن يجيب المضطر اذا دعاه ده مقبول وپيشكاه فاستجبنا له
ونجيناه ده سزاوار جائزة قبول ولان دعوات دن رشحات سحاب
كلمات تامات جامعيت آياتى احياى صحراى دل وجان در رمنداك
جهان ايتمكدن اكسير تاثيرانفاس مسيحيه كبى دن والخاصه وبركات
وفيوضات اسرار تركيب وحروفاتى دافع هموم وسموم امراض خاصه
وماصه اولان قصيدة نضيدة دميا طيه كه عالم عامل فقيه
كامل روح القدس سرار بلاغت لسان الغيب حسن سبك
وصياغت عارف بالله ولى الله شيخ نور الدين ده ميا طى روح الله

روحه وقدس سره حضرتلرى اسماء حسناى الهيه يى اقتباس
وحوراء عبارته سندس فصاحت واستبرق بلاغت لباس اتمكله
جزالتاداسندن مضاقع عرب بسته لب وخواص كثيره ايله مشهور
ومجرب اولان نظم شريف ولطيف در مالا انامل ضراعت واحفا
ايله صحيح ومساقرع بابا نّ الله يحب الملحين فى الدعاء ايدن بوعبد
صافى صفى الحقا السيد محمد امين وحيد پاشا حسب الامر العالى
مقدم استانكوى جزيره سنده اقامته مامور پاشالره تعالى
واول وجهله دغدغه وزارتدن وارستكم اولكه دق جزيرة مزبوره ده
نظم لئن اشمت الحساد صرفى وعزلتى فما صرفوا فضلى ولا ارتحل المجد
مقام وترحال وقبض وبسطة كذا عادة الدنيا واخلاقها النكد
ترانه سيله اقامت وآرام وقرب وبعيد همه آن دلسير وبرخوردار
انواع نوازش واحسانى اولديغمز ولى نعم العالم مالك رقاب الامم
جامع محسنات اخلاق وخصائل مجمع اشتات كمالات وفضائل
شاه بيت قصيدة عظمت درة التاج افتخارايتمه بازوى ملت
بيضا تعويذ كردن شريعت سمحا اجل ملوك وخواقين افضل سلاطين
عدالت آيين كهف الثقلين ملاذ الخافقين خادم الحرمين الشريفين
السلطان ابن السلطان السلطان الغازى العدلى محمود خان ابن السلطان
الغازى عبد الحميد خان لازالت عتبته العلية لشفاه السلاطين
مقبلة وما برحت سدته السنية بجباه الخواقين مستولة الى اخر الزمان

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

KAYNAKÇA

Aboelezz, Toka Ibrahim Mohamad Mohamad. "Arap ve Türk Edebiyatında Manzûm Esmâ-i Hüsnâlar ve İbrâhim Nûreddîn Efendi'nin "Fera'idü'l-Le'alî" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Selçuk Üniversitesi SBE, 2017.

Ahmet Lütfi Efendi. **Târih-i Lütfî**. II. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1290.

Akkirmânî, Mehmed. **Şerhu tahmîsi'l-kasîdeti'd-dimyâtiyye.** Süleymaniye Y.E.K. Hamidiye Koleksiyonu, nr. 1060.

Aypay, A. İrfan. "Mehmet Emin Vahit Paşa'nın Eserlerinde Batı Kökenli Kelimeler". **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**. V, S. 2, 2005, ss. 179-184.

Ayverdi, İlhan. **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**. II. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006.

Azamat, Nihat. "Ali Behcet Efendi". **DİA**. II, 1989.

Bağdatlı İsmail Paşa. **Hediyyetü'l-Ârifîn**. I. Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmut Kemal İnal ve Avni Aktuç (hzl.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.

_____. **Hediyyetü'l-Ârifin**. II. Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmut Kemal İnal ve Avni Aktuç (hzl.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955.

_____. **Îzâhu'l-Meknûn**. II. Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge (hzl.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947.

Bardakçı, Mehmet Necmettin. "Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesindeki Tasavvufla İlgili Yazma Eserler". **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**,. IV, S. 11, 2003, ss. 117-138.

Baş, Derya. "Zerrûk", **DİA**. XLIV, 2013.

_____. **Seyyid Ahmed el-Bedevî: Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.

Baş, Erdoğan. "Nevevî, Muhammed b.Ömer", **DİA**. XXXIII, 2007.

el-Bûnî, Ahmed. **Şemsü'l-maârif (Büyük Bilgiler Güneşi).** I-II (I). Selahattin Alpay (çev.). İstanbul, 1988.

Bursalı Mehmet Tahir. **Osmanlı Müellifleri**. I. M. A. Yekta Saraç (hzl.). Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.

Bursalı Mehmet Tahir. **Osmanlı Müellifleri**. III. M. A. Yekta Saraç (hzl.). Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.

Bursevi, İsmail Hakkı. **Ruhu'l-mesnevi**. I. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1287.

_____. **Varlığın Dili: İbn Meşîş Salavâtı ve Şerhi.** M. Nedim Tan (hzl.). İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.

Câbî Ömer Efendi. **Câbî Tarihi (Tarih-i Sultan Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sânî) Tahlîl ve Tenkidli Metin**. I.-II. M. Ali Beyhan (hzl.). Ankara, 2003.

Cami, Abdurrahman. **Evliya Menkıbeleri (Nefehâtü'l-Üns)**. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara (hzl.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.

Ceyhan, Semih. "Halvetiyye-i Şabâniyye'nin Mısır Şubesi: Ahmed es-Sâvî ve Sâviyye Tarikatı". **I. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu. I.** Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi. 4-6 Mayıs 2012, ss. 261-277.

_____. **Ahmed b. Ali el-Bûnî Hayatı, Eserleri ve Şemsü'l-Maârif'i**. Yayımlanmamış Çalışma.

el-Cezâirî, Muhammed. **el-Kavlü'l-Mütevâtî fî şerhi Kasîdeti'd-Dimyâti**, Süleymaniye Y.E.K. Kasidecizade, nr. 86.

Çakır Baş, Derya. "Bedeviyye", Semih Ceyhan (Ed.). **Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür** içinde. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, ss. 547-608.

Çetin, Atilla. "Mehmet Emin Vahit Paşa", **DİA** , XXVIII, s. 468-469.

Demirayak, Kenan. **Arap-İslam Edebiyatı Manzûm Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva**. Fenomen Yayınları: Erzurum, 2018.

_____. **Arap-İslam Edebiyatından Esmâ-i Hüsnâ ile Manzûm Münâcâtlar.** Fenomen Yayınları: Erzurum, 2017.

_____. **Arap-İslam Edebiyatı Manzum Münâcât Antolojisi.** İstanbul: Akdem Yayınları, 2019.

Demirli, Ekrem. **Allah'ı İsimleriyle Tanımak**. İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2017.

Elmalı, Hüseyin. "İbnü'n-Nahvî, *el-Kasîdetü'l-münferice*'si ve Tercümesi". **DEÜİFD**. XVI, Yaz-Sonbahar 2002, ss. 37-56.

Eğilmez, Mustafa. "Tarihi Yönüyle Kütahya Mutasarrıfı Mehmet Emin Vahit Paşa". **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. S. 5, Haziran 2001, ss. 553-562.

Ercan, Yavuz. "Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesi". **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi**. S. 2, Ocak 1991, ss. 73-125.

Erünsal, İsmail E."Vahid Paşa Kütüphanesi", **DİA**. XLII, 2012.

Fatîn Dâvud. **Fatin Tezkiresi**. Ömer Çiftçi (hzl.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

el-Geylânî, Abdulkâdir. **Dîvânu Abdilkâdir el-Geylânî**. Yûsuf Zeydân (nşr.), Beyrut, 1989.

Gömbeyaz, Kadir. "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-itikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-islâmiyye". **I. Uluslararası Ahmed**

Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 03-05 Ekim 2013, ss. 741-746.

Gümüşhanevi, Ahmed Ziyaüddin. **Mecmûatü'l-Ahzâb**, III. İstanbul, 1311.

Günaydın, Yusuf Turan. "Ali Behcet Efendi ve Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşbendiyye'si". **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**. S. 17, 2006, ss. 217-235.

Günel, Fuat. "İsâmüddîn Üsküdârî". **DİA**, EK II. 2016.

Güven, M. Salim. "Şâzeliyye", Semih Ceyhan (Ed.), **Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür** içinde. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, ss. 373-443.

Habeşî, Abdullah Muhammed. **Câmiu'ş-şurûh ve'l-havâşî**. II-III. Dâru'l-Minhâc: Cidde, 2017.

Haksever, Melahat. "Ali Behçet Efendi ve Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşbendiyye Adlı Eserine Göre- Tasavvuf Anlayışı". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara Üniversitesi SBE, 2001.

Hallenberg, Helena. **Ibrahım al-Dasuqı (1255-1296): A Saint Invented.** Saarijarvi: The Fınnısh Academy Of Science And Letters, 2005.

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi. **Şerh-i Vird-i Settâr**. Muzaffer Ergür (hzl.). https://www.muzafferozak.com/PDF/Kitaplar/virdi-settar-serhi-transkripsiyon.pdf (24.07.2019)

Haşim, Ali Fehmi. **Ahmed Zerrûk ve Zerrûkiyye**. Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 2002.

İlgüler, Mücteba. "Hâkim Mehmed Efendi", **DİA**. XV, ss.189-190.

Kâdirî, İbrahim Nureddin. **Fevâidü'l-leâli fî beyâni esmâi'l-müteâlî**. İstanbul, 1258.

Karaismailoğlu, Adnan. “Hüseyin Vâiz-i Kâşifî”, **DİA**. XIX, 1999.

Karataş, Ahmet. “Kemâlettin Harputî Efendi’nin Şiirleri”. **MÜİFD**. L, Haziran 2016, ss. 71-135.

Kartal, Abdullah. **İlâhî İsimler Teorisi**. İstanbul: Hayy Kitap, 2009.

Kaya, Mahmut. “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd”, **DİA**. VI, 1992.

_____. “Kasîdetü’l-bürde”, **DİA**. XXIV, 2001.

Kehhâle, Ömer Rıza. **Mu’cemü’l-müellifîn**. III. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1993.

_____. **Mucemü’l-Müellifin**. VIII. Beyrut, 1957.

Kılıç, Ahmet. “Mehmed Emin Vahid Paşa Hayatı, Eserleri, Vakfiyesi, Kütüphanesi”. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, 2016.

Köse, Saffet. “İbnü’l-Mukrî el-Yemenî”, **DİA**. XXI, 2000.

Küçük, Sezâi. **Mevlevîliğin Son Yüzyılı**. İstanbul: Simurg Yayınları, 2003.

Maden, Fahri ve Mustafa Eğilmez. **Vahîd Paşa’nın Hayatı Sakız Vak’ası**. İstanbul: Roza Yayınevi, 2012.

Mehmed Saîd b. İbrâhim b Ömer. **Dürr-i Müntehab-ı Musaffâ.** Süleymâniye Y.E.K. Hüsrev Paşa, nr. 201.

_____, Dürr-i Müntehabat-ı Musaffâ alâ Kasîdeti’d-Dimyâtî. Süleymaniye Y.E.K. Hacı Mahmud Efendi, nr. 3828.

Mirgânî, Ebû Abdillah Muhammed Osman. **Mecmûu’l-evrâdi’l-kebîr, et-Tarîkatü’l-Hatmiyye.** http://documents.tips/documents/-pdf55cf9d7e550346d033addd2b.html (29.05.2019).

Mirzâzâde Mehmed Salim Efendi. **Tezkiretu'ş-Şu'arâ-i Salim Efendi**. Adnan İnce (hzl.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

Mustafa Behçet b. Muhammed Sâlim. **Behcetü'l-meâlî şerhu esmâillâhi'l-müteâlî**. Süleymaniye Y.E.K. Özel Koleksiyon, nr. 729

Müstakimzâde Süleyman Sâdedîn. **Davhatu'l - Meşâyihma'a Zeyl**. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.

Namlı, Ali. **İsmail Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı**. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

Örenç, Ali Fuat. "Sakız Adası", **DİA**. XXXVI, 2009.

Özköse, Kadir. "Ahmed Zerruk, Hayatı ve Tasavvufî Düşüncesi". **CÜİFD**. XII/2, 2008, ss. 141-177.

Poyraz, Yakup. "Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği Ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)". **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2008.

Râmiz. **Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâsı.** Sadık Erdem (hzl.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.

Sühreverdî, **Avârifü'l-maârif: Tasavvufun Esasları**. H. Kamil Yılmaz ve İrfan Gündüz (hzl.). İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1989.

Süreyya, Mehmed. **Sicill-i Osmânî**. III. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311.

_____, **Sicill-i Osmânî.** IV. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Süslü, Azmi. "Fransa'ya gönderilen Türk Elçileri ve Vahîd Paşa". **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**. VI, S. 1, 1990.

_____. “Sefaretnâme de Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi”. **Belleten**, L/196, 1986, ss. 127-167.

eş-Şa’rânî, Abdülvehhab. **et-Tabakâtü’l-Kübrâ**. II. Abdurrahman Hasan Mahmûd (nşr.). Kâhire: Mektebetü’l-Âdâb, 2001.

Şener, H. İbrâhim. “Türk Edebiyatında Manzum Esmâü’l-Hüsnâlar”. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1985.

Şükrî, Mustafa. **Süllem-i Münacat yahud Kasîde-i Dimyâtiyye Tercümesi**. İstanbul: İkdam Matbaası, 1324.

Taftazânî, Ebu’l-Vefâ. “Mısır’da Sufi Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları”. Mustafa Aşkar (çev.). **AÜİFD**. XXXV, S.1,1996, ss. 535-552.

Tahralı, Mustafa. “Rifâiyye”, Semih Ceyhan (Ed.). **Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür** içinde. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, ss. 285-334.

Taşkın, Mehmet. “Vahîd Paşa ve Kütüphanesi”. **Yedi İklim**, X, S. 68, Kasım 1995, ss. 86-88.

Taşköprizâde Ahmed Efendi. **Miftâhu’s-saâde ve Misbâhu’s-siyâde**. I. Kâhire: Dâru’l-Kütübi’l-Hadîsiyye, 1968.

et-Tûhî, Abdülfettâh es-Seyyid. **Şerhu’d-Dimyâtiyye ve Fevâidüha’r-ravhâniyye veyelîhi el-İcâbâtü’l-hakîkiyye mine’s-sââti’l-felekiyye.** el-Mektebetü’s-Sekâfiyye, 1991.

Tural, Sadık (ed.). “Vahîd Paşa”, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**. VIII. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2007.

Ulupınar, Hamide. **Ahmet Zerrûk Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**. İstanbul: Gelenek Yayınları. 2017.

Unat, Faik Reşit. **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 1968.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Kütahya Şehri**. İstanbul: Devlet Matbaası, 1932.

Uzuner, Ö. Sami. "Mustafa Behcet Bey'in Nahçıvânî Tefsirinin Mukaddimesi Tercümesi: *Behcetü'l-Fevâihi'r-Rahmâniyye"*. **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. S.** 37, 2016, s. 118-119.

Ünalan, Hacer Sibel. **Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri.** İstanbul: İSAM Yayınları. 2012.

Vahîd Paşa, Mehmed Emîn. **Minhacu'r-rumât.** İBB Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler, no: 423.

_____. **Mirkāt-ı Münâcât.** Kütahya Vahid Paşa Y.E.K. nr. 1161.

Varışlısoy, Ayşe. "İbrahim ed-Desûkî ve Desûkiyye Tarikatı". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2018.

Vassâf, Hüseyin. **Sefîne-i Evliyâ**, II. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz (çev.), Sehâ Neşriyat: İstanbul, 2000.

Yeşildağ, Abdüssamed. "Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi ve Kasîde-i Dimyâtiyye Tahmisi". **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**. X, 31, 2010/II.

Yıldız, Sakıb. "Akkirmânî". **DİA**, II. s. 270.

Yılmaz, Okan Kadir. **İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu**. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

Yusuf b. Hüseyin el-Hüseynî. **el-Fevâidü'l-mansuriyye şerhü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye**. Süleymaniye Y.E.K. Lala İsmail, nr. 49.

Yüksek, Hasan. "XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihçiliği". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Osmangazi Üniversitesi SBE, 2006.

Zerrûk, Ahmed. **Şerhu esmâillâhi'l-hüsnâ veyelîhi Şerhu Manzumeti'd-Dimyâti bi-havass-ı esmâillâh.** es-Seyyid Yusuf Ahmed (nşr.). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.

_____. **Şerhü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye**, Süleymaniye Y.E.K. Âşir Efendi Koleksiyonu, nr. 297

_____. **Şerhü'l-Kasîdeti'd-dimyâtiyye**. Süleymaniye Y.E.K. Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 510.

ez-Ziriklî, Hayreddin. **el-A'lâm** , I-VII -VIII. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.